
ש. טשרנוביץ.
בני משה
ותקופתם
לא בחיל ולא בכח
כי אם ברוחי
אלעזר זאנאבענד.

ש. טשרנביץ.

„בני משה” ותקופתם.

(מונוגרפיה).

ווארשה, תרע"ד.

בדפוס „הצפירה”, פאנסקה 40.

БНЕЙ МОЙШЕ УТКУФОСОМЪ

т. е.

Кружокъ „ДѢТИ МОИСЕЯ“ и ихъ эпоха.

Соч. **С. Черновичъ.**

ВАРШАВА, 1914.

Типографія „Гацефира“, Панская 40

אות זכרון.

להורי ומורי היקרים: אבי הרב הגדול, צדיק תמים בדורו, ר' **אלכסנדר זיסקינד טשרנוביץ-איזראעליט** (נפטר בברלין בחמישי בתמוז בשנת תרע"ג) ואמי החכמה ורבת-הכשרון **לאה** בת זקנו ומחנכנו הגאון ר' **שלמה יצחק** ז"ל **דראזד** (נפטרה בשעביז, פלך וויטבסק, ביום ט"ז כסלו ה' תר"ע).

„בני משה".

מעין הקדמה.

כשנגשתי לאסוף חומר למאמרי „בני התקופה", כשרציתי ללמוד ולדעת את האנשים והחבורות שפעלו ועבדו בשלשים שנות העבודה של „חבת־ציון"—נתקלתי תמיד בנייר חלק: חזיונות הרבה היו סתומים וחתומים לפני, ומעשים רבים — לא ברורים ולא מובנים. דומה כאלו נקרעו דפים אחדים מתוך ספר־ההיסטוריה ובעל כרחנו אנו פוסחים על אישים ועובדות, שמבלעדיהם אין סדר מהלך ההיסטוריה מובן לנו. נעלם מאתנו איזה כח נעלם, כח דוחף, שהשפעתו היתה מרובה, אך רשומיו אינם ניכרים בספרות הרהבה ילידת התנועה.

והידה זו נפתרה לי בנקל אחרי שהתבוננתי אל כל הזכרונות והרשמים המעטים שנדפסו בעתונים ובמאספים של הימים ההם ובשנים האחרונות: הנייר החלק הוא האגודה „בני משה", שהשפעתה היתה מרובה על כל פעולת הישוב, ובכל זאת מעטים הם היודעים ע"ד קומה ומציאותה. כי מכל הזרמים של תנועת הישוב והציונות המדינית, שזכו להקמת אבני־זכרון בספרותנו, היתה רק הליגה של „בני משה" היחידה שלא זכתה לכך. רק פה ושם מפוזרים ניצוצות אחדים, המגלים אך משהו מאחורי הקלעים של האגודה המסותרת[1]), וכל הספרות של „בני משה" היתה סגורה בשבעה מסגרים אצל חברי האגודה, שנצרו בקדושה את קנינם זה ולא הכניסוהו לרשות הרבים.

והחומר הנעלם הזה הוא גם היותר מענין בתכני, באשר בו נמצאת השקפת־עולם רחבה ואידיאלית, שיטה לאומית עמוקה ומקיפה, שאנחנו כלנו הננו יורשיה מבלי דעת. כשיגידו לציוני מאתמול או לחובב משלשום, כי כל הרעיונות שהיו עתה לקנין הרבים, כי כל השאיפות

---

[1]) „נחלה מבהלת" לר' מרדכי בן הלל הכהן—„לוח אחיאסף" תרס"ד; „חווה בהקיץ" לברזילי בלוח ארץ ישראל תרס"ו ועוד, „דרך החיים" ב„היום" הוורשאי (1895; „הכחשה והודעה", „הצבי", אדר תרנ"ה.

הידועות עתה לבר-בי-רב, או שהם הולכים ו„מתחדשים" בבתי-המדרש החדשים, כבר היו בעולם וכי „בני משה" הרוב ויחוללום—לא יאמין. לכל אחד מאתנו יש עכשו דעות ורעיונות מן המוכן. אבל עובדה היא, כי ב"מ נולדו כמעט ערומים, בתוך תהו ובהו של רעיונות מפוזרים ושאיפות לא ברורות, והם היו צריכים לברוא יש מאין ולהתוות את עיקריה של השיטה הידועה לני עכשו בשם ה„שיטה הלאומית", שהונחה ביסודן של כל התנועות שבאו אחרי כן, עד התנועה הציונית בכלל. ולמרות התום ודרגשנות היתרה הטבועים על הספרות הצניעה של ב"מ, בהיותה ילירת תקופת הילדות של תנועת חבת הארץ, יש בה בכל זאת השקפה עמוקה, יש בה הרבה מן הרגש הלאומי החי, מן החבה להעם שאינה יודעת כל גבול ומן האידיאליות שאין לה אף זכר בימים האלה, ימי הירידה להרעיון הלאומי, כשאין עוד בתנועה הלאומית אותו הרוח המעודד והמחיה, אותה ההתלהבות, אותן המסירות והאידיאליות, אתם רתום והצניעות. וברגע אשר כזה ראוי הוא, שנשוב ונעורר מתהום הנשיה את אגודת „בני משה" ואת שאיפותיה ומאוייה.

אין אני כותב היסטוריה מלאה ושלמה ולא על לגמור את תולדות „בני משה". זאת יעשו האנשים שהיו קרובים ליצירתה של האגודה ושהשתתפו בבנינה. הם יכולים לקחת על עצמם את האחריות ולתת תמונה שלמה ומקפת מחייה ושאיפותיה של האגודה ולפרש ולברר הרבה דברים שאינם מובנים כל צרכם. אבל אני חושב לאפשר ולנחוץ לתת השקפה כללית על האגודה, השקפה של איש העומד מן הצד ומסתכל על האגודה ממרחק ידוע, ממרחק המספיק עד כדי לראות בחזיון ההיסטורי מה שיש לראות בו באמת. ומלבד זאת רוצה אני גם לפרסם ברבים את התעודות המלאות ענין רב, שעד עכשו היו רק קנינם של יחידים בודדים מפוזרים פה ושם ושרק מעטות מהן התפרסמו במקומות שונים, כלן או מקצתן.

אני רואה בזה צורך השעה, לפי ש„בני משה", לדעתי, לא מתו. הרעיונות והאידיאלים שהכניסו לעולמנו חיים עדיין וקיימים, אלא שהם רואים ואינם נראים, וכשנזכירם ונעלם על לב, נכיר ונראה: מה הוא רכושנו אנו ומהו הרכוש שירשנו, מבלי לקרוא עליו את שם בעליו?

פרק א.

שירת-התוגה. — ההתפכחות. — הקריאה. — מי השמיע ראשונה את הכרוז ? — „נהיה ככל העמים בית ישראל". — מולדת. — פינסקר. — לילנבלום. — ביל"ו. — החלוצים. — ההליכה לקושטא. — ענויי הביל"ויים. — ירידת הרוח. — אידיאלים גדולים ומעשים קטנים. — חו"צ בעריהם. — מגלות לגלות. — רקבון. — עוגן-ההצלה. — תנועת-גאולה. — מרכז האופוזיציה. — אשר גינצברג. — הועד הראשון ש/ חו"צ. — צדקה ולאומיות. — ניצני הכשרון הספרותי. — „לא זה הדרך". — עיקרי התנועה. — סתירה ובנין. — לילינבלום והחצים הראשונים. — שלילה מתוך היוב והיוב מתוך שלילה. — הפולמוס בין א"ה ובין לילינבלום. — הרעיון כדבר האגודה.

הדבר היה בשנת תרמ"ט.

רק כשבע-שמונה שנים עברו מן הימים הנוראים, שבהם נשמעה שירת-התוגה האיומה, שעוררה את האינטליגנציה העברית מתרדמתה ופקחה את עיניה לראות את המציאות כמו שהיא. החלומות על-דבר ההשכלה בת-השמים שתפתח לנו את שערי הישועה—היו לדברים בטלים. הפרעות פכחו אותנו מן השכרון והרסו את כל הבנינים שבנו רבים מן היהודים על יסודות רעועים.

ואחרי המנוסה, מנוסת-המות, אחרי המהומה והמבוכה, אחרי התהו ובהו של הצעות ועצות, מחשבות ורעיונות ובקשת דרכים—חדרה פתאם אל הקהל אותה הקריאה, שהיתה מני אז והלאה לרגל במשך שלשים השנים שאנו מונים לתקופת חבת ציון.

מי השמיע ראשונה את המלה הזאת? אין איש יודע מהיכן היא מתחילה למנות את ימיה הראשונים. אולי השמיע אותה הכהן האחרון שעמד על גג המקדש הבוער ומפתחות-הקודש בידו לזרקן אל על—והיא התגלגלה דרך מדורות הגולה והגיעה אלינו כהד קול מרחוק; אולי תעתה תפלה נלבבה: „והשיבנו לציון" ולא מצאה את שערי השמים — והנה נפתחו לפניה שערי הארץ; אולי זהו צליל דק של שירת הלוי: „ציון הלא תשאלי"; אולי היא זעזוע של געגועים אשר בלבו של עם עתיק-יומין שלא נתק את מיתרי האהבה אל ארצו, — אך באותו הרגע שנשמעה האמרה: „נהיה ככל העמים בית ישראל!" נדמה לנו, כאלו חזרים האנשים האלה על דברים הידועים לנו משכבר הימים. ומאוס לא

חָדשו פרץ סמולנסקין, אליעזר בן יהודה, משה ליב לילינבלום וד"ר ליב פינסקר, — מלב כל היהודים הוציאו את הדברים האלה.

ויפים ומלאים הוד היו האידיאלים וגדולים היו. „מולדת"—זהו השם. ומה ינעם הצלצול לעם תועה ונודד, שכבן-חורג הוא בכל ארץ וארץ. „במקום הרבה מקומות-מפלט, שהרגלנו משכבר הימים לבקש, אנו רוצים שיהיה לנו אך מקלט אחד עם קיום פוליטי בטוח. עכשו או לא כלום!" הלא הם אותם הדברים שנחרתו לאחרונה על דגל הכנסיה הבזילאית הראשונה, ואז השמיעם במחברת האשכנזית „אוטואמנציפציה" האיש הנעלם, שאחרי כן נתגלה לנו בשם ד"ר פינסקר.

ומאמין היה אותו הנעלם, כי „ההבנה הברורה מה דרוש לנו יותר, הבנת הצורך שתהיה לנו מולדת היתה מעוררת בקרבנו הרבה אנשי-מעשה ישרים ואוהבי-העם, שבהתאחדם היו לוקחים על עצמם את הנהגת העם, וכלם ביחד, אולי כאותו היחיד — משה — היו יכולים לגאול אותנו מחרפה ורדיפות" [2].

כזו היתה גם השאיפה של משה ליב לילינבלום. המטרה היתה רוממה והתקוות גדולות. „אנו צריכים לשאוף לקולוניזציה של פלשתינה ולהושיב עליה יהודים באופן זה, שבמשך דור אחד יוכלו היהודים לעזוב כמעט לגמרי את אירופה המכנסת אורחים ולעבור אל הארץ הקרובה אליה, לארץ אבותינו, שיש לנו עליה זכות היסטורית, זכות שלא אבדנו אותה יחד עם אבדן החופש, דבר שהוכיחוהו גם עמי הבלקן" [3].

המולדת ההיסטורית לנו היא לנצח. היא אינה יכולה להיות לא לנו. „האם ארצות-מולדת היסטוריות הולכות למות? האם חלפה ואבדה עריסת-מולדתנו מעל פני האדמה, משום שאנחנו הננו בנים חורגים? מולדתנו העתיקה לא נפלה לחבל לשום עם אחר, ואם כבשוה הערביים במדה ידועה, אפשר יהיה לאט לאט לגאול אותה מידיהם" [4].

ובעוד בעלי הרעיון מתוכחים ודנים בשאלת הארץ: „אמריקה או פלשתינה"—והנה באה התשובה ממקום שלא פללו לה: צעירי העם.

---

[2]) „אוטואמנציפציה". התרגום הרוסי של העססען. צד 36.

[3]) „השאלה היהודית הכללית ופלשתינה". „ראזסוויעט" 41 לשנת 1881.

[4]) „הענין העממי שלנו", שם שנת 1883.

תלמידי בתי־המדרש העליונים בחארקוב, לא רצו לחכות עד שיבוא הפתרון מצד אחר ובאו והכריזו:

— „בית יעקב לכו ונלכה!"

גדול היה הרושם שעשו בשעתם הביל"ויים, שעכשו אנו חוגגים את חג השלשים להתיסדותה של חבורה זו [5]. הם היו הראשונים שאמרו להקריב לא רק דברים ומעשים, כי אם גם להיות הקרבנות הראשונים, להיות זמופת לכל בני הגולה. צריך לסתור את הדעה הכוזבת, המכחישה בכשרון היהודים לעבודת האדמה—ויהי מה! הם יראו לכל, כי גם ידים מפונקות, ידי מתלמדים, תוכלנה לאחוז באת ומחרשה.

ובמסירות נפש הלכו חלוצי ביל"ו לקושטא, נכנסו בדברים עם לורינס אליפאנט, פנו להממשלה הטורקית והתיצבו לפני הוויזיר הגדול. ואחרים מהם הלכו ליפו לאמן את ידם בעבודת האדמה. הם סבלו עוני ומחסור וענויי-מות. „היום למדו אצבעותיהם למלאכה ומחר יצאו לחפור בשדות זרים בעד פרנק אחד ליום. מקום ללון לא מצאו ויהיו נאלצים לחבק אשפתות בראש כל חוצות. בעצמם בשלו אוכל למו אחרי הימים הרבים אשר רק בלחם ומלח הסתפקו" [6]. כשתי שנים וחצי התגלגלו כשכירי־יום, עבדו את אדמת המושבות אשר בסביבות ירושלים, עד שבאו חו"צ וקנו בעדם אדמה בקרבת עקרון. עד אז התגלגלו תחת שואה במקוה ישראל ובראשון לציון. חברת „כל ישראל חברים" התאמצה להניא אותם מעל האידיאלים הגדולים והעבירה אותם בפרך במש, גם מרוסיה לא באו לעזרתם, עד שנפל רוחם בקרבם ונתפרדה החבילה, וביום כ"ו כסלו תרמ"ה, כשהובאו על־ידי יחיאל מיכל פינס לגררה על מנת להתישב שם על האדמה — היו מבני ביל"ו רק תשעה אנשים שנשארו לפליטה (צוקרמן, לייבוביץ, ליפס, מוהילעווסקי, כוהילענסקי, חאזאנוב, סווערדלוב, פוקס והורוויץ), וכשיצא אחרי כן מוהילעווסקי לאירופה נשארו רק שמונה.

בזה נגמר הפרכוס היפה של ביל"ו. האנשים האלה שאמרו להיות למופת לאחרים לא יכלו להיות למופת גם לעצמם. גם אמונתם הם ותקותם הם נתרופפו, כשם שנפלה רוחם של הרבה מן החולמים הגדולים. הנועת חבת ציון, שהתחילה בבקשת מולדת להאומה הנרדפה והמסובלת ביסורים,

---

[5]) לתולדות הספורטות של ביל"ו אקדיש מסה היסטורית מיוחדת.

[6]) עיין „כנסת ישראל" לשפ"ר (תרמ"ו) במחלקה „דורש לציון", צד 992—993.

נטתה הצדה מדרכיה הגדולות ומאידיאליה המרוממים. בראשו של המרכז באידיסה עמדו שני האנשים — לילנבלום ופינסקר — שהחיים והמציאות הביאו אותם לידי ותור על עיקרי תורתם. חברת התמיכה היתה תלויה באויר; החברות הבודדות של „חובבי ציון" בערים שונות, ביחוד בערים המרכזיות, התקיימו רובן על הנייר „ויש אשר מספר חבריהן לא יעלה משנים שלשה והראש והמזכיר בתוכם", או שאנשים מצוינים, יחידי סגולה, היו עובדים במקומותיהם והיו שולחים תמיכות כסף להועד [7]. אך גם תמיכה זו היתה ניתנת בצמצום גדול. ובעוד שלילנבלום במאמריו הנזכרים היה מאמין, כי בכסף לא יהיה מחסור, כי שמונה מיליון יהודים ימציאו מיד סכום של עשרה מיליון [8], — היה מוכרח לראות בפועל [9]) קבוצים של פרוטות, שלא הספיקו אפילו לכלכל את הקולוניסטים המעטים שהיו ברשותם של „חובבי ציון". רק הקולוניות: שמרון, ראש פנה וראשון לציון, שהברון רוטשילד הכניסן תחת חסותו, יכלו להתפתח, וגדרה הביל"וית ויסוד המעלה לא יכלו להתקיים אלא בדוחק רב והקולניסטים סבלו גם רעב, גם צמאון (בגדרה לא היה אפילו באר) והקופה הריקה של „חובבי-ציון" לא יכלה למלא את החסר להם.

מצב כזה לא היה יכול להניח אפילו את דעתם של „חובבי ציון" הרשמיים. אותו הד"ר פינסקר, שלמען תפוס בלבם את יהודי המערב שישתתפו גם הם בעבודת חבת ציון, דרש לפניהם בברסלוי, בשובו מקאטוביץ, כי „מטרת „מזכרת משה" היא אך צדקה לעניים לעזרם לעמוד על הקרקע" [10]), היה במעמקי לבו מלא רוגז וצער על הדרך שהתיצבה עליה התנועה. בעל ה„אמנציפציה" לא היה יכול להשלים עם הרעיון, כי זוהי ראשית הכל ואחרית הכל, כי זהו האידיאל שאליו שאף בתחלה. ולפי עדותו של לילנבלום, „נפל לבו — של הד"ר פינסקר — בקרבו. „רקבון" היה אומר תמיד בדברו על מעשי חו"צ. איש כמוהו אירופי בהשכלתו ויהודי אמתי באהבתו את עמו, התפוצץ לבו למראה האנדרלמוסיא השוררת בין חו"צ: אהבת הכבוד והמשרה, אהבת הפחד והנצחון, אהבת השאון

---

[7]) עיין „נחלה מבהלת" הנ"ל ועיין מאמרו של מר הרשברג „טפוסים" במאסף של „הצפירה" לשנת תרס"ג.

[8]) Наше народное дѣло בקובץ מאמריו הרוסיים של לילנבלום צד 77.

[9]) עיין „דרך לעבור גולים".

[10]) „דרך לעבור גולים" צד 25.

לתקוע ולהריע תמיד, אהבה להרבות בדברים ובהצעות, החפץ להתראות וכל המדות המשובחות שאחינו בזמן הזה מצטיינים בהן, ואילו היו נותנים גם כסף כראוי אז היה נושא בדומיה גם את המגרעות הנ"ל, אבל לרא ות תמיד נשיאים ורוח וגשם אין — לא יכול לבו הטהור; ועל כן התאמץ תמיד להתפטר ממשמרתו, שלא האמין בפריה, עד שנתאשרה החברה מטעם הממשלה" [11]).

האשור של החברה היה אז בעיניהם של ראשי הועד כעוגן־ההצלה היחידי. הם חשבו, כי כל העכובים והמכשולים על דרך העבודה הם באשמתה של אי־הליגליות וכשיוסר מכשול זה יתחיל העם להמטיר את נדבותיו. חברי הועד הקדישו לזה את כל מאמצי כחותיהם. גם חובבי ציון בערים שונות עזרו על יד הועד בהשגת הרשיון: הפרקליט המושבע יאסינובסקי בוורשה, וואסילי בערמן וצדרבוים בפטרבורג, — וביחוד צדרבוים, — ש"י פין וליבנדה בווילנה, הפרקליטים המושבעים לווינסון ורוזנטל באודיסה ועוד [12]). וכשהוגשה הבקשה האחרונה בשנת תרמ"ט, שעליה חתמו גדולי העדה באודיסה, וכשהתיצב צדרבוים לפני הגנרל־גוברנטור ראפפ והתקוה להשגת הרשיון התגברה — כאלו נגולה אבן מעמסה מעל לבם של החובבים.

ואולם האנשים שהיו יורשי הטרדיציות הגדולות של חבת ציון בצורתה הטהורה; החובבים, שדבר לא היה להם עם כל המכונה ההיא המניעה את הועד והבולעת אותו כליל, עד כי שוכח הוא את העיקר ומבכר עליו את הטפל; כל אלה אשר תנועת הישוב היתה בעיניהם תנועת גאולה ליהדות וליהודים, השואפת להכנים שנוי ערכין אל חיינו ולחולל מהפכה עצומה בחיי העם — לאלו לא הבטיח גם הרשיון כלום. הן זה היה רשיון לחברת תמיכה, לחברת צדקה, ל„חלוקה" חדשה!

הם שאפו למהפכה אמתית. לעקור משורש את אמונת הגלות ואת הרגלי־הגלות אי אפשר בלי שנויים כבירים ברוח העם, בהבנותיו וברגשותיו. העדר העבודה הלאומית הכללית והפיזור הגדול הביאו לידי כך, שהעם העברי, אשר כל פרט ופרט שלו היה תמיד אך נפש אחת מישראל,

---

11) שם, צד 57.

12) עיין המחברת בדבר פעולת הועד האודיסי בעד עשר השנים הראשונות לקיומו (אודיסה 1901) צד 5.

אך חוליא קטנה בשלשלת הלאומית הגדולה. — אבד את רגש השתוף והאחריות של היחיד בעד הכלל וכל אחד פועל ועושה אך למענו ואינו דואג לצרת האימה. מלבד זאת קשה לעורר בלב העם את הרגש הנרדם של חבה לארץ האבות, זו הארץ שמלאה תפקיד חשוב בחיי העם לא רק בעת היותו בה, כי אם גם בכל ימי היותו בגולה, אלא שחבה זו התבטאה אך בהורדת דמעות על קברי האבות ולא בנסיונות להחיות את הארץ המתה.

ברור היה אפוא לנושאי הרעיון הלאומי, כי אם יחפצו באמת חובבי הארץ ליצור ולברוא תנועה גדולה, שבכחה לעשות את הנס הגדול: להפיך את העם הסוחר לעם אידיאלי, השואף להקים לתחיה את ארצו ההיסטורית — עליהם לצאת מתוך החוג הצר של מעשים פעוטים, של קניות על ידי סרסורים, של הליכה לקושטא, של הטלת מהומות ובהלות ע"י קניות, של מלחמה בשאלת השמיטה, — וללכת אל העם, אל שדרותיו הרחבות, ולהפיץ בקרבו את ההכרה והדעה הלאומית ולעורר בו את הרגשות הנרדמים. הפרופגנדה הלאומית, או, כשם שקראו לה אחר כך, ההכשרה של הדור ההוה, קודמת אפוא לעבודת העתיד.

אלה היו ניצוצי הרעיונות, שהיו מרפרפים אז באודיסה, במקום שבתו של הועד המרכזי לחובבי ציון.

ובמרכזה של האופוזיציה הזאת למעשי הועד התיצבו אשר בן ישעיהו גינצברג והחבורה שהתרכזה סביבו.

בתור אחד העם – בלי מרכאות—בא אשר גינצברג בחודש ניסן הרמ"ד לאודיסה. בכפר גופישצא הסמוך לעיר פוהרבישטש, פלך קיוב, בלה את השנים האחרונות, שנות בקשת הדרכים וחשבון-הנפש בחייו הפרטים. את צמאונו להשכלה ולדעת לא הרוה. ואם כי עד שנת השלשים לחייו לא פסק בזמיה מגירסא ומלבד ידיעותיו העמוקות בש"ס ובפוסקים ובספרי הפילוסופיה והמחקר העברי קנה לו גם ידיעות שפות ומדעים, - חשב את עצמו לעומד בםחצית הדרך, אחרי שמשאלתו ללמוד בבית-מדרש עליון לא עלתה בידו מפני סבות שונות ומפני עניני משפחה [13].

אולם הנסיעה הזאת לאודיסה כבר שמשה נקודת-המפוך בחייו של גינצברג. מכאן ואילך נסחף אשר גינצברג בזרם העבודה הלאומית.

---

[13]) עיין „אשר בן ישעיהו גינצברג" לד"ר יוסף קלויזנר, (לוח אהיאסף הרס"ד).

מצבו החמרי האיתן ומצב השכלתו הגבוה הם הם שעמדו לו, שמיד בבוא הפרובינציאלי הזה לאודיסה הסב עליו את עיני הקהל, ובאצילות המיוחדה השפוכה על כל הליכותיו, בהגיונו הזך והבריא, רכש לו הרבה מיודעים ורעים והוא זכה לכבוד שלא חלם עליו איש. בועד הראשון של „חובבי ציון", שהד"ר פינסקר נעשה לו לראש, לפני קבלת הרשיון, כבר נבחר אשר גינצבורג לחבר. הועד הזה היה „ועד אצילים" במלוא המובן. הד"ר פינסקר התאמץ למשוך אליו את גדולי ועשירי העיר ואציליה למען חזוק האוטוריטט של המוסר החדש. בועד היו: המילונר רבינוביץ, אברהם גרינברג, הד"ר איוואן סערגיאוביטש קאצין והמזכיר היה... המומר לעווינזון, דירקטור של אחד הבנקים [14]). וחוטה בצורה זו של אצילי־האצילים, שלא היה בה כל מקום לאיש מן העם. קבלה בזרועות פתוחות את הפרובינציאלי החביב אשר גינצברג.

במהרה תפס גינצברג מקום חשוב בועד. החברים ה„אצילים", שלא חלמו מעולם ע"ד אידיאלים כלליים ושהלכו אחרי הד"ר פינסקר רק מחפצם לעשות צדקה וחסד לפועלים העברים „העובדים את אדמת הקודש" ולשלם בזה מס להנטיה הרומַנטית אשר בלבבם, נבהלו לשמוע מפי החבר הצעיר דברים מתלהמים ע"ד תעודות ושאיפות יותר גדולות מאלו. זה היה לפני אספת קאטוביץ. פינסקר קרא לפני חברי הועד את הנוסח של נאום הפתיחה בקאטוביץ, שבו הטעים את הצורה הפילנטרופית של החברה והעלים את המטרה הלאומית, בחפצו — כאמור לעיל — לתפוס את לבם של יהודי המערב הרחוקים מן הלאומיות. ואז יצא גינצברג ועמד בראשה של החבורה הקטנה, שהתנגדה לזיוף זה בהיסטוריה, ובנאומי הוכוחים הוכיח את גדלו של הרעיון הלאומי ואת הנחיצות ליצור תנועה לאומית כבירה, ולא מוסד של צדקה. [15])

מאז נתפרסם גינצברג בין החבורה הצעירה של האופוזיציה להועד, שבתור מרכז שמשו להם: חנות־הספרים של אפרים דיינארד והביבליותיקה הקטנה שהממונה עליה היה פנחס פרידמן. בחבורה זו היו: אברהם אליהו ויעקב לובארסקי, זלמן עפשטיין, צבי זאב פראנקפלד, משה פערלמן

---

[14]) מומר זה התלהב עד מאד למקרא המחברת „אוטואמנציפציה" של פינסקר ומאז היה אחד הנלהבים לרעיון ישוב הארץ והיה מסור לעבודה זו בכל חום נפשו.

[15]) שם 359.

מאנאניוב, ליב פוסטרנאק, יהושע חנה רבניצקי, ועוד. הם היו מתאספים לפעמים קרובות לשם שיחות על עניני עבודת הישוב וגינצברג היה מוסר להם את הנעשה מאחורי הקלעים של הועד בהארתו הוא, הארת-הבקורת להשיטה, הפורטת את המנות הגדולות לפרוטות.

ואולם גם השיטה החדשה, שהיו רוצים בה בני החבורה, לא היתה ברורה להם. היתה תסיסה, השרטוטים והקוים הכוללים שלה כבר נרשמו, אך כל בטוי ברור לא מצאה בספרות. כי אשר גינצברג לא היה מוחזק עדיין בחזקת סופר ומעולם לא רצה לבוא אל הקהל בדברים, באמרו, כי מתחלה צריך ללמוד ואחרי כן ללַמד. וחבריו, שכבר הרגישו בגינצברג כשרון לכתיבה על ידי נוסח הברכה לרש"י פין שערך וכן על ידי המחאה נגד „הצב למינהו" של גורדון שהדפים אשר בן ישעיהו בשם חבריו ב„המגיד", ברצותם להגן על כבודו של צדרבוים, — חבריו אלה הפצירו בו שיביע בפירוש ובדברים ברורים את סבת התנגדותו להישוב בדרך זו שהוא הולך בה. אבל דבריהם לא הועילו, עד שבא צדרבוים מפטרבורג לאודיסה להמלך עם חברי הועד בדבר הרשיון ליסוד חברת התמיכה. אז ספרו החברים לצדרבוים, כי יש „נסתר" באודיסה, שאינו רוצה להתגלות, ובאחד הלילות באו לגינצברג צדרבוים, לייב פוסטרנאק ואברהם אליהו לובארסקי ודברו על לבו של גינצברג, עד שהסכים לערוך את מאמרו הראשון „לא זה הדרך". [16]

במאמרו הראשון היה אחד העם לפה לאותה הדעה, הרואה בתנועת הישוב תנועה של חירות רוחנית, או של גאולה אמתית. הוא קרא את הילד בשמו, נתן שם וגלה ברבים את אשר היה ידוע להרבה יחידים, הראה על נגעי החברה הישובית ופצעיה הפנימיים, שהמקורבים להועד התאמצו לכסות עליהם:

„תחת אשר לפני זה צעד הרעיון לפנים בצעדי-און, הלך הלוך וגבור, הלך והתפשט בכל פנות העם, ובלב שמח נשא עיניו למרחוק ויקו לעשות גדולות—חדל עתה, אחר נצחונו, לקנות לו לבבות חדשים לבקרים וגם פניו הצוהלים לא היו לו עור" [17].

עובדי התנועה הישובית היו צריכים, לדעתו של אחד העם, לשים לב אל העיקר, אל התעוררות הרגש הלאומי שנרדם בלב העם

---

16) „המליץ" 53 תרמ"ט.

17) שם.

מפאת הפיזור הנורא והנדודים; והם, העסקנים, לא כן עשו. תחת „לעשות מלחמה את הקפאון השורר בלב העם עד רדתו, להגדיל את האהבה, להאדיר את התשוקה, עד אשר יתעורר הרצון והידים תעשינה באמונה״, — „הסבו את האמצעים לתכלית אחרת, מכלל לפרט. הם שכחו את העם מפני הארץ ועשו את הכל לשאלה שכלית, עקונומית, לחלק משאלת הקיבה החיה וקימה לעד ובטוחה למצוא לה תמיד אזנים קשובות״.

והוא דורש, לבסוף, מאת עסקני החובבים, שישובו אל המקום אשר היה שם הרעיון בתחלה וירחיבו את גבולו לרוחב ולעומק.

המאמר הראשון חולל רעש גדול באודיסה. שמו של הסופר, סגנונו המבריק והמלוטש, הרעיונות המקוריים שבאו בו, אופן ההרצאה החרש—כל אלה לא היו ידועים להקהל הרחב. הכל הרגישו באחד־העם אויב חדש להשיטה הישנה, שכבר הסכינו לה, הם ראו בו סותר את הבנין, הם ראו בו פצעי־אוהב מסוכנים.

ביחוד הרגיש לילינבלום את החצים שנזרקו אל לב הועד, ובחשבו את עצמו, בתור סופר הועד, לאחראי במדה ידועה בעד המהלך החדש של תנועת חבת ציון, יצא למלחמה על ה„מהרס״.

ונפלא הדבר: כשאנו קוראים עתה את ספרות־הוכוח הזאת, אנו באים לידי מסקנא, כי יש משפטים מקובלים בעולמנו הטעונים בקורת. רגילים אנו לחשוב, כי אחד־העם הסותר הוא השולל היותר גדול ולילנ־בלום הבונה הוא האופטימיסטן היותר גדול, לפי שהיה מאמין גם בכחם ופעולתם של המעשים הפעוטים. אבל באמת אינו כן. אחד־העם התחיל את עבודת השלילה שלו מתוך חיוב, מתוך אמונה כבירה ברגש הלאומי החי בלב העם, ולילנבלום בא לידי השקפתו ה„אופטימיסטית״... מתוך שלילה, מתוך יאוש, מתוך חוסר אמונה בתחית העם במובנו הרוחני, בתחית הרגש הלאומי. זה, אחד העם, חשב, כי הרגש אך נרדם הוא, ולילנבלום היה בטוח, כי כבר מת בתגרת הגלות, וכי במקום העם החי והמסוגל לתחיה יש אך עם של סוחרים, המאמין אך בחשבון הפרוטות והמעשיות היבשה.

לבעלי הרעיון — אומר לילנבלום [18] — „לא היתה רשות לחכות במעשיהם עד שיבראו לב חדש להמון בית ישראל לחוש את רגש

[18] „דרך בת עמי״, „המליץ״ תרמ״ט גליונות 80—81.

הלאומי, שיכירו כל בית ישראל, כי ענין ישוב הארץ גדול ונערץ מאד בערכו הכללי ואין שום מחשבה תופסת להעריך אותו במחיר שקלים". להפך, כאשר רק ימצא גואל לישוב, גואל מן הצד, „אז תתחדש התנועה להישוב בכח גדול וידברו בו בכל פנות העם, כי במקום שאחרים עושים בערגו אהבתנו להכלל עומדת בתקפה". ולהלן: „אין תקנה להרעיון לעשות חיל, אם לא ילך עמו המעשה בפועל. אין חכמה ואין עצה נגד תכונת העם. התכונת עמנו דורשת רעיון ופעולה יחד ועלינו להכנע לפניה. רוח עמנו רחוק מרגש הלאומי הכללי ואישי העם דורשים יותר טובת עצמם ותועלתם החמרית, ויוכיח להם חשבון הדונמים כי החרוץ במלאכתו ושונא מדנים ימצא באה"ק את אשר הוא מבקש". „מה שלא יעשה הרגש יעשה חשבון התועלת"[19].

מאמרו זה של לילנבלום גרר אחריו תשובה מאת אחד העם, שבה חזר על עיקרי דבריו והוכיח, כי „לא לפי מספר דפרוטות אשר נאסוף, הקערות אשר נעמיד, או גם הקולוניות אשר ניסד על בלימה (באשר עד כה) יגדל ערכנו בעיני העם וירבו אוהבי עמם וארץ אבותיהם בלב שלם, כי אם לפי ערך הטובות אשר נביא אנחנו ראשונה על מזבח רעיוננו לעיני כל העם, לפירבות בקרבנו שלום ואחוה, אמת וצדק, אהבת העבודה בארץ ושנאת הרבנות בארץ ובחוץ לארץ"[20].

במאמרו „על פרשת דרכים" שם אפוא אחד העם נוספות על מאמרו הראשון בנוגע לעיקרים של התנועה הלאומית והכנים בו את היסודות שהונחו במחברתו „דרך החיים", שהיתה מעין המניפסט של הליגה החדשה, שרצה לכונן.

רעיון זה של יסוד ליגה מיוחדת היה מרפרף באויר והרבה דברו עליו באספות התכופות שהיו כמעט בכל ליל שבת בביתו של אחד העם. בני החבורה, שעליהם נוסף לאחרונה יהושע איזנשטדט, שבא מארץ ישראל מלא התלהבות ואמונה חזקה, — הבינו היטב, כי מלחמה להם מפנים ואחור, כי אי-אפשר להטות את הועד לחברת הישוב אל הדרך החדשה, דרך העבודה בתוך העם. המעשים הפעוטים משכו את הועד

---

[19]) השרטוט בכל מקום הוא שלי.

[20]) מאמר „על פרשת דרכים", שם גליון 119.

של גלגלי התנועה הקטנה והרחיקו אותו ממחשבות על דבר התנועה הגדולה. מלבד זאת אין העבודה בתוך העם עבודה לשעה, אלא לדורות, הדורשת מסירות נפש והקרבה עצמית, דבר שרק יחידי סגולה מוכשרים לה, ולכן צריך לאחד את יחידי הסגולה הללו לעבודה חשאית וצנועה בשביל האידיאל המרומם, שאינו מובן לאנשים העומדים מן הצד.

ואחרי הדפסת המאמר „לא זה הדרך" התבשלה השאיפה הזאת וחבריו של גינצברג הפצירו בו לקיים במעשה את אשר הביע בדפוס ולהקים את האגודה, אשר תהיה מעין רוח החיה בתנועה החובבית. ואחרי אספות תכופות וישיבות שונות בביתו של אחד העם ובעליתו של רבניצקי החליטו הנאספים במוצאי שבת, בשבעה לחודש אדר שנת תרמ"ט, ליסד את האגודה בשם „בני משה".

המיסדים והנשבעים הראשונים היו: אשר גינצברג, אברהם אליהו ויעקב לובארסקי, צבי זאב פראנקפלד, זלמן עפשטיין, י"ח רבניצקי, ווילענסקי ויהושע אייזנשטדט.

מובן מאליו, שלמנהיג ונשיא האגודה נבחר אחד העם.

ונפלא הדבר, כי למרות הנגודים הגדולים שהיו בין אחד העם ובין לילנבלום ולמרות שהיו מחשבותיהם ושאיפותיהם אחרות — לא מצא בכל זאת לילנבלום כל מניעה בדבר, והוא נכנס גם הוא אל האגודה ואף נשבע לה, וגם הד"ר פינסקר שמח על התיסדותה של האגודה, אם שבהיותו ראש הועד לא היה יכל להספח אליה. אך כמובן לא היתה כל יכולת ללילנבלום להמצא בכפיפה אחת עם „שומרי-הרוח" ובמהרה יצא מתוך האגודה והתיצב כצר נגדה, כפי שנבאר בפרקים הבאים.

פרק ב.

„דרך החיים״. — שלילת הגלות. — האמונה בתחיה. — רגש הלאומיות. — יסוד הליגה. — הכשרת הדור. — האיכות — האמצעים. — בחירת החברים. — מחנכי הדור. — משה בתור סמל. — השבועה. — התקנות הזמניות. — הסימנים החיצוניים והכונים החפשים. — אחים. — ההתאחדות הכללית. — חלוקי הדעות. — זרם העבודה המעשית. — זרם האמונה והמשיחיות. — עומק ורוחב. — דיקטטורה או התחייבות מוסרית? — הפצת האגודה. —

המטרות הכלליות של האגודה, או הליגה החדשה, נסמנו במחברת קטנה בת ששה עמודים בשם „דרך החיים״, שבה נצטמצמו במלים מועטות כל העיקרים של השיטה הלאומית שהונחו ביסודה של אגודת „בני משה״.

וזהו מה שנאמר במחברת זו:

דרך החיים

א) תולדות ישראל בימי גלותו בכלל ובמאת השנים האחרונות בפרט הורונו לדעת, כי אין לנו כל תקוה לחיות בתוך עם נכר חיי גוי ואדם כאחד: לקחת חלק בכל ענפי החיים כאזרח הארץ ולהשאר עם זה גוי מיוחד בדעותיו ומצוין במדותיו. אוי לנו ביום רעה ואוי לנו ביום טובה, הרעות חבלו בנו רוח האדם והטובות — רוח העם; הראשונות עשונו לאנשים שפלים בעיני אחרים והאחרונות לעם נבזה בעיני עצמו, כי על כן לשוא נבלה כחנו ונפזר רכושנו כדי לבצר עמדתנו בין הגוים, והיא לא תצלח. שני דרכים לפנינו: דרך החיים ודרך המות. אם למות עינינו נשואות, נעזב נא את עצת כל רופאי אליל ונחכה במנוחת נפש לקראת בואו, כי אם גם יתמהמה—בוא יבוא; אך אם נבחר בחיים, עלינו לבנות לנו בית לבדנו במקום נאמן — ואיה מקום נאמן כנחלת אבות? — עלינו אפוא להקריש מיטב כחותינו החמריים והמוסריים להצלתנו זאת האחת: לתחית עמנו בארץ אבותינו.

ב) אם יספיקו כחותינו הדלים להגיענו אל המטרה הקשה והרחוקה הזאת? — מי האיש החכם וידע להשיב על שאלה כזו באותות ובמופתים

ברורים ? כמה יגיעות יגעו מימינים ומשמאילים למצוא לה פתרון על פי ההגיון והנסיון ולא עלתה בידם. אבל מעבר לגבול השכל והמופת יש עוד ממלכה גדולה ועצומה ושמה: „אמונה". ומבעד לכל וכוחי הלאומיים ומתנגדיהם מבצבץ ועולה ההבדל הזה: הללו מאמינים והללו אינם מאמינים. בדברים כאלה המוטלים בספק, הדעות והמעשים יוצאים מן הלב. לפי רבות תשוקת לבבנו אל הדבר, כן תגדל אמונתנו באפשרות השגתו וכן תחזקנה ידינו להתגבר על המעצורים העומדים לשטן לנו. — למען יאמינו אפוא בני עמנו בתחיתם הלאומית ויואילו להקדיש לה מיטב כחותיהם צריך שירגישו בחסרונה וישתוקקו אליה בכל לבם, או במלים אחרות: צריך שרגש לאומי חזק יפעם במעמקי כל הלבבות, עד כי לא יוכל אדם מישראל למצוא מרגוע לנפשו באשרו הפרטי בלבד ובאמת ובתמים יעלה את שם ירושלים על ראש שמחתו — אז תבוא האמונה מאליה והמעשה אחריה.

ג) רגש כזה נמצא אמנם בעמנו מלפנים, בשעה שהיו ישראל שרוים על אדמתם; אך לרגלי הפזור הנורא והנדודים התכופים הלך הלוך וחסר, עד כי אבד כמעט ואיננו בלב הרוב הגדול. גם הנשארים המרגישים עוד את עקבותיו בלבם ומזמן לזמן יתעוררו לקול קריאתו ויתחברו יחד כדי לעשות דבר מה לטובת הכלל, גם בתוכם תראינה עינינו פעמים רבות בבוא השטן — אהבת איש עצמו, לגרש מפניו את הרגש הכללי וכל עצתו יפה, כי עצום הוא ממנו. השטן הזה מרקד בינינו גם במקום אשר לא פללנו לראותו—בין הנושאים את דגל הלאומיות והבת ציון, האנשים אשר אמרנו הם יהיו למופת בקרבנו, בהראותם לכל העם, מה גדול כח הרעיון והרגש הכללי לקרב את הרחוקים ולתת להם לב אחד ודעה אחת—לא יכלו גם הם למשול בקרבם ונכשלו בכל אותן המדות המגונות המצויות בכתות אחרות; במצב כזה לא נתמה על החפץ, אם נראה את היאוש מתגנב אל לב רבים ומביאם לחשוב, כי זקנה קפצה עלינו, כי יבשו עצמותינו מכף רגל ועד ראש ואין בנו כח לחיות עוד.

ד) אבל אין דבר עומד בפני האמונה! למרות כל החזיונות האלה ישנם בתוכנו לאומיים אמתים, המאמינים בתחית עמנו בלב שלם ונכונים באמת להביא לה קרבן, לא אך דבר שפתים, כי אם חלק נכבד מאהבת עצמם וכבודם, ממנוחתם ונכסיהם, לא

שעיצמים עיניהם מראות ברע וקוראים בלב שמח: „שלום! שלום!", כי אם להפך, רואים הם את הפרעות בישראל, את הקפאון השורר בכל לב ויודעים כי אין לאומיים בלא עם ואין עם בלי רגש לאומי; אבל לפי שנפשם קשורה בנפש עמם מנעוריהם ואהבתם אותו תחזק את אמונתם בו, על כן תחת לאמר נואש לכל תקוה יחשבו מחשבות כל היום, איך לשוב ולעורר את לבו לתחיה, למען ירגיש ויחפוץ, יאמין ויפעל. — לאומיים כאלה ישנם בתוכנו, אך בהיותם מפוזרים ונבלעים בכתות שונות ואיש את אחיו לא יכיר, על כן לא יראה פעלם וגם קולם בל ישמע מפני קולם והמונם של לאומיים אחרים. כל אחד מהם נושא במעמקי לבו את אמונתו והקותו ובמסתרים דמיונו בונה לו עולמות לבדו ומתנחם בהם על כל מראה עיניו, באין לאל ידו לעשות קטנה או גדולה; ואולם לו התחברו האנשים האלה באשר הם שם לאגודה אחת ואיש את רעהו יעזרו לפעל על רוח העם כאשר עם לבבם, כי עתה מי יודע אם לא צלחה להם ברבות הימים לתת את רוחם בו ולהשיב לו את התכונות המוסריות אשר בלעדן לא יכון עם? ומי יודע אם לא התעורר אז החפץ בלב כל העם כאיש אחד להתנער מעפר ולשוב ולהיות חיי כבוד ושלוה בארץ אבותינו — ואחרית הדבר מי יודע? —

ה) אגודה כזאת תשא אמנם נפשה גם היא אל המטרה העליונה— אל ארץ אבותינו. בשבע עינים תביט ותתבונן אל כל הנעשה בה ובזהירות ומתינות תשתדל לתקן את אשר עותו אחרים שמה שמה ולעשות גם בעצמה מעשים שלמים ומתוקנים בהיות לאל ידה; בכל זאת, לפי שיודעת היא כי למען עשות גדולות בארץ צריך שיהיה הדור ראוי לכך, לכן לא אל הארץ בלבד תשים לב, כי אם גם אל העם, לא אך לבנות תהי מגמתה, כי אם גם לנטוע, לא רק בכח ידים, כי אם גם ברוח. תחלת כל עליה לקנות לה לבבות ולחבב את שמה ותעודתה על הבריות באמצעים מוסריים, כלומר: להרחיב את מובן ה„לאומיות" ולעשותה למושג נעלה ונשגב, לאידעאל מוסרי, אשר במרכזו אהבת ישראל ובהיקפו — כל מדה טובה וכל תכונה נכבדה, להפשיט מעל התואר „לאומי" את צורתו החמרית אשר לו עתה, שכל הרוצה לטול את השם הזה משתתף בפרוטתו לקופה ידועה ונוטל, ולהרימו למדרגת תואר מוסרי, נכבד ואהוב בעיני העם, אשר לא כל אדם זוכה לו ואשר יחייב את בעליו לשמור מכל משמר את כבוד הדגל אשר הוא

נושא, לבל יחולל על ידו או על ידי אחרים. — לאט, לאט תוכל להגדיל את חוג פעולתה, לשים עינה על חנוך הדור הבא, להשיב לנו את בנינו ובנותינו הנתונים לעם אחר ובכלל לתקן כל הצריך תקון — עד אשר (אחת היא — מתי) יצמח מתחתינו ויעלה על במת החיים הדור אשר אנחנו מבקשים: דור אשר לא יכרע לבעלים ועפר שונאיו לא ילחך, אשר בעמו יתפאר, בכבודו יתימר ובשמו ישבע, אשר לבו יחם בקרבו ולא יתן דמי לו, וגם הכמתו תעמוד לו לכלכל דבריו במשפט ולדעת עת לכל חפץ—הוא יושיע את ישראל, הוא ישא נס ציונה, ועשה והצליח.

ו) למטרה גדולה וכללית כזאת יובילו דרכים רבים, שונים ומשתנים, על כן חפשית תהיה האגודה במעשיה: ידה בכל, זמנה—עת דעשות, מקומה—כל פרץ וכל בדק. בקרבה פנימה עשה תעשה לה סדרים נכונים וקבועים, אך לא תוכל למנות ולהגביל מראש את פעולותיה בקרב העם והארץ. די לה להבין היטב את מטרתה ולשותה לנגדה תמיד, והזמן והמקום ותנאי החיים יורוה את אשר תעשה. רק אחת עליה לזכור בכל זמן ובכל מקום, כי איכות אגודה מוסרית קודמת לכמותה, כי לא לפי מספר חבריה בלבד יגדל כחה, כי אם עוד יותר—לפי ערכם, ע"כ צריכה היא להזהר מאד שלא תכשל באנשים שאינם מהוגנים, ולא תשא פנים גם לגדולים וטובים אם יחסר להם אחד מן התנאים המוכרחים לאגודה כזאת — ואז תלך לבטח דרכה ויש תקוה לאחריתה.

לפי זה קבע אחד העם בתור כללים מופשטים את ששת העיקרים האלה, היוצאים מתוך סעיפי „דרך החיים":

א) שלילת הגלות („אין לנו כל תקוה לחיות בתוך עם נכר"). ב) האמונה בתחית העם („מעבר לגבול השכל והמופת יש עוד ממלכה גדולה ועצומה ושמה: „אמונה"). ג) רגש הלאומיות, או רגש האחריות של היחיד בעד הכלל („צריך שרגש לאומי חזק יפעם במעמקי כל הלבבות, עד כי לא יוכל אדם מישראל למצוא מרגוע לנפשו באשרו הפרטי בלבד"). ד) יסוד הלינה המאגדת את כל הלאומיים באמת ובתמים („לו התחברו האנשים האלה באשר הם שם לאגודה אחת"). ה) הכשרת הדור („צריך שיהיה הדור מוכשר לכך, לכן לא אל הארץ

בלבד תשים לב, כי אם גם אל העם״). ו) האיכות קודמת להכמות („איכות אגודה מוסרית קודמת לכמותה״).

אלה הם העיקרים — ואידך אמצעים המובילים אל המטרה. והאמצעים רבים הם ושונים, אך לא מ ח ו ץ לאגודה הם נמצאים, אלא ב ת ו כ ה, לא מ ע ב ר לגבולות ולתחומים של הליגה החדשה, אלא ב ת ח ו מ י ה היא. המטרות לא ביד תקחנה. הליגה לוקחת על עצמה תפקיד נעלה ומרומם, שלא כל אדם מוכשר לו: היא באה ל ב נ ו ת עם, לתקן גדריו ופרצותיו ולהקים את הריסותיו. היא באה „להרחיב את מובן הלאומיות ולעשותו למושג נעלה ונשגב, לאידעאל מוסרי״, „להפשיט מעל התואר „לאומי״ את צורתו החמרית אשר לו עתה״ „ולהרימו למדרגת תואר מ ו ס ר י, נכבד ואהוב בעיני העם, אשר לא כל אדם זוכה לו ואשר יחייב את בעליו לשמור מכל משמר את כבוד הדגל אשר הוא נושא לבל יחולל על ידו או על-ידי אחרים״. ותפקיד כזה אינו יכול להמסר לכל הידים הפשוטות לקבלו. הן האנשים האלה, חברי האגודה, צריכים להיות מ ח נ כ י ם, מחנכי הדור, ואשר על כן עליהם להיות למופת במעשיהם לכל העם, למען יראו בהם את הסמל של חיים לאומיים טהורים ונקיים מכל כתם. הם צריכים להיות רחוקים מכל המדות המגונות שדבקו בנו בגלות, להיות המעולים שבעם, בכדי שהשפעתם תהיה מרובה, למען יוכלו להשפיע מרוחם על כל בני הגולה. הם צריכים להיות נכונים לכל קרבן, לוותר על שאיפותיהם הפרטיות לשם טובת הכלל, דבר שרק יחידי סגולה מוכשרים לו. ולפיכך צריכה האגודה להיות אגודת-סתר, למען לא יחדרו ולא יהרסו לעלות אליה אנשים שאינם מהוגנים „ולא תשא פנים גם לגדולים וטובים, אם יחסר להם אחד מן התנאים המוכרחים לאגודה כזאת״. והחבר צריך להתקבל רק אחרי חקירה ודרישה מן הצד, רק אחרי שיוכח החבר המציע לקבלו, כי יש בו כל התכונות והמעלות הדרושות לאגודת „בני משה״, זו האגודה, שהציבה לה לסמל את משה בחיר-העם, שהטוב, היושר והצדק והמסירות להאומה — העמידו אותו ממעל לכל הדורות.

ובכדי להכביד את הכניסה להאגודה ובכדי שירגיש כל חבר חובה בנפשו וידע, כי מן היום הזה שבו נכנס להאגודה קבל עליו חובות גדולות — נקבעה והונהגה מיד „הבטחה״, או שבועה, שבה היו משביעים את כל חבר וחבר ושגם עשרת המיסדים הראשונים נשבעו לה:

„ב ש ם א ל ה י י ש ר א ל ו ב ש ם כ ל ה י ק ר ו ה ק ד ו ש ל י

הנני מבטיח לשמור על כל חוקי האגודה, אשר אנכי בא בבריתה עתה, למלאות אחריהם בכל מקום ובכל מעמד עד מקום שידי מגעת ולהסתיר את סוד האגודה, גם אם אצא ממחיצתה. את כל אלה הנני מקבל עלי בלב שלם, בלי שום ערמה ומרמה, תנאי ואמתלא. עדים אתם כלכם, אחי, הנצבים עמי בזה והיה זה לכם בריתי שלום, אמן".

ההבטחה האמורה, שהיתה ניתנת במעמדם של כל החברים, או רובם, בכל מקום שהיתה הלשכה מתיסדת, לא היתה מספיקה. דרוש היה עוד לקבוע חוקים ותקנות בשביל האורגניזציה החדשה והמסותרה הזאת ולסמן את אפני עבודתה. הסתדרות מסותרה כזו זקוקה לסמלים, למסורות שבעל פה ולחובות שבכתב.

ואולם מתוך שמעטים היו החברים, והלשכות היו צריכות עוד להתיסד, החליטו החברים לאסוף חומר לתקנות ולשתף בעריכתן גם את חברי הלשכות העתידות. ולפי שעה, עד האספה הראשונה, ערכו את התקנות הזמניות האלה:

א) אגודת „בני משה" מתחלקת ללשכות ואין לשכה פחותה מחמשה חברים.

ב) כל לשכה בוחרת מקרבה מנהיג אחד ויועצים.

ג) המנהיג עומד בראש לשכתו וכל מעשיה נחתכים על פיו. הוא לבדו עושה מה שצריך לעשות, בלי נטילת רשות מבני הלשכה, אבל חובתו היא להמלך עם יועציו ולשים לב לדעתם.

ד) כל חבר חדש מתקבל בהסכמתו של המנהיג וחברי הלשכה. וכניסתו צריכה שתהיה בפני רבים מן החברים. ואומרים לפניו דברי כבושים [1]) ומודיעים לו חובותיו והוא מבטיח לעשות הכל באמונה.

ה) שפת האגודה היא השפה העברית ועל כן אין מקבלים אלא יודעי ספר ולשון עבר. ואין מקבלים צעירים פחותים מבני עשרים ולא נרגנים ונצחנים, או בעלי מעשים מגונים.

ו) כל חבר נותן לקופת האגודה לא פחות מאחד

---

[1]) דברי הכבושים בשם „בואך לשלום אחינו!" נערכו על-ידי אחדים מן המיסדים ונדפסו במחברת „סב"ה", שתבואו בפרקים הבאים.

מ ח מ ש י ם מ ה ו צ א ו ת י ו ו ה ו צ א ו ת ב י ת ו . תרומה זו נמסרת לכל מנהיג של לשכה אחת לשלשה חדשים.

ז) המנהיג קורא אספה מעת לעת ומודיע לבני לשכתו את הדברים המותרים לכל חבר לדעת ושומע בשים לב את הצעותיהם.

ח) כדי לחבר כל הלשכות לבנין אחד שלם, צריך שתעמוד „עֲלִיָה" על גביהן, אשר ישב בה הנשיא ל„בני משה" ויועצים אתו. כיחס כל מנהיג אל לשכתו, כן יהיה יחס הנשיא אל האגודה כלה: הוא השליט לבדו בכל דבריה, אומר למנהיגים והם עושים, גוזר והם מקיימים, ויועציו עומדים לימינו לשמרו משגיאה. אולם לפי שבעת הראשונה להוסדה יהיה עיקר מעשי האגודה רק לחזק את הבנין, להרבות ולהגדיל את לשכותיו, על כן אין צורך ואין יכולת לבנות „עליה" קיימת, עד תום שנת ההכנות ומספר הלשכות ירבה. אז יתאספו המנהיגים לבחור את הנשיא ויועציו, להוסיף חוקים חדשים ולבאר ולהגביל את הישנים, לפי ראות עיניהם. עד העת ההיא, למען לא תהפך האגודה לאגודות, תחשב הלשכה הראשונה להמרכז לכל הלשכות שלאחריה, ומנהיגה ויועציו יֵחָשבו לעומדים בראש האגודה לפי שעה.

כפי שאנו רואים על־פי שמותיהן של האורגניזציות המקומיות, הלקוחות ממושגי הבניה („לשכה", „עליה") וכן על־פי יפוי־הכח המיוחד שניתן להמנהיגים — לקחו המיסדים סימנים חיצוניים אחרים מן האגודות המסותרות הקיימות בכל העולם בשם: „הבונים החפשים". ואולם בראשונה לא רבו היסודות השאולים מן החוץ, מפני שבעצם מהותה ובתכנה נבדלה האגודה אפילו מ„בני ברית" היהודית. גם זקוק־הרוח וצרוף־הנפש של החברים לא היו בב"מ מטרה בפני עצמה, אלא אמצעי למטרה לאומית, ובמגמותיה הכלליות לא היה שום יסוד א ו נ י ב ר ס ל י, כל„בונים החפשים", כי אם אך ורק לאומי קיצוני [2]).

ואולם בלי כל השפעה מן החוץ גרם יסוד האגודה עצמה — בהיותה נסתרה מעין כל וידועה אך לחבריה — לקרב אותם זה אל זה כקרבת־האחים אשר בין „הבונים החפשים". כל אחד היה מרגיש רגש אחוה

[2]) ה' ברזילי בציורו „הוזה בהקיץ" (לוח ארץ ישראל תרס"ו) שם בפיו של אליעם („אחד העם") את הדברים האלה: „האגודה לא תהיה כהברת „בני ברית", או „הבונים החפשים". את תהיה הברת בהירי האומה, חברת גואלים, אשר יחיו רק חיי הגאולה והתחיה.

לחברו. כי הסוד הגלוי לשנים מאחדם תמיד ומפרידם מן השלישי, שהגלוי להם אינו ידוע לו. ברבות הימים התפתח אצל ב"מ רגש האחוה כל־כך, עד כי היו כקרובי־בשר ורוח, ואיש את רעהו יעזורו ויעמדו זה לזה אפילו בשעת דחקו הפרטי. ובן־משה הפוגש את חברו מעיר אחרת ושלא ראהו מימיו, מכיר אותו מיד על־פי הסמל המיוחד [3]) ונדבק בו לאהבה, כאלו היה קרובו ושארו מכבר הימים.

אחדות זו היתה אך כללית בנוגע להעיקרים של האגודה. אבל בפרטים ידועים לא בטלו חלוקי־הדעות שבין החברים ומן היום הראשון חדרו להאגודה יסודות שאי־אפשר להם להתמזג יחד ולבטל את עצמם מפני רצונה של החבורה.

כאמור נכנס ראשונה גם משה ליב לילנבלום אל האגודה, אם שהיה רחוק כרחוק מזרח ממערב משאיפותיהם של „בני משה", כמו שראינו בפולמוס הראשון שלו עם אחד־העם ע"ד „לא זה הדרך". וגם כשיצא לילנבלום מן האגודה, לא יצא רוחו מאתה ואחדים נשארו מחזיקים בדעתו, כי רק המעשים החמריים בארץ ישראל יכולים להביא לידי הרחבת הרעיון.

בראשו של הזרם השני עמדו יהושע אייזנשטדט ועוד אחדים. זה היה זרם דתי־מסתורי. לפי דעתם צריך יסוד האמונה להיות אחד העיקרים שבאגודה. האמונה בה' והרעיון המשיחי ויעודי הנביאים הם הם שהחזיקו את ישראל בכל שנות גלותו, ואם נחפוץ לחדש את פעולתו של רעיון היעוד הלאומי, להתחיל עבודה לדורות ולהכשיר את הדור לגאולה — צריך להקים מעין תנועת־גאולה משיחית בתוך העם, שתעשה גדולות ותחולל נפלאות. בלי אמונה זו אין לאגודה במה לבוא אל העם, אחרי שרעיון הלאומיות מפשט הוא יותר מדי ואין בו אחיזה.

תחת זאת האמין הרוב, ואחד־העם בראשם, כי העבודה החמרית בארץ היא רק כעין דבר הכרחי, המסתעף מיסודות האגודה ועיקריה. וגם בארץ ישראל על האגודה לעבוד יותר בעומק מברוחב, לעשות מעשים שלמים ומתוקנים בהיות לאל ידה, להרחיב את הרוח העברי הלאומי ולהקים דור חדש, דור של ילידי הארץ, שחלאת הגלות לא הודבקה בהם; אך

---

3) הסמל היה כזה: כשהיה נפגש בן־משה עם איש, ששמע עליו, כי גם הוא הנהו חבר הלשכה של בני־משה במקומו, היה הובק את ידו בא.פן מיוחד והיה אומר לו: „לא ולא". והלה, אם ב"מ הוא, היה משיב: „לא בהתה עינו ולא נס ליחו". אחרי אספת וורשה תקנו להשיב: „לא בחיל ולא בכח".

ראשית כל עליה לבנית עם, „להשיב לנו את בנינו ובנותינו הנתונים לעם אחר — עד אשר יצמח מתחתינו ויעלה על במת החיים הדור אשר אנחנו מבקשים". הכשרת הדור קודמת אפוא לעבודה בארץ.

כזה היה הפרוד הראשון ה ע י ק ר י. אך גם בשאלת ההנהגה היתה דעת אחדים מן ה„אחים", כי המנהיג לכל „בני-משה" צריך שיהיה מנהיג אמתי, כעין מצביא לכל הצבאות, החותך וגוזר, מפקד ומצוה, והחיילים הפשוטים אינם מעיזים לחקור ולדרוש אחרי טעמי ונמוקי הצוויים. הם אמרו: להמנהיג דרוש לתת יפוי-כח והשפעה על החברים באותה ההשפעה שיש לאדם הפרטי על קניניו החמריים והרוחניים. אך לא כן היתה דעתו של גינצברג. לפי דעתו צריך הכח המוסרי, או הרגש המוסרי, שבלבות „בני משה" להיות חזק כל-כך. עד כי לא יהיו זקוקים לעבודה מ י ר א ה, כי אם יהיו מסורים להרעיון ולהמנהיג וימלאו אחרי פקודותיו מתוך א ה ב ה, בתתם אמונתם בו, גם מבלי דעת טעמי הדבר. אבל הוא, אחד-העם, לא רצה להטיל בשום אופן את הדברים ל ח ו ב ה על האחים. ואולם רבו עליו חבריו, שחשבו, כי הוא אינו רוצה בענותנותו לתת לעצמו תפקיד כזה של דיקטטור, — אחרי שהוא הנהו המנהיג של כל הלשכות — ונצחוהו. כאמור בסעיפי התקנות „עושה המנהיג לבדו מה שצריך לעשות, בלי נטילת רשות מבני הלשכה", אלא שבעין פשרה הוגבל כחו של שליט-יחידי זה על-ידי מוסד היועצים, באופן שהיה כעין שלטון-יחיד עם מועצת ממלכה בלבד.

פרק ג.

השדיה הראשון של ב"מ. — בחירת החברים בערי המדינה. — התורה שבכתב. — המסורות שבעל פה. — מצביאי המחנה של גדולי הרוח. — חזיון והסודות. — האגדות ע"ד המנהיג. — ר' שמואל מוהליבר וב"מ. — החברים בביאליסטוק, קובנה, ווילנה. — אחד העם ע"ד עבודתו של אייזנשטדט. — גדולים או צעירים נלבבים? — שאלת הדת בלשכת ביאליסטוק. — „מצפון תפתח הרעה". — השטן מארץ ישראל. — פינס ובלקינד. — מלאכותו השניה של אייזנשטדט. — אשור החברה באודיסה ולילנבלום. — ההתחרות. — יראת הרָשות. — דעתם של ב"מ ע"ד קיומם. — המלחמה בין שני הזרמים. — האספה באודיסה. — המשתתפים. — ההתנגדות ל„בני משה". — המלחמה בשביל בחירת ההנהגה. — הפשרה. — האספות של חברי ב"מ. — אוסישקין ו„בני עקיבא". — ההחלטה בדבר האספה בוורשה. — „מלואים לדרך החיים". —

מלא התלהבות והתפעלות יצא השליח הראשון של „בני משה" — יהושע אייזנשטדט — למסעיו, בדרכו לעיר מולדתו אשר בפלך מינסק, ומלאכות מיוחדת בידו: לבחור מכל קהל „חובבי ציון" את כל „בחור בעם", את האנשים המוכשרים ומסוגלים להקרבה עצמית בשביל רעיון התחיה ולספחם לב"מ. ותנאי התנו אתו מראש, שלא יהא מהיר בבחירה, שיחקור וידרוש תחלה אחרי כל איש ואיש, שיאמר להכניסו בברית האגודה, ורק אחרי שידע, כי הוא מתאים לעבודת התחיה, לפי תכונת נפשו וסגולותיו המיוחדות — יכניסהו.

התורה שבכתב אשר בידו של אייזנשטדט לא היתה רבה. סדר־הכניסה המפורט, ה„קידושים" והאזהרות נערכו אחרי כן, אחרי האספה בוורשה, ובאותה שעה שהיו בידו רק כתבים אלה: המחברת „דרך החיים", דברי־הכבושים הידועים בשם „בואך לשלום, אחינו!" ומכתב פרטי מאת לילנבלום אל החובבים בערי ליטא, בהמלצה על אייזנשטדט ועל האגודה.

תחת זאת מלא אייזנשטדט את משלחתו כציר־אמונים בנוגע למסורות שבעל־פה. בהיותו נלהב ובעל־דמיון ובהיותו בטוח, כי ברעיון התחיה, כפי שהתבטא בתכנית של ב"מ, צפונה תשועת ישראל — היה מתבל את דבריו ברגש חם, בשירה, בהתפעלות ובלות־הנפש, במסתורין ורזי־דרזין, באופן שהעטיר את האגודה בזר של קדושה והוסיף לה חן ויופי

מיוחד. לפי ציורו היה אפשר לראות באורדן זה מעין מצביאי המחנה של גדולי־הרוח, שלקחו על עצמם תפקיד היסטורי גדול: להתיצב בבקעת העצמות ולהקים לתחיה את העם המת. על־דבר המנהיג של הליגה, אחד־העם, שאיזנשטדט העריצהו וכבדהו עד מאד, ספר במעט אגדות וראה בו מנהיג אמתי וגאוני של העם, שהדור זכה לו אחרי הפסקה ארוכה של דורות בלי מנהיגים. תמונתו של המנהיג הפלאי, שהתעלם בשם הצנוע „אחד העם". הצטיירה בדמיונם של כל החברים החדשים לפי רוחם והבנתם של כל אחד מהם: החרדים ראו בו יהודי דתי, הבא להגביר את הרגש הדתי־הלאומי ולהחזיר את רוח ישראל ותורתו למקורם, והחפשים ראו בו גואל מודרני, שבידו נמצאים חוטי־היצירה של התנועה הלאומית החדשה.

הנה כן עלה בידו של ה' איזנשטדט להשפיע לטובת האגודה גם על הגאון ר' שמואל מוהליבר בביאליסטוק. מתחלה כאלו פקפק רבי שמואל והיה מהסס בדבר: „האם אין, חס ושלום, חשש של כפירה בזה?" אך כשהראה לו איזנשטדט את „דרך החיים", את המליצות החתמות „בואך לשלום" ואת נוסח ההבטחה, שבו כתוב מפורש: „בשם אלהי ישראל"—נחה דעתו של הרב והוא נתן לו את ברכתו. „אנכי בעצמי זקן יותר מדי — אמר הגאון—, אך הצעירים צריכים להספח אל האגודה".

בביאליסטוק נכנסו אז להאגודה ונשבעו לה: א. ש. הרשברג, דוד סוכובולסקי, ד"ר יוסף חזנוביטש. אחרי כן נצטרפו אליהם: לימון־רוזנטל ודוד כהנא ממזריטש וצבי פרילוצקי מקרעמעניץ. בקובנה נכנסו להלשכה: משה בראמסון וזלמן ווילק. בווילנה פנה יהושע איזנשטדט מתחלה לחיים לייב מארקון, שבידו היה מכתב ערוך אליו מאת דחובבים באודיסה, אך מארקון לעג להאגודה ולחלומותיה. ר' שמואל יוסף פין ראה ביסוד האגודה צורך השעה, אך הוא אמר בצחוק, כי רק אידיאליסטים ומשוגעים למחצה, כבנו הד"ר בנימין פין, או ליב גורדון, יוכלו להמנות לחבריה של חברה כזו. ואמנם שני אלה נספחו להאגודה. אחריהם נכנסו אל הלשכה הווילנאית: בן־ציון אליטא, א. ל. בן־אביגדור (שאלקוביץ), יצחק ליב גולדברג, זלמן גורלאנד, שלמה צבי ווילקורייסקי, יוסף אליעזר ליפשיץ, דוד נאטיק, אריה בן משה ניישול, אברהם פערלים, יעקב פלעקסער, חיים צבי רוזנטאל ופנחס שוקיאן.

איזנשטדט היה שבע רצון מפרי עבודתו, אך אחד העם, המנהיג, לא היה שבע רצון מעבודתו של השליה, באמרו, שלא היה צריך להתחיל

בגדולי האומה, אלא למצוא עובדים צנועים בתוך העם, צעירים וענוים, שאין להם שם על פני חוץ, ורק אחרי כן, כשתתבצר האגודה, יתחברו אליה גם הגדולים, בלי כל השתדלות מן הצד.

אייזנשטדט הלך לשיטתו. מתוך שהאגודה היא רק ליחידי סגולה, חשב הוא לנחוץ לאחד בקרבה את כל טובי „חובבי ציון", שהרעיון כבר לקח את לבבם, אלא שדרוש היה לעודדם ולעוררם. אבל מנקודת הראות ההסתדרותית צדק אחד העם. מתוך שנכנסו אל האגודה לא אנשים הדשים, המסורים באמת ובלב תמים אל המרכז האודיסי, או אל המנהיג, כי אם עסקנים גדולים וידועים, משכילים מפורסמים, שיש להם כבר השקפת-עולם ערוכה ומוכנה, אי-אפשר היה להחזיק את המשמעת, — ומכל-שכן את הדיקטטורה הצבאית כמעט —, שרצו בה המיסדים. הגדולים לא היה יכולים להתיחס באמון בלי מצרים אל המנהיג ולקבל עליהם את מרותו בלי בקורת.

ובמהרה אחרי הפסח. בשוב אז"ש ממסעיו לאודיסה, כבר התראו האותות הראשונים של אי-המשמעת: לשכת ביאליסטוק, ובראשה הרשברג, התחילו לעורר את שאלת הדת, שאלה שבני משה לא רצו לטפל בה, בידעם, כי אל הסלע הזה תתפוצץ האחדות של האגודה. וגינצברג היה מביט בפחד אל ביאליסטוק והיה מנבא, כי „מצפון תפתח הרעה". הוא היה בטוח, כי ר' שמואל מוהליבר, שהתחיל עוד בדרוזגניק לבקש בתנועת החובבים „יהודים כשרים", הוא המדבר בפיו של הרשברג. ואולם חשד זה לא היה לו על מה להסמך. הרשברג עשה מה שעשה על דעת עצמו ור"ש מוהליבר לא שנה אז עדיין את דעתו על דבר „בני משה".

במהרה נגמרו בשלום הסכסוכים הראשונים בין הנגב (אודיסה) ובין „הצפון" (ביאליסטוק) בשאלת הדת. אך אם מצפון לא באה עדיין הרעה, בא השטן מארץ ישראל. כי באותם הימים הכניס אהרן אייזנברג ביפו תחת כנפי ב"מ את נושאי שני הזרמים הקיצונים: את יחיאל מיכל פינס ואת בלקינד, ושני אלה באו במריבה בשאלות הדת והרצו את טענותיהם לפני המנהיג, ואחד העם צפה מראש, כי שאלה זו תהיה למכשול על דרך התפתחותה של החברה, ולכן התחיל לבקש אמצעים, איך להעמיד את שאלת הדת מחוץ לתחומי האגודה.

באותו הקיץ נשלח אייזנשטדט שוב לכרכים גדולים: למינסק, פינסק, פולטבה, חארקוב, קרמנטשוג, ובכל מקום בואו הלך לפניו דגל החברה. במינסק עלה בידו להכניס את העסקן הצעיר ייאריז מנחם

מנדל אוסישקין, שזה עתה הכירו בו החוככים כח גדול ועצום. ללשכת מינסק נכנסו אחרי כן: יהודה נופך, רובין וקאפולאוויטש. בפינסק נכנסו: יהודה ליב ברגר, אליעזר בלומנקרנץ, פנחס בריגמאן, משה יעקב ואפרים דוב ליפשיץ, צבי מאסליאנסקי ויעקב אבינגדור מינ-קוביץ. בחארקוב היו חברי הלשכה: יחיאל יחיאלציק, דוד סמאליאנוב, אברהם יעקב פריידנברג ומיכאל שיפרין. בפולטבה — : יהודה העלפנאט, ברוך סטרעלצוב, ישראל איסר קצוביץ, מרדכי בן חיים קריצבסקי, אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ וצבי שומשעלעוויץ. בקרמנטשוג — : אליעזר אריה אריהסון, ד"ר צבי באלאבאן, יעקב ווימלין ומנחם פענקובסקי*).

בינתים קרבו ימי האשור של חברת „חובבי ציון", או „חברת התמיכה לפועלים ולעובדי האדמה העברים בארץ ישראל". ולילנבלום, שראה באשורה של החברה תשועה גדולה להרעיון, התחיל להגזר לאט לאט מעל „בני משה". מתירא היה שמא תהיה האגודה החשאית למפלגה בפני עצמה, המתחרה בחברת הישוב וכובשת את השלטין בידה על כל המפעלים והמוסדות בארץ ישראל. מלבד זאת התחילו מתי-סודו לאמר, כי אם היה מקום עד כה, לפני האשור של חברת-התמיכה, לאגודת-סתרים, המאגדת ומאחדת את טובי חובבי-ציון, אין מקום לחברה כזו עכשו, כשניתנה היכולת לכל החובבים להמנות באופן רשמי על החברה האודיסית ולעבוד בגלוי ולא בסתר כל אחד במקומו. ולא זאת בלבד, אלא שקיומה של חברה מסותרה —, שמטרותיה קרובות להמטרות של החברה הרשמית, — יוכל להעמיד בסכנה את קיומה הרשמי של חברת התמיכה.

לעומתם אמרו „בני משה", כי דוקא עתה הגיע זמן עבודתם. הם צריכים לעמוד על המשמר לבל יבולע לרוח העבודה הישובית, לשמור על החברה הרשמית לבל תטה מדרכיה הנכונות לצדדין ולצדי-צדדין. עד עכשו היו כל חובבי-ציון עובדים באיסור, בלי כל גבולין ותחומים מצומצמים, ולכן יכלו לעשות הכל בלי מפריע, אבל מאחרי שבגלל התקנות הם מוכרחים להצטמצם בתחום של חוקים מגבילים, והתקנות הן כמעט של חברת צדקה, בלי כל מטרות לאומיות כלליות, — צריכה אגודת „בני

*) ברשימה זו אני נותן את כל החברים של הלשכות באותן הערים, בין אלה שנכנסו אז על-ידי ה' איינשטדט ובין אלה שנספחו אל הלשכות אחרי כן על-ידי החברים הראשונים.

משה" להיות הלב של התנועה, או הנשמה שלה, הנוצרת את רוחה של תנועת הגאולה.

ומלחמה חשאית זו בין שני הזרמים התגברה ביחוד מאחורי הקלעים של האספה הכללית הראשונה אשר לועד התמיכה, שנקראה ביום ז׳ אייר שנת תר"ן באודיסה.

אספה זו עוררה התלהבות גדולה בקהל „חובבי ציון", שעד אז עבדו כל אחד בעירו בודד ונעלם ויראת הפרסום היתה עליהם תמיד. החובבים האמינו, כי האשור ינתק את הכבלים שהם נתונים בהם ומעתה יוכלו לפתח בתוך העם עבודה רחבה ופוריה. ומשום זה רבים היו המשתתפים באספה־המיסדת הראשונה. זה היה מעין קבוץ־גליות, שלא היה כמותו מאספת קאטוביץ ושעלה עוד על קאטוביץ במספר המשתתפים. ב א ו מ א ה ו ש ש י ם ו ש נ י ם ח ב ר י ם מ כ ל ע ר י ר ו ס י ה. בין הבאים היו עסקנים ידועים. כהגר"ש מוהליבר מביאליסטוק, האדבוקט יאסינובסקי, אליהו זאב לעווין־עפשטיין ואליעזר קפלן מווארשה, יעקב בן־יעקב ובלאך מווילנה, מרדכי בן הלל הכהן מהומל, מ. קאמיאנסקי מוויניצה, אינזינר טעמקין מיליסאווטגרד, מיכאל מיידאנסקי מיקאטרינוסלב, מנחם מנדל אוסישקין ויעקב בן ישעיהו מזא"ה ממוסקבה, וואסילי בערמאן ואלכסנדר צדרבוים מפטרבורג, ועוד. ביניהם היו רבים, שכבר היו בחשאי חברים ל„בני משה".

לפני האספות המוקדמות של חו"צ ובאספות עצמן כבר התפרצה החוצה ההתנגדות ל„בני משה". רבים מן המתנגדים לא ידעו מה היא האגודה ומה הן שאיפותיה והם הסתפקו בבטול גרידא ובכנוי של לעג: „יהודים אדומים", שזרקו כלפי „בני משה", ויש שזרקו חצים סתם כלפי ה„רבי" (אחד העם) ותלמידיו, הרוצים להקים בעם איזו אריסטוקרטיה רוחנית ולהעמיד קיר ביניהם ובין החברה האוריסית.

הוכוחים המפשטים האלה עברו אחרי כן מהלכה למעשה. צריך היה לבחור חברים להנהגה, כלומר: למסור את גורלה של התנועה לידים אמונות. והנוטים לב"מ ומתנגדיהם נפלגו מיד לשני מחנות. לילנבלום והקרובים אליו: ליב פוסטערנאק, געצל טאוובין, פלטיאל זאמושץ, פלדברג, ואחרים, הגינו על הדעה, שההנהגה צריכה להיות מסורה לאנשים עשירים ובעלי שם, בכדי שתגדל השפעתם על החובבים ולמען יהיה שטם בלבו ערובה בטוחה, שהכסף נמסר לאנשים נאמנים. לא כן אחד־העם והקרובים אליו. הם אמרו, שחברי הועד צריכים להיות אנשים

בעלי הכונות נעלות, חובבי־ציון באמת ובלב תמים, ולא אנשים שבמקרה או משום תאות־הכבוד התרצו להיות חברים להנהגת החובבים.

כנהוג נעשתה פשרה בין המריבים. ואגודת ב"מ הצעירה הספיקה להכניס להועד שלשה חברים משלה: אשר גינצברג, יעקב לובארסקי ויהושע אייזנשטדט. הם נחשבו לקנדידטים הראשונים אל חברי הועד. לחברי הועד נבחרו: ד"ר פינסקר, מנשה מרגולית, אברהם גרינברג, שמואל ברבש ואלטר פוריין.

בימי האספות של „חובבי ציון" נסו חברי „בני משה" להבדל ולהאסף גם הם בפני עצמם לדון על עניני אגודתם הם ולהקים סוף סוף אורגני־זציה מלאה ושלמה בפרטי־פרטיה, אך חפצם לא עלה בידם. האספה הכללית להובבי־ציון והמלחמה הכרוכה בה בלעו אותם כל כך, עד כי לא יכלו להפנות לבם לעניניהם הם. האספות הקצרות של ב"מ הספיקו להראות לאחד העם אך את זאת, כי באגודה התחברו אנשים וזרמים הרחוקים זה מזה וכי רבו מאד בלבולי המושגים ואי־הבנת הרעיון בקרב חברי האגודה עצמם. אוסישקין, למשל, הציע לבחור מתוך האגודה פלוגה של „בני עקיבא", שיהיו לא רק גבורי רוח, אך גבורי הגוף והרוח גם יחד, והם צריכים להיות נכונים למלחמה ולהגן על העם בכח גבורתם. בפלוגה זו צריכים להיות לא יותר משלשים איש מכל העם, אך על אלה השלשים להיות הסולת שבעם. אחרים אמרו, להפך: כי על האגודה לרבוש לה המונים רבים מקרב הצעירים, הנכונים להקריב את עצמם על קדוש שם האומה. וכך גדולה היתה התפלגות הדעות גם ביתר השאלות הנונעות לתכניתה של האגודה.

ולפי שאי אפשר היה לגמור באודיסה את עבודת ההסתדרות של ב"מ, החלט: לקרוא בוורשה אספה מיוחדת של בני ב"מ בט"ו לחודש אב ה' תר"ן.

לפני האספה מצא אחד־העם לנחוץ — בבדי לפשט את העקמומיות שבלב החברים — להוסיף באורים ופירושים למחברת „דרך החיים", למען השלים את צורתה הרוחנית של האגודה ולתת תכנית לעבודה לכל החברים. לתכלית זו נתפרסמה, בתור הקדמה להתקנות המוצעות של ההסתדרות, מחברת בת ששה עמודים בשם:

מלואים ל„דרך החיים".

„א) על יסוד הרעיון המבואר ב„דרך החיים" נוסדה בז' אדר שנת

הרמ"ט אגדה לאומית בשם... ככל יתר האגדות הלאומיות אשר נוסדו לפניה, שמה לה גם היא למטרה עליונה ואחרונה: „תחית עמנו בארץ אבותינו"; אפס כי, לפי דעתה, אין תקוה לתשועתנו ממעשים בודדים בארץ ישראל, הנעשים ע"י אנשים פרטיים או אגדות אגדות, שמחֻברות זו לזו וכל אחת לעצמה בחשבון פרטית בלבד; כי להשגת מטרה לאמית דרושה גם עבודה לאמית בהתאחדות מיטב הכחות הלאמים, החמריים והשכליים, אחדות מוסרית פנימית, דרושה עבודה „ארוכה לדורות", אשר תתנהל לאט לאט, לא בערבוביא, לא ברעש בחפזון, כי אם „בזהירות ומתינות" וסבלנות, על פי סדרים נכונים וחקים קבועים, אשר תקבץ על יד מכל פנות העם את כחותיו הפזורים והנדחים, ומדור לדור תלך הלך וגדל בכמות, הלך וחזק באיכות, הלך וקרב אל המטרה בפסיעות קטנות אבל בטוחות. כדי לאחד אפוא את הכחות הלאמיים וכדי לסדר את העבודה הלאמית בכל הדרוש להשגת המטרה הלאמית — לכך נוצרה אגדת...

„ב) אגדה כזאת לפי טבעה ורוחה „לא תוכל למנות ולהגביל מראש את פעולותיה" (דרה"ח); אבל בהיות מטרתה לנגדה יודעת היא — וידיעתה זאת תספיק לנחותה בדרך מישור — את תכונת המעשים אשר לה לעשות. יודעת היא כי לעבודה לאמית בשביל מטרה לאמית דרושה קודם כל אהבה לאמית, טהורה ועמוקה, בלבות אישי העם אל הכלל כלו, אהבה שדוחה מפניה כל התנגדות הדעות וההחפצים הפרטיים, שמקרבת ומאחדת כל הלבבות בלי הבדל כתה ונותנת להם כח ועז לעבוד ולסבול בלי לאות עד שיתגברו על כל המכשולים החצונים עם הפנימים. אהבה לאמית כזאת לא תמצא בעמנו בזמן הזה במדה מספקת (דרה"ח), ועל כן על האגדה לעוררה ולחזקה בכל אשר תוכל, לרומם את הרוח הלאמי בלבות כל העם ולתתו עליון על כל הרוחות השונות המנשבות בפלגות ישראל מבלי להתערב ברב או במעט בריב הכתות המתגרות זו בזו על התורה ועל העבודה; בסבלנות חלוטה לאמונותיהן ודעותיהן הפרטיות בדברים שבין אדם למקום תרים מעל לכלן את הדגל הלאמי הכללי, תתאמץ להשריש בכלן אמונה אחת ודעה אחת בדברים שבין אדם לעמו; תעמול לחבב על כלן את הקנינים הלאמיים הכלליים אשר מהם תוצאות לרוח לאמנו בכל צורותיו השונות: את ארץ אבותינו

וישובה, תורת ישראל, שפתו וחכמתו, זכרון אבותינו וקורותיהם, מנהגי אבותינו היסודיים ודרכי חייהם הלאמיים מדור דור. מכל הדברים האלה תשתדל האגדה בכל האמצעים אשר תשיג ידה, בפעולה ובדבור, בכתב ובדפוס, ככל אשר יורוה „הזמן והמקום ותנאי החיים”, להפיץ מושגים נכונים בכל מפלגות העם לעשותם לקנינים לאמיים באמת, המשתפים לכל ואהובים לכל, המקשרים כל חלקי העם זה לזה בקשר רוחני אמיץ ומעוררים בלב כלם הרגשה לאמית, חיה, אמתית, שמביאה לידי מעשה. ביחוד תשתדל לחדור אל בתי החנוך העברים, אל חדרי בני הנעורים בכל המפלגות השונות, להאציל מרוחה על המורים והמורות, להראות פעולתה על הבנים והבנות, ולחנך ככה על ברכיה לאט, לאט „את הדור אשר אנחנו מבקשים” (דרה"ח).

„ג) „לפי שיודעת היא כי למען עשות גדולות בארץ צריך שיהיה הדור ראוי לכך” (דרה"ח), לכן תקדיש האגדה ראשית אונה להכשיר את הדור; אולם עיניה נשואות תמיד אל מרכז העבודה הלאמית — אל ארץ אבותינו. וכאשר אך יתפתחו כחותיה עד מדרגה ידועה, תתאמץ, אם לא תוכל עוד „לעשות שם בעצמה מעשים שלמים ומתוקנים” — להשלים ולתקן מעשי אחרים; אם לא תוכל עוד להשען על כחה — להיות היא החיה בכח אחרים. לדבר הזה עליה לפרוש מצודתה שמה ביתרון הכשר הכמה, לדעת תמיד בבירור ובצמצום ממקורים נאמנים, כל הנוגע לתבונת הארץ ותנאי ישובה ומצב יושביה, כל הנעשה וכל אשר יוכל להעשות ואיך ועל ידי מי. ומזוינת בכל אלה, תבקש אמצעים נכונים לתת את רוחה בכל המעשים שם, רוח אהבה טהורה אל העם והארץ, רוח אהדות וסדרים, דעת וסבלנות. תשתמש בכל מקרה נכון, בכל שעת הכושר למצוא מסלות ללבב העושים או שהיכולת בידם לעשות ובכהב—וברבות הימים גם בכח עצמה—בכשרון המעשה ובעצה ותחבולה, תעשה מלחמה בכל המכשולים המונחים על דרך תחית עמנו בארץ אבותינו. תשתדל לרומם מצב אלה שכבר נאחזו שמה, לישר הדרך לפני הבאים להאחז מחדש, ובכלל להגדיל ולהאדיר ישוב בני ישראל בארץ ישראל על יסודות חזקים חמריים, מוסריים ולאמיים.

„ד) אם בנוגע לפעולותיה מחוצה לה מוכרחת האגדה, וגם תוכל, להניח את הפרטים לכל מקום ולכל זמן לפי מצבו ולהסתפק רק בהציבה

לה ציונים אשר יתוו לפניה את דרכה בכלל — אך „בקרבה פנימה עשה העשה לה סדרים נכוני‍ם וקבועים" (דרה"ח), כי לעבודה קשה כזאת, המורכבת מפעולות רבות ושונות, וצריכה אפוא להתחלק בין פועלים רבים ושונים, הרחוקים זה מזה במקום ודעותיהם שונות ולפעמים גם מתנגדות זו לזו — לעבודה כזאת, אשר עם כל התחלקותה תשאר בעקרה ויסודה עבודה אחת למטרה אחת, מוכשרת רק אגדה הבנויה על יסוד האחדות השלמה, אשר תשכיל להביא שווי-ערך גמור בין חלקיה ולקשר את כלם למרכז אחד כללי אשר ממנו יצאו ויתפרדו, ואליו ישובו ויתאחדו".

כפי שאנו רואים אפוא התאמץ אחד העם לפשר בין הדעות וההשקפות השונות ולמצוא בריח-התיכון המאחד את כל המפלגות והמפשר בין כל ההשקפות ושאין בו מקום להבדל דעות גם בדת ואמונה, והוא: הרוח והרגש הלאומי, שעליו להיות „עליון על כל הרוחות השונות המנשבות בפלגות ישראל". מלבד זאת מצא אחד-העם לנחוץ עכישו, אחרי האספה המכוננת של חברת הישוב באודיסה, לתת מלואים להפרוגרמה של „בני משה" בנוגע לעבודתם בארץ ישראל, ופרוגרמה זו אמנם ניתנה במועט של מלים, המחזיק את המרובה: „להשלים ולתקן מעשי אחרים", „להיות רוח החיה בכח אחרים", „לפרוש מצודתה שמה ביתרון הכשר והחכמה", — במלים אחרות: להשפיע באופן ישר ואי-ישר גם על עבודת החובבים בארץ ישראל.

ד.

לשבת אודיסה. — כּוֹרת. — תקופת המליצות והדעות שבמאסף. — ההימנון לכבוד השפה. — מה הלאומיות דורשת? — כתבים בלים. — אברהם השוטה בתור סמל. — הזרם הדתי-טראדיציוני. — לעווינסקי וקליאצקא. — התורה והמעשה. — לשכת ווארשה ורשימת החברים. — מעשים שלמים ומתוקנים. — „מנוחה ונחלה". — המלאכות לארץ-ישראל. — החובות. — העבודה הפנימית של ב"מ. — הצעות התקנות. — האספה בוורשה. — אחד-העם. — שליחו אייזנשטדט. — הישיבה הראשונה וההרשאות. — המו"מ בספר התקנות. — הסעיף הראשון. — הסעיף בדבר חובות החברים. — השפעת ה„בונים החפשים". — הסבלנות הדתית והליבראליות. — דרישת החובות הדתיות. — מצוות הדת בתור סמלים. — נמוקיהם של הדתיים. — שלש המצוות של ב"מ. — הסערה באספה. — שפ"ר ושאלת הדת. — הנוסח האחרון של חובות החברים. — הוכוחים בדבר יפוי-כחו של המנהיג. — רוח התורה והערצת האישיות. — שיטת ביאליסטוק. — ידיעת השפה העברית בתור חובה. — התקנות בדבר חובות החברים במוסר. — סדרי האורגניזציה. — הלשכות והמנהיג. — העליה, חובותיה וזכיותיה. — המנהיג וחובותיו. — האספה הכללית. —

לשכת אודיסה, המרכזית לכל הלשכות, — שהתרבו בינתים בערים שונות והלכו הלוך והתפשט, — נגשה לעבודתה: להעמיק ולהרחיב ולהפיץ את הרעיון הלאומי המודרני ולחבב את הערכים והקנינים הלאומיים.

ופרי עבודתם היה המאסף „כַּוֶּרֶת", שיצא לאור בשנת תר"ן.

אותם הדברים והדעות שנשמעו מעל עמודיו בימים ההם נראים לנו כיום כאלפא-ביתות ישנות, שכל בר-בי-רב בקי בהן בימים האלה. אולם בשעתם, בתקופת מאמרי-המליצה שלא אמרו כלום, בתקופת הפראזות השגורות והמקובלות, שנאמרו משום יופי הסגנון בלבד, — עומדים נבדלים לבדם המאמרים הקצרים והנמרצים אשר במאסף זה, שכל אחד מהם משמיע איזה דבר, איזו דעה, שהיתה אחרי כן לקנין הרבים.

מעין יוצא מן הכלל הוא ההימנון המליצי של שלמה האלקושי (זלמן עפשטיין) לכבוד אגודת „שפה ברורה" בירושלים, שנדפס בתור מבוא להמאסף. אולם הימנון זה לא יפליאנו כל עיקר, אם נזכור, כי

אז, לפני עשרים ושליש שנה, כשהדבור העברי היה עדיין כחלום אי כהזיה של קבוצת חלוצים בירושלים, אפשר ומותר היה לדבר בהתלהבות על אשר „ישמע עוד הפעם בחוצות ישראל, על נחל הירדן, על שפת ים כנרת, אחרי דומיה ארוכה ואיומה של אלפים שנה — צלצול קולה של השפה העברית בגאון ועוז, הר הררי הלבנון יענה עוד הפעם לעומתה, ורויה מטל חרמון תפתח את אוצרה הטוב ותראה לנו מחדש את כהה, את מתקה, את עזוזה, את ברק זהרה, את כל קסמיה״...

ליל נבלום, שהיה אז עדיין „בן־משה״, הטיף במאמרו „מה הלאמיות דורשת?״ על הנחיצות לנצור את הרוח הלאומי בטהרתו, כפי שהוא שמור אצלנו בכתבי־הקודש וגם במשנה ובאגדה. „ביחוד חייבים לעשות כן החלוצים שבנו, אשר הלכו לפנינו לעבוד את אדמת הקודש״, הם „חייבים לקומם מה שנהרס ולבנות מה שנקרא בשם בית ישראל ולחנך לנו גם דור ישראל ברוחו הלאומי ועלינו פה לגלות את המאור שבתורה וברוח לאומנו ולהאיר בו את הדרך להם ולנו״.

ואחד־העם בפיליטונו המצוין „כתבים בלים״ פתח את המלחמה בשיטת הישוב, שהיתה נהוגה עד אז, הבונה את עליותיה על גבי החול, מבלי שאול, „אם חפץ בנו מי שהארץ שלו לתת לנו אחוזת נחלה״. והוא מספר בתור דוגמה, את אשר קרה לאברהם השוטה בעירו. פעם אחת ראוהו והנה הוא רץ בכל כחו ומקלו בידו. פגע בו פקח אחר ושאלהו: „מאין ולאין, אברהם?״ „רץ אנכי להכות את פלוני עד שפך דם, כי דבר עלי סרה״ — ענה אברהם. „אבל, הוסיף השואל, האם בטוח אתה כי יתן פלוני את גוו למכים? הלא גדול ועצום הוא ממך, ואיך לא יראת, פן יקח מקלו גם הוא וירוצץ את גלגלתך?״ אברהם עמד מעט משתומם ואחרי חשבו מחשבות מעט ענה ואמר: „אמת נכון הדבר, לא עלתה כזאת על לבי!״ והלך ושב לביתו.

ומשל זה שמש לו סמל לשיטת הישוב. „עוד הפעם אברהם השוטה. אך עתה לא אנשים פרטיים, לא יועצים אצילים, שרגלם האחת חוץ לתחום, כי אם אלפי ישראל עם חכמיו וסופריו אשר מקרבו יצאו, „הרבים״ אשר על כחו וחכמתו שמתי כל תקותי — הוא היה הפעם לאברהם השוטה, ומה אוחיל עוד?״

במשך הזמן נשתנו השקפותיו ודעותיו גם בדבר אברהם השוטה. „האיש הזה, אשר רדף אז אחריו כצל בלהות, ובשכבו ובקומו, בהקיץ ובחלום, עמד כמו חי לנגדו ויהי לו לסמל דמות בעלי „רעיון הישוב״—האיש

הזה היה לו ברבות הימים לאידעאל גדול בממלכת **הרצון והמעשה**; לפי שבתתבוננו למנהגו של עולם נוכח לדעת, כי כל זמן שהיה השוטה שוטה, בטרם למד לחשוב דרכו, היטיב להלוך נגד החיים לפי תומו, ולולא פגע בו אותו פקח **אשר עצרו בחצי דרכו וירפה את ידיו בחכמתו**, לוא רץ אברהם הלאה כאשר החל, **בתקוה ובטחון**, מבלי בקש **לדעת אחרית דבר מראשיתו**, כי אז קרוב להאמין כי היתה דרכו צלחה, כי „אהנייה ליה שטותיה" ובצע **את אשר זמם** בכח הבטחון הזה עצמו".

והוא מסיים:

„אברהם, אברהם, מוטב שתהיה שוטה!" ...

ואולם ברבות הימים היה אחד־העם עצמו לאותו הפקח שעצר את אברהם השוטה ב„חצי דרכו" והרפה את ידיו. ובזה שהשמיט את הפראזה „אברהם, אברהם, מוטב שתהיה שוטה!" מן הכתבים הבלים בקובץ כתביו—כאלו פסק הלכה אחרונה, כי אסור לו לאדם להיות שוטה אפילו שעה אחת ואפילו לשם שמים...

גם הזרם הדתי הטראדיציוני שבתוך ב"מ מצא לו בטוי בקובץ זה במאמריו של לעווינסקי, שהיה כבר „בן משה", ושל קליאצקא. לעווינסקי מטעים, כי „החוט המאחד את הדורות שעברו עם הדורות הבאים עוד לא נפסק ואת אשר הורישו לנו אבותינו נוריש אנחנו לבנינו. הנני רואה את כל חובבי־ציון החיים אתנו כיום, אלה הרחוקים שנתקרבו, — עם הילד הקטן, חובב־ציון לעתיד, העומד אחרינו. הקטן הזה גדול יהיה בתורה, באהבת ה'. עמו וארצו. הוא יאחד בו את כל המעלות והמדות הטובות והכחות הנעלים שחובבי־ציון בכל דור ודור היו מצוינים בהם: ה„עקשנות הדתית" ו„אמץ הלב" של זקנינו, „אהבת התורה" ו„רוח התורה" של אבותינו, ה„טעם היפה" ו„רוח הלאֻמי" שלנו ועוד יוסיף נפך משלו".

ומאמרו של ל. י. קלאצקא היה יכול להיות נדפס גם עכשו והיה נדמה לנו כאלו לקוח הוא מסדר־היום שלנו. הוא מדבר על קלקולי החנוך החדש, על ההורים הרודפים אחרי מגפת התכלית, על ההורים השטופים בהשכלה כללית לבניהם ושוכחים את למודי היהדות, על בתי־הספר החדשים המוציאים „נערים נעורים מכל דת ודעת אלהים ואין בהם לא תורה ולא יראת שמים, לא הליכות שפתנו ולא דעת דברי ימינו; הבנים הם לישראל, אם אין בהם רוח תורה ורוח לאומיות ריחקה מהם? הנה אין לאומיות בלי עם ואין עם כעמנו בלא תורה, ותורת

ישראל איפוא מה תהוי על בני הדור החדש ?" והוא בא לידי מסקנא, כי רק „באור כתבי-הקודש, דת ישראל ודברי ימיו יראו הבנים חיי הלאום; רוח הלאומי תשכון אך בלומדי כה"ק וביודעי רוח התלמוד".

אלו היו הדעות שאספו אל המאסף הראשון „בני משה" אשר באודיסה המעשית, שנגשו לעסוק בהפצת התורה של האגודה החדשה.

ובאותה השעה שלט באגודות האחרות אשר בצפון רוח המעשה, רוח העבודה בארץ ישראל בהוה. רוח זה שרר בלשכת ביאליסטוק וגם בלשכת וורשה הצעירה.

וורשה הגדולה היתה חניכתה של ביאליסטוק הקטנה ובמקרה הוטל בה הגרעין של „בני משה". אליהו-זאב לעווין-עפשטיין בא לביא-ליסטוק לרגל עניניו. שם ראהו א. ש. הרשברג ומצא בו את כל המעלות והתכונות שמנו מיסדי האגודה ב„בני משה" והלך אל הד"ר הזנוביץ ושניהם השביעו את החבר החדש. ואליהו-זאב בא לוורשה וקרא אליו את חיים כהן, את זאב גלוסקין, אליעזר קפלן ומתתיהו כהן והם הם שיסדו את הלשכה הוורשאית. אחרי כן התחילו לרכוש להם נפשות חדשות. לפי סדר-הזמנים נספחו אחריהם אל הלשכה: יעקב סערייסקי, דוב סטאבסקי, שאול פסח שערעשעווסקי, משה עפשטיין, ד"ר ז. ביכובסקי, ש. הופנאגעל, ד"ר מינץ, ד"ר סולובייציק, משה מארקל טייטלבוים, משה מרדכי פראם, אהרן מירסקי, שאול פנחס רבינוביץ (שפ"ר), א. ש. פרידברג (הר-שלום), חיים נתן גינצבורג, חיים היילפרין, יהושע גולדפארב משעדליץ, ד"ר שמריהו לעווין, ד"ר יוסף לוריא, ד"ר טוביה הינדס (שכבר היה חבר לב"מ בקרעמעניץ), בצלאל יפה מגרודנה, א. אלישוב ואהרן ליפשיץ מווילקוביסק.

החברים הראשונים של הלשכה שאפו לגשת מיד לעבודה בארץ ישראל ברוח „בני משה": „לעשות מעשים שלמים ומתוקנים" וללכת ב„צעדים קטנים אבל בטוחים". הם לא רצו לבנות את קניניהם על גבי החול ולא להיות תלויים בחסדי השלטונים, כי אם להבטיח את האדמה שתהיה על שמם של הקונים. כן קבלו עליהם את העיקר, שיהיו החברים מצוינים באיכותם ולא רק בסכום הממון שיכניסו וכמו כן שאפו להכין בעד עצמם, בשבתם בגולה, חלקת אדמה בארץ ישראל, למען יוכלו להתישב עליה.

וכאן נמצאה להם ההצעה בדבר „מנוחה ונחלה". וא"ז לעווין-עפשטיין, זאב גלוסקין, מתתיהו כהן ואליעזר קפלן הקדישו עצמם לעבודה זו בכל חום-נפש. תנאי האגודה היו טובים ורצויים. החברים צריכים, על-פי התנאים האלה, להתנחל על אדמתם כעבור חמש שנים, „וכאשר רוב השדות יהיו נטועים בכרמי-חמד— תחלק הארץ בגורל לכל החברים על ידי ועד-ההנהגה"[1]. בהנהגה היו רק שלשה שלא מחברי ב"מ: יעקב ברוידא, בצלאל קורלאנדסקי וליב רוזנבלום. ויתר חברי הועד היו כלם בני ב"מ: זאב גלוחקין, חיים ומתתיהו כהן ואליעזר קפלן. אחרי אשר הצליח בידם למשוך אליהם חברים רבים נגמר הדבר באותה השנה, ואחרי נסיעת המלאכות מטעם החברה לארץ ישראל: ר' שמואל מוהליבר, אליהו זאב לעווין עפשטיין, ליבוש דוידסון, יעקב ברוידא, בצלאל קורלאנדסקי, מיכל מיידאנסקי, אייזיק בן-טובים, ועוד — נגמרה הקניה של הכפר דוראן ונוסדה המושבה ר ח ו ב ו ת, שנקנתה בכסף מלא — תשעים אלף פרנק במזומנים—ונרשמה על שמותיהם של הקונים.

ובאותה שעה לא הסיחו בני ווארשה את דעתם גם מהעבודה הפנימית של „בני משה" והרבו לעסוק גם בשאלת האורגניזציה, שהעסיקה אז את כל הלשכות, וכמעט כל אחת מהנה שלחה אל המרכז הצעה של ספר-תקנות לאגודה להציע אותה לפני אספת החברים—האספה המיסדת— שהיתה ביום ט"ו אב תר"ן בוורשה.

אל האספה באו צירים מאת א ר ב ע ע ש ר ה לשכות: מן הנגב, מן הצפון ומפולין. ולמרות שהיתה האספה כמעט מיסדת, לפי שעד כה התקיימה על פי התקנות זמניות, בכל זאת לא מצא אחד-העם לנחוץ לבוא אל האספה, למורת רוחם של החברים מערי השדה, שרצו לשמוע מפי המנהיג עצמו את דעתו על השאלות החשובות ולחזות את פני מורם ורבם. שהביעו לו את הכנעתם שלא בפניו. במקום המורה והמנהיג נשלח בתור ציר שלישו—יהושע א י י ז ע נ ש ט ד ט.

בישיבה הראשונה, שהיתה בביתו של חיים כהן, מסרו החברים את כתבי-הרשאותיהם, והמנהיג של הלשכה המקומית קרא אותם באזני הנאספים. אחרי-כן קראו את פרשת דברי האגודה מיום היותה, התפתחותה ומצבה כיום. אז נגשו לקריאת המבוא להצעת ספרי התקנות ללשכת

---

[1] עיין המאמר „מנוחה ונחלה" לאיש-יהודי ספרא, „הצפירה" תרנ"א 235—247.

אודיסה („מלואים לדרך החיים") „וכל החברים הסכימו פה אחד להרעה היסודית ודרכי העבודה ואופני הפעולה המבוארים ומפורשים בשני המאמרים („דרך החיים" ו„מלואים") בלי כל שנוי וחלוף" [2]).

אחרי-כן התחיל המשא-ומתן בספר התקנות.

בסעיף הראשון, שנתקבל בלי וכוחים, היה כתוב, כי „האגודה פועלת לחזוק הרגש הלאומי על-ידי עצם מציאותה, סדריה ורוחה, ועל-ידי יסוד אגודות לאומיות לפי רוחה מבני העם; להטבת החנוך על-ידי תמיכת מורים לאומיים והוצאת ספרים קטנים להפיצם בין בני הנעורים; להרחבת הישוב על-ידי הפצת ידיעות נכונות על הארץ וישובה; להטבת המצב המוסרי באה"ק על-ידי תמיכת בתי-ספר טובים, וכדומה. מלבד אלה שהיא עושה ביחוד ובתמידות, אינה בת חורין להבטל גם מפעולות אחרות למטרתה, אם תשיג ידה".

אך וכוחים נלהבים עורר הסעיף בדבר חובות החברים, ששם נאמר: „א) לעבוד עבודת האגודה באמת ובתמים, לשמור על כבודה שלא יחולל בעיני זרים ולהתאמץ בכל לבבו ונפשו לעזור אותה בהשגת מטרתה. ב) לשמוע לכל אשר תצוהו האגודה על-פי העומדים בראשה. ג) להתהלך בשלום ובמישור עם כל אחיו..., להוקיר כבודם ולקבל מהם תוכחה באהבה על כל מדה מגונה. ד) לבלי התרחק הרבה בהליכות חייו ומנהגי ביתו מאחיו בני עמו אשר בקרבם הוא יושב. ה) לבלי התערב בענינים מדיניים, שהם נגד חוקי הממשלה בארץ מגוריו (וגם אם ילוה לאיזה אגודה כשרה, שעניניה נוגעים באיזה צד לעניני ב"מ—ראוי שיודיע למנהיגיו). ו) ללמוד לדעת את עמו וארץ אבותיו על-ידי קריאת ספרים הנוגעים לידיעה זו. ז) להשתדל לראות את ארץ אבותיו וגם להאחז בה אם ירשהו מצבו. ח) לחנך בניו ובנותיו הקטנים ברוח האגודה ולהשתדל שידעו שפת עבר ותולדות ישראל ותורתו. ט) להפיץ דעת האגודה בכל אשר תמצא ידו, להתאמץ למשוך אליה את הראוים לכך, ובכלל—לשום לב תמיד, במשאו

[2]) אני מביא את תוכן האספה הזאת על-פי הפרוטוקול הנדפס במכונה ליטוגרפית בשם: „פרטי הדברים שנתבררו על ידי משא מתן ושקלא וטריא ונתקבלו בסוד האספה הראשית לאגודת... בלשכה השביעית אשר בעיר ורשה מאת צירי הלשכות וחברי הלשכה המקומית מן יום חמשה עשר באב התר"ן ליצירה (ה' תתכ"ב) עד יום י"ח בו".

ומתנו עם הבריות, לכל ענין הנוגע אל האגודה ולהודיע למנהיגו כל אשר ימצא לעשות לטובתה. י) להביא תרומתו לאוצר האגודה ולהשתדל להרבות הכנסותיה בכל אשר יוכל".

בסעיפים אלה היתה נכרת כבר השפעה גדולה של החברות ל„בונים החפשים" ו„בני ברית". כאגודה מסותרת בעלת מטרות מוסריות נעלות שאפה ראשית כל להטבת האיכות והתכונות והמדות של החברים, לאחרות מוחלטת של ה„אחים" והטילה עליהם חובות לשמור על כבוד הרגל שהם נושאים. הסעיף בדבר הסבלנות הדתית והלויאליות המדינית — גם הם לקוחים מספר־התקנות של ה„בונים־החפשים". „הבונה החפשי — נאמר בספר־התקנות האנגלי (הוצאת שנת 1738) — הוא אזרח שָלֵו של שלטוני האזרחים בכל מקום שהוא גר והוא עובד; הוא איננו צריך להתערב עם שונים, או להשתתף במרידות נגד השלום והאושר של העם ולעולם אינו צריך לעבור על החובות בנוגע להשלטונים העליונים".

אולם חברים אחדים של האספה, ובראשם הרשברג ואחריו גם שפ"ר, לא רצו להסתפק בנוסחה הכללית, שאינה אומרת כלום: „לבלי התרחק הרבה בהליכות חייו ומנהגי ביתו מאחיו בני עמו אשר בקרבם הוא יושב". הם דרשו, שהאגודה תביע בדברים ברורים ומפורשים את דעתה ושתטיל על החברים גם ח ו ב ו ת ד ת י ו ת ידועות, כמו שיש לכל חברה של „בונים חפשים" סמלים דתיים המאחדים את כל החברים, כך צריך גם „בן משה" לקבל עליו חובות ידועות בעניני דת. אחרי שפתחו לשכות ה„בונים" את דלתותיהן לפני בני העמים האחרים, גם אלה שאינם נוצרים, ביחוד יהודים, — התקינו, למשל, כי בתור סמלי־הדת המשותפים לבני החבורה המאסונית הם — „שבע מצוות בני נח".

ומלבד שאין כל דֶבֶק אחר לאחד ולאגד בו את האגודה, בלי היסוד הדתי, ומלבד שתחסר באגודה הרבה שירה וערפלי המסתורין לא יוכלו לשכון עליה בלי רגש האמונה — אין כל אפשרות למשוך אליה את כל שדרות העם ואת כל מפלגותיו. והרי ב"מ שואפת לחבר את כל בני העם ולעמוד מ ע ל לכל המפלגות, ואיך יוכלו להשפיע על החרדים, אם לא יזהרו במצוות הלאומיות והדתיות?

והרשברג הרחיק עוד ללכת בהוכחותיו ובקר בכלל את השיטה הלאומית, התלויה על בלימה, ואמר, כי אי־אפשר ללאומיים החדשים לשרוף את הגשרים המחברים אותנו אל העבר ולנהוג קלות־ראש באמונת

אבותינו, זו האמונה, שעליה נטבחו ונהרגו עשרות אלפי בני ישראל על קדוש השם.

והצעתו היתה, שאם אי־אפשר לבוא בכפיה על החפשים, שיהיו בני־דת, מכיון שאין אלוה בלבבם, צריך לכל הפחות לחייבם לשמור את המצוות שהן דתיות וגם לאומיות ושהן משמשות בתור סמל ליהדות ומבדילים את העם העברי מכל העמים, הלא הן: א) אכילת בשר כשר, ב) שמירת השבת מחללה, ג) טהרת חיי המשפחה (דיני הטהרה).

שאלת הדת הטילה סערה באספה. אחדים מחו נגד נעילת הדלת בפני החפשים על ידי הטלת חובות דתיות. שפ"ר תמך בהרשברג והתלהב מאד בדברו, עד כי התעלף והאספה נפסקה לפי שעה. סוף־סוף נתקבלה כמעט הצעת הרשברג בכללה והוטלו גם חובות דתיות סתמיות, אם שלא נפרטו, אך החלטה זו היתה רק זמנית ובתנאי אם יסכים לזה המנהיג. והסעיף הנזכר נתנסח באופן זה:

„א) כל חבר מחויב לעבוד עבודת האגודה באמת ובתמים ולהתאמץ בכל לבבו ונפשו להשיג מטרתה. ב) לשמוע לכל אשר תצוהו האגודה עפ"י העומדים בראשה. ג) לשמור על כבודה לבלי יחולל בעיני זרים ולהוקיר ביותר את כבוד הדגל שהוא נישא, ועו"כ עליו להזהר לאלבד שכל הליכותיו יתאימו לחוקי המוסר ודרך ארץ, כי אם גם לכבד את החקים הדתיים, אשר על פיהם יחיו אחיו בני עמנו בכל ארצות פזוריהם זה אלפי שנים ולבלי הקל גם בכבוד מצוה קלה, אם חמורה היא בעיני העם אשר סביבותיו, הכל לפי המקום והזמן. ד) לבלי קחת חלק בענינים מדיניים נגד דתי הממשלה בארץ מגוריו.

„הערה. וגם נכון הדבר, שבאם ילוה החבר לאיזו חברה ואגודה, אשר עניניה ופעולותיה נוגעים באיזה צד בעניני אגודת „בני משה" ופעולותיה, להודיע זאת למנהיג לשכתו, למען ידע להמנע מעשות מעשים, המתנגדים לרוח ב"מ ומטרתה.

„ה) להיות באהבה ואחוה עם כל אחיו..., להשתתף בשמחתם וצערם, להוקיר כבודם ולקבל באהבה את תוכחתם על כל מעשה מגונה. ו) כל ב"מ מחויב ללמוד לדעת את עמו וארץ אבותיו, למען תהיה אהבתו אותם אהבה מושכלת שסופה להתקיים ועו"כ צריך לקבוע עתים לקריאת ספרים ומאמרים בשפת עבר ולשונות אחרות, הנוגעות לתולדות

ישראל וספרותו. ז) ונחוץ לו להשתדל לראות בעיניו ארץ אבותיו" וכו', ככל האמור לעיל.

וכוחים נלהבים עורר גם הסעיף ב': „לשמיע לכל אשר תצוה האגודה על פי העומדים בראשה", וכן הסעיף האומר, שהראש הוא השליט בכל האגודה והוא מצוה והכל עושים. בני ביאליסטוק אמרו, כי רוח התורה והיהדות מתנגדים להערצת האישיות. היהודי שומר מצוה וחוק, נוצר מ ה שנאמר, ואינו שם לב אל מ י שאמר. והכנסת האדמו"ריות אל הלאומיות, להכנע לפני המנהיג יהיה מי שיהיה ולמסור בידו את הדיקטטורה—דבר זה מתנגד לרוח העם והתורה. ואם יקום מחר מנהיג ויאמר לנו: „לכו ובגדו באלהי ישראל"— הנשמע לו?

ואולם בסעיף זה לא נצחה שיטת ביאליסטוק.

בחוגות החברים היה עוד סעיף אחד שהיה לסלע המחלוקת: אם צריכה אי-דעת השפה העברית לעכב בעד הכניסה אל האגודה? הלשכה האודיסית כבר עשתה הוראת היתר לעצמה וקבלה את האינזינר טעמקין, שאינו יודע עברית, בשביל שמצאה בו את התכונות האחרות הנאותות לב"מ, מתוך שירעו, כי הוא עתיד להמנות לראש הועד הפועל ביפו. נגד זה היו רבים מחברי ב"מ באספת וורשה. ולבסוף נתקבלה מעין פשרה והסעיף נערך באופן זה:

„כל איש מישראל מבן עשרים וחמש שנה ומעלה שהשתלם בדעת וידוע לישר-דרך, משכיל ונכבד ותכונות נפשו וארחות חייו מתאימות לחוקי המוסר והכבוד ולרוח האגודה וסדריה ויודע לקרוא ולהבין עברית—כשר להיות חבר לאגודת... ובהסכמת ראש האגודה מקבלים לפעמים אנשים מצוינים אף שלא מלאו להם כ"ה שנים או שחסרה להם ידיעת הלשון העברית ובלבד שיקבלו עליהם ללמוד השפה הזאת ולהבינה בהמשך העת. כל חבר מתקבל רק בהסכמת שני שלישי דעות מחברי המקום, ואם אין לשכה במקום ההוא צריכה לזה הסכמת הלשכה הקרובה".

במשך הישיבות נתקבלו גם יתר סעיפי התקנות, הקובעות את סדר האורגניזציה החדשה. ובהם היו גם תקנות אלה:

„חבר שעקר דירתו למקום לשכה אחרת ודעתו להשתקע שם יכתפח אליה בלי קבלה חדשה, אלא שיודיע לשני המנהיגים".

„במשך ששה חדשים מיום כניסתו נחשב כל חבר (מלבד אלה שנכנסו עד האספה) לחבר חדש ואין מגלין לו דברים נכבדים אלא ברשות המנהיג".

„חבר שחטא להאגודה — המנהיג מזמינו לדין החברים והם עונשין אותו ברוב דעות עונש כסף או מוסרי, ועל חטאים גדולים יכולים גם להוציאו מן האגודה, אבל אין עושין כן אלא בזהירות יתרה".

„רשות לכל חבר לצאת מן האגודה מפני איזו סבה נכבדה, ובלבד שיודיע תכף למנהיגו, ובין שיצא, בין שהוציאוהו, צריך להחזיר למנהיג כל הנמצא בידו מכתבי האגודה ולשמור אחרי כן את האמור בנוסח הקבלה" (לבל יגלה סוד לאחרים).

בישיבה האחרונה של האספה בוורשה, שהיתה באור ליום ח"י אב, קבלו עליהם החברים, בתור הוספה להסעיף בדבר חובות החברים, עוד איזו חובות מוסריות למלא אחריהן ולעשותן:

„א) להמנע כפי היכלת משחוק הַקרטים. ב) לעשות ספר=זכרון מכיל בקרבו ראשי=פרקים מחובות החברים והיה בידי כל חבר למען יהיו הדברים שמורים בלבו לעשותם. ג) להתאסף לעתים מזומנים לשיח שיחות תלמידי חכמים על פרקי התורה, חכמת ישראל ותולדתו".

סדר האורגניזציה נשאר כמו שהיה, בהוספות ומלואים. הגרעין של האגודה בכל מקום הוא הלשכה של חמשה חברים, ובמקום שיש פחות מחמשה הם נחשבים כסניף לאחת הלשכות וסרים למשמעת מנהיגה, גם כסף תרומתם שולחים לקופתה.

לכל לשכה יש חובות ומעשים מיוחדים, המתיחסים למקום מושבה לפי מצבו. דברים כאלה עושה היא על דעתה לבד, אבל לא תוכל לעשות דבר חוץ לגבולה, אלא ברשות הראש.

בכל לשכה יש רשימה מכל המקומות שיש שם לשכות ואין מכניסין אנשים הדרים במקום לשכה אחרת.

אחת לשנה בוחרת כל לשכה מתוכה ברוב דעות „מנהיג" ושני יועצים ואחד מהם לסגן מנהיג. עפ"י המנהיג נעשים כל דברי הלשכה. הוא בא בדברים עם הראש ועושה ומצוה הכל בלשכתו ומוציא מקופתה וכל החברים שומרים מצוותיו בעניני האגודה, אבל חובתו היא להועץ ביועציו על כל דבר נכבד, ואם שניהם מתנגדים לו — דעת רוב החברים מכרעת.

אם סבות נכבדות מונעות את החבר מלקיים גזרת המנהיג, הוא מציען לפניו, ועל המנהיג להתנהג בזה כבכל דבר נכבד.

על המנהיג למלאות כל פקודותיו של הראש ולתת לפניו דין־וחשבון על מעשיו, כל מקרה נכבד יודיעהו תכף, ואחת לשלשה חדשים ישלח לו חשבון פרטי, החתום גם בידי היועצים ונקרא באזני החברים.

אם אין מעשי המנהיג רצויים לבני לשכתו — יכולים לשלוח מחאה נגדו אל הראש בחתימת (לפחות) שני שלישים. המחאה נשלחת על־ידי המנהיג עצמו בפני היועצים. אחר שלש מחאות מחויב המנהיג להתפטר ממשמרתו. לא עשה כן — המנהיג מעבירו.

טוב שימצאו בכל לשכה „ספר זכרונות", המכיל כתבי האגודה ותולדות הלשכה, ו„ספר החברים", אשר בראשיתו נוסח הקבלה ועל החתום כל החברים, ואחרי כן — מקום פנוי לכל חבר לכתוב שם כל הנוגע לו ביחס אל האגודה. ובמותו יכתבו שם יום מותו לזכרון. כשימצא הראש צורך בדבר — יוכל לקבוע עריכת הספרים האלה לחובה.

„האספה הכללית בוחרת „עליה" ובה: הראש וחמשה יועצים את' ואחד מהם סגן־הראש. הראש — לשלש שנים והיועצים לשנה אחת. ככלות השנה מאסף הראש דעת כל המנהיגים ע"ד בחירת יועצים חדשים ושולח לכלם רשימה שלמה מכל העומדים להבחר עם גלוי דעתו וקובע הבחירה לשנה או לשתים, והמנהיגים בוחרים ברוב דעות יועצים וסגן. אם התפתחה האגודה ונתרבה מספר הלשכות, יוכל הראש להציע לפני המנהיגים להוסיף למנות יועצים חדשים, אך בכל אופן לא יעלה מספרם על עשרה".

„הראש הוא השליט בכל האגודה, הוא מצוה למנהיגים ולחברים והם עושים, בין דברים הנוגעים למקומם ובין לעניני האגודה בכלל; הוא מוציא מן הקופה הכללית לפי ראות עיניו והוא גם המשגיח על כל הלשכות ומנהיגיהן, מבקר מעשיהן ומעורר על כל חסרון ומעֻות והם עושים הכל כמצותו".

„אם גזר הראש על אחד החברים או המנהיגים גזירה שאינו יכול לעמוד בה, מציע לפניו החבר טענותיו ומבקשו להשיב מצותו או להמלך ביועציו, ואם כל היועצים מתנגדים לו נוהג דין שאחר זה:

„היועצים הם אנשי סודו של הראש, עליהם להתבונן על כל מעשיו ולעמוד לימינו בבקשת הדרך הישרה ועליו להודיעם בכל חורש מצב הדברים, לשאול בעצתם על כל דבר נכבד ולבלי עשות דבר שכלם מתנגדים לו. אבל אם עבר ועשה — מה שעשה עשוי, אלא שהיועצים

יכולים להתאונן על זה לפני המנהיגים, ובהסכמת רוב החברים שולח כל מנהיג מחאה על שם הראש אל הסגן (או אחד היועצים) ואם באו מחאות כאלה משני שלישי הלשכות — הן נשלחות אל הראש והוא מחויב להצטדק לפני המנהיגים, ואם לא ישיבו מחאותיהם — להתפטר ממשמרתו".

„אם מת הראש, או התפטר ממשמרתו, קורא הסגן (או אחד היועצים) אספה כללית וכל בני העליה מתפטרים ממשמרתם. יועץ שמת או התפטר ממשמרתו — בוחרים אחר תחתיו".

בסעיף ו' בדבר „כלכלת האגודה" נאמר:

„לכל לשכה יש קופה השמורה בידי הגזבר, שבוחרים החברים מתוכם אחת לשנה ברוב דעות, והוא מוציא במצוות המנהיג. ההכנסה וההוצאה נכתבים בספר אצל שניהם ובסוף כל רבע שנה מבקרים ספרי חשבונותיהם בפני היועצים ועושים חשבון אשר יקרא לפני החברים וישולח אל הראש, ביחד עם הערכה כללית ממצב הקופה בקירוב בתקופה הבאה הערכה זו אינה אלא השערה והמנהיג יכול להוציא אחרי כן פחות או יותר, לפי הצורך.

„כל חבר נוהן לקופת לשכתו לא פחות מאחד ממאה מהוצאות ביתו, ובראשית כל שנה מודיע למנהיגו סכום תרומתו לשנה זו ומשלם רביעית התרומה בחודש הראשון לכל רבע שנה. מלבד זאת על כל חבר להשתתף לפי כחו בתרומות זמניות לקופת הלשכה, לפקדה גם בנדבות מקריות ביום טובה, בעת שיגדל הונו ע"י מקרה, וכדומה, וגם בצוותו אל ביתו ינחילנה מהונו לפי מצבו.

„המנהיג מוציא מקופת הלשכה לצרכיה המקומיים רק עד חצי ההכנסות, ואם רבו צרכי הלשכה ואין למצוא מקור הכנסה חדש, דורש המנהיג מן החברים תרומה זמנית בבת אחת, והיא נתונה כלה לצרכי הלשכה המקומיים.

„החצי האחר מקופת הלשכה הוא קנין כל האגודה, ונשלח בסוף כל תקופה לקופה הכללית, השמורה בידי גזבר כללי, והוא יוציא ממנה במצות הראש, ושניהם ינהלו ספרי חשבונות ויבקרום זה לעומת זה בסוף כל שנה ביחד עם היועצים וישלחו חשבון כללי לכל הלשכות. — אם מאיזו סבה יפקד מקום הגזבר לזמן מה, ישמרו גזברי הלשכות בידיהם גם החצי הכללי ויביאוהו בחשבון התקופה עד אשר ידרשהו הראש.

„הראש מוציא רק ארבע ידות מהכנסת הקופה ומשאיר חומש לקרן קימת, הנמסר בסוף כל שנה לבית אוצר הממשלה על שמו, והשטר מונח

ביד הגזבר, ברבות צרכי הכלל דורשת העליה מן הלשכות עזר זמני וכל אחת נותנת מקופתה תרומה זמנית, הכל לפי מצבה. — מן העזר הזמני אין מפרישין חומש לקרן.

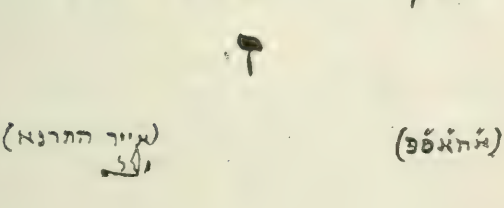
„כל החקים האלה הם רק לזמן שלש שנים מיום האספה הראשונה, והוא עד חמשה עשר באב שנת תרנ"ג (א' תתכ"ה לחורבן), אז יקרא הראש אספה חדשה של המנהיגים והיא תבקר את פעולות בני העליה וחשבונות הקופה, תקבל מידי הגזבר והראש כסף הקופה והקרן, ותשנה ותתקן חקי האגודה לפי הצורך, מבלי געת עם זה בעצם יסודה ומטרתה.

„אם לא יוכל המנהיג ללכת אל האספה, תשלח הלשכה תחתיו אחד מחבריה הנבחר ברב דעות, אך לא תוכל למסור דעתה לבן לשכה אחרת או לאחד מבני העליה.

„בעניני הבחירות וחשבונות הקופה מונה האגודה שנותיה מיום האספה הכללית הראשונה, הוא יום חמשה עשר באב שנת תר"ן, אלף תתכ"ה לחורבן".

בתור תעודת חברים התקינו אחרי האספה, בשנות תר"ן־תרנ"א, לתת לכל חבר את התעודה־הקמיע הזאת, שבה נפרטו בקצרה „עשרת הדברות" והמצוות של „בני משה", שעל כל חבר לזכור אותן תמיד:

צד אחד של התעודה.*)

*) א־ן ול־ין - אהרן ליפשיין; אחהאס"פ– אחר האספה הראשונה; מל"י—מנהל לשכת „ישורן".

הצד השני של התעודה:

ת"ה"ת

א) עבודה תמה
ב) לשמוע ולעשות
ג) כבוד הדגל
ד) להתרחק משוגים
ה) אחוה ורעות
ו) ללמוד לדעת
ז) עליה לארץ
ח) חנוך הבנים
ט) הפצת הרעיון
י) תרומה במועדה

ראוי לכל אחד לכבוד
הדגל אשר הוא נושא
להמנע כפי היכלת לבלות
זמנו בדברי הבל, כשחוק
הקלפים וכדומה ות"ז
יעסוק בהענינים הקרובים
ללבבן.

וכך העמדו סוף סוף בוורשה, באספה המיסדת, העיקרים והכללים והיסודות של האורגניזציה הלאומית הראשונה מסוג זה, שאמרה לחבר ולאחד את כל בחור בעם וליצור מחנה של גבורי-הרוח, שיוציאו לפועל את השאיפות הגדולות המכוונות לחולל מהפכה רוחנית בתוך העם ולהוציאו מתוך שעבוד לחירות פנימית ולגאולה רוחנית.

פרק חמישי.

העבודה המעשית של הועד בארץ ישראל — המעבר מתקופת המעשה בחשאי לעבודה גלויה. — ההסתגלות להמצב החדש. — הצירקולר של משה ליב לילנבלום. — פעולתו המעטה בארץ ישראל. — הבארון רוטשילד ופתח תקוה. — ההחלטה בדבר הפקידות בארץ ישראל. — השיירה הראשונה של חו"צ ובראשה ר' שמואל מוהליבר. — רשימת חברי הועד הפועל. — טמקין. — החקירה והדרישה על אדותיו. — יחיאל מיכל פינס. — בן-טובים. — הזווג שלא עלה יפה. — שאיפותיו של טמקין. — פינס ותכנית אגודתו „תחית ישראל". — בן-טובים הממונה על הכשרות. — האינסטרוקציה הרשמית של הועד. — נסיעת הבהלה לא"י. — השמועות בדבר הישועות של הועד. — לשכת הועד באודיסה והבאים. — המהומה ביפו. — שנת תרנ"א וגירוש מוסקבה. — העשירים ושאיפתם לקנית קרקעות. — האגודה „דורשי ציון". — אגודות האלף. — הצירים וההתחרות ביניהם. — מצבו של הועד הפועל. — „אמת מארץ ישראל". — ה„ראם על כל יהוד" והקלחת אשר מסביב. — ההתאמצות להחליש את הספיקולציה. — פחד הסרסורים. — הוה"פ נותן יד לסרסורים. — הגורם לשטיטה של שנת תרנ"ב. — תוצאות המהומה. — התעמולה של הערביים. — שמועות האגדה בדבר המוני היהודים הכובשים את הארץ. — גזרת הכניסה. — ענויי הבאים. — השתדלנות של ראש הועד. — עבודת התמיכה של המושבות. — גדרה וחורבנה. — נחומיו של לילנבלום ויאושו. — החוזרים בחמה ורוגז מארץ-ישראל. — הריאקציה נגד החובבים. — האידיאלים של „בני-משה", הרצון והיכולת. — הסבות הפנימיות. — הנגודים בין חברי הועד. — חוסר האחדות. — אחד העם על המצב בארץ-ישראל. —

האורגניזציה הפנימית של „בני משה" הוקמה באספת וורשה, בה בשעה שכל כחותיהם של חובבי-ציון הזדיינו ונקראו אל העבודה המעשית בגולה ובארץ ישראל, אחרי שהרשיון שניתן לחברת התמיכה פתח לפניהם כר נרחב לעבודה.

המעבר מתקופת המעשה בחשאי לתקופה של עבודה גלויה היה קשה ומסובך. במשך שמונה השנים שהיתה ההסתדרות של חו"צ קיימת ברוסיה באופן לא רשמי הסתגלה למצבה זה, באה ביחוסים ידועים,

גרעיניה היו מפוזרים במקומות שונים, כספה נמצא בידי אנשים שונים ברוסיה ובחוץ־לארץ. ועכשו צריך היה להתחיל את הכל מחדש. להכניס את כל הסכומים אל קופת הועד המאושר אי־אפשר היה, מפני שא. קשה היה להוציא כסף מן הקופה לצרכים שלא נכנסו באופן רשמי לחוג פעולתו של הועד. וכך מצא הועד מוצא אחר מן המבוכה. במכתב ההוז׳ ששלח לילנבלום באייר שנת תר״ן אל כל החובבים, „בהסכמת חו״צ מארעססע, חו״צ מביאליסטאק וחו״צ ממאסקווא׳, [ה]הציע לפניהם לשים קץ להחשבונות הישנים „כדי שנוכל להתחיל את תקופתנו החדשה והשתתפותנו עם החברה המאושרה מטעם הממשלה בלי כל עירובי פרשיות וחשבונות ולהבדיל בהבדלה גמורה בין העבר ובין העתיד״. לתכלית זו נתבקשו חובבי־ציון לשלוח את כל הכספים שנשארו בידם אל הרש״י פין בווילנה ואל הרמ״מ אוסישקין במוסקבה והיה הכסף למשמרת לצרכי חובבי־ציון „לתשלומי חובות ישנים, להחזקת מטיפים וכיוצא בזה דברים נחוצים, אשר על־פי סבות שונות לא נוכל לדרוש אותם מאת החברה ולא נוכל גם להתעלם מהם, אם לא נאבה לחבל את מעשי ידינו״.

ואז, בגשת הועד החדש אל העבודה, הרגיש, עד כמה מעטה פעולתו ועד כמה אין בכחו למלא גם את הצרכים המעטים שיש לו בארץ. רק בני גדרה ותשע משפחות בפתח־תקוה היו תלויים בועד ועליו היתה פרנסתם, וגם להם לא היה יכול לתת תמיכה, כי החברה לא הספיקה עדיין לאסוף לה חברים וכסף התרומה אין עוד בידם. והמצב הורע עוד יותר, כי הבארון רוטשילד, שלקח תחת חסותו את כ״ח המשפחות בפתח־תקוה, לא רצה לכלכלן יותר, בראותו, כי הן נסמכות רק על נדיבותו ואינן עושות דבר להטבת מצבן, ולכן צוה אז לאליהו שייד למסור לר׳ שמואל את הדברים האלה:

„גריססעט מאהילעווער אוד זאגעט איהם, דא יעטצט דיא חובבי־ציון אנערקאַננט זינר, — דיעזע חברה דיא קאלאניע פאן פתח תקוה אונטער איהרען שוטץ נעהמען זאלל״[1].

האיום הזה היה אמנם אחד האיומים הרגילים של הבארון, והחובבים, ובראשם ר׳ שמואל, קוו, כי סוף־סוף לא יסיר את כנפיו מעל אותן המשפחות, אך בכל זאת צריך היה לבקר את המצב בארץ ישראל ולראות את מחסורי הקולוניסטים עין בעין למען דעת איך לכוון את העבודה.

---

[1]) מכתבו של שייד להגרש״מ. מצאתיו בארכיון של הרי״ל עפעל בווילנה.

מלבד זאת החליט הועד למנות הנהגה, או פקידות מיוחדת בפלשתינה, שתשגיח על העבודה בארץ, מפני ששם היא מעבשו נקודת הכובד של המעשים והפעולות לטובת הישוב.

וכשיצאה בעשרים לחודש אייר תר"ן השיירה הראשונה של חובבי ציון לארץ ישראל, ובראשם רבי שמואל מוהליבר, הד"ר יוסף חזנוביץ, מיכאל מיידנסקי מיקטרינוסלב, יצחק אייזיק בן־טובים מביאליסטוק, ה' יעקובסון ורעיתו ממוסקבה, ה' ליבוש דוידסון, ה' יעקב ברוידא וה' א"ז לעווין־עפשטיין מוורשה, ועוד, בקש הועד באודיסה את חברי השיירה, כי בשובם מדרכם יביאו אל הועד ידיעות ברורות מכל הנעשה בין הקולוניסטים ויבחרו אנשים היכולים להיות צירים נאמנים של החברה בארץ ישראל.

כשחזרו חברי השיירה ממסעם הציעו לפני הועד רשימה של שמות הנאותים להיות חברים להפקידות ביפו, ביניהם: האינזינר הצעיר זאב טמקין, יהיאל מיכל פינס, בן־טובים, הרצנשטיין, הדירקטור הירש ממקוה־ישראל ועוד אחדים, אך מכלם בחר הועד את טמקין, פינס ובן־טובים, וכמובן עזרו בזה בהשפעתם „בני משה", שאלה השלשה היו חבריהם.

טמקין היה ידוע בחוגי החובבים בהתלהבותו לטובת הרעיון, בכשרון הדבור שלו, באישיותו החזקה למראית עין, אם כי היה בו חסרון שלא יוכל להמנות: עם־ארצות גמורה בידיעות היהדות והלשון העברית. חסרונו זה עורר חששות ופקפוקים ביחוד בלבו של הרב מוהליבר, וכפי שיש לשער נעשתה במצותו חקירה ודרישה ע"ד טמקין בילִיסוֹוטגרד ע"י דוד סוכובולסקי ז"ל.

„משום דבר אחד — כותב ה' סוכובולסקי [2]) — אשר לא אוכל להעלות פה על הכתב נחוצה לי מאד מאד לדעת מה טיבו של ה' טמקין: החכם הוא, אם טוב הוא בטבעו וכו', והעיקר אם בתוך עמו הוא יושב, היינו כי יחזיק עוד בדרכי אבותיו ועמו ועברי הוא עוד ברוחו ובנפשו, או ח"ו עברי הוא רק למראית עין ויביט בעיני בוז על כל דבר הקדוש לעם ובזה הוא רק עברי כי נולד עברי וכו'. והנה זאת כי לא יתפלל טמקין תפלת ותיקין וגם לא יקיים מצות מאה ברכות בכל יום — זאת אני יודע גם מראש, ובכלל בעת הזאת אשר כה נפל כבודנו בגוים על

---

[2]) מצאתי את המכתב בספר־ההעתקות של דוד סוכובולסקי.

כל איש יהודי החובה לאהוב את אחיו ולהיות לאגודה אחת, וכו׳, אך עיקר שאלתי הוא, אם ה׳ טעמקין שכח או מעולם לא ידע את המאור שבתורה, אשר יוכל לחזור אל חיק עמו ואבותיו, אם ח״ו לא יעשן פאפיראָסען בשבת ואם ח״ו הוא מאלה העברים האשכנזים אשר יספרו כמופת לפי תומם, כי אביהם ז״ל אכל מצות, אך לא יזכרו באיזה חג: בפסח או בתשעה באב״.

וכנראה היתה מסירותו של טמקין אל רעיון הישוב שקולה גם בעיני הרב כנגד מגרעותיו האחרות בנוגע לידיעות היהדות וגם הוא היה בין המציעים את טמקין לראש הועד הפועל.

ור׳ יחיאל מיכל פינס היה כבר אזרח בארץ ישראל, ומלבד גדולתו בתורה ובדעת עוד לקח חלק בכל המפעלים שהתכוננו בארץ וביסוד הקולוניות הראשונות, וכמובן אי־אפשר היה לעבור עליו בעת התיסדותו של הועד הפועל, ומה גם שכבר ישב בארץ כעשר שנים והיה בקי בה ובסדר הקניות של הקרקעות ולכן היה יכול להועיל למעשי הועד.

ובן־טובים היה, כפי הנראה, הקנדידט מטעם הגר״ש מוהליבר. בהיותו חרד על דת ויליד ביאליסטוק ומודע להרב נבחר להיות מעין משגיח על הכשרות בעבודת הוה״פ.

הזווג הזה של הועד־הפועל לא עלה יפה עוד מתחלתו. שלשת האנשים היו רחוקים זה מזה על־פי השקפת עולמם, על־פי אָפים ומהותם ולא יכלו להיות קרובים ברוח ובנפש. ואם שכלם היו חברים ל„בני משה״ והיו צריכים ומחויבים למלא את החובות שהטילה עליהם האגודה—ראה בכל זאת כל אחד באגודה מהרהורי לבו. טמקין ראה בב״מ אחד הגורמים להתפתחות העבודה הישובית החמרית, ואם שהיה אידיאליסטן נלהב, לא היו בכ״ז המשאלות הרוחניות מובנות לו כל צרכן, בהיותו רחוק מאידיאליה של היהדות המקורית. יחיאל מיכל פינס חלם ע״ד תחיה רוחנית־דתית שלמה של העם על־פי התכנית שערך לו עוד לפני ב״מ, בשנת תרמ״ב, במחברת שפרסם בשם „תחית ישראל״.[3]) אז כבר הטיל חובה על „החברים היושבים בארץ ישראל״ „לדבר איש את רעהו עברית בסוד החברה, בבית מועדה אף בשוקים וברחובות ולא יתבוששו, ישימו לבם ללמד את בניהם ובנותיהם וכל מרבית ביתם את השפה הזאת, אף תעמיל

---

[3]) ספר הזכרונות לחברת תחית ישראל, מחברת ראשונה, חודש אדר ראשון שנת ושב „לב בנים על אבות״ לפ״ק פעה״ק ירושלים תובב״א.

החברה לצרפנה מסיניה ובדיליה ולעשותה מדוברת בבתי התלמוד״; „להרבות בארץ ישראל החקירה והדרישה בדברי ימי האומה מאז ובדרכה ותכונתה עתה ובספרותה אשר הולידה מעת היותה עד היום, גם דרישת הארץ וחקירותיה לכל משפטיה ולסגולותיה אשר חננה ה׳ ולגבולותיה הכתובים בתורת משה״. ובן־טובים היה קרוב ברוח להרים״פ ולשניהם היה טמקין זר ומוזר ואחדות פנימית לא היתה יכולה להיות ביניהם.

את הדבר הזה הבינו ר׳ שמואל מוהליבר וחבריו ואשר על כן הציעו לפני הועד באודיסה למנות בתור בני־הבינים עוד אנשים אחרים מן הצד: את הדירקטור הירש בתור ראש הועד ואת הרצנשטיין, אך הועד מיאן בהם. „וזהו, לדעתי, — כותב הגרש״מ לרש״י פין — שגיאה גדולה, כי היה טוב מאד שיהיה איש נכבד כמוהו (כהירש) ומקובל בעיני כל הועד״.

איך שיהיה וההרכבה כבר נעשתה ושלשת האנשים האלה הפקדו להיות באי־כחם של חובבי ציון ברוסיה.

האינסטרוקציה הרשמית שנתן הועד להנהגה ביפו היתה: לעסוק רק בתמיכת הפועלים עובדי־האדמה, אך חברי ההנהגה קבלו עליהם מעצמם, לדבריו של לילנבלום [1]), גם „להיות לעינים לכל בעלי ההון הבאים לארץ הקודש לקנות שם קרקעות וגם לקנות קרקעות בעד היושבים בחוץ לארץ שיפנו אליהם בבקשותיהם בענין זה ובכלל לנהל את עניני הישוב בכל הדבר הדרוש, להקל על החפצים להתנחל בארץ בכל האפשרות. מובן שהועד לא דרש זאת מידם בדרך אפיציעלי, אחרי שאין הישוב בכלל נכנס בחוג פעולת הועד, אך חברי ההנהגה, כאנשים הנתונים בכל לב לענין הישוב, עשו בזה לפנים משורת הדין״.

ואולם אותה העשיה „לפנים משורת הדין״, אותה העבודה הצדדית, הארעית, שקבלו עליהם חברי הועד בדרך־אגב — נהפכה במהרה לעבודה עיקרית, שבלעה אותם והשקיעה אותם בתהום רבה והשכיחה את כל העבודות האחרות התלויות בהם, בין אלה של הועד האודיסי ובין אלה שאגודת ב״מ הטילה עליהם.

כי בעת ההיא התחילה מעין נטיעת־בהלה לארץ ישראל. השאיפה להתישב בארץ יצאה מן החוג הצר והמקוטע של חובבי־ציון, שחבת הארץ היתה אצלם קודם לכל דבר, ונכנסה אל החוגים היותר רחבים, הרחוקים מאידיאלים והאומרים להבנות מחורבן הארץ. שמועה שמעו, כי נתאשר

[1]) במכתבו לרש״י פין מיום כ״ב אלול תר״ן.

מטעם הממשלה ועד באודיסה לעניני הישוב, ועד, שמטרותיו האמתיות לא היו ברורות להם. הם חשבו, על-פי השמועות שהגיע אליהם, כי ועד זה יש לו יכולת לעקור את היהודים מרוסיה ולהושיבם על נחלת אבות בארץ ישראל. ולשכת הועד באודיסה היתה מלאה עבודה. יום יום היו מתקבלים מאות מכתבים מאת אנשים הנכונים לקבל מאת הועד את העזרה הדרושה, בכדי לעלות לארץ ישראל, ומכמה מקומות באו אנשים אל הועד וכלעומת שבאו כן שבו בידים ריקניות. והיו כאלה שחשבו, כי רק באודיסה לא יקבלום, אך אם רק יבואו ליפו יקבלו אותם חברי הועד-הפועל בזרועות פתוחות, ולכן מהרו לנסוע ליפו.

ומה שנעשה אז ביפו—קשה גם למסור בדברים [5]). מצב האורחים היה נורא מאד. „בתי החסד ביפו ובירושלים היו מלאים וכבר נלאו להלוות כסף לעזור לרבים לשוב לארצם. ואין לאל ידם להושיע להמון הרב הרעב ללחם ואין לו אפילו מקום ללון”.

לשוא הדפיסו ועדים שונים מודעות ואזהרות, לשוא פרסם הרי"מ פינס גם הוא בשם הועד הודעה כנגד המעפילים לעלות — בה במדה שרבו האזהרות, בזו המדה עצמה רבו העולים, לפי שהיו בטוחים, כי רק למען מנוע את הטוב מהם באו המכריזים.

והנה באה השנה הרעה, שנת תרנ"א, שהיתה ליהודי רוסיה מעין גירוש ספרד במהדורה קטנה. נתעדער הקן של היהודים במוסקבה, זו העיר המסחרית, שבה חיו יהודים רבים בשלוה ויעשו עושר, והגירוש הניח את ידו לא רק על יהודים עניים, כי אם גם על יהודים עשירים, ובעלי-הון. ואם לא שאלו המוני היהודים העניים את נפשם: לאן ללכת? ואם ברור היה להם, כי בארגנטינה ובמדינות הים ימצאו את לחמם; ואם גדולה היתה הבהלה מעבר לגבול, עד כי כל החברות המערביות באו בין המצרים, מבלי יכולת לעצור בפני מנוסת-הבהלה,—לא רצו עשירי היהודים ללכת למקומות אחרים, כי אם בקשו להם מקום מנוחה בארץ ישראל, ארץ אבותיהם, שבה לא ידעו ולא יטעמו את טעם הגלות ויוכלו לחיות במנוחה על אדמתם.

ואז היה כר נרחב לפני חברות של בעלי הון למקנה קרקעות. וההודעה בדבר יסוד האגודה „דורשי ציון” במינסק על ידי רבי יהושע סירקין וחבורת מרעיו עשתה רושם גדול, ובמהרה נספחו רבים ל„אגודות

[5]) עיין „הצפירה” תר"ן גליונות, 140, 141, 161, ועוד.

האלף" האלה. תנאי התשלומים לא היו קשים; כל חבר היה צריך לשלם להאגודה רק שתי מאות רובל בתשלומין קמעא קמעא במשך של חמש שנים, ארבעים רובל לשנה, וכעבור הזמן יקבל החבר עשר דיסיאטין קרקע נטועית כרמים, ומי זה לא יתן יד לחברה אשר כזו. המעמידה יהודים על הקרקע בארץ אבות?

ובמהרה התחילו לבוא לארץ ישראל יהודים בודדים עשירים, ממגורשי מוסקבה, וכן צירי האגודות ממינסק, ביאליסטוק וממקומות אחרים. ואם אמנם בצאתם מביתם נצטוו החברים-הצירים לבל ירבו שאון והמולה ולבל ישקיעו עצמם בספיקולציות, אך בבואם אל הארץ לא יכלו לעצור ברוחם ומבלי משים נמשכו אחרי הסרסורים והספיקולנטים ומעין התחרות התחילה ביניהם. כל אחד התאמץ להקדים את חברו ולהוציא מידו את הקניה. והערביים השתמשו בזה ויתחממו כנגד המדורה ולקחו דמי-קדימה בעד קרקע שלא בא לעולם. וחנונים וסוחרים ובעלי-אכסניא ובעלי חלוקה באחת: כל מי שהיה לו פה לדבר—היה סרסור לקנית קרקעות [6]).

ומצבו של הועד הפועל נעשה קשה עד מאד. הוא עמד בתוך חוג של סרסורים, מוכרים, קונים, עשירים ועניים, וכלם פנו לעזרתו: זה דריש תמיכת-כסף, זה בא בתור ציר שלוח מאחת החברות, ולעיניו ראה כבלע הבאים את ארץ הקודש, המוכרים הרימו ראש, הסרסורים צדו דגים במים עכורים, רמו גם את המוכרים וגם את הקונים ומלאו את אמתחותיהם כסף. ומה היה יכול הועד הפועל להושיע?

אחד-העם במאמרו „אמת מארץ ישראל" א' [7]) נותן לנו תמונה בהירה ממהומה זו, מהומת הקונים הבאים לארץ לשם מטרה אחת ובאמת הם עובדים לטובת עצמם ומשתדלים להזיק איש לרעהו על כל צעד. „ובאיזו אמצעים משתמשים: כל תועבה, כל ערמה ומרמה כשרות בעיניהם! משיגים בשוחד מכתבים וטלגרמות של אחרים, מחזיקים מרגלים המתהלכים הרש בכל מקום, כדי לדעת מעשי מתנגדיהם ומערכי לב הקונים. ועל הכל מפקיעים שער הקרקעות באופן נורא ומביאים חכמה בלב הערביים בעלי האחוזות". „ברחובות יפו חזיון רגיל הוא לראות זוגות זוגות הולכות ומתלחשות, וכל אחת מבטת לרגעים בעיני פחד וחשד על כל הצדדים, שמא הלילה נשמעים הדברים לאזני חברתה. לפעמים מתעלמים אחדים

---

[6]) עיין, „נחלה מבהלת" לר' מרדכי בן הלל הכהן, לוח אחיאסף תרס"ד.

[7]) עפ"ד א'.

מהם פתאם ולא יָבֹאו עוד זמן מה בחוצות העיר, ואז הכל מבינים, שבודאי הלכו בחשאי לאיזה מקום לראות את „הסחורה״, ואחר כן הם שבים ואחרים מתעלמים, והכל בסודי סודות, מדאגת כל אחד שמא יקדמנו אחר. האנשים האלה הם הם הקונים״. „מקצתם „יחידים״, הרוצים לקנות קרקע רק בשביל עצמם, ומקצתם „דילינטים״, שלוחי האגודות השונות: שלוחי „חובבי-ציון״ שבעיר פלונית, שלוחי „דורשי ציון״ שבעיר אלמונית, וכן הלאה, הכל רק לשם „ציון״, ובכל זאת, תחת לעזור איש לרעהו, להועץ עוד בכל הדברים ולעבוד עבודה אחת למטרה אחת כאיש אחד בלב אחד — פונים כלם איש לעברו״.

ה„ראש על כל יהוד״ (ראש כל היהודים), זה השם שזכה לו טמקין בפי הערביים, נפל בתוך הקלחת הרותחת הזאת כמשמים ארצה. שפת הארץ לא היתה ידועה לו. הוא הביא אתו רק חתוך-דבור טהור בשפה הרוסית וכל הלשונות המדוברות סביביו היו זרות לו. הוא ראה רק פנים נלהבים, עיני-מרמה, ידים עסקניות והרגיש, כי האנשים האלה חותים גחלים על הישוב. הוא נסה למחות נגד הספיקולציות, שלח מכתבי-אזהרה לראשי „אגודות האלף״ לבל יכשלו בשלוחים שאינם מהוגנים; ולבסוף החליט להתערב בדבר ולהשתמש בכחו ובמצבו המיוחד בתור ראש הועד ולהחליש מעט את מרירותה של הספיקולציה. אז דבר על לב הקונים לבל יתנו יד לסרסורים וכי ימסרו את דבר הקניה להועד הפועל. הקונים נשמעו לו ונדמה כאלו פסקה המהומה לרגע. הסרסורים פחדו עד מאד פן יתרוששו ואשר על כן באו לראש הועד ונכנעו לפניו. ולפי שטמקין לא היה יכול בעצמו להיות המתווך בין המוכרים ובין הקונים, מפני שלא ידע את שפת המקום, הוכרח גם הוא לתת יד להסרסורים; אך בזה נפל בפח, כי בהתערבותו בעניני הקניות ובתתו יד לעוברי-עבירה לטובתם ולהנאתם — נמשך אחריהם והלך גם הוא מבלי משים בדרך אשר משם אין מקום לשוב, כי מאז היה הוא תלוי בסרסורים ולא הם בו וגם הועד נאחז בסבך של הספיקולציות. טמקין בישרת-לבבו וברפיון-רוחו ובהאמינו לכל אדם—נפתה להאמין גם לדברי הסרסורים ומסר להם סכומים גדולים מאלה שהפקידו הקונים בידו ומאות אלפי פרנקים נתמזמזו בידים לא אמונות, וסוף דבר היה—השמיטה הגדולה של שנת תרנ״ב ומאת אלף ושבעים אלף הפרנקים שהלכו לטמיון על-ידי הועד הפועל, שהאחראי בעדו היה טמקין.

תוצאות המהומה באו במהרה. שלטוני טורקיה, למרות שויון-נפשם וקרירות רוחם, לא היו יכולים לעבור בשתיקה על החזיון המוזר

הזה, שעורר בקרבם חשד. ונוסף לזה נתעוררה שטנה מצד הערביים, אדוני הארץ בפועל, שיראו פן ינשלו אותם היהודים מעל אדמתם. הם התחילו להמטיר שטנות על ה„מוסקובים", כי פותחים הם בתי-זמה כנגד חוקי הדת האיסלמית, והם מקלקלים בזה את המדות של התושבים העותומנים; ואחרי כן בחרו להם דרכים אחרים: פרסמו שמועות-אגדות בדבר ולפי היהודים העולים לכבוש להם את ארץ ישראל. ושמועה כזו בדבר האניות האנגליות „קארי" ו„אָריון" המובילות אלף יהודים מאידיסה, ניקולאיוב, סיוסטופול, באטום ונובורוסייסק—כמעט שהביאה לידי סכסוך אינטרנציונלי. ממשלת טורקיה צותה לעצור את האניות בדרכן והקונסול האנגלי הגיש מחאה נמרצה והכריח את טורקיה לבטל את הגזרה. אבל איסור הבניסה היה קיים. ליהודי הבא אל הארץ התירו לעלות על החוף רק אחרי שימצא איש שיערוב בעדו כי לא ישתקע בארץ. וראש הועד הפועל היה מוכרח לעזוב את כל עבודתו ולשים אל ההשתדלות פניו. יום יום היה נוסע אל החוף להציל את הנודדים הבאים לארץ ולתת ערובה בעדם. אח"כ תקנו לשים מצור על הבאים ולשלחם בלוית אנשי-צבא לירושלים לשלשים יום ומשם היו מחזירים אותם שוב כאסירים, בלוית שומרים, ליפו, עד עלותם אל האניה. ושם היו נמצאים סגורים ומסוגרים ולא הרשו לשום איש מן העיר לבוא אליהם ולבקרם.

ולמרות כל זאת לא פסקו המעפילים לעלות אל הארץ. ומצבם של הבאים היה באמת נורא. „ועוד אנשים למאות צועקים אל הועד - כותבים בימים ההם מארץ ישראל — אל תשליכו אותנו הימה, או שלחו אותנו מפה, למה נגוע לעיניכם? ורע ומר גורל החולים המלאים את העיר, מרביתם מצעירי העובדים, יומם השמש תלהטם והקרח בלילה והקדחת הירוקה". [8])

מובן מאליו, כי בהיות הועד שקוע בספיקולציות ובסרסורות לא היה יכול להפנות את לבו לעבודתו העיקרית שלשמה נבחר: לעבודת התמיכה של המושבות, והתמיכה היתה נדרשת. כפי שהודיעו אח"כ בסוף השנה היתה המושבה גזורה ותלויה באויר וסכנה היתה מרחפת על קיומה. שנים ורבות נשאו החלוצים הנאמנים את העול, בתקוה, כי סוף-סוף ישימו החובבים לב אליהם, ועתה ניכחו, כי הישועה רחוקה מהם. וידי החלוצים רפו כל כך, עד כי כבר החליטו בנפשם למכור את נחלאותיהם ולעזוב את

---

[8]) „הצפירה" תרנ"א 193.

המערכה. יעקב האנקין כבר מכר את אדמתו והלך ליפו והתבולל בין המון הסרסורים אשר מסביב לועד הפועל; ליוליק פיינברג, אחד הגבורים אשר הפיל חתיתו על הערביים, חלה במחלה מסוכנת, וישראל בלקינד התכונן גם הוא לעזוב את גדרה ולצאת ליפו. [9]

ואם שלילנבלום ענה על זה דברי־נחומים [10]), אך ניכר היה, כי גם לבו של לילנבלום היה מהסס וכי גם הוא היה מלא רוח יאוש. המעשים שנעשו בארץ ישראל, מאות האנשים שעלו שמה מלאי תקוה ושבו בפחי־נפש, הביאו אתם מעם רוגז וכעס וחמת־נקם כמעט על הישוב על בוניו. חבת־ציון לא היתה חזקה בלבם ולא לשם אידיאה החליטו להשקיע שם את ממונם, כי אם מחפצם למצוא שם אושר ועושר. ולא אלה היו האנשים המסוגלים להקרבת קרבנות ולא מהם היה אפשר לצפות להבנת הסבות של אי־ההצלחה. והכזבת התקוה עוררה בלבם התמרמרות נגד הישוב ודבר זה הביא לידי ריאקציה ביחס לחובבי־ציון ואחרי כן גם לידי מלחמה חזקה נגד החובבים. ואם בחדשים הראשונים להתיסדותו של הועד עלו הכנסותיו (מאייר עד מרחשון) עד ל״ה אלף רובל, התחילו אחר כך המעינות להכתתם ובחודש כסלו לשנת תרנ״א כבר הרגיש לילנבלום את החזיון הזה והדגישו במאמרו „אחרי הרעש קול דממה דקה״. [11])

והאידיאלים של „בני משה״, אותן המצוות של האגודה התלויות בארץ — התנדפו על נקלה ולא יכלו להתגשם בסביבה זו של מהומה ובלהות וקניות וספיקולציות וסכסוכים ואינטריגות שהתרקמו מסביב. במרכז העבודה הלאומית, בארץ האבות, צריכה היתה האגודה, וחברי ועד הפועל באי־כחה, להתאמץ, אם לא הוכל „לעשות בעצמה מעשים שלמים ומתוקנים״ — להשלים ולתקן מעשי אחרים; להיות רוח החיה בכל הנעשה בארץ ולעשות הרבה לטובת הרמת הרוח בארץ אבות. ואמנם מעת לעת היו החברים: טמקין, פינס ובן־טובים, יהושע אייזנשטדט והחברים הבאים מחוץ לארץ — נכנסים לישיבות להתיעץ על צפונותיהם; נתעוררו הצעות בדבר יסוד בתי־ספר, ביחוד בדבר בית־הספר לבנות, בדבר הוצאת עתונים, וכדומה. אבל כל אלה הדברים לא יצאו מכלל הצעות והקלקולים

---

9) „המליץ״ תרנ״א 231.

10) שם, 248.

11) שם, 277.

שנעשו על־ידי אחרים לא נתקנו על־ידי הועד, שנמשך גם הוא אחרי המהומה.

להאשים את הועד אי־אפשר היה ואחד־העם מצדיקו גם הוא ומאשים את השיטה הכללית של חברת התמיכה שהועד הוא רק שליחה. „יכלתו מוגבלת מאד, מסבות שונות, חצוניות ופנימיות, שמקורן גם הן בהכונות־ידם ומצבם של אחינו ההם אשר מקרבם יצאו" [12]).

ובין הסבות הפנימיות היתה גם זו: הנגודים והסכסוכים שבין חברי ועד הפועל עצמם, שעליהם דברתי למעלה. אחדות פנימית היתה חסרה לחברי הועד הפועל. יחיאל מיכל פינס, שכבר היה כמעט אזרח בארץ, נמשך מבלי משים אחרי האינטריגות שהובאו ליפו מירושלים עיר הקודש, במקום שלמונם של בעלי החלוקה הכשרים; בן־טובים היה בא בדבריב על דעת עצמו עם הקונים והמוכרים, עד שעורר נגדו חשד, כי הוא אומר להשתמש במצבו בתור חבר הועד, בכדי שיוכל לקבל אחוזים ידועים מכל קניה; פינס היה בא בכתובים עם הועד באודיסה בפני עצמו וטמקין בפני עצמו; ויש אשר בהרצאה אחת להועד באודיסה היה טמקין מחוה את דעתו רוסית כך, ופינס הוסיף עליו דברים בעברית — שפה שטמקין אינו זקוק לה — וסתר את דבריו של ראש הועד הפועל, ואחריהם בא בן־טובים וסתר את דברי שניהם, והועד באודיסה נמצא במבוכה, מבלי דעת למי להאמין.

במצב זה מצא אחד־העם, בבואו לארץ ישראל, את „חבר הכהנים" שהוא נחוץ, לדעתו, לחבת ציון בארץ ישראל [13]). חברי הועד לא יכלו במצבם זה להיות ליתר העולים „למורי־דרך, למלאכי־שלום, ונתנו מרוחם עליה, בהיותם למופת בקרבם לעבודה, לסבלנות, לאהבה ולאחדות". ואם אמנם היתה העבודה מרובה, אך הברכה לא היתה שרויה עליה. זו היתה עבודה סיזיפית המביאה אך לידי מפח־נפש, כי כל התנאים הדרושים להתבצרות הישוב: „ידיעה ברורה ופרטית ממצב שדה המערכה ותכונותיו", „שיטה שלמה וקבועה אשר תגביל מראש כל הפעולות העתידות", „כלי נשק טובים" ו„מנהיגים בקיאים ומוכשרים לכך, אשר ילכו לפני ההמון, יאחדו ויסדרו כל הפעולות בהסכם עם צרכי המטרה" — כל אלה התנאים היו חסרים בארץ והעגלה עמדה גם עכשו

---

[12]) עפ"ד, אמת מא"י א'.

[13]) „הכהנים והעם", עפ"ד א'.

תוך אותה הבצה שנשקעה בה, מבלי יכולת לזוז ממקומה.

ואין כל פלא, אם שב אחד־העם מן הארץ מלא רעיוני־עצב ואם שאל את נפשו, בעמדו לפני הכותל המערבי, את השאלה המרה:

„האבנים האלה עדים המה על חורבן ארצנו, והאנשים האלה — על חורבן עמנו; איזה משני החורבנות גדול מחברו? על איזה מהם נבכה יותר? — ארץ כי תחרב, והעם עודנו מלא חיים וכח, — יקומו לה זרובבל עזרא ונחמיה והעם אחריהם וישובו ויבנוה שנית; אך העם כי יחרב, מי יקום לו ומאין יבוא עזרו?"...

פרק ששי.

המהומה בא"י ובח"ל בגולה. — עבודת הפרופגנדה הלאומית והלשכה בוורשה. — חוברות לעם. — "חנכה" ו"הסדר הראשון". — "אנטונינוס ורבי". — ספרי-האגורה. — הגרעין הראשון למרכזי הספרות. — "אחיאסף". — "תושיה". — הלשכה הוורשאית למרכז זמני. — טעמי הדבר. — התלונות על מעוט העבודה. — אחד העם מבקר את התקנות. — תקוני התקנות. — "יסודי האגודה". — ההנהגה עוברת לוורשה. — הלשכה בוורשה מחזקת את בדקי האורגניזציה. — הריטוס—"סכ"ה". — הקדושים וההשבעות. — השמות של הלשכות. — "משפטי הלשכה המרכזית". — תקנות הלשכה "ישרון". — המכתב החוזר הראשון של לשכת וורשה. — גמר העבודה האורגניזציונית וראשית-המלחמה נגד "בני משה".

המהומה בארץ ישראל לא הרפתה את ידי "בני משה" אשר בגולה. ונהפוך הוא. הם נוכחו יותר ויותר בצדקת השקפתם, המיוסדה על הכרת הרעיון הלאומי ועל הצורך לגדל דור דעה, דור אשר יהיה מוכשר להבין את עומק הרעיון של גאולת הארץ בחומר ורוח, ולא שילך לארץ ישראל אך לבקש עפרות זהב, ואחרי כן, כבוא הנסיונות האי-מוצלחים הראשונים, יקלל את ארצו ואת אלהיו ויעפר בעפר על כל העוסקים בישובה של ציון.

ואשר על כן הטיל אחד העם על לשכת וורשה — זו העיר שבה הצטמצמו אז מבחר הכחות של חובבי-ציון ונחשבה לשניה במעלה אחרי אודיסה — את עבודת הפרופגנדה הלאומית באמצעותה של הספרות. חוברות אגיטציוניות למען העם, שבימי התעוררות התנועה הציונית היו הכופיות ומרובות, — היו חזון לא נפרץ בימים ההם. התעמולה החובבית התנהלה על-פי רוב בין האינטליגנציה על-ידי העתונים היומיים והשבועונים בעד קוראי העתונים וכל העם עמד מרחוק ורק הד התנועה הגיע אליו. ולכן הציע אחד-העם: להוציא חוברות לעם בצורות שונות ולשונות שונות במחיר זול (חמש קופיקות החוברת). ולמען שלא תפסיד הלשכה בוורשה, שהונה לא היה גדול, הציעו לפני הלשכות של "בני משה" בעריהן, כי תקבל כל לשכה על עצמה מספר ידוע של חוברות להפצה, ובאופן כזה תדע הלשכה הוורשאית למפרע, כמה עליה להרפיס, ולפי זה תסדר את מעשיה.

ההצעה הזאת נתקבלה ברצון מאת כל המנהיגים והלשכה הוורשאית
נגשה אל העבודה. המחברת הראשונה היתה „חנכה" להמנוח בראנד
(בשפת רוסיה), שנפוצה בעזרת ב"מ במכסת אלפים אקזמפלרים. מחברת
זו כמעט שהיתה הגורם הראשון שעורר את הלאומיים להחזיר לחג החנוכה
את כבודו הראוי לו, כלחג לאומי. המחברת השניה היתה של בן־עמי
(ג"כ בשפת רוסיה) בשם „הסדר הראשון". זו היתה יצירה יפה ומצוינה,
אך היא החרמה מטעם הצנזורה ולא זכתה להתפשט. אחריה יצאה
מחברת בשפת עבר „ילדי העברים" מאת ה' א"ז רבינוביץ, שהיה חבר
לב"מ בפולטבה, ובה היה גם ציור היסטורי „אנטונינים ורבי", לקוח
מהמאסף „כנסת ישראל".

אולם הוצאת־ספרים זו לא הצליחה. מרבית האקזמפלרים נשארו
בידי הלשכות בלתי מכורים, כי לא הסכינו עוד לעבודת ההפצה
הקונים היו מעטים ולא רבו הקופצים על מחברות לאומיות, ולכן רפו ידו
המנהיגים במקומותיהם. אז התחיל המזכיר של הלשכה הוורשאית ה' א. ל.
בן־אביגדור: להוציא על חשבונו את „ספרי־האגורה" [1]). אחרי שש החוברות
הראשונות, שעשו פרסום להוצאה, לא יכול בכל זאת ה' בן־אביגדור
להמשיך את עבודתו מחסרון אמצעים, ואז התחבר אליו חבר הלשכה ה'
אליעזר קפלן ועבודתם המשותפת הצליחה ו„ספרי־האגורה" יצאו לאור
תכופים זה אחרי זה והתפשטו בין הצבור באלפי אקזמפלרים וקנו להם
שם ופרסום בין הקהל העברי ורבה היתה השפעתם על הקוראים, שהיו
יחוקים עד אז וקריאת ספרות יפה מקורית בלשון העברית.

וזה היה הגרעין הראשון של המרכזים הספרותיים שנוצרו אחרי־כן.
הצלחתם של „ספרי־האגורה" הביאה את אחדים מחברי „בני משה" לידי מחשבה,
כי אפשר ואפשר לברוא ספרות לאומית בשפה העברית, כי יש גם קהל
קוראים וכי באמצעותה של ספרות זו אפשר להשפיע על העם. אז החליטו
ליסד מרכז ספרותי יותר רחב, מרכז המקיף את כל המקצועות של הספרות.
לתכלית זו השתתפו אל ה' בן־אביגדור ואל ה' אליעזר קפלן גם החברים
זאב גלוסקין ומתתיהו כהן ויסדו את הוצאת „אחיאסף", על־פי פרוגרמה
מפורטת של אחד העם, שנגשה להוציא ספרים חשובים ומועילים ושמשה

---

[1]) החוברת הראשונה „לאה מוכרת הדגים" יצאה ביוני שנת 1891.

לבמה ספרותית גדולה. אחר כך נבדל ה' בן־אבינדור והקים לו את המוסר „תושיה". וכך אפשר להחליט, כי גם המוסד „אחיאסף" (שאחר כך נשתנה לחברה קומנדיטית), ובמדה ידועה גם „תושיה", שהיתה כעין תולדה ממנו, הם תוצאות העבודה של „בני משה".

ואחד־העם, בצאתו לארץ ישראל בחורף תרנ"א, בחר בלשכה הוורשאית הזריזה להיות לו לפה ומסר לה לפי שעה את ההנהגה עד שובו. אולם הנהגה זמנית זו נשארה אחר כך בידי הלשכה, מפני הטעמים שאחד העם מבארם:

„בראותי בארץ ישראל, כי גם חברי אגודתנו שם נסחפו בזרם הכללי ועשו מה שעשו שלא ברוח האגודה, ואני חסר אונים הייתי לעצור בערם, נתמוטטה אמונתי בכח המוסרי של האגודה ובכשרוני אני לעמוד בראשה. ואחר מחשבות רבות החלטתי, שבמצב נפשי כזה אינני רשאי עוד להיות מנהיג האגודה, הנושא עליו אחריות כל המעשים. את החלטתי זאת הודעתי במכתב מירושלים להנהגה הזמנית, אבל בשובי לחו"ל התנגדו חברי לזה באופן נמרץ, ולבסוף עשינו פשרה: שההנהגה בפועל תהיה בידי „לשכה מרכזית" אשר נבחר, ואני אהיה הראש אך במובן מוסרי: להשגיח על מעשי ההנהגה וחיי האגודה בכללה, ולהשפיע על מהלך המעשים כפי יכלתי. זאת היתה הסבה הראשית שהביאה לידי שנוי המרכז וסדר ההנהגה [2]).

לידי שנויים אלה הביאו עוד סבות רבות אחרות, המבוארות במכתב החוזר ששלח אחד־העם אל כל הלשכות בעשרה באלול תרנ"א [3]). ממנו אנו רואים, כי בין חברי האגודה, שהיו לערך כמאה איש במקומות שונים, שרר רוח־פרצים ונגוד, וביחוד מעין מפח נפש. אחרי ההכנות הגדולות וההשבעות וההקדשות לפני הכניסה אל האגודה האמינו, כי אחרי הכנסם יתנו להם איזו עבודה מיוחדת, שאין כל בריה זוכה לעסוק בה, או יזכום במעשים כבירים לטובת כלל־האומה. ולבסוף עברו ירחים והם לא קבלו מאת המנהיג שום הוראה, ואך לעתים רחוקות קבלו איזו חבילה של ספרים או מחברות בבקשה להפיצם. ולמרות שמיסדי ב"מ הוכיחו וחזרו והוכיחו, כי עבודתה של האגודה היא עבודה לדורות, לא ירדו הרבה מן החברים עד סוף כונתם של המיסדים ודרשו עבודה מיד.

---

[2]) אחד העם, על פרשת דרכים חלק רביעי, נסיון שלא הצליח, 206 בהערה.

[3]) נדפס שם.

ההתאוננות הזאת העידה, לדברי המכתב־החוזר, כי מצד אחד לא הבינו רוב החברים את ערכה של עבודת הרוח הלאמית ומצד אחר תעיד ההתאוננות הזאת, כי לא ישימו החברים לבם כראוי אל עבודתם התמידית, עבודת הרוח והחנוך, וגם בדברים כאלה, אשר בפיהם ובלבם לעשותם, יחכו לפקודת העומדים בראש, בעוד שבענינים כאלה כל לשכה וכל חבר יכולים וצריכים לעשות הרבה על דעתם בלבד, לפי ידיעתם את מצב מקומם ומחסוריו".

החזיון הזה עורר את אחד העם לתקן ולבקר את תקנות האגודה משנה שעברה והוא מצא בהן את השגיאות הללו:

„א) בין התקנות האלה יש רבות שאינן יוצאות וגם אינן יכולות לצאת אל הפועל עתה, לפי מצבנו ומצב החיים בכלל, ועי"ז מתרגלים חברינו להביט בקלות ראש על כל הכתוב בספר התקנות ולא ידקדקו הרבה גם בדברים עיקריים. ומצד אחר, הנה עי"ז ששמנו חוקה אחת לכל הלשכות בכל הפרטים, מבלי שים לב לשנוי המקום והמצב, גרמנו לרוב חברינו להביט על עצמם כעל מכונה שאין בה רוח חיים, התלויה רק בדעת המניע, והנם נושאים עיניהם רק אל העומדים בראש, מבלי לבקש להם בעצמם ענינים לעסוק בהם. החוקים המתים האלה, אשר ביניהם גם חומרות יתרות, שאין רוב בני האדם, וגם הטובים והישרים, יכולים לעמוד בהם, — גרמו, מלבד זאת, גם להרחיק מעלינו רבים מן האנשים הראוים לנו, כי לא יאבו ולא יוכלו לקבל עליהם חוקים כאלה, אשר ידעו מראש כי לא יחיו בהם [4].

„ב) נוסח ההבטחה, המתחיל: „בשם אלהי ישראל" וכו', יפריע גם הוא רבים מטובי עמנו להתחבר אלינו, משני צדדים שונים, כמובן, בעוד שבאמת, לאנשים כאחינו אפשר להאמין גם מבלי שיתנו ערובה כזו [5].

„ג) בהיות מרכז האגודה, לפי התקנות, כולל הראש ויועציו, המפוזרים במקומות שונים, הנה הורנו הנסיון, כי כל העבודה הרבה

---

[4] כפי שכבר הזכרתי למעלה לא היתה דעתו של א"ה נוחה עוד מתהלה מזה, שהנשיא נחשב למפקד ומצוה שאין רשות להרהר אחריו, ודיקטטורה זו, שרבים העמידו עליה, היתה למורת רוחו.

[5] והיו אמנם רבים שהסכימו למטרת האגודה והיו נכונים לעבוד לטובתה, אך לא רצו להכנע להריטוס הנהוג ולהשבועה. כאלה היו, למשל, ר' מרדכי בן הלל הכהן בהומל, ר' יהודה ליב עפל בווילנה, ועוד רבים אחרים.

מוטלת על הראש לבדו ואי אפשר לו לעשותה כראוי ולבוא בדברים בתמידות עם כל הלשכות, לעורדן ולחזקן.

ד) החברים הבודדים, בהיותם נחשבים לפעמים על לשכות רחוקות מהם, שאין להם עמהן כל קשר ויחס אמתי, יחדלו מעט מעט מלהרגיש את הקשר אשר בינם ובין האגודה, עד כי ברבות הימים ישכחו כמעט כי בנים הם לה וכל יחוסם אליה יהיה בעיניהם כאיזו צירימוניה ריקה, שאינה דורשת ואינה מחיבת אותם מאומה.

על-פי כל הדברים האלה החלטנו:

א) לעשות לחובה על כל האגודה רק את החוקים העיקריים' המציינים את רוחה ותכונתה, ולהניח את הפרטים לכל לשכה ולשכה, שתעשה בהם כרצונה לפי מצב המקום ותכונת החברים.

ב) לקבוע מרכז ת מ י ד י באחת הלשכות, אשר ינהל כל עניני האגודה הכללית בהשגחת הראש.

ג) לחבר את החברים הבודדים אל הלשכה המרכזית בלי אמצעות איזו לשכה אחרת, אלא אם כן קרובים דם לה באמת קירוב מקום ורוח.

ד) לשנות ראשית ה„הבטחה" כך: „באמונת לבבי ובשם כל היקר והקדוש לי הנני מבטיח" וכו'.

ועם זה, נשענים על הנסיון וידיעתנו מצב הלשכות השונות, מצאנו לנכון לבחור למרכז האגודה עד האספה הכללית (כלומר: עד ט"ו אב הרנ"ג) בלשכת ו ו ר ש ה ורק את העבודה הספרותית, להכין ספרים ומאמרים בשביל חברינו, הטלנו על לשכת א ו ד י ס א".

יחד עם זה המציא אחד-העם לכל הלשכות את „יסודי האגודה" הכתובים בקצור האפשרי. הוא הוציא מספר התקנות את החוקים המכבידים, לפי דעתו, על החברים, או שאי אפשר לקיימם, וערך תמצית של חובות, שמבלעדן אי-אפשר לו ל„בן משה", להחשב לחבר האגודה.

ואלה הם יסודי האגודה:

„א. מטרת אגדת... (בני משה) היא: להכין ולהכשיר את בני עמנו לתחיה חמרית ומוסרית, על יסוד עבודת האדמה בארץ אשר נתנה לאבותינו, ולהביא אור ו א ח ד ו ת וסדרים בכל המעשים והענינים המתיחסים לזה, בא"י ובחו"ל.

ב. למטרה זו תשתדל האגדה: א) לאסוף תחת דגלה מספר הגון מטובי בני עמנו, המוכשרים להביא תועלת לחפצה באיזה צד, ובהביאה רוח אחד כללי בכל מעשיהם לטובת הכלל, הרגילם, מעט מעט, לעבודה

מושכלת ומסֻדרת בהשתתפות הכחות ותכשירם עי"ז להיות למופת ולמורי דרך ליתר העם. ב) להפיץ בעמנו, ע"י הספרות וחנוך בני הנעורים, מושגים צרופים על דבר חיי גוי ואדם, לעורר ולחזק את ההרגשות המוסריות וההכרתיות, אשר בלעדן לא יכון עם, ולעשות את רעיון התחיה הלאמית, בכל רוחב מובנו המוסרי, לאידעאל כללי לכל מפלגות עמנו בכל ארצות פזוריהם. ג) להשגיח בעין פקוחה על כל המעשים מחוצה לה, הנוגעים ברב או במעט למטרתה, ולצרפם ולתקנם לפי רוחה.

ג. כל הניתן יד להאגדה מקבל עליו את החובות האלה: א) להיות מסור בכל נפשו למטרת האגדה, לעזור להשגתה בכל אשר יוכל, ולמלאות את אשר תדרוש האגדה ממנו, ע"פ העומדים בראשה, ככל אשר תשיג ידו. ב) להתהלך בשלום ואמת ואחדות גמורה עם אחיו בכל הנוגע לעבודת האגדה ולהיות נכון גם לותר בשביל זה מאהבת עצמו וכבודו ונטיותיו הפרטיות. ג) לשמור דגל האגדה מחללו ע"י מעשים מתנגדים לחקי המוסר או המשפילים כבוד עושיהם בעיני העם אשר סביבותיו. ד) לקים כל התקנות של הלשכה אשר יתחשב עליה.

ד. חמשה חברים במקום אחד נחשבים ללשכה מיוחדת, בשם מיוחד, וע"פ רוב דעות הם בוחרים מתוכם אחד למנהיג הלשכה על זמן ידוע ועושים להם תקנות פרטיות אשר יחיו בהן, לפי מצבם ומצב מקומם. אם יש במקום אחד פחות מחמשה חברים, הם מתחשבים על הלשכה המרכזית, או על הלשכה הקרובה אליהם במקום ובמצב ונשמעים לתקנותיה. כל לשכה עושה הכל במקומה על דעתה בלבד, אבל לא תוכל לעשות דבר כללי בלי הסכמת המרכז.

ה. אחת הלשכות הגדולות בכמות ואיכות נבחרת על זמן ידוע למרכז האגדה. המרכז מנהל עניני האגדה הכלליים, עומד במשא ומתן תמידי עם כל הלשכות, והן מודיעות לו כל מעשיהן, שולחות לו תקנותיהן לקימן, שואלות בעצתו על כל דבר נכבד ועוזרות על ידו עזר חמרי ומוסרי להוציא אל הפועל את מחשבותיו לטובת הענין הכללי. — בארצות הרחוקות מן המרכז יכולות הלשכות אשר שם לבחור באחת מהן למרכז מקומי, אשר יעמוד ביניהן ובין המרכז הראשי וינהל כל עניני האגדה הכלליים בארץ ההיא בהשגחת המרכז הראשי.

ו. אחד החברים נבחר על זמן ידוע לראש האגדה. וחובתו להשגיח בתמידות על מעשי המרכז הראשי ולעוררו על כל דבר הצריך תקון. לעמת זה מחויב המרכז להציע לפני הראש תמיד את מעשיו ומערכי-

לבו ולשית לב לדעתו והערותיו. בכל סכסוך אשר יקרה בין המרכז ואחת הלשכות ישפוט הראש ביניהם.

ז. ככלות זמן העבודה של המרכז והראש, יתאספו מנהיגי הלשכות או ממלאי מקומם לאספה כללית, לבקרת מעשיהם של היוצאים ולבחירות הדשות״.

הצעתו של אחד העם נתקבלה על־ידי כל הלשכות, וההנהגה עברה לוורשה.

הלשכה הוורשאית אמרה ראשית כל לחזק את בדקי האורגניזציה הפנימית, שנתרופפה בימי היות הלשכה המרכזית באודיסה, במקום שלא השגיחו יותר מדי על הפרטים ועל סעיפי התקנות המוטלים לחובה על כל אורגניזציה, בהיות לבם נתון אך אל הרוח הכללי של האגודה. מלבד זאת התחילו החברים הבודדים בכל עיר ועיר לזלזל באופן ובסדר קבלת החברים ולהקל בזה ולקבל בלי קושי רב את כל הבא, והכניס כל אחד את מכרו ואת קרובו, קודם שבאר לו את מהותה של האגודה ובטרם נוכח, כי החבר ראוי והגון לכך. מטעם זה ערכה הלשכה הוורשאית אינסטרוקציות ומצאה לנכון לחבר ולאחד במחברת מיוחדה את כל הכתבים הנוגעים לכניסת החברים וצרפה אליהם מנהגים וסדר־ ההשבעה הנהוגים בכל החברות המסותרות וביחוד באגודת „בני ברית״ בירושלים, אלא שנצרפו ונתלבנו וקבלו צורה אחרת ברוח הליגה ב״מ.

בראש המחברת באו הערות אלה:

„א) אם מוצאת הלשכה לנכון, ע״פ הצעת אחד החברים, להכניס איזה איש בברית האגדה, אז היא ממלאה את ידי אחד או שנים מחבריה לבוא עם האיש ההוא, לאט לאט, בדברים ומראים לו, אחד אחד, את המאמרים „דרך החיים״ (צד ד׳) „מלואים לדרך החיים״ (צד י׳) ו„יסודי האגדה (צד ט״ו).

ב) אחרי אשר יגלה את דעתו וחפצו לבוא בברית האגדה, מזמינים אותו לישיבת הלשכה ומכניסים אותו לחדר מיוחד והמזכיר או ממלא מקומו מציע לפני העומד להכנס את ה„שאלות״ הקבועות (צד י״ח) ואת תשובותיו רושמין בספר מיוחד, והוא והמזכיר באים על החתום.

ג) אחרי כן מציע המזכיר את התשובות לפני המנהיג והחברים אשר בישיבת הלשכה, ובאשר יֻחלט להכניסו, מביאים אותו לחדר הלשכה והמנהיג או ממלא מקומו קורא באזניו את ה„קידושים״.

ד) אחרי כן קורא לפניו המנהיג או ממלא מקומו את ההבטחה והוא קורא אותה אחריו מלה במלה.

ה) באחרונה אומרים לו דברי כבושין: מאמר „בואך לשלום אחינו".

במחברת זו הנקראת „סב"ה" („סדר כניסת החברים") נכנסו: „דרך החיים", „מלואים לדרך החיים" ו„יסודי האגודה" ואחר כך בא הריטוס בנוסח זה:

השאלות ששואלים את העומד להכנס.

א) שמו ושם משפחתו.

ב) שנות חייו.

ג) מקום מולדתו.

ד) אופן חנוכו.

ה) מקום מושבו.

ו) מקור פרנסתו.

ז) אם בעל אשה ובנים הוא.

ח) אופן חנוך ילדיו.

ט) הידע היטב מטרת האגדה ומסכים לה בכל לב?

י) האם נכון הוא לתת הבטחה נאמנה לפי נוסח ידוע לקיים כל חקי האגדה?

תשובותיו כותבים בספר מיוחד והוא והמזכיר באים על החתום.

קידושים.

והגיש המזכיר את העומד להכנס לפני המנהיג.

המנהיג: אדוני! הנה גלית דעתך וחפצך להכנס בברית אגדתנו ולקבל עליך את כל חובותיה. עוד מעט ובאת בבריתה, עוד מעט ונחשבת לאחד מנושאי דגלה. ובטרם תעשה את הצעד הזה, הנני לגלות לך שם אגדתנו ולדבר באזניך עוד דברים אחדים על דבר עיקריה ויסודותיה וחובת חבריה.

את אגדתנו קראנו בשם „...." („בני משה"). כי את... (משה) רוענו שמנו לנו לנס, למען נתאמץ תמיד להתדמות אליו. „כל אדם יכול להיות כ..." (כמשה) אמרו חכמינו ז"ל. „כל אחד מאתנו ילמד דרכו להיטיב לבני עמנו" נאמר אנחנו. מה הוא היה ענו מכל אדם, אף אנחנו נשתדל להיות ענוים ולהתרחק מן הגאוה הכעורה ומן הדומה לה; מה הוא יצא אל אחיו,

יצא מבית גדולתו לראות בסבלות אחיו ונתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם, אף אנו על הגדולים שבנו לשכח איש איש את מצבו ומעמדו נגד בני העם ולשים עינו ולבו להיות מיצר עליהם; מה הוא לא נסוג אחור מהוביל את אבותינו אל הארץ הטובה, אף אם ידע כי שמה לא יבוא, בארץ מואב יקבר ואיש לא ידע גם מקום קבורתו, פקורתו יקח אחר, לא ינחלו אותו בניו, כי אם אחר יהיה לראש תחתיו, אף אנו לא נחדל מעבוד לטובת עמנו, להתאמץ לקרבם אל ארצם ונחלתם, אף כי מראש נדע כי אנו בעצמנו לא נראה את הארץ, כי שכר מלאכתנו זאת לא ינתן לנו אף לא לבנינו אחרינו, כי אם להדורות אשר יקומו אחרי זמן רב.

עיקרי אגדתנו אומרים כי כל עצמותה היא מוסרית, ולכן אפוא עלינו לראות כי כל חברינו יהיו מזקקים שבעתים. וזה הוא אחד מן הטעמים שבשבילם מצאנו לנכון להסתיר את שם אגדתנו ומעשינו מעין רואה, למען שלא יהרסו לעלות אלינו אנשים שאינם מהוגנים שיש בהם אחת מהמדות הנשחתות אשר לאסוננו מדקות הנה על הרוב באחינו, כמו: קנאה, שנאה ומחלקה, אהבת איש לעצמו יותר על המדה ואהבת הכבוד וההשתררות, או חלילה נטיה להדעה הכוזבת כי בחפש ודרור יושע ישראל גם על אדמת נכר.

עלינו לבחון ולבדוק דרכי כל חבר ומעשיו עוד בטרם בואו בבריתנו, אם בעל לב הוא, אם לבו אל עמו, ואם איננו חלילה מבעלי ההרם אשר בקהלם לא יחד כבודנו. קץ דבר עלינו לברור את הבר, את העדיות שבעדיות אשר בין אחינו, למען יהיו ראוים לשאת עליהם את השם המרומם... („בני משה") ושמם זה יהיה ראוי להם.

ראשית חובת כל חבר להיטיב את רוחניותו, לתקן כל בדק בחייו ובחיי ביתו פנימה. על כל אחד לשים עינו ולבו אל דרכיו ומעשיו, את כלם יביא במשפט שכלו ואמונתו ובכל דרכיו וטרם כל מעשה אשר יעשה יזכור כי... („בן משה") הוא, בן לרוענו הנאמן אשר הוציא את עמנו מעבדות הכשפים והגלולים לחירות אמונה טהורה וצרופה מזקקה שבעתים, בן... (משה איש) האלהים אשר נשא את עמנו כאשר ישא האמן את היונק, אשר הקדיש את כחותיו, עתו וחייו להוציאו לאור עולם, לא כהתה עינו ולא נס לחה ועד הרגע האחרון לחייו לא חדל מעבוד בער עמו מחמל נפשו זה להיטיב לו באחריתו.

כל אחד מחברי האגדה יתאמץ להיות קשור בכל לבבו, נפשו ומאדו

אל רעיון: ת ח י ת י ש ר א ל ב א ר ץ י ש ר א ל. ובל יתרשל מעכור לטובת התיתנו, אף אם בלבבו יבין ובעיניו יראה, כי אין כל תקוה לבנות את בית ישראל ב י מ י ה ד ו ר ה ח י ע מ נ ו ה י ו ם, וכי הדבר מוטל בספק אם גם הדור אשר יקום אחריו יתענג על טובו וכי פעולתנו ועמלנו יראו על בני שלשים.

על כל אחד מאתנו לדעת כי כל זמן אשר לא נבנה לנו בית נאמן בארץ אבותינו לא נמצא מרגוע גם בארצות זרים. נבזים, מרמס לכל זר ועול נהיה כאשר הננו כהיום הזה בכל ארצות פזורינו.

בל נסיח אף רגע מלבבנו, כי החיים אשר הנחלנו לבנינו ואשר ינחילו המה לבניהם עד אלפי דור, או עד ביאת הגואל הטמיר ונעלם מעיני כל חי, יהיו חיי עני, עבדות ושפלות, וכל אחד מהנולדים יקלל יום הולדו, ועל כל דור ודור יאמר: „נוח לו שלא נברא משנברא", ורואה כי גזלו משפטו והנהו עשוק ורצוץ כל הימים, טרף לחיות טורפות באין מציל מידן.

אף אם תזרח לו שמש ההצלחה ואשר ביתו יגדל — אז יחד עם זה יגדלו מכאובי לבו, בראותו כבוד עמו וכבורו גם הוא מחֻלל בין הגוים ובדעתו כי גם עשרו זה לא יוכל להיות עליו סתרה ביום צר, ונהפך הוא, כי יוכל להסב אליו יותר עיני צוררינו ומנדינו ולהביא עליו שאת פתאם לא ידע שחרה, ולכן אך הבל היא הצלחה כזאת ושקר הוא עשר כזה.

כל עוד אשר לא ישכון ישראל בטח על אדמתו, אדמת הקדש, ובניו יהיו נפוצים ב ג ו י ם ו פ ז ו ר י ם לכל רוח כמונו היום יתאמצו שונאי יהודה ומנדי ישראל לשים את יעקב לתולעת זוחלת, לרמש אין מושל בו, לסחי ומאוס, לחרפה, ללעג ולקלס בעיני כל יושבי תבל כאשר שמונו עד כה.— הדעת הזאת כ י כ ל ז מ ן א ש ר ל א נ ה י ה ל נ ו ה נ נ ו ל צ ר י נ ו תפיח בנו ר ו ח ח י י ם, תתן לנו כח ועז, אמץ וחיל לגדור פרצות, לשים גדרים, לבנות ולנטע, אף כי נדע מראש כי גדרינו יסוככו רק על דור רביעי וחמשי ובבתינו ישב דור שביעי ואת פרי מטענו יאכל דור עשירי.—

כל אחד מאתנו יחרות על לוח לבבו, כי כל מדה טובה ונכונה תובילנו אל מטרתנו זאת, ודרכנו היא דרך הקדש לעבור בה גאולים, לכן נסול לנו מסלה, נרים את החתחתים והמכשולים אשר עליה, נסיר את אבני הנגף, תאות הגוף ואהבה עצמית, למען לא נכשל בם. לא נשים לב אל הקוצים והברקנים, המה פגעי הזמן אשר ידושו בשרנו,

דרכנו תהיה סוגה בשושני המדות הנאות והטובות המרימות את הרוח ומעלות את הנפש.

בל יפתה לבנו אל אור כי יהל במחשכי גליותינו, וכוכבי הזכיות והחפש אשר אולי ינחילונו בארץ שבותנו לא יטו לבבנו, בדעתנו כי חסד לאמים חטאת ואור המאיר בארץ נכריה אור מתעה הוא, וכוכבי זכיותיהם אך כוכבים מדומים המה אשר בין רגע ידעך חמם ויאבד אורם והחשך במושבותינו יגדל עוד מאשר היה בתחלה.

קדימה נשא עינינו! טל חרמון שיורד על הררי ציון יהיה לנו לטל של תחיה להחיות את עצמותינו היבשות ומהררי קדש יבקע כשחר אורנו, אור נגה מתמיד, קים ונצחי כהאור אשר האיר עינינו בהר חורב על ידי מ ש ה איש האלהים.—

עתה בדעתך את כל אלה הואל נא לתת לנו הבטחת אמונים, לאמר:

(אות לקום)

הבטחה.

באמונת לבבי ובשם כל היקר וקדוש לי הנני מבטיח לשמור על כל חקי האגדה אשר אנכי בא בבריתה עתה, למלאות אחריהם בכל מקום ובכל מעמד עד מקום שידי מגעת ולהסתיר את סוד האגדה גם אם אצא ממחיצתה. את כל אלה הנני מקבל עלי בלב שלם, בלי שום ערמה ומרמה, תנאי ואמתלא. עדים אתם כלכם, אחי, הנצבים עמי בזה. והיה זה לכם בריתי שלום. אמן!

(אות לשבת)

המנהיג: **בואך לשלום אחינו!**

ברוך תהיה לה' ולעמו ישראל, ברוך תהיה לכלנו בתתך לנו יד לעבוד עמנו את עבודת הקדש, עבודת ישראל. ברוך אתה וברוכה תהיה דרכך החדשה אשר נצבת עתה עליה. דרכך זאת היא ארוכה וכבדה ומלאה על כל מדרך כף רגל חתחתים ומכשולים אשר לפנותם דרוש הרבה מאד; אך אין דבר בתבל אשר יקר מחירו בעד דרכך, דרך הקדש, זאת ובעד רום פסגת מטרתה. הלא ידעת אנה היא מובילה: קדימה! ציונה! **לתחית ישראל בארץ ישראל.**

על נהרות בבל שם ישבו אבותינו גם בכו בזכרם את ציון, וזכרו את גאון עמם ותפארתו לפנים, את עניו ושפלותו עתה ויבכו מר, אז נשבעו

שבועי שבועות כי לנצח לא ישכחו את ציון משאת נפשם ולנצח ישארו אמונים לארצם ולמולדתם.

היחדור עוד לאזניך אתה, בנם הרחוק יוצא חלציהם, הד קול הבכי האיום ההוא? התשמע עוד מבעד לאלפי השנים העוברות בתוך, מבעד להימים והארצות הרחוקות המבדילים בינך וביניהם, התשמע עוד את הקולות הנוראים היוצאים משפתים דולקות ומגיעים עד שמי מרום? התוכל עמהם יחד לקרא: „אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי!" ?

איש ישראל אתה, בן העם הגדול והאובד הזה אשר זה אלפי שנה הוא מתגלגל תחת שואה וגם היום עודנו עומד על פי פחת וחייו לשאול הגיעו. שא נא עיניך לארבע רוחות השמים, לכל קצוי ארץ, לארכה ולרחבה, מקצה התבל עד קצה, וראית את בת עמך השדודה נפוצה אל כל אשר ישאנה הרוח ואין מקבץ.

מעבר מזה תראה את נחלי הדם והדמעות שוטפים ועוברים משנה לשנה, מיובל ליובל ואין קץ וגבול למו. תראה את אחיך היהודי נע ונד בילקוטו ותרמילו, נענה ונדכא, שחוח ושפל. מה הוא ומה חייו ובמה נחשב הוא; ומעבר מזה תראה בניו ובנותיו נתונים לעם אחר ומבזים ליקהת אם, כרמים אחרים ינטרו, עולות מהים יעלו למו. ועל כרמם הם, כרם עמם, קוץ שמיר יעלה והיה לבער...

הט אזנך לדברי ימי עמך ושמעת קול יללה איומה המרגזת שמים, הנוקבת תהומות, יללה ארוכה אשר במשך אלפים שנה היא הולכת מסוף העולם ועד סופו, קול יללת ישראל על גלותו המרה, על עניו ומרודו, על כבודו הנרמס ברגל גאוה, על א ב ד ן חמודותיו מימי קדם, על צאצאיו ההולכים שבי לפני צר... ושמה במרחקים, בודדה ונשכחה, עזובה ושגלמודה וממה, תתפלש בעפר חרבנה הבת ציון הנוה והמענגה, שמה בתוך משואות עולמים היא מבכה אתם יחד את כל רואיה על שברה הגדול כים, על משבתה ומפלתה, אשר אין על עפר משלם... שמה עניה, סוערה לא נוחמה, אויה, אויה, היא נתונה ביד זרים ועל אדמת הקדש תדרך רגל גאוה, רגל צר...

אם תבין — לא, מעט היא — אם תרגיש, אם תחוש כל זאת בכל לבך, בכל נפשך, בכל חייך עד טפת דמך האחרונה, אז לנו אתה! אז תן ידך והיה ברוך. וידעת היום בעמדך פה לפנינו, כי גדולים וקדושים הם הרגעים האלה בחייך. הנך נותן יד לאגדת אחיך הנושאת על דגלה

שב...(משה) איש האלהים, אשר ראשית דרכה בחיים היא: ת ח י ת י ש ר א ל על א ד מ ת י ש ר א ל. ומן הוא והלאה כ ה ן אתה לדעה קרושה, נשגבה ואדירה, אשר על מזבחה תעלה כליל מבחר כחותיך הגופנים והרוחניים גם יחד, בשבתך בביתך, בלכתך בדרך, בשכבך, בקומך ובכל אשר תפנה תמיד תלוך הדעה הקדושה הזאת, תמיד תהיה לצלך על יד ימינך, תמיד תהיה היא משוש לבך ובה תשגה; תמיד תעמוד הכן לעשות כל מה שתוכל.

אהינו! הצעד הגדול אשר עשית עתה בהסתפחך לאגדת.. („בני משה") ערכו רב ורם גם לך גם לצאצאיך אחריך, והוא צריך להראות את פעולתו על כל סדרי חייך פנימה וחוצה. ספרי קדשנו, חוזינו, נביאינו ומשוררינו, דברי חכמינו, מאורינו ומורינו, תמיד יהיו פתוחים לפניך והגית במו בשום לב, ושאבת מהמעין הטהור הזה אמונת אמן חזקה כהררי אל, כי עוד גואלנו חי, כי יחינו מיומים, ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, כי כבב ישראל עוד ישוב לזרח, כי גאון תפארתנו, ציון, עוד יתנוסס בבל הדרו והדרו וה' עליו יופיע, וחזקת בכל אשר תמצא לאל ידך להאציל מדעותיך גם על ביתך וצאצאיך, למען תהיה בטיח כי בניך אחריך יהיו גם הם בנים נאמנים לעמם, לארצם ולתורתם ולשפתם, והיו זרע ברך ד', זרע ישראל, בני ציון בלב ונפש וברוח; וגם מביתך והלאה יפוצו מעינותיך הוצה, ובכל אשר תמצא כר נרחב לנטוע, לחרוש, לעורר לא תחום על כל עמל ותלאה ותעשה ותצליח, ונטעך יעלה שורק והיה לברכה בקרב ישראל.

זכור ושמור כי אחת מתקותיך ומטרותיך בחיים היותר קדושות, היותר יפות והיותר רוממות: היא צ י ו ן, זכור ושמור כי ... („בן משה") אתה, לכן, למען אשר תהיה כדאי והגון לכך לשאת עליך את השם המרומם הזה, כן גם למען אשר תוכל להיות למופת לרבים וממך יראו וכן יעשו ובוני ציון ירבו — יהיו דרכיך בחיים דרכי נועם וכל נתיבותיך שלום ותתאמץ למצא חן בעיני אלהים ואדם גם יחד.

א מ ת, צ ד ק, מ ש פ ט ש ל ו ם, ע נ ו ת ר ו ח, ג ד ל ל ב ב, ט ה ר נ פ ש ו כ ל מ ד ה ט ו ב ה ו נ כ ו נ ה, יהיו נר לרגליך וישימוך להפארת אדם, לתפארת ישראל, למען ידע העם: כי א נ ש י י ש ר א ל, הנושאים את נפשם לציון, הם גם ב ח י ר י י ש ר א ל והם הראוים להורות דרך להעם ולהגיד לו מה טוב ומה הן חובותיו.

עתידות עם ישראל — הן תהיינה לך לראש פנה, ליסוד מוסד

בכל הליכות חייך, לכן דע אפוא כי עליך להתנהג בכלל כאיש ישראל, להתהלך עם עמך, ללמד לאהבה אותו ולדעתו, להוקיר את זכרונותיו, את מנהגיו הטובים ואת סגלותיו, להוקיר ולהקדיש כל היקר והקדוש לו באמת, כל אשר מוצאו ממסורת אבותיו מימי אשרו והצלחתו.

אחינו! אלה וכאלה הן חובותיך לעמך ולציון בכלל, ולבך, לב איש ישראל באמת, בעצמו יעירך לדעת עת לכל חפץ, ולכוון תמיד להנקדה התכונה, הנקדה הדרושה אשר אליה נשא את נפשותינו כלנו; אך ביתר שאת וביתר עז צריכות להיות ברורות לך ומפרשות חובותיך ל נ ו, לאגדת אחיך אלה... („בני משה") אשר היום נשבעת לדגלם.

ראשית כל — ל ש מ ו ר ו ל ע ש ו ת. אחת תדע, כי להאגדה אין מטרה אחרת בחיים מבלעדי ציון, ואם תמצא לנכון להשתמש בך, אם תדרש ממך לסור למשמעתה לכל אשר תצוך, התאמץ למלא את פקודותיה עד מקום שידך מגעת, והיה נכון ובטוח, כי בודאי טובת הרעיון הגדול דורשת זאת, אם גם אתה, לפי שעה, יהיה מאיזו סבה שהיא, לא תוכל להבחין ולהבין ערך הדבר כמו.

זכור ואל תשכח, כי בעת אשר ידבר על אדות רעה נשגבה ועולמית כזאת, האיש הפרטי כמוהו כאין וכלנו למגדול ועד קטן צריכים לכוף ראשינו ולהיות עבדים נרצעים להרעיון הקדוש אשר לאורו נתגדל ונתקדש גם אנחנו ועל מזבחו עלינו כלנו להיות עולות כליל תמימות ושלמות מבלי שום פניה צדדית וחצונית.

אחינו! קשה עורף היינו מאז מעולם, ועוד בראשית צאתנו על ארץ רבה והיותנו לעם התאונן עלינו מר מנהיגנו הגדול, כי מיום דעתו אותנו ממרים היינו ומאז ועד עתה מוסר לא לקחנו; ובעת אשר מחוץ הננו למרמס כטיט חוצות ועפר רגלי צוררינו נלחך, בבית יחפוץ איש איש מאתנו להיות לכל לראש, ושנאת חנם, אהבת עצמו וכבוד מדומה ישחיתו בנו כל חלקה טובה וישימונו לדראון... עם הגלולים האלה ילחמו... („בני משה") בכל אשר תמצא ידם. זאת היא ר א ש י ת פדות נפשנו וממנה לחיים חדשים תוצאות, לכן צריך כל... („בן משה") להתרגל לחיי אחדות, רחוקים מכל תחרות, קנאה ושנאה, לחיי השתתפות הכחות כלם לטובת הכלל ורק אז יש תקוה לאחריתנו.

בהבינך ובהרגישך כל אלה ובקבלך עליך בלב שלם וחוב קדוש למלא באמונה כל תנאינו — א ח י נ ו אתה. ובשם כל חברי אגדתנו מקרוב ומרחוק הננו נותנים לך ידינו ומברכים אותך לפני ה' הבוחר בציון, כי

הזכה לראות בנחמת עמך, ובימיך ולעיניך, ישראל בנאוה ישתל על אדמת קדשו וכוכב ישראל ישוב לזרה — אמן! אמן! אמן!

ההנהגה המרכזית הוורשאית לא גמרה עדיין בזה את שנויי האורגניזציה. היא תקנה עוד תקנה אחת, שכל לשכה ולשכה לא תקרא בשמה על־פי סדר התיסדותה „לשכה א׳, לשכה ב׳", ועוד, כי אם הציעה לפני הלשכות לבחור להן שמות. לשכת וורשה נקראה בשם „לשכת ישרן", לשכת אודיסה — „דרך החיים", לשכת ווילנה — „עזרא", „לשכת הלל"— דווינסק, „לשכת מצפה"— פולטבה, „לשכת יזרעאל"—קרמנצוג, „לשכת זרובבל"— פינסק, „הזמיה" — לשכת הומל, ועוד.

בדבר היחוסים שבין החברים והלשכות ערכה ההנהגה המרכזית הוורשאית את התקנות האלה:

משפטי הלשכה המרכזית.

א. חובות הלשכה המרכזית.

א) לחפש ולמצא תמיד, לפי צרך כל זמן ומצב, את האמצעים הדרכים הטובים שבהם תשתמש ותלך האגדה, למען השג מטרתה.

ב) לעמוד במשא ומתן תמידי עם הראש, לשאל בעצתו, להציע לפניו (אחת בשבוע, בחיוב) כל מעשיה היא וכל מעשי הלשכות והחברים ובכל מקום שהם ולשית לב לדעתו והערותיו. ואין לה הרשות לעשות כל דבר כללי מבלי הסכמתו.

ג) לעמד במשא ומתן תמידי עם כל הלשכות והחברים הבודדים בערים אחרות הנחשבים עליה, לבקר את תקנות הלשכות הנשלחות אליה, לעורר את החברים בכל מקום שהם לפעלה ועבודה, לשפוט על המעשים אשר יעשו המה במקומם על דעתם לבד. לענות לכל חבר השואל בעניני האגדה ולהודיע להלשכות והחברים הבודדים, לא פחות מאחת לתקופה, ממעשיה הכלליים וכן גם מהנעשה בלשכות אחרית ומצב האגדה בחמרורוח.

ד) לפקח על הכנסות האגדה, להשגיח על תרומת החברים כי תבוא במועדה ולהתאמץ להרבות הכנסות האגדה באמצעים שונים.

ב. יחס החברים וחובתם אליה.

א) על הלשכות והחברים הבודדים לשמוע ולעשות ככל אשר תדרוש מהם הלשכה המרכזית, אם באמצעות המנהיג ואם שלא באמצעותו.

ב) אין הרשות לשום חבר ואף לא ללשכה שלמה לעשות שום דבר כללי מבלי שאלת פיה והסכמתה.

ג) בכל דבר נכבד גם אם מקומי הוא מחויבים מנהיגי הלשכות או החברים הבודדים לשאל בעצתה ולשית לב לדעתה והערותיה.

ד) כל הלשכות שולחות אליה את תקנותיהן לבקרת ואשור וקיום.

ה) מנהיגי הלשכות והחברים הבודדים הנחשבים על הלשכה המרכזית מחויבים להודיע לה כל דבר נפל במקומם לטובת עניני האגדה ומצבה, ובסוף כל תקופה עליהם לשלח לה חשבון פרטי מכל הנעשה במקומם ובערים אחרות, מקום שם חברי כל לשכה נחתים.

ו) בסוף כל תקופה עליהם להמציא לה את מחצית תרומת החברים עם חשבון הכנסות הלשכה והוצאותיה. והחברים הבודדים אשר לה בערים אחרות מחויבים להמציא לה את כל כסף תרומתם במלואה.

ג. סדריה.

א) הלשכה המרכזית בוחרת מקרבה שבעה חברים והיו יחד לועד מרכזי, שעל פיו תשק כל הנהגת האגדה הכללית. והוא בוחר מקרבו שלשה לועד הפועל (אחד מזכיר הועד, אחד יועץ ספרותי ואחד ממונה, ביחוד, על החברים הבודדים הנחשבים על הלשכה המרכזית) ומארבעת הנותרים יבחר אחד למנהיג הלשכה המקומית, אחד לגזבר ושנים לחברים יועצים.

ב) אחת בשבוע, במוצש"ק, מתאספים כל חברי הועד המרכזי, לקרא את המכתבים שבאו במשך השבוע ולדון על התשובות הדרושות, על השאלות העומדות על הפרק והצעות הראש, הלשכה הספרותית, מנהיגי הלשכות והחברים הבודדים, ונושא ונותן בהן ובא לידי החלטות. וכל הפעולות אשר תחלטנה בסוד הועד נמסרות לועד הפועל לכל אחד מחבריו לפי תעודתו.

ג) בישיבות הועד הכל הולך אחר רוב הדעות.

ד) ללשכה המרכזית שתי קופות: אחת כללית, המתכלכלת ממחצית תרומת החברים במקומה ובלשכות אחרות ומתרומות החברים הבודדים אשר להלשכה. והרשות להועד להוציא כספה לצרכי האגדה הכלליים, כפי ראות עיניו (מלבד החומש ממנו הנשאר תמיד בקופה הכללית בתור קרן קימת) ואחת מקומית, המתכלכלת ממחצית תרומת החברים המקומיים השניה ומקדשת לצרכיה המקומיים. והגזבר ממונה על

על שתי הקופות ביחד המתנהלות על ידו על פי פנקסים מיוחדים.

ה) בסוף כל תקופה נותן הגזבר דין וחשבון לפני הועד מהכנסות שתי הקופות והוצאותיהן.

ו) בסוף כל שנה תשלח הלשכה המרכזית חשבון כללי מהכנסות הקופה הכללית והוצאותיה לכל הלשכות וחבריה הבודדים בערים אחרות.

הערה. כל התקים האלה הם רק עד זמן האספה הכללית שתהיה בט"ו אב תרנ"ג.

מלבד זאת ערכה הלשכה הוורשאית את תקנותיה להיות מעין תקנות לדוגמא בעד כל הלשכות הישנות והחדשות, שהתנהלו עד כה כמעט בלי תקנות מיוחדות וכל אחת התנהגה כרוחה ונטיותיה, ואת תקנותיה אלה הדפיסה ע"י הקטוגרף ושלחה לכל הערים. ואלה הן התקנות של הלשכה „ישרון":

א) פעולות הלשכה וחובותיה.

א) הלשכה היא אחד מחלקי האגדה, אחד הכחות הפועלים בה להשגת מטרתה הכללית, פועלת עליה ונפעלת ממנה.

ב) עליה להיות נשמעת להמרכז, אשר בידו הנהגת האגדה הכללית לעשות ככל אשר יצוה עליה, גם בפעולות האגדה הכלליות, גם בפעולותיה המקומיות.

ג) ביחוד עליה להשתדל בעצמה לעשות, לפי רוח האגדה ומטרתה מעשים שלמים ופעולות מתוקנות, המתיחסים למקום מושבה ומושב החברים הנחשבים עליה.

ב) כניסת חברים.

א) אין מקבלין חבר אלא מבן כ"ה שנה ומעלה ויודע לקרא ולהבין עברית, ובהסכמת כל חברי הלשכה גם פחות מכ"ה, אם אך מצוין הוא באיזה מקצע, שיש להאגדה חפץ בו.

ב) לקבלת חבר צריכה הסכמת שני שלישים מחברי המקום והמנהיג (סמן ג', סעיף א') בתוכם, ובלבד שידוע הוא היטב לאחד מהם, וגם האחרים בדקו אחריו במשך חדש ימים.

ג) שלא במקום לשכה הרשות להחברים הבודדים להכניס חברים אך בהסכמת כלם ומנהיג הלשכה שעליה יתחשבו.

ד) כניסת החבר היא ע"י קבלת חֲבֵרוּת, לפי הנוסח הידוע, במעמד חברים.

ה) במשך שלשה חדשים מיום כניסתו נחשב כל חבר לחבר חדש ואין מגלין לו אז דברים נכבדים אלא ברשות המנהיג.

ג) סדרי הלשכה.

א) אחת לשנה בוחרת הלשכה מתוכה ברוב דעות: מנהיג, סגן ומזכיר. עפ"י המנהיג נעשים כל דברי הלשכה. הוא בא בדברים עם המרכז ועושה ומצוה הכל בלשכתו ומוציא מקופתה לטובת האגדה כפי ראות עיניו, אבל לא יותר ממחצית הכנסתה, והחצי האחר מהכנסות הלשכה מכנים המנהיג בסוף כל תקופה להקופה הכללית אשר להמרכז. בכל דבר נכבד על המנהיג להתיעץ עם כל חברי הלשכה בישיבתה החדשית (סעיף ה'). ללשכה יש קופה השמורה בידי הגזבר שבוחרים מתוכם החברים, אחת לשנה, ברוב דעות, והוא מוציא במצות המנהיג. ההכנסה וההוצאה נכתבים בספר אצל שניהם ובסוף כל רבע שנה מבקרים ספרי חשבונותיהם ועושים חשבון אשר יקרא לפני החברים וישלח אל המרכז.

ב) חובות המנהיג: א) ללשכתו — להשגיח שימלאו החברים את חובותיהם באמונה; ב) להאגדה — להתבונן למצב מקומו ולהשתדל להשיג שם מטרות האגדה כפי יכלתו; ג) להמרכז — למלאות כל פקודותיו ולתת לפניו דין וחשבון על מעשיו. כל מקרה נכבד יודיעהו תיכף, ואחת לשלשה חדשים ישלח לו חשבון פרטי החתום גם בידי הסגן והמזכיר.

ג) במקום שיש בו חברים אחדים הנחשבים על חברי הלשכה הזאת, בוחר מנהיג הלשכה באחד מהם לעוזר תמידי לו והוא בא בדברים עמו ועושה בשמו כל הדרוש.

ד) אם אין מעשי המנהיג רצוים לבני לשכתו יכולים לשלח מחאה נגדו אל המרכז, בחתימת (לפחות) שני שלישים מהם. המחאה נשלחת ע"י המנהיג בעצמו במעמד בני הלשכה. אחר שלש מחאות מחויב המנהיג להתפטר ממשמרתו. לא עשה כן המרכז מעבירו.

ה) אחת בחדש מתאספים חברי הלישכה לאספה, לדון על עניניה העומדים על הפרק.

חובות כל חבר להאגדה.

א) לעבוד עבודת האגדה באמת ותמים.
ב) לשמוע לאשר יצווהו העומדים בראשה.
ג) לבלי חלל כבודה ע"י מעשים מתנגדים לחקי המוסר ודרך ארץ,

או ע״י חלול חקי הדת החמורים בעיני העם אשר סביבותיו. הכל לפי הזמן והמקום.

ד) לבלי קחת כל חלק בענינים מדיניים נגד דתי הממשלה בארץ מגורו. וגם אם ילוה לאיזו אגדה כשרה שעניניה נוגעים באיזה צד לעניני האגדה ראוי שיודיע מזה למנהיגו.

ה) להתהלך באחוה ורעות עם כל אחיו ולהשתתף עמהם גם בכל הנוגע לחייהם הפרטיים, להוכיח איש את אחיו על החטאים להאגדה ולקבל איש מאחיו תוכחה באהבה.

ו) ללמד לדעת את עמו וארץ אבותיו ע״י קריאת ספרים הנוגעים לידיעה זו.

ז) להשתדל לראות את ארץ אבותיו וגם להאחז בה אם ירשהו מצבו.

ח) לחנך בניו ובנותיו הקטנים ברוח האגדה ולהשתדל שידעו שפת עבר ותולדות ישראל ותורתו.

ט) להפיץ דעות האגדה ככל אשר תמצא ידו, להתאמץ למשך אליה את הראוים לכך, ובכלל לשום לב תמיד, במשאו ומתנו עם הבריות, לכל ענין הנוגע אל האגדה ולהודיע למנהיגו כל אשר ימצא לעשות לטובתה.

י) להמנע כפי היכלת, לכבוד הדגל אשר הוא נושא, מבלות זמנו בדברי הבל כשחוק הקלפים וכדומה, ותחת זה יעסק בעניני חכמת ישראל וספרותו.

ה) חובות החברים להלשכה.

א) על כל חבר לעזור למנהיגו במעשיו, בין בעניני האגדה הכלליים ובין בעניני הלשכה המקומיים, ועליו לסור למשמעתו ולשמע בקולו לכל אשר יצוהו בעניני האגדה והמתיחסים אליה.

ב) כל חבר נותן לקופת לשכתו לא פחות מאחת ממאה מהוצאות ביתו, ובראשית כל שנה מודיע למנהיגו סכום תרומתו לשנה זו ומשלם רביעית התרומה בחדש הראשון מכל רבע שנה. מלבד זאת על כל חבר להשתתף כפי כחו בתרומות זמניות לקופת הלשכה אם יהיה צרך בדבר ולפקדה גם בנדבות מקריות ביום טובה, בעת שיגדל הונו ע״י מקרה וכדומה, וגם בצוותו אל ביתו ינחילנה מהונו לפי מצבו.

ג) חבר הנוסע למקום שם חברי האגדה נחתים, לוקח מאת מנהיגו

בתב תעודה על חברותו ובכתב הזה יתודע אל אחיו בכל מקום בואו ועפ״י הכתב הזה יוכל להסתפח אל לשכה אחרת אם יבוא להשתקע שם.

ד) חבר שחטא להאגדה או להלשכה המנהיג מזמינו לדין החברים והם עונשים אותו ברוב דעות ענש כסף או מוסרי, ועל חטאים גדולים יכולה הלשכה להוציאו מן האגדה, אבל אין עושה כן אלא בזהירות יתרה.

ה) בכל סכסוך אשר יקרה בין החברים, גם בדבר שבממון, מגישים את הדין לפני חברה הלשכה והיא תשפט בין בעלי הריב ותפשר ביניהם.

ו) הרשות לכל חבר לצאת מהאגודה מפני איזו סבה נכבדה ובלבד שיודיע תיכף להמנהיג, ובין שיצא ובין שיוציאוהו צריך להחזיר להמנהיג כל הנמצא בידו מכתבי האגדה ולשמור אחרי כן את האמור בנוסח הקבלה, ויציאתו מן האגדה צריכה להיות במעמד חברים ככניסתו.

הערה. כל החקים האלה הם אך לשנה אחת, וגם באמצע השנה אם ימצא המנהיג תקון טוב יוכל להוסיף עליהם, אבל רק בהסכמת שני שלישי דעות מהחברים.

את כל השנוים האלה, שעשתה לשכת וורשה בסדרי האגודה, שלחה אל כל הלשכות לבקורת, ואחרי שנתקבלו הסכמות כל החברים על השנויים שנעשו באגודה ובהנהגתה שלחה הלשכה מכתב-חוזר לכלן, שבו הודיעה באופן רשמי, כי הנהגת האגודה נמסרה, עד האספה הכללית שעתידה להיות בשנת תרנ״ג, בידי הלשכה „ישרון” אשר בוורשה.

„יודעים אנחנו היטב — כותבים חברי הלשכה — את העול הכבד אשר העמסנו עלינו בקבלת הנהגת האגדה בידינו ואת האחריות הגדולה אשר הטלנו עלינו עי״ז; אבל בדעתנו היטיב את ערך אגדתנו הרמה ורב טובה לבית ישראל לא נשים לב אל קושי העבודה ואל המפריעים הרבים העומדים לנו לשטן בדרכנו ובאמץ לב ורוח עשוי לבלי חת נעבוד את עבודת האגדה ככל אשר תדרש מאתנו וככל אשר יהיה לאל ידנו.

„והנה אנחנו נעמד תמיד על המשמר ועינינו תהיינה צופיות בכל הנוגע לאגדתנו אם ברב ואם במעט ובכל מאמצי כחנו נשתדל למלא את חובתנו באמונה. ואתם גם אתם, אחים יקרים, אל תתרשלו בעבודתכם, וחובתכם להאגדה אשר נשבעתם לדגלה תהיה לנגד עיניכם תמיד, והייתם לנו לעזר בכל הפעולות הכלליות אשר נשים לפנינו, ועיניכם תהיינה פקוחות גם על פעולותיכם המקומיות, לתקן כל בדק וכל פרץ במקומכם,

בכל אשר יהיה לאל ידכם, ולעורר את הרגש הלאמי בקרב העם אשר סביבותיכם, להשתדל להיטיב את החנוך, להאדיר ולהרחיב את דעת שפתנו, ספרותנו ודברי ימינו וכדומה, ככל אשר תדרש מכם המטרה הרמה הנצבת לפנינו. ובעזר שדי ובכח אגדתנו הפנימי נבטח כי לא נכשל בדרך עבודתנו הקדושה, עבודת הלאם, עבודת בנין בית ישראל. וחפצנו יצלח בידנו להגדיל את פעולות אגדתנו בקרב העם והארץ בחמר וברוח ולהוסיף לה עצמה וחיל ולרומם את קרנה בכבוד".

אחר כך עוברת הלשכה המרכזית אל הפרטים ומעוררת את הלשכות ומנהליהן:

לשלוח לה רשימה מדויקת משמות החברים אשר במקומותיהם ואשר בערים אחרות; לתקן תקנות בעד הלשכות, בדוגמת התקנות של „ישרון" בתוספת או גרעון, הכל לפי המקום והמצב; לאסוף אספות ולבחור מנהיגים הדשים במקום שכבר כלתה שנה לבחירת המנהיג, או לקיים את הנבחר מכבר ולהודיע להלשכה המרכזית, וכן לקרוא שם להלשכה.

מלבד זאת הודיעו להם, כי זמן ישיבת הועד המרכזי הוא בכל מוצש"ק. „והיה כל החפץ כי יציעו את דבריו בישיבה הראשונה של הועד, עליו לכון כי יגיע מכתבו לוורשה לפני השבת ולא יאוחר מיום השבת למען יוכלו לדון עליו באותה ישיבה".

„עפ"י השנויים החדשים — כותבת הלשכה להלן — יחשבו מעתה החברים הבודדים בערים אחרות על הלשכה המרכזית, מלבד אלה אשר יגלו חפצם בפירוש להחשב על הלשכה הקרובה אליהם במקום ובמצב. והנה אנחנו בחרנו לנו ממונה מיוחד על חברי לשכתנו בערים אחרות, אשר יעמוד עמהם במשא ומתן תמידי כאמור במשפטי הלשכה המרכזית (פרק ג') וגם על מנהיגי יתר הלשכות, אם יש להם חברים בערים אחרות, מוטלת החובה הזאת: לעמוד אתם בחלוף מכתבים אם בעצמו ואם ע"י אחד מחברי לשכתם אשר יבחרו לזה, ולהודיע להם את כל הידיעות אשר יקבלו לפרקים מהמרכז. גם לעוררם לפעולה ולמעשה ולדרוש מהם דין וחשבון ממעשיהם" וכו'.

ובזה נגמרה העבודה האורגניזציונית הפנימית החדשה של האגודה והיא התכוננה לגשת למפעלים גדולים, המתאימים למטרותיה, אך לפתע פתאם קפצה עליה המלחמה מפנים ומאחור, שהתגברה ביחוד אחרי המשבר בלשכת הועד הפועל ביפו, מלחמה שלפפתה ולא הרפתה ממנה עד אשר הרסה את עמודיה והביאה לידי משבר פנימי.

פרק שביעי.

הפרספקטיבה הגדולה לעבודה מעשית. — חלום ההתאחדות של כל החברות בעבודת הישוב. — הבהלה והספיקולציה. — ההסתדרות למקנה קרקעות והבנק האגררי. — חברי ב"מ בוורשה, ר' שמואל מוהליבר, שפ"ר וסירקין. — המלאכות לפאריז. — הבארון הירש והסכמתו. — המועצה ביום 29 יולי. — ההחלטות. — ההבטחות של הבארון הירש. — גזרת הכניסה והצעתו החדשה של הבארון הירש. — המועצה הכללית מיום 11 ספטמבר 1891. — המלאכות לקושטא ולארץ ישראל. — הנסיעה ללונדון ולפרנקפורט. — האספה בוורשה. — האספה המוקדמת של ב"מ. — ההחלטות. — הועד הזמני. — האבעבועה שפקעה. — באשמת מי? — התרשלות של חובבי רוסיה. — המשבר בלשכת הוה"פ ביפו והשפעתו. — המלחמה השאית נגד ב"מ התגברה. — האשמות שזורקו על ב"מ. — הועד האודיסי וב"מ. — פינס, בן טובים וטמקין. — היאוש בקרב חו"צ. — מכתבו של לילנבלום לווילנה. — בן אביגדור ו„משה ושלשת הנביאים". — המגמות של ב"מ בחזיון. — מחאתו של לילנבלום. — תשובתו של זלמן עפשטיין. — „חסידים ואנשי מעשה" של אחד העם. — מכתבו של אחד העם ללשכת וורשה. — הפרץ בין הועד ובין ב"מ.

בעוד „בני משה" דואגים לשכלול ההסתדרות הפנימית של אגודתם, השואפת לתחית הרוח ולעבודה בארץ ישראל על פי שיטה ידועה, זִמֵּן המקרה להם וליתר גדולי חובבי־ציון פֶּרְסְפֶּקְטִיבָה גדולה ורחבה של עבודה מעשית בארץ תקותם.

חלום חלמו החובבים המעשיים. וגדול היה החלום ויפה, עד כי גם בעלי החשבון עזבו את חשבונותיהם והחלו להאמין בגאולה שתבוא להישוב: ישוב הארץ יצא מתוך תחומיה הצרים של חברת התמיכה באודיסה ויכנס לרשותן של כל החברות הגדולות אשר באירופה המערבית, וביחוד — לידי הבארון הירש, בעל המיליונים הרבים.

הבהלה הגדולה שאחזה את כל המתנחלים בארץ ישראל, ביחוד אחרי גירוש מוסקבה [1]), המיטה סכנה גדולה על כל הישוב. הספיקולציה היתה נוראה בזה, שהעלתה את מחיר הקרקעות עד למעלה ראש. אז

[1]) עיין לעיל בפרק ה'.

נולד הרעיון בלב החובבים ליצור הסתדרות גדולה למקנה קרקעות וליסד בנק אגררי מיוחד לנתינת הלואות נגד בטחונות של אפותיקאות וכן לתמוך באלה שכבר התישבו בא"י. הבנק צריך היה, על-פי ההצעה, לקחת על עצמו עניני הקניה, הוא יקנה וימכור, ועוד. מלבד זאת תקח עליה ההסתדרות את התפקיד החשוב של סדור היציאה, למען עצור בפני מנוסת ההמונים לארץ ישראל בלי שיטה וסדר.

ההצעה מצאה לה חסידים ארוקים בין חברי הלשכה של „בני משה" בוורשה, ובראשם שפ"ר, ובביאליסטוק נמסר לעבודה זו בכל חום נפש הרב רב-הפעלים והעסקן הגדול רבי שמואל מוהליבר ובין וורשה וביאלי-סטוק נקשרה חליפת-מכתבים תדירית ומזמן לזמן היה שפ"ר נוסע לביא-ליסטוק להמָלך עם הרב וסוף כל סוף החליטו לגשת לפעולה, בעזרתו של ר' יהושע סירקין ממינסק, בא כחן של „אגודות האלף" ברוסיה.

בחודש תמוז לשנת תרנ"א יצאו ר' שמואל מוהליבר, שפ"ר ויהושע סירקין לברלין והרצו את הדברים לפני הד"ר הירש הילדסהיימר וז. זימטעל ואלה נסעו אתם לפאריז. ביום 16 יולי התיצבו אחדים מהם לפני הבארון הירש ומסרו לו ראשי פרקים מהצעה זו. הבארון כמעט שהסכים לזה, אלא שדבר על הצורך לאַחד גם את החברות האחרות בעבודה זו, וביחוד דבר על הנחיצות למשוך לזה את האליאנס. ובאליאנס היו לחובבים תומכים, ובראשם ר' מיכאל ערלאנגר ור' צדוק הכהן, והאספה המאוחרת של החברות יכלה אפוא לצאת לפעולה בלי קושי רב.

שפ"ר כתב לחבריו „בני משה" אשר באודיסה ובוורשה, כי ישפיעו גם על אחד העם שיבוא אל האספה. הם, חברי ב"מ, היו צריכים לדאוג לזה, שלא תצא נשמתה של העבודה החובבית ושלא תהפך ברשותם של המערביים לפילנטרופיה יבֵשה. אולם מסבות שונות לא בא אחד העם אל האספה, שהיתה ביום 29 יולי באותה השנה, ובין צירי החובבים מרוסיה לא היו אנשים מרובי-השפעה, וראשי המדברים במועצה היו ראשי האליאנס.

באספה השתתפו: הרב ר' צדוק הכהן, מיכאל ערלאנגר, הפרקליט ל. לעהמאן, נארסים לעווען, איזידור לאֶב (מזכיר האליאנס), ד"ר זאנענ-פעלד (בתור צירו של הבארון הירש), ד"ר יוליוס ראזענפעלד, פ. ד. מאקאטו, ובאי-כחו של חובבי-ציון ברוסיה ובאשכנז: הגר"ש מוהליבר, ד"ר הילדסהיימר, ז. זימטעל, י. סירקין ושפ"ר. האספה הסכימה בעיקרה להצעה, אלא שמצאה, שחובבי ציון ברוסיה צריכים להתחיל בדבר וליסד

את המוסד הזה ולאסוף את דמי המניות הראשונות, ודמי האקציות יושמו על-ידי חברת „כל ישראל חברים" למשמרת בידי אחד הבנקים הגדולים במערב. ואם בעבור איזה זמן לא תצא ההצעה לפעולה ונחיצות יסוד הבנק תהיה בכל זאת גלויה וידועה לכל, „אז יוסד המפעל הזה, בלי כל הגבלה על רוסיה לבדה, וחברי הועד המרכזי של האליאנס מבטיחים לתמוך בהוצאת המפעל למענהו כפי מסת יכלתם ולתת לו מהלכים בכל המקומות אשר יד השפעתם מגעת"[2].

חברי „כל ישראל חברים" קבלו על עצמם לתווך בין חובבי-ציון ובין הבארון הירש ועל-פי עצתם נערכה כתב-בקשה להבארון הירש, בצרוף העתקה מן הפרוטוקול של הישיבה וספר-זכרון מיוחד ע"ד תורת הבנק, ובא-כחו של הבארון, ד"ר זאנענפעלד, כמעט שהבטיח לחובבי ציון, כי הבארון יכנים גם את סוריה ואסיה התוגרמית בעסק האקציות שהוא אומר ליסד, אם אך ימלאו חובבי ציון את התנאים שישים הוא, הבארון, לפניהם.

הכתבים נשלחו אז להבארון למקום משכנו אז, לקרלסבאד. אחדים מחברי המלאכות יצאו לפי שעה מפאריז. נשארו רק אחדים, וביניהם שפ"ר, „לישר הדורים ולפשט איזו עקמומיות שבענין הישוב". שפ"ר בא בדברים משם עם „בני משה" אשר בוורשה ואשר בווילנה—שני המקומות שבהם עבדו הלשכות בזריזות ובחריצות—ובמכתביו עוררם לעבוד ברוסיה לטובת המוסד החדש ולהתאמץ, שתמכרנה המניות הראשונות של הבנק האגררי ברוסיה בסכום של חמשים אלף רובל.

אולם בינתים באה הרעה שלא פללו לה: גזרת הכניסה. וחובבי ציון היו צריכים לדאוג לבטול הגזרה, שהסבה הפסד רב להישוב והרבה קניות לא נגמרו. אז נסע עוד הפעם ר' שמואל מוהליבר לפאריז להשפיע על ראשי החברות הגדולות לנסות דבר אל שלטוני טורקיה.

ר' שמואל התיעץ עם הבארון רוטשילד ויחדו באו לידי מסקנא, כי רק אז יבוא שנוי לטובה בהנהלת הישוב, אם יתאחדו כל הכחות הפועלים בארץ ישראל ואם יוָסד מרכז באירופה המערבית לטובת הישוב.

אז ערך הבארון מכתב להקולוניל גולדשמידט בלונדון ובקשהו לבוא לפאריז להשתתף במועצה מיוחדת שיערכו שם. גם מהבארון הירש נתקבלה תשובה רשמית, כי דבר הבנק מצא חן בעיניו עד מאד, אך לפי דעתו דרוש לשלוח מלאכות לקושטא לשם הנהלת משא-ומתן באופן ישר עם

---

[2]) מתוך הפרוטוקול של הישיבה ההיא, אשר אתי בכתובים.

ממשלת תוגרמה ולקבל מאתה הרמנא גלויה ולקנות ממנה קרקע בשטחים גדולים. יחד עם זה צריך לשלוח מרגלים לארץ ישראל לרגל את הארץ ולמצוא את המקומות שהם טובים להתנחלות. בין הצירים צריכים להיות: אחד מחובבי־ציון, אחד מאת האליאנס ויתר הצירים — מאתו. „רצוני חזק — הוסיף הבארון הירש — להיות לכם לעזרה ולהעמיד עצמי לפקודתכם, להיות לכם לעזר ולהועיל, כן בצרוף מלאכי אל מלאכיכם, למען דעת את כל המקומות הראויים לישוב וכמו כן בהשגת המטרה מצד הממש"ה העותומנית נכון הנני להעמיד לפקודתכם את כל כחי והשפעתי בבירת תוגרמה, ובעשותכם חפצי זה — ידי תכון עמכם"[3].

יחד עם זה הודיע ראש הלשכה המרכזית של הבארון לחובבי־ציון, כי הבארון יוכל לעבוד אתם רק באופן אם יהיה מרכז באירופה המערבית, אשר יאחד את כל העוסקים בישובה של ציון.

חפצו של הבארון הירש נעשה, והמועצה הכללית ליסוד מרכז כללי לענין הישוב נקראה ביום 11 ספטמבר שנת 1891, בנשיאותו של ר' צדוק הכהן. במועצה השתתפו: מיכאל ערלאנגר, איזידור לאֶב, הרב מוהליבר, האדבוקט א. רוזנברג מנויורק, הד"ר הירש הילדסהיימר ושפ"ר. האספה החליטה: לבחור צירים אחדים על מנת לשלחם לקושטא להשתדל לפני הממשלה בדבר נתינת רשיון לישוב היהודים בסוריה וב„מזרח הירדן"; כן החלט: לשלוח מלאכות לתור את הארץ. במלאכות צריכים להיות שלוחי חובבי־ציון מרוסיה, צרפת, אנגליה, אשכנז ואמריקה. מלבד זאת צריך ליסד מרכז גדול בפאריז, שיעמוד בראשה של כל תנועת הישוב, ובו צריכים להשתתף: צירי „חברת תומכי ציון" (הועד האודיסי) מאודיסה, הועד המרכזי האשכנזי לתמיכת יהודי רוסיה, האליאנס הווינאי, הועד היהודי־רוסי בנויורק ובראשם האליאנס בפאריז.

מלאכי חובבי־ציון יצאו גם ללונדון ורכשו את לבם של הלורד רוטשילד ועסקני היהודים באנגליה אל ההתאחדות וכן הצליחו גם בפרנקפורט. וחברי „בני משה" והלשכה של חובבי־ציון בביאליסטוק החליטו, בשוב המלאכות מן האספה בפאריז, לקרוא אספה של ראשי חובבי־ציון ברוסיה להמלך בדבר השתתפותם של החובבים ברוסיה בהסתדרות הכללית. האספה נועדה להיות בביאליסטוק ואך ברגע האחרון שנו את מקום האספה, בהשפעתה של לשכת „ישרון", והאספה נקראה בוורשה ליום ד'

---

[3]) „מגילת ספר ע"ד המלאכות" — נדפס ע"י הקטוגרף.

מרחשון הרנ״ב. אל האספה באו כששים איש, ביניהם היו: אחד העם, אוסישקין, אלכסנדר צדרבוים, וואסילי ברמאן, ד״ר טשלנוב, טמקין, נחום סוקולוב, יעקב בן ישעיהו מזא״ה, אריה ניישול, יהושע סירקין, ועוד.

בערב יום האספה נאספו חברי „בני משה״ בביתו של ה׳ דוב סטאווסקי להחליט מתהלה את כל ההחלטות ולהתאמץ שתתקבלנה גם באספה הכללית. במועצה המוקדמת הזאת השתתפו כל חברי ב״מ מוורשה ומערי המדינה: דוב סטאווסקי, מ. מ. אוסישקין, בן אביגדור, זאב גלוסקין, אליעזר קאפלאן, מתתיהו כהן, חיים כהן, מ. מורגנשטרן, ד״ר סולובייטשיק, אריה ניישול מווילנה, משה עהרליך מלובלין, טמקין מאידיסה, יהושע גולדפארב ממוריטש, יהודה נופך ממינסק, שאיעוויטש מחארקוב, בראגין מקאלוגה ושפ״ר.

מועצה זו החליטה (ואחרי כן נתאשרו ההחלטות האלה גם באספה הכללית): לבחור לחברי המלאכות בתוגרמה — באחר העם וטמקין, אך מפני שטמקין איננו חביב על פקידי הבארון רוטשילד, — למנות במקומו בתור קנדידט את ה׳ בראגין מקאלוגה. לחברי הועד המרכזי בפאריז מצד חובבי רוסיה נבחרו: ר׳ שמואל מוהליבר, ר׳ איסר בער וואלף מקובנה ומ. מ. אוסישקין. ובתור ממלאי־מקומם: ר׳ יהושע סירקין, מ. פולינקובסקי והד״ר יאמפולסקי. מלבד זאת נבחרו אחדים לשבת בקביעות בלונדון ובפאריז, למען הפיץ את רעיון הישוב בין אחינו במערב, ועל טמקין הוטלה החובה לנסוע לכל הערים ששלחו צירים להאספה ולאסוף שם כסף לטובת המלאכות [4].

על־פי השפעתם של „בני משה״ נבחר ועד זמני, שמקום מושבו הוא בוורשה, ובו היו: ה׳ ישראל יאסינובסקי (יושב ראש), שפ״ר—המזכיר, זאב גלוסקין, ישראל גינצבורג, מ. מורגנשטרן, אליעזר קאפלאן ומ. קאבאטשניק. ולמפקחים עליהם: ר׳ שמואל מוהליבר ור׳ יהושע סירקין.

הדבר הזה היה למורת רוחו של ר׳ שמואל מוהליבר, שרצה ליסד את הועד בביאליסטוק, וביחוד התמרמר על שמנו את יאסינובסקי לראש. אולם אחרי שכתב מכתב מלא מרורות לאחד העם בנידון זה, באו אחד העם ושפ״ר וטמקין לביאליסטוק ופייסו את הרב ולבסוף החליטו לגשת

[4]) את פרטי האספה הזאת אני מוסר על פי ספר הזכרון של ר׳ דוד סובו־בולסקי ז״ל, שמצאתי בין כתביו.

אל העבודה באנרגיה מרובה ולמלא את התנאים של הבארון הירש.

אולם עמלם לא הצליח בידם. קבוץ הכסף התנהל בכבדות. חובבי־ציון בווילנה, למשל, לא המציאו בימים הראשונים כלום, בהתנצלם, כי אין להם מקורי הכנסות וכי הכסף דרוש להם לצרכים אחרים של הישוב. הם אמרו להקדיש לטובת המלאכות את הכסף של הקערות בערב יום הכפורים בשנה ההיא, אך לדבר זה התנגד שפ"ר במכתבו, באמרו, כי זה יהיה למורת רוחו של הועד באודיסה ואין משנים מצדקה לצדקה. סוף דבר היה, כי עד אפריל שנת 1892 נאסף לטובת המלאכות ברוסיה, אחרי כל הקולות והברקים, רק כ"ב אלף פרנק (תחת חמשים אלף רובלים, שקבלו על עצמם להמציא להאליאנס).

ואין כל פלא, אם אחר כך, כאשר פקעה האבעבועה הזאת וכשחזר בו הבארון הירש מהבטחותיו, היו מי שהטילו את האשמה על חובבי־ציון ברוסיה, שלא הכניסו את הסכום המובטח בזמן הנועד. הכסף היה להבארון כתנאי קודם למעשה. זה היה לו כאבן־בוחן לדעת, עד כמה יש ממשות בפעולת ה„רוסים". הדברים האחרונים של הד"ר זאנענפעלד להחובבים מרוסיה היו: „נור קיינע פערשלעפפונג!"; „אני נכון לבוא לרוסיה באמצע חודש נובמבר ועד העת ההיא צריכים כל המעשים להעשות, והעיקר, כי תשתתפו בפרוטותיכם הראשונות ונדע ונוכח, כי הנכם מלאכי גוי, צירי חברה, אשר כחה בידה ורצונה חזק לבצע את אשר החלה לעשות. ואז, אחרי פרוטותיכם, יבוא גשם נדבות והבארון יעשה את שלו ומוצא שפתיו ישמור".

וכאמור, בטל החלום כעבור זמן, ואחרי שהשקיע עצמו הבארון בענין ארגנטינה הפסיק את המשא־ומתן בדבר המלאכות, וחובבי־ציון נשארו לבדם לנוכח האסון שבא עליהם.

והאסון היה נורא. לאט לאט נודע לרבים מחובבי־ציון, כי בקרוב עומד המשבר לבוא בקופת הועד הפועל ביפו. את כל המגרעת שהיתה בקופת הועד אמר טמקין למלא בתחלה על ידי רוָחים מקנית ומכירת הקרקעות, אך מכיון שנאסרו הקניות ויצאה גזרת הכניסה, לא היתה עוד כל תקוה לזה וטמקין היה מוכרח להקדים ולגלות לחבריו הקרובים את דבר השמיטה הקרובה של הועד. ההנהגה של ב"מ בוורשה אמרה לקדם בפני הרעה והחליטה: להוציא חמשת אלפים שטרי גורלות למקח של 2,50 רובל בערך למטרת הכנסת אורחים ביפו (ולהחזיר בזה את עשרת האלפים

שהוציא טמקין מן הקופה לטובת האורחים העניים), אך כלם הבינו, כי לא בזאת תבוא תרופת הקופה.

ואם בימים הראשונים, בשעה שתקות ההתאחדות היתה מרפרפת עדיין, נראה הדבר כאלו נטשטשו הגבולין בין החובבים וכלם היו בדעה אחת, — התחילה עכשו, אחרי שנתרופפה התקוה הזאת, תסיסה חשאית וגלויה בקרב החובבים נגד „בני משה". צירי החברות, שהניחו מעותיהם על קרן הצבי, האשימו את ב"מ בכל הרעה אשר מצאה את הישוב, כי חברי ועד הפועל ביפו לא נחשבו בעיניהם כאנשים פרטיים שלוחי הועד האודיסי, כי אם כחברי „בני משה", זו האגודה שמטרותיה היו נעלמות ולא ידועות לאנשים העומדים מן הצד. ולא זאת בלבד, אלא שגם בין חברי ב"מ עצמם היו מי שאמרו, כי חבריהם בארץ ישראל אינם נקיים מאשמה, עד כי אחד העם מצא לנכון להצדיקם וללמד עליהם זכות בפני חברי האגודה עצמם.

„אמנם—כותב הוא במכתבו מיום כ"ב טבת תרנ"ב— אחדים מאתנו באמת „אינם נקיים, שגו והשגו אחרים". אבל האחדים האלה עשו זאת לא בשם האגודה ולא ברוחה, אלא כאנשים פרטיים. ואלה האחרים „שאינם נקיים" יוכלו ללמוד מסוף המעשים, להפך, כי לא המעשה הוא העיקר, כי אם הדעת והמתינות, וכי לפעמים טוב מעט, טוב גם לא כלום, ממעשים מבוהלים ומסוכסכים, הבנוים על הזיות ודמיונות" [4].

ובתוך הועד באודיסה כבר התחילה תסיסה נגד „בני משה". המכתבים שהיו שולחים הרי"מ פינס וה' בן-טובים נגד טמקין פעלו את פעולתם והאשמה הוטלה עליו. והם, פינס ובן-טובים, כבר הספיקו להפטר מעֻלה של האגודה ב"מ. בגלל הספיקולציות של געצל כהן, דודו של רי"מ פינס, שלא חפץ להכנע לפני הועד הפועל ושפינס ובן-טובים תמכו בו נגד חפצו של ראש הועד, וכן בגלל המכתבים נגד טמקין — הוציאו חברי הלשכה הארצישראלית של ב"מ את פינס וב"ט מתוך האגודה. וכל הקולר היה תלוי אפוא בטמקין ובמתי-סודו חברי הלשכה.

ואם גדלה חמתו של הועד באודיסה על הועד הפועל ביפו, שהבאיש את ריחו בעיני הקהל — אין כל פלא. המעשים ביפו, מלבד שעוררו מלחמה נגד הועד והשניאו את חבת ציון על הקהל — הרפו את ידיהם של טובי חובבי-ציון, עד כי הועד היה צריך לחזק את רוחם ולעודדם.

---

[4]) אחד העם, „נסיון שלא הצליח", עפ"ד חלק רביעי.

על מצב-הרוחות ששרר אז בין חובבי ציון—יוכל להעיד המכתב שכתב רמ"ל לילנבלום למבחר העסקנים שבין חובבי רוסיה,— לבני ווילנה.

„מדוע זה רפו עתה ידיכם? —שואל לילנבלום במכתב להרי"ל עפל, המזכיר של חו"צ בווילנה. — אם רגע פנתה לנו ההצלחה ערף, אם פקידי החוף ביפו דורשים מתת שוחד מאת העולים, אם נכשלו איזו יחידים שהפקידו כספם ביד טהורי לב וחסרי-נסיון, אם שונאי הלאומיות נשאו ראשם ולהכעים את חובבי-ציון הנם מריעים ותוקעים לכבוד ארגנטינה— דאם בגלל זאת יפול עלינו לבנו? מה לעבודה היסטורית וקדושה בעבודתנו עם פקידים ערביים לוקחי שוחד, דבר שבכלל אינו חדש לנו? מה לרעיון רם ונשא כזה עם איזו בעלי פקדונות? ומה לנו ולארגנטינא? הלא יודעים אנו, כי בכל אופן לא יצלח בידינו להושיב בכסף הצדקה רבבות אנשים בארץ אבותינו, ומה מני יהלוך, אם פלוני העשיר, אשר אדון הוא לכספו, יושיב חלק גדול מאחינו באיזה ארץ נכריה, אשר כמוה בכל ארצות גלותנו זרה היא לנו, ואחת היא לנו, אם חלק מעמנו יושב ברומניה, בקאנאדא או בארגנטינא?"

דברי הנחומים האלה יעידו, עד כמה גדל הרושם שעשה המשבר ביפו על החובבים בכל מקום, ואם שהועד הגין באופן רשמי על טמקין ז"ל האשים אותו אלא בהתרשלות ובקלות דעת, בכל זאת הטיל הועד את האשמה על הסביבה של ב"מ שנוצרה בארץ ישראל ועל כל חברי הלשכה היפואית, שבן-טובים והרי"מ פינס הספיקו להטיל עליהם אשמות בכתביהם אל הועד. וחמה זו התפרצה בבוא המקרה הראשון לידם.

והמקרה הזה בא במהרה.

ה' בן-אביגדור, המזכיר של ב"מ בוורשה, פרסם ב„ספרי-אגורה" חזיון, מעין פנטסיה בילטריסטית. ואם שאין נוהגין להקשות על הספרות היפה, אך מגמת החזיון הזה היתה בולטת יותר מדי: זה היה שיר-תהלה לאחד העם ולשיטת „בני משה". בפיו של משה שם המחבר של החזיון „משה או שלשת הנביאים" דברים המערערים את כל הבנין של חובבי-ציון המעשיים ומגינים על שיטת ההכשרה של הדור, העבודה בהוה למען העתיד ברוח של „בני משה".

„לא זה הדרך — קרא משה בנוסחו של אחד העם — הדרך הזאת אשר ברות לך ללכת ולהוליך בה את בני עמנו לא תוביל אל המטרה הנשאה שהצבת לך. עליך לא אך למצוא ארץ לבני עמך, כי אם גם לברוא עם: להעלות את בני עמנו ממדרגת עדר צאן התועים איש לעברו,

למדרגת בני-אדם אשר רגש כ ל ל י יאחדם ויתן להם לב אחד, שפה אחת ודברים אחדים, למדרגת בני ע ל י ה ובני ת ר ב ו ת. עליך להחיות את העם, עליך לאסוף את העצמות היבשות, להעלות עליהן בשר, לקרם עליהן עור ולפחת בהן הרוח למען תחיינה — ומדוע לא תשים לבך אל דבריך אתה אשר קראת לפנים: „אם יולד גוי פעם אחת?" כי תבהל ברוחך ותעשה את דרכך ב מ ר ו צ ה וחפזון? העבודה הזאת, עבודת ת ח י ת ה ע ם, עבודה גדולה ונכבדה היא, עבודה קשה וכבדה, ואין עליך לרחוק את הקץ. עליך אפוא ל צ ע ו ד צ ע ד י ם ק ט נ י ם א ב ל ב ט ו ח י ם".[5])

והוא הרחיק עוד ללכת ושם לאל את כל עבודת החובבים בדור הזה.

„עליך לדעת כי המטרה עודנה ממך והלאה, כי תחית העם לא תוכל עתה וגם בזמן קרוב לצאת לפעלות — ולו גם תוכל, הנה הדור הזה החי עמנו כיום אינו מסוגל לזה, מרך-לב, רפיון-רוח, עבדות מוסרית' שפלות, פרוד הלבבות, מחלקת, שנאה, קנאה, אהבת עצמו יותר מן המדה ועוד ועוד, כל אלה המדות הרעות שדבקו בבני עמנו בנדוריהם זה מאות בשנים, אינן מכשירות אותם לחיי-עם, ואף הדור ה ב א, בני שלשים או רבעים, אשר יקום מאחריהם, אם ישימו עליו עין כראוי, יש תקוה, כי יהיה מסוגל להוציא את תחית העם לפעלה, ורוב הדור הזה איננו מסוגל גם לעלות לארץ אבותינו, גם מבלי אשר יחיה שמה חיי-עם, כי יביא אתו שמה את כל מדותיו הרעות והשפלות, ומנהגי ארץ ארץ הקדם, אשר החקים ירמסו שם ברגלים, עוד יגדילו משובתו"...

וכיוצאי המדבר הם בני הדור הראשון לגאולה. עד תום כל דור העבדים יבוא הדור החדש שיעלה ויירש. ולמען הכין את הדור החדש הזה דרושה מפלגת „כהנים" (כזו שעליה דבר אחד העם ב„הכהנים והעם"), „אשר יכהנו פאר במקדש העם". וכהנים אלה הם „בני משה", אשר ילכו בדרכי המורה והחוזה הגדול.

„דרוש לבחר כהנים מ כ ל פ נ ו ת ה ע ם: אנשי חיל, אנשי אמת, שונאי בצע, אנשים אשר אהבת עמם מצאה קן לה בלבם, אנשים הנכונים להקריב קרבנות מחים, חלק גדול מאהבת עצמם והנאתם, על מזבח האמה, והמה יהיו לכהנים טובים במקדש-העם. המה יורו את העם

---

5) „משה או שלשת הנביאים" צד 29.

תורתו הצרופה ויביאו בקרבו את רוחה; המה יעוררו את רגש העם בקרב אחיהם, והרגש הזה יכשירם לחיי עם".

לילנבלום ראה במחברת זו מעין מניפסט של „בני משה". הוא הבין, כי מחברת זו, שהיתה מוקדשת לאחד העם, היתה לפי רוחו של מנהיג ב"מ ולכן יצא נגדה בשערי „המליץ" בפיליטון בשם: „שומרי רוח ורואים בעבים". בשם זה בלבד „שומר-רוח" כאלו רצה להכות אותם חרם.

„היש לנו אנשים—שואל לילנבלום — שכחם לא רק בפיהם לסול לנו דרך אחרת? אנשים כבירי-כח כמשה וזרבבל, שגם הם לא הועילו לאורך ימים, אין בנו. והדבר מסור בידי העם כלו, ואם יחסרו אלה שיש בידם הכח החמרי וכסף כפי הדרוש וידים לעבודה בשביל שחסרה להם כונת „לשם יחוד" — מי ילך לנו? האם אנשי הרוח בעלי ההזיונות, שמלבד שמעולם לא אחזו מחרשה בידיהם, הנה רובא דרובא שבהם עניים מרודים?"

„שומרי רוח אתם, רבותי, — גמר את מאמרו—וכבר אמר החכם „שומר רוח לא יזרע וכו'."

מובן מאליו ש„בני משה" לא השאירו את מאמרו זה של אויבם לילנבלום בלי תשובה וה' זלמן עפשטיין יצא ב„המליץ" (גליון 48 שבאותה השנה) בלעג נגד כל האנשים „המוחאים כף לקראת כל איש אשר אלפים בכיסו", אלה האנשים, מתוך שבאו לא לשם אידיאה, בראותם, כי הישוב אינו מביא להם עושר רב, הם מתקצפים ומקללים את החובבים ואת הכל. „וחובבי ציון למראה כל אלה מה הם עושים? יאספו פרוטות ויתמכו, ובראותם, כי הפרוטות מתאספות בקושי ובצמצום, הם מתמרמרים וכותבים מאמרים".

וה' עפשטיין מוכיח להלן, כי את רחובות יצרו אנשים מעין אה"ה, אשר לילנבלום מכנה אותם בשם „שומרי רוח". הם יסדו אותה לא לשם עסק, אך לשם יחוד, לשם האידיאל הגדול, „כי לולא זה, אז בלא תפונה יש בוורשה עסקים יותר קרובים לשכר מנטיעת כרמים באיזו ארץ רחוקה".

גם אחד-העם בעצמו לא התאפק והדפיס בעבור זמן-מה אחרי מאמרו של עפשטיין (בגליון 55 של „המליץ" לשנת תרנ"ב) מאמר בשם „חסידים ואנשי מעשה". בו הוא מצדיק את השיטה שלו ומוכיח את לילנבלום, על אשר „בטרם עלה זהבמתה להיות מצדיק לרבים ולהטיף את מוסרו הטוב לבעלי הכונות, היה צריך להתבונן יותר למגמת חפצם ואז אולי היה רואה, כי במקום להשמיע להם מוסר יש ויש להרבה הו"צ

לקבל מהם דברי מוסר, כי אבנים למוסדות צריכות להיות תמיד שלמות וחזקות, ואם לא — אז כל הבנין בסכנה".

זו היתה רק ראשית המריבה, שהתפרצה בגלוי, אך בחשאי נמשכה עוד יותר. הועד הרשמי שאף להשליך את כל האשמה על ראשם של „בני משה" ולטהר עצמו מכל עון. וברוח זה, כפי הנראה, נמסרו דברים מפה לפה וגם בכתב לטובי חובבי-ציון, עד אשר הגיעו הדברים לאחד העם, אשר נמצא בקרבת הועד והיה אחד מחבריו, והוא ערך להנהגה בוורשה מכתב מלא מרורות על הועד (ביום י"א אדר תרנ"ב).

„טוב כי נעזוב לגמרי את הענין הבזוי הזה ולא נוסיף לדבר בו. מצב כל הענין עתה שפל ונבזה בלי גבול, וכל הנוגע בו לא ינקה מרפש. פה הרימו ראש כל אלה שצריכים להרים ראש במצב כזה. כאשר הגדתי לכם מראש כן הוא. הצל לא הצלנו מאומה ולא נוכל להציל מאומה, אבל את עצמנו ואת ענינינו הבאנו במבוכה, והיינו לנושא אינטריגות, לבוז ולקלסה... כפי הנשמע תצא לאור בקרוב מחברת שלמה שתכליתה לגול כל האשמה עלינו, לעשות אותנו ל„שעיר" על חטאים שלא חטאנו ולהראות לכל הקהל, כי הקומיטט וכסאו נקי. ולפי שגם מן העתיד אין לקוות מאומה... לכן הנני אומר לכם בפה מלא, ומדעתי זו לא אוכל לזוז, כי אם יש את נפשנו לחיות ולעשות איזה דבר מועיל בהסכם ליסודותינו,— אז עלינו להסב עינינו לגמרי מן הקומיטט וכל מעשיו פה ובארץ ישראל. ילך לו הוא וכל הסובבים אותו בשם כל החביב בעיניהם, ואנחנו נלך בשם רעיוננו ונעסוק בענינים אחרים המתאימים למטרתנו. ישמרו הם את כבודם, ואנחנו נהיה נא באמת ל„שומרי רוח". כל אסוננו עתה הוא, כי שומרי רוח היינו רק „על הנייר", ובאמת התערבנו בדברים הרחוקים מאד מן „הרוח", אף כי בכונה טובה, אך לא לפי „רוחנו"[6]).

ואז בא הפרץ בין החובבים. „בני משה" נשארו אמנם בתוך המחנה והמשיכו כלפי חוץ את העבודה הכללית, אך יחד עם זה בנו להם את עולמם הפנימי ונהלו את הפוליטיקה שלהם מאחורי הפרגוד והביטו בשבע עינים על כל הנעשה על ידי החובבים הרשמיים. ולפי שבארץ ישראל התחילה אז עבודת-בנין והוקמו בתי-הספר הראשונים, שהיו צריכים להיות אבני-יסוד למרכז הרוח העתידי — העבירו „בני משה" את מרכזם ליפו, כפי שנבאר בפרק הבא.

---

[6]) אחד העם, „נסיון שלא הצליח", שם.

פרק שמיני.

התפתחות ב"מ ברוסיה. — הלשכות בערים שונות. — היחידים הבודדים. — עבודתם של ב"מ. — עבודת החנוך והתרבות.- הפצת הספרים.— אי-הסדרים וחוסר ההשגחה.— ה„ערב רב".- איך התיחסו אחרים להם?— כתבי השטנה של בן-טובים.— התקופה הראשונה של הפסקווילים.— אספת ב"מ בוורשה, בשנת תרנ"ג.— ההחלטה בדבר גלוי המציאות של האגודה.-התקנות של המרכז החדש.— התעודה.— חברי הועד ביפו. — ראש הועד הפועל בינשטוק. -- בינשטוק חוזר בתשובה.- המכתב-החוזר הראשון של לשכת יפו.- ראשית עבודתה.- ההגזמות והשקוצים על הישוב.— התנאי של אחד העם.— מכתבים מארץ ישראל. — מגמת המכתבים. — הפרוגרמה המפורטת. — ההצעות.— ספר התקנות לחברת קרן-קימת.— מה ביניהן ובין תקנות הק"ק? — מטרתה של הקופה. — שופר לדעותיו של אחד העם. — בואו של א"ה לא"י.— „אמת מארץ ישראל".- יחס הממשלה להישוב.- ההתגנבות. — נטיעת הגפנים. - התמיכה התמידית בכסף. — אגודה גדולה לישוב בארצות המערב. — נסיעתו לפאריז וללונדון. - השנות החלום.— הערעור על „האמת" מא"י.— אספת החובבים בדרוזגניק.— מחאתו של ר"ש מוהליבר נגד אחד העם.— התנצלותו של צדרבוים.— מכתבו של הרב לובעצקי לר"ש מוהליבר. — החלטת האספה בדרוזגניק ותשובתו של ר' צדוק הכהן. — המרכז הרוחני החדש בביאליסטוק—וב"מ.

בראשית שנת תרנ"ג—זמן העברת המרכז מרוסיה לארץ ישראל— היתה אגודת „בני משה" רבת-השפעה והיא הלכה הלוך והתפתח, למרות—ואולי בשביל—ההתנגדות הגדולה שקמה לה מכל עברים. היא הסתעפה לענפים רבים ומצודתה היתה פרושה על ערים רבות גם ברוסיה וגם בחוץ-לארץ. במקומות אלה נפתחו לשכות, שהיו בהן, כחוק, לא פחות מחמשה חברים, ובמקומות אחרים נמצאו אך יחידים, בודדים, שנשאו בלבם את השאיפות הכמוסות של האגודה והתאמצו להשפיע מרוחם על כל הסביבה. מלבד „לשכת דרך החיים" (אודיסה), „ישרן" (וורשה), „הלל" (דווינסק), „מצפה" (פולטבה), „יזרעאל" (קרמנצוג), „זרובבל" (פינסק), „עזרא" (ווילנה) ומלבד הלשכות במינסק, חרקוב ויתר הערים שמניתי בפרקים הקודמים, נפתחו לשכות, או נספחו חברים בודדים—

ב ג ר ו ד נ ה (בצלאל יפה וה׳ אוריאשזון), ב ב ר י ס ק (מרדכי פרובה), ב ס ז ר י ט ש (ש. ד. מינץ ויהושע גולדפארב), ב פ ט ר ב ו ר ג (איש יהודי), ב ל ו ב ל י ן (משה עהרליך, יעקב ויצחק בלעכמן, אליעזר לידסקי וישראל פיינזילבר); ב ו ו י ל י ז ש (ד״ר שמואל כהן ואורי דוב גינזבורג); ב ס א ר א ט ו ב (ה׳ רוזנטאל), ב ס ק ו פ י ן (אליהו קפלן), ב ק י ב א ר ט י (שמעון יחיאל גולדברג), ב ב ר ל י ן (ווילי באמבום, יהודה אסתרמן, אליהו דווידזון ויוסף לוריא), ב ל י ו ו ר פ ו ל (יצחק ב־לאך), ב ב א ל ט י מ ו ר י (ד״ר שרגא פוקס), ב מ ו נ ו פ ו ל י ה (הסטודנטים יוסף מוהליבר ומרגלית־קאלוואריסקי), ב מ ו ס ק ב ה (א. אידלסון ואלפרין), ב מ ו נ ט ר י א ל (אליעזר כהן), ב נ י ק ו ל א י ו ב (פוליאק ויעקבסון), ב ק א ח ו ב ק ה (א. ל. לעווינסקי), ב ק א ל א ר א ש — מידמן־כהן, ועוד, ועוד.

הלשכות והחברים הבודדים עסקו תמיד בעבודה מיוחדת להם לבדם. מ־לבד השתתפותם בעבודה הכללית של „חובבי־ציון״ וקבוצי־הכסף, שהיו עסוקים בהם באנרגיה רבה, היו מסורים ביחוד לעבודת התרבות והחנוך בארץ ישראל. ובה בשעה שחברי ב״מ בארץ ישראל נהלו את בית־הספר העברי הראשון בארץ ישראל — בית־הספר של בלקינד — באו החברים מחוץ־לארץ להם לעזר בנדבות כסף לטובת בית־הספר הקטן הזה, שברבות הימים התפתח וגדל, אחרי שהתחברו בני ב״מ בזה עם חובבי־ציון מאודיסה ועם חברת „כל ישראל חברים״ מפאריז, עד שהביאו אותו להמצב שהוא נמצא בו אחר כך, בעת שנהפך ל„בית־הספר ביפו״ סתם וקנה לו פרסום רב, אוהבים ואויבים. מלבד זאת תמכו בני ב״מ בכל בתי־הספר אשר במושבות ארץ ישראל ואחדים מהם נוסדו בעזרתם הישרה. כן השתדלו בני ב״מ, שיהא הדבור העברי שולט בארץ בפי הדור הצעיר ומשגיחים הקימו בבתי־ספר שונים, שישגיחו על הדבור העברי.

ועבודת ההכשרה בגולה ההנהלה גם היא על ידם ברוח של „בני משה״. בערים הגדולות: ורשה, ווילנה, ועוד, נוסדו על־ידי „בני משה״ בתי־ספר לבנים ולבנות, שבהם היו הלמודים העבריים ולמודי ההיסטוריה העברית עומדים בראש. זה היה הזמיר הראשון, שבשר את בואם של ה„חדרים המתוקנים״ שנוסדו אחר כך. בבתי־ספר אלה התחילו לערוך חגיגות לאומיות בכל ימי החגים הלאומיים, וביחוד בחנכה ובחג הפסח. כן עסקו החברים בהפצת העתונים העברים והספרים והחוברות השונות שהיה להם איזה־ערך לאומי. על ידם נתפשטו „ספרי האגורה״, ה„פרדסים״

שיצאו לאור באודיסה, ואחר כך גם יתר הספרים שהופיעו מעת לעת בשוק הספרים.

ואולם בה במדה שנתפשטה האגודה ונתרחבה, בטל החיבור הישר שבין החברים ובין המרכז ובטלה ההשגחה הכללית על מפעלות החברים, ביחוד במקומות שלא היו שם לשכות, אלא חברים בודדים, שלא נשמעו לשום מָרות, באין להם מנהיג אחראי לפני המרכז. קבלת החברים נעשתה כעיר פרוצה, ואף על פי שבדבר קבלת כל חבר היה דרוש ליטול רשות מאת המרכז, קשה היה לו למרכז לעמוד על אופיו של כל חבר וחבר, שאינו יודע אותו, וסוף-כל-סוף היה מוכרח להסמך על עדותה של הלשכה המקומית או של החבר. ובלשכות רבות לא היו מקפידים הרבה והיו מכניסים לברית אחים כל עסקן שעזר ברב או במעט למטרות החובבים. והיו כאלה שהיו מכניסים לברית את כל מכריהם וידידיהם הטובים, בין אם היו ראויים לכך ובין אם היו רחוקים משאיפותיה של האגודה. והחברים החדשים, שנכנסו אחר ההשבעות והקידושים, היו מטרידים אחר כך את הלשכות ואת ההנהגה והיו שואלים שאלות ודורשים דרישות ועושים לפרקים מעשים שאינם כלל לפי רוח האגודה ובזה היו מטילים צל על כל המפלגה. הם לא יכלו לתפוס את הרוח הכללי של האגודה ולא ידעו בדיוק את חובותיהם בתור חברים, וביחוד לא למדו את מדת הסבלנות הדרושה ואת הצורך לעשות „צעדים קטנים אבל בטוחים" והיו ממהרים לעשות—או לדרוש מהאגודה לעשות - קפיצות גדולות ולהיות פזיזים ומהירים במעשיהם. והיו כאלה, שאחר ששהו זמן קצר בתוך האגודה ואחרי ראותם, כי תשועת ישראל עוד לא באה על ידה, מהרו להבדל מעליה, בטרם למדו לדעת את תכונתה.

תחת זאת היתה רוח אחת ותעודה אחת לכל החברים הנאמנים, שלא היו מבני ה„ערב-רב". אחדות גמורה ואחוה אמתית היתה ביניהם. במין גאון פנימי הביטו על עצמם ועל הסוד הצפון בקרב לבבם. ולפי שבכל הערים עמדו רובם של ב"מ בראשם של החברות והמפעלים הצבוריים השונים, הרגישו בהם העומדים מסביב, כי יש בין האנשים האלה איזו קורבה רוחנית וכי באחדות ובעקשות הם שואפים למטרה אחת ובכל שאלה יש להם נתיב שלהם ודרך מיוחדת לפתרונה. דבר זה עורר בנגדם חשד. וכשנפוצו אחר כך שמועות כהות ולא ברורות ע"ד איזו אגודה חשאית, הקיימת והשואפת לכבוש את הכל — התגברה ההתנגדות נגדם בכל מקום.

ביחוד הועילו להגדיל את המרורה כתבי השטנה שהיה שולח ה' אייזיק בן-טובים לחוץ לארץ, שבהם היה ממטיר אש וגפרית על ה„בנים משחיתים" (ב"מ) המרבים לקצץ בנטיעות ולהשחית כל חלקה טובה. זו היתה התקופה הראשונה של הפסקווילים. תעודתם היתה אז: לסכסך את הלבבים אלה באלה ולעורר ריב פנימי במחנה. ולכן היו המכתבים האלה ערוכים לראשי חובבי ציון ברוסיה, לכל אחד ואחד כלשונו. לר' שמואל מוהליבר היו נשלחות תלונות על בית-הספר ביפו המפיץ אפיקורסות בישראל; לרש"י פין היו נשלחות קובלנות על הכסף של רחובות שהלך לטמיון, על קופת הועד הפועל ביפו, ש„בני משה" שולחים בה יד, וכדומה. והלשכה של ב"מ ביפו היתה טרודה להשיב על דברי מחרפיהם ומנהיגי ב"מ נלאו לנקר תמיד באשפה זו, עד שהיה להם הדבר לזרא והתחילו לבקש עצות ותחבולות לזה.

ובאספה, שהיתה לראשי ב"מ בוורשה בראשית שנת תרנ"ג בהשתתפותו של אחד-העם, הוחלט: לגלות ברבים את מציאותה של האגודה וכל מגמותיה, לבל יוסיפו לתלות בה בוקי סריקי על ידי זה שהיא קיימת בחשאי ולא בגלוי. ולפי שאי אפשר לה להסתדרות כזו להתקיים בגלוי ברוסיה— צריך להעביר את המרכז ליפו, ששם יוכל לעבוד בגלוי ויסדר את כל עניני ב"מ התלויים בארץ ויבוא בדברים גם עם הלשכות אשר בחוץ לארץ.

ואלה הן התקנות אשר נערכו בשביל המרכז החדש:

§ א.

„המרכז הכללי לעניני ב"מ יהיה מעתה בארץ ישראל, בעיר יפו. ההנהגה נמסרת לידי ועד בעל שבעה חברים והם עצמם יחלקו ביניהם את העבודה ויסדרוה בהלכה. הועד נבחר עתה לשתי שנים, כלומר: עד אחד בתשרי תרנ"ה (השנה נחשבת מעתה לכל החברים מאחד בתשרי). אם מאיזו סבה יֵצא מתוך הועד אחד מחבריו, יבחר הועד עצמו אחר תחתיו מתוך ב"מ שבא"י.

„חובות הועד: א) לעזור בכל אשר יוכל להטבת המצב המוסרי של בני עמנו בארץ ישראל ולשים לב ביחוד לחנוך בני הנעורים שם ברוח ב"מ; ב) לחזק את הקשר בין הארץ והעם אשר בגולה על ידי הפצת ידיעות נכונות ממצב הארץ ויושביה וכל מעשה שם, על ידי הוצאת ספרים טובים בא"י והפצתה בכל ארצות הגולה, ביחוד בשביל בני הנעורים,

ועיר אמצעים כאלו. ג) להשגיח על פעולות ב"מ שבחו"ל, שתהיינה מכוונות אל המטרה ומתוקנות לפי מדות ב"מ, לשמור על האחדות והסדרים בתוכם ולעורר את כלם לחיים ולפעולה.

„ההשגחה על מעשי הועד נמסרה לאחד החברים [1]), אשר יבחר לו עוזרים לזה מחברי מקומו. ועל הועד להודיע לו בתמידות את מעשיו והחלטותיו, להועץ אתו על כל דבר נכבד ולשית לב לדעתו.

§ ב.

„בכל מקום שיש חברים, אפילו פחות מחמשה [2]), יבחרו אחד מתוכם ל„מנהיג" עניני ב"מ במקום ההוא, גם החברים הבודדים, המפוזרים בעריהם אחד אחד, נחשבים למנהיגי הענין איש במקומו. הועד עומד במו"מ תמידי עם כל החברים ע"י המנהיגים. רבויו או מעוטו של המו"מ תלוי בערך המקום והחברים ועבודתם, לפי ראות עיני הועד. כל המנהיגים וכן יתר החברים מחויבים להדרש להועד בכל עת שיפנה אליהם, לענות על כל שאלותיו ולעזור לו ככל אשר תשיג ידם, להוציא אל הפועל את מחשבותיו לטובת הענין. לאיזו מנהיגים במקומות מרכזיים ימסור הועד רשימה מכל המקומות שנמצאים שם ב"מ וילך ויתקן אותה לפי השנויים שיקרו, למען ידעו אנה לפנות לעת הצורך. ליתר המנהיגים יודיע רק אחד מן המקומות שיש שם רשימה, ומשם ידרוש בכל פעם את הנחוץ להם. בסוף כל שנה ישלח הועד השבון לכל המנהיגים מפעולות וממהלך הענין הכללי בכל המקומות במשך השנה.

§ ג.

„תחת הבטחה בע"פ יתן כל חבר הנכנס מעתה „גלוי דעת" בכתב וחתימת ידו, שמבקש הוא לתתחבר אל ב"מ ולעבוד אתם עפ"י דרכם בלי כל פניה צדדית. הכתב הזה נשלח אל ההנהגה להשמר שם ותמורתו תשלח לידי המנהיג באותו המקום תעודה בשביל הנכנס, ואין הכניסה נגמרת עד שתִּמָּסֵר התעודה לידי בעליה. חבר המבקש להפרד מב"מ

---

[1]) אחד העם.

[2]) בזה כבר עשו שנוי מהתקנות הקודמות: בחירת המנהיג היתה נחוצה, בכדי שיהיה אחראי לפני ההנהגה הכללית ובכדי שלא תהיה החברה הפקר לכל מי שרוצה להסתפח לאגודה ולעשות מעשים לא לפי רוחה.

אין מחזירים לו את כתבו זה עד שיחזיר את תעודתו, אחר שיכתוב עליה ויחתום את בקשתו זאת וסבתה.

§ ד.

„כל מה שב"מ יכול, לפי מצבו, להוציא בשנה לצרכי המטרה הלאומית, מקדיש הוא (ומודיע למנהיג מקומו) בתור תרומה שנתית לקופת ב"מ. שלישית התרומה הזאת מקדשת להקופה הכללית של ההנהגה בא"י. והשאר מסור לחברי כל מקום להוציאו עפ"י החלטתם, בין לפעולות מיוחדות לב"מ לבדם בא"י או בחו"ל, ובין לפעולות שב"מ משתתפים בהן עם אחרים לתועלת ענינם, בין ע"י הוצאות כלליות בעד כלם יחד מתוך קופה אחת משותפת להם ובין ע"י כל חבר בפני עצמו ובשמו הפרטי בתור חלק מתרומתו, הכל לפי ראות עיניהם. תרומת הקופה הכללית נשלחת ע"י המנהיגים אל ועד ההנהגה בסוף כל חצי שנה (באדר ובאלול) ביחד עם חשבון פרטי מכל ההכנסה וההוצאה במקומם. הועד נותן שטרי קבלה על כל הכספים שמקבל וההוצאה מקופתו נעשית בהסכמת רוב חבריו לצרכי הענינים הנכנסים בחוג פעוליו (§ א).

§ ה.

„תחת הכתבים שהשתמשו ב"מ בהם עד כה יבואו מעתה, כתמצית רעיון ב"מ, שלשת הסעיפים הכתובים על התעודה".

ואלו הם שלשת הסעיפים:

א.

ב"מ הם אנשים מישראל הרואים תשועת עמם האמתית בתחיתו הלאומית והתפתחות רוחו בסגולותיו המיוחדות לו על ידי תקומת מרכז עברי בארץ ישראל, על יסוד עבודת אדמה והשכלה לאומית, אשר ישפיע מרוחו על כל העם ויהיה למקור חיים וקשר מאחד לכל נפוצותיו.

כל מה שיוכל להועיל ברב או במעט, בזמן קרוב או רחוק, להשיג מטרה זו או לחבבה על בני עמנו—נכנס בחוג פעולת ב"מ.

ב.

כתנאים מוכרחים להצלחת עבודתם חושבים ב"מ את המדות האלה:

א) אחדות: להיות בין כלם קשר אמתי ופנימי ואיש את רעהו יחזקו ויעזרו בעבודת-עםם, בלי קנאה ותחרות ובבטול כל פניה עצמית.

ב) סדרים: לשמור בכל דבר לפי תכונתו שיטה מוגבלת וסדרים הראוים ולשים לב ביחוד לחלוקת העבודה באופן נאות, כל דבר למי שהגון לו.

ג) **זהירות**; לחשב תמיד מראש את מדת כחם ולצמצם לפיה את פעולותיהם, באופן, שיוכלו להוציא מתחת ידם דבר מתוקן.

ד) **אמת**: לכונן דבריהם ומעשיהם רק על האמת והמציאות, לפי הכרתם הפנימית, ולבלי השתמש בהונאת דברים אף למטרה רצויה.

ה) **צניעות**; להמנע ככל האפשר מן הרעש והפרסום בכל אשר הם עושים; לעבוד לשם המטרה ולהניח לאחרים את הכבוד והגדולה.

ג.

ב"מ שמים מבטחם בהרות הפנימי אשר קבצם, כי יעצור כח גם לקים את אגודתם ולשמור שלומה ואחדותה, ועל כן לא ירבו להם חקים פרטיים על דבר סדרי חייהם הפנימיים, כי אם יניחו לחברי כל מקום לנהל עניניהם המקומיים, **על פי מדות ב"מ**, לפי צרכי המקום; ולהנהגת הענינים הכלליים ימצא מרכז אחד כללי (אם אפשר—בארץ ישראל), אשר יעמוד במשא ומתן תמידי עם מנהיגי עניני ב"מ בכל מקומותיהם ויחד עמהם ישתדל לבור את הדרך הישרה בכל ענין.

ובצד הראשון של התעודה היה נדפס:

כל פרטי האספה בוורשה וההחלטות שבכתב ושבעל-פה נמסרו

להלשכה ביפו על ידי ה' אליהו זאב לעווין=עפשטיין, שהשתתף באספת זורשה ואחר כך נסע לארץ ישראל. ובבואו ליפו נאספו חברי ב"מ לאספה ובחרו בהד"ר שטיין למנהיג הראשי ובלעווין=עפשטיין לגזבר, ולמזכיר בה' יהודה גראזובסקי. מלבד זאת השתתפו בלשכה בתור חברים: ישראל בלקינד, יהושע אייזנשטדט, ד"ר הלל יפה ויחזקאל סוכובולסקי. אליהם נצטרפו אחר כך גם אהרן אייזנברג מרחובות, יעקב שאחיביטש מגדרה, משה דוד שוב מראש פנה, אריה ליב הורוויץ, חיים מרגליות קאלוואריסקי, גדליה ווילבושיביטש, מאיר דיזנהוף, אליעזר יצחק גראבובסקי, אלימלך איזראעליט, יצחק כהן ורובין.

ראש הועד הפועל החדש ביפו, בינשטוק, שבא במקומו של טמקין, היה אז עדיין איש חדש וזר ל„בני משה" ואפילו לחובבי=ציון, הועד האודיסי בקש, כנראה, רק אדמיניסטרטור טוב ומוציא לפועל את החלטותיו, מפני שירא, שמא יכשל באיש כטמקין, המעמיד על דעתו. בינשטוק היה תלמיד בית=מדרש הרבנים בזיטומיר וחפשי בדעות וגם נטיה יתרה היתה בו להתבוללות, כדרך כל תלמידי ביהמד"ר לרבנים. ומרת ברטה פלקסר (המו"ל של המאסף „דאס הייליגע לאנד") לא כחשה מהועד באודיסה והודיעה לו בדבר תכונותיו אלה של בינשטוק, אך יחד עם זה הללה לפני הועד את עוז רוחו ואת האנרגיה שלו. והועד החליט בכל זאת בנפשו לשים את המשרה על שכמו של ה„גר" הזה, שבא לארץ ישראל בלי סבל=ירושה של מפלגתיות. והוא לא התחרט על צעדו זה, כי ביפו עשתה הסביבה מהפכה בנפשו של בינשטוק והוא נהפך לחובב=ציון נאמן ואחר כך נספח גם להלשכה המקומית של „בני משה", ובאחד ממכתביו שכתב אז למכריו בזיטומיר נאמר: „צר לי מאד על אשר בליתי את ימי הראשונים בתהו".

והלשכה ביפו נגשה לעבודתה בבטחון ובתקוה ובמכתב החוזר הזה ששלחה לכל הלשכות בר"ח אדר תרנ"ג קבעה את היחוסים שבין המרכז ובין הלשכות בדברים אלה:

„אחים יקרים!

ממכתב חוזר האחרון של ההנהגה הקודמת אתם יודעים, כי הנהגת „בני משה" נמסרה לנו. אנחנו לא נרבה בזה אמרים לעורר בלבבכם את האהבה לציון ועָמה השוכנת בקרבכם משחר טל ילדותכם, גם לא נתעטף בטלית של ענוה לתאר לפניכם את קטן ערכנו ומיעוט כחותינו א נ ו, באשר גם לא נבטיח פעולות גדולות וכבירות במשך ימי עמידתנו בראש

עניננו, אך זאת נגיד לכם: אתם בחרתם בנו, ו א נ ח נ ו נ ת א מ ץ ב כ ל כ ח נ ו ל ה צ ד י ק א ת ב ח י ר ת כ ם, תנו לנו ידיכם, אחים אהובים, ואחוזי־יד נלך על הדרך הטובה אשר התותה לנו אגודתנו, ויחד נפעל ונעבד בשמה לטובת התחית עמנו וישוב ארצנו.

בזה תמצאו ספר תקנות המכיל בקרבו תקנות האספה הכללית לבד ושל ההנהגה לבד, מהן תראו חובתנו א נ ו וחובתכם א ת ם וידעתם כי רק במלאתכם את המוטל עליכם נוכל גם אנחנו למלאות חובתנו באמונה, ועל כן הננו מבקשים מכם לקים את כל אשר ידרש הספר התקנות ואת שלשת הדברים שאנחנו דורשים במכתבנו הזה ואלה המה:

א) לשלח לנו את תרומתכם לחצי השנה ב ה ק ד ם ה א פ ש ר י, למען יאסף באוצרנו הכסף הדרוש על הוצאה השנתית של הוצאת העתון, כי לא נוכל להחל להוציאו עד אם נהיה בטוחים כי לא נצטרך להפסיקו באמצע השנה מחסרון אמצעים. כל ענין העתון תמצאו בין התקנות.

ב) לאסוף נדבות ליסוד בתי הספר בארץ ישראל בכלל ולשכלול בה״ס שביפו בפרט.

ג) לקבץ ספרים אל בית הספרים „שער ציון" ביפו, כי מאתו נקח ספרים ליסוד בתים כאלה במושבות ובערים, וביהוד תשימו לב להמציא לנו ספרים שיש בהם איזה יחס לעמנו, וכן תתאמצו נא לשלוח לנו ספרי קריאה בעד ילדים וספרי זשרגאן טובים ומועילים, כי עוד ישנם בין אחינו בני ישראל יושבי אה״ק רבים שאינם נזקקים לשפה אחרת.

מוצאים אנחנו לנחוץ להודיעכם, כי לפי מצב הארץ ו מ ס פ ר י ו ש ב י ה, יש בכח עדה חשובה להציב לה פה יד ושם, לאמר: להכבד בעיני העם ושריו ולתת מרוחה עליהם לטובת ההפתחות כחות הארץ העשירים מאד, וכי המספר של חמשים אלף נפש מישראל, שאלפים מהן עומדות על הקרקע, הנמצא בעת בארץ ישראל מספיק להעמדת עדה חשובה, לו רק הוטב מצבם המוסרי אשר בל״ס ימשך אחריו גם הטבת מצבם החמרי, ואם נעבד פה עבודה תמה על שדה החנוך נוכל לקוות, כי בעוד עשרים שנה — ימי גדול הדור הצעיר — נזכה לראות את העדה החשובה שאנו מבקשים, ואשר תהיה ראויה באמת להיות ההתחלה הטובה של המרכז הלאומי אשר אליו עיני בני עמנו נשואות מארבע קצות הארץ.

בטרם נחתם את דברינו הפעם נעורר אתכם לזכר, כי אגודתנו היא ה י ח י ד ה ו ה ר א ש ו נ ה שהשכילה לקבוע מרכזה במקומו הטבעי: בארץ ישראל. אחים יקרים! אל נא יהיה הדבר הזה קל בעיניכם כי כבוד

הארץ תלוי בו, ואם מעשינו אנו ימשכו אחריהם את לבות בחירי האומה ועשו גם המה את ציון למרכז לכל מפעל טוב ומועיל, ואם חלילה גם אנחנו טובי בני עמנו לא נדאג לעתידותינו, אם אנחנו לא נתאחד, לא נתחזק, לא נתאושש לעשות בכל כחנו איזה דבר ממשי לטובת עתידות עמנו בארצנו, מי ידאג לנו בעת רעה כזאת, בעת אשר הצרות תסבנה את עמנו מכל עברים ולא תתנינה לו לשום לב לעתידותיו ולעתידות ארצו. בכם ובנו תלוי הדבר, מלאו נא אתם, אחים, את חובתכם ויכלנו גם אנחנו לעשות פעולה שלמה ותמה לטובת עתידות עמנו על ארצו.

בשם ההנהגה השניה שהיא גם הועד המרכזי לעניני ב"מ.

ראש ההנהגה ד"ר שטיין.

יפו ר"ה אדוי אתתכ"ד לגלות ישראל מעל אדמתו (התרנ"ג)."

ראשית עבודתה של הלשכה היתה: לתקן מגרעת שהיתה מורגשת בישוב אשר בארץ ישראל, מגרעת, שגרמה למכשולים ולקלקולים הרבה. המכתבים הסותרים זה את זה, מכתבי האוהבים והאויבים המבקרים את ארץ ישראל, הכניסו בלבול וערבוביה במחות ובלבבות של יושבי הגולה והביאו—או לידי הפרזה והגזמה ע"ד האושר הצפון למתישבים, או לידי השלכת שקוצים על ארץ ישראל ועל היושבים בה. ההפרזה מצדה גרמה לנסיעת-בהלה לפלשתינה ולספקולציה ולהעלאת שער הקרקעות, וכתבי-השטנה — לתנועת-איבה ברוסיה נגד החובבים ונגד כל מעשיהם ולהפסקת הנדבות לטובת הישוב.

ובשעה שמסר אחד-העם את ההנהגה להלשכה ביפו רמז על זה ואמר:

„הנה ידענו, כי רבים מאחינו שבא"י אוהבים להרבות במכתבים לכל חו"צ ע"ד עניני א"י, ואין ספק, כי מכתבים כאלה יזיקו לפעמים למהלך המעשים, ובכל אופן יפריעו את הסדרים הנחוצים לענינינו. ועל"כ נחשוב, כי על ההנהגה לאסור על כל ב"מ שבא"י לבל יכתבו לחו"ל ע"ד עניני הישוב בלי רשותה. ואולם, אם לא תמצאו אולי לאפשר לדרוש כזאת מכל החברים, הנה בנוגע לחברי ועד ההנהגה, נחשוב זאת כתנאי מוכרח, שכל אחד יקבל עליו מראש לבלי כתוב שום מכתב בענינים אלו בלי ידיעת הועד ורשותו" [3].

וכדי להמנע מזה ובכדי לרכז את כל הידיעות במקום אחד, ברשותה

---

[3]) אחד העם. עפ"ד חלק ד' צד 214.

של הנהגת הלשכה, ולמען תהיינה הידיעות מא"י שקולות ומדודות ומבוררות ומתאימות אל האמת — החליטה הלשכה ביפו להוציא מעת לעת מכתבים מארץ ישראל ולשלחם לחברי ב"מ בגולה ולטובי חו"צ. במכתבים אלה באו: ידיעות ומקרים, הצעות שונות שעלו במוחם של טובי ב"מ והחובבים בארץ ישראל, הכחשות על מאמרים ומכתבים לא מדויקים שבאו בעתונים, ועוד. על המכתבים האלה היה חתום „בית הלוי" (רמז ל„בני משה") ועורכם היה ה' יהושע ברזילי.

במכתב הראשון מיום א' אייר הרנ"ג (א' התכ"ד) מבארים חברי הלשכה של ב"מ את מגמת המכתבים מארץ ישראל בדברים אלה:

„לאחינו שבגולה שלום וברכה!

„אנחנו מתי מספר מאחיכם יושבי ארץ הצבי, שמנו לבנו אל הפרוד הנורא שבין מחנות חובבי ציון, אשר בשבילו לא זכינו עד היום — גם אחרי שמלאו עשר שנים להישוב החדש — אף לדבר אחד משוכלל כל צרכו, אשר היה יהיה לנו כעד נאמן ומופת מוחשי על אמתת רעיוננו. ובינענו למצוא את הסבה העקרית לאי-אחדותנו, מצאנו כי חסרון ידיעות אמתות מדויקות מכל הנעשה פה מוליד ערבוביה ופלגות בין החובבים השואבים ידיעותיהם ממקורות מקריים, ולרוב גם בלתי נכונים, וידיעותיהם נושאות עליהן חותם נטיה פרטית של המודיע. לתקן את המעות הזה באנו בדברים עם טובי חו"צ בארצנו יושבי הערים והמושבות ויחד אתם קבענו פה מרכז שבו יקבצו ידיעות נאמנות ומדויקות מכל מעשי הישוב ואחרי אשר תזוקקנה היטב נמציאן לכם, אחים אהובים, במכתבים תדירים אשר נשמור לשלחם על הסדר מדי חודש בחדשו".

להלן מבטיחים הכותבים, כי לא יעלימו ולא יחפו גם על המגרעות והשגגות והזדונות אשר במעשי העובדים בארץ, כי האמת היא נר לרגלם. „לא נעלים ולא נחפה על שום דבר מפני אהבת ציון, כי אין אהבה זו אלא אהבה פתיה מרמה וכוזבה ומקלקלת כל מעשינו. כלב ויהושע לא הודיעו אחרת ממה שספרו המרגלים, וכל יתרונם על חבריהם היתה אך אמונתם הגדולה שהאמינו הם בעצמם, „כי עלה נעלה" ושהתאמצו לשתלה בלב כל העם. ובחפצנו אנו, חו"צ, לנטוע חבת ציון בלבו, אל נא נשלה אותו בידיעות כוזבות. להיפך, הגד נגיד רק את האמת והיא אך היא לבדה רבת אונים להקיץ לתחיה את זיקי התקוה והאהבה לארץ אבותינו".

הפרוגרמה שעל פיה יערכו המכתבים נרשמו עוד במכתב הראשון:

א) ידיעות ברורות ומדויקות ממקרי יום יום, ערוכים בסגנון ספר יומי.
ב) מאמרים קצרים על אדות הארץ ואשר עליה.
ג) רשימות סטטיסטיות.
ד) ידיעות מסחר.
ה) הצעות מדויקות המתאימות עם המציאות ועם כחותינו הדלים.
ו) חמר לתולדות הישוב.

כמעט כל התכנית הזאת יצאה לפועל. בפרק „מקרי הימים" באו כל המאורעות הגדולים והקטנים, מן „בשבוע העבר ירד שלג על הרי יהודה" עד מלחמה שבין היהודים ובין הערביים. אולם ביחוד עשירים היו המכתבים בהצעות גדולות. כל מה שתלמיד ותיק של הציונות המדינית בתקופה האחרונה היה עתיד להרש— כבר עלה ברעיונם של חברי לשכת ב"מ ביפו וכבר יש זכר להם ב„מכתבים מארץ ישראל".

הנה כי כן רגילים אנו כלנו למנות את ראשית יצירתה של „הקרן קימת הלאומית", שקנתה לה פרסום, מן העת שבה הזכירה ראשונה הפרופיסור שפירא ז"ל, והמוסד נקרא על שמו. ובאמת נזכרת הק"ק עוד במכתב הראשון של לשכת ארץ ישראל ויחד עם המכתב הרביעי מראש חודש אב תרנ"ג נשלחה לחו"ל תכנית מפורטת של הקרן-קימת, שנוסדה בחורף תרנ"ג ביפו.

ואני מוסר בזה את התקנות כמו שהן:

א.

שם החברה ומטרתה.

1. נוסדה חברה בעה"ק יפו לזכר „מחצית שקל הקודש" ויקרא שמה לפי תכליתה, „קרן קימת" לעם ישראל בארץ ישראל.

2. וזאת המטרה אשר שמה לה החברה, לקבוץ על יד סכום גדול, והיה קרנה שמורה בשטרי מלכות נושאי פרי המפקדים באחד הבנקים הבטוחים נושאי שם מלכות הגונה עליהם, ופריו וכל הנלוים אליו יהיה קודש לחזק את ישוב ישראל בארץ ישראל, בכל הדברים אשר תמצא החברה נכונים לפניה; אך לא תוכל החברה לגשת אל כל פועל בטרם נקבצו באוצרה מאת אלף פרנקים.

ב.

הכנסות החברה.

3. הכנסות החברה תבאנה: א) מתרומת החברים מחצית השקל בערך חצי המג'ידי בטורקיה, ושני פרנקים והצי בכל שאר הארצות. ב) מעזבונות והקדשות,

ג) מפירות הקרן. ד) ממתנות אשר לא לתרומה תבאנה. והיו שני פרנקים מכל מחצית שקל התרומה והעזבונות לקרן הקימת, ומותר מחציות השקלים ופרי הקרן ושאר המתנות להוצאות יהיו על צרכי המוסדים הטובים אשר תעסוק בם החברה.

הערה: בטרם תשא הקרן פריה רשאים פקידי החברה ללוות מקופת הקרן סכום קצוב להוצאות הדרושות ליסוד החברה, ושלמו את המלוה הזאת מהפירות אשר תביא הקרן אחרי כן.

4. מאה אלפים פרנקים כי יהיו בהקופה, או ממאה אלפים ולמעלה, יאמרה החברה להוציא חלק מהם, וקנתה בתים או שדות אשר יביאו פרי, או נתן תתן מהם מלוה בערבון שדה ובית, ועשתה כחפצה עד שליש כל הכסף; לא תוכל להוציא מבית הבנק יתר מהשליש הזה, פן תחטא למטרת החברה.

ג.

החברים והועד.

5. איש או אשה מבני ישראל אשר יביאו תרומתם אל הקופה מחצית השקל פעם אחת והיה חבר סתם, ואשר יאמר להביאה שנה בשנה, והיה חבר קבוע. אך האיש אשר ישאנו לבו להביא תרומתו פי שמונה, לאמר עשרים פרנק שנה בשנה, יהיה חבר נדיב, ואשר ירים תרומה גדולה בפעם אחת ממאתים פרנקים ולמעלה, והיה חבר נדיב לכל ימי חייו, והאיש אשר הוא חבר קבוע ועסק בדברי החברה באמונה והביא לה ברכה רבה במפעליו ונמנתה עליו החברה ונתנה לו שם „חבר נכבד".

ד.

6. החברים אשר יביאו את תרומתם קבע יִתְפַּקְּדוּ והיו לאגודות אגודות בנות חמשים חברים, ובחרה לה כל אגודה איש אחד מתוכה לג' שנים והיה לחבר אספה, ונאספו כל חברי האספה מכל קצות הארץ תשעים יום אחרי הבחירה למקום מושב החברה אשר היה יהיה בא"י, ביפו או בעיר אחרת שמה, אשר ועד הפועל להברת התמיכה באודיסה אוה למושב לו, ובחרו מתוכם שמונה פקידים, תשעה סגנים וחמשה רואי חשבונות, והיו האנשים האלה יחד עם מורשה חברת התמיכה באודיסה לועד הקבוע, והנהיג הועד את כל דברי החברה לפי המשפטים והכללים אשר תשים לפניו האספה הכללית. והיה כי יבוא לפני הועד דבר הקשה וקרא את חברי האספה להאסף יחד ושמו את הדבר לפניהם ושפטוהו, וכאשר יגזרו אומר כן יקום.

הערה א: לחברי הועד יבחרו רק אלה היושבים בארץ, אכן שלשה מרואי החשבונות ראשאים להבחר גם מהחברים היושבים בחוץ לארץ.

הערה ב: כי תחדל חברת התמיכה יצרפו החברים עמהם מורשה חברה אחרת אשר תעסק בישוב ארץ ישראל אשר תבחר בה האספה הכללית.

7. דבר אשר יבוא לפני „עדת האספה" הכוללת למשפט, אם לפי התקנות ישפוט, והיה משפטו לפי הרוב, ואם אמר תאמר להעביר התקנה מפניו או לשנותה, ועשו זאת על שני שלישי חברי העדה הנאספת. אכן אם תאמר העדה לנגוע בקרן או לשנות מטרת החברה, ועשתה את הדבר הזה רק על פי תשע עשיריות העדה, והדבר אשר יבוא לפני הועד לשפטו, ושפט אותו רק על פי התקנות, לא יסיר מהן ימין ושמאל, והיה כאשר יאמרו רוב החברים כן יקום דבר.

8. כי יאמרו תשע ידות מחברי האגודה לבטל את החברה, אז תבטל וכספה יהיה למורשה להברת התמיכה שבאודיסה, או לאחת מאחיותיה, העוסקת בישוב הארץ כפי אשר יסכימו החברים בעת ההיא כן יהיה.

תקנות אלה נבדלות מן התקנות של הקרן-קימת הלאומית בזה, שהיא, הקופה של ב"מ, שאפה לא רק לקנות קרקעות בכסף זה, כי אם גם להתמיכת כל המוסדות הקיימים כבר בארץ. היא הבינה, כי אי-אפשר להם להמוסדות לשאוב תמיד ממעיני הישועה בהוץ-לארץ ולחכות לנדבות בני הגולה. מלבד זאת לא רצו לעשות כמקולקלים של בני ה„חלוקה" ולהפוך את הישוב החדש לישוב-ישן במהדורא חדשה, ולכן אמרו ליסד קרן קימת תמידית, שפירותיה יהיו מוקדשים לכלכלת המוסדות, כמו שהם מבארים זאת במכתב הנזכר מיום א' אב התרנ"ג:

„מטרתה של הקופה היא: לאסוף סכום ידוע, שקרני תהיה שמורה ופריו יתמוך את בתי-החסד הלאומיים הנמצאים בארץ. ראה ראו המיסדים, כי רוח ישראל מתעורר לתחיה, בתי-ספר מוקמים, בתי חולים ובתי-ספרים נוסדים, אבל כרובם כן כלם תלויים בהמקרה: כל זמן שיד המתנדבים בעם פתוחה — הבתים קיימים, ואם באיזו סבה שהיא תסגר היד המשפעת הזאת, יסגרו חלילה גם הבתים האלה הנחוצים לקיומנו כאויר לנשימה, וע"כ החליטו טובי חו"צ ליסד את הקופה הזאת, אם כי הם יודעים מראש את המעצורים והמכשולים הרבים אשר יפגשו על דרכם, אך אמונתם בעמם תעודדם לפעולה, וכאות לטובה יראו בזה, כי בתוך הארץ נתקבל הדבר לרצון מכל המפלגות, ואף כי נעשה בצנעה ובזהירות יתרה וגם בלא שום השתדלות — כאשר טובת הענין דורשת

זאת — נאספו איזו מאות פרנק אך מבני המושבות, ואין כל ספק, כי גם יושבי הערים יתנו תרומתם״.

מלבד ההצעות המעשיות היו המכתבים האלה גם לשופר לכל דעותיו של אחד־העם, ומה שתמך בו אחד העם במאמריו ב„המליץ״ החזיקו בזה בעלי המכתבים במכתביהם. כך היה, למשל, בשאלת יסוד מושבה לדוגמא, שבה ימצאו מבחר הקולוניסטים [4]), וכך היה גם בשאלת עקירת הגפנים, שבה טפל אחד־העם במאמריו „אמת מארץ ישראל״ ושגם בעלי המכתבים הוכיחו את האמת הזאת על־ידי ראיות מן המציאות [5]).

בימים ההם, — ביום י״ג תמוז הרנ״ג,—בא אחד העם שנית לארץ ישראל על מנת להשתקע שם, אך „בהתבוננו, כי אי־אפשר לו להשאר באופן רשמי: שישיבתו תהיה לגמרי בהיתר ויוכל לעשות עסקים גלוי בשמו, וכי עליו להיות תלוי תמיד בחסדי הרשות, ובראותו מצב הישוב הנוכחי, שאך למענו אמר לקבוע ישיבתו בארץ, הלך לאחת הערים היותר גדולות והיותר נאורות שבמערב, אשר שם קוה למצוא כר נרחב לפעול בעד הרעיון הקדוש אשר לו הקדיש מיטב כחותיו״ [6]).

ומהו מצבו האמתי של הישוב בארץ־מצב שלא מצא בה קורת־רוח— באר אחד העם במאמרו השני „אמת מארץ ישראל״ [7]). הוא רשם את כל המכשולים שישנם על דרך הישוב. ראשית כל— יחס הממשלה להישוב. „כל קולוניזציא חדשה דורשת בהכרח עזר וסעד מצד ממשלת המקום״. ואותה המלחמה נגד ה„קליין־קאליוניזאציאן״, שאנו מתחילים למנות את ההיס־טוריה שלה מימי הרצל, אותה הקובלנא על הכניסה לארץ ישראל בדרך גנבה, שנשמעה מעל במתי הקונגרסים, כבר הצהירה אלינו מתוך מאמר זה. „אין ספק איפוא — אומר אחד העם, כי בכל אשר ירבו המתישבים והמתנחלים באיסור ע״י ערמות שונות (הממשלה יודעת כל הדרכים האלה!), כן תגדל חמת הממשלה העליונה יותר ויותר, ואין שום דבר אשר נוכל לבטוח בו, כי סוף סוף לא תעשה חקירה ודרישה מדויקת ולא תגרש ביום אחד את כל אלה שאין להם רשות לשבת פה״. „יסוד כל

---

[4]) „המליץ תרנ״ג גליון נ״ה ומכתב ב׳ מיום א׳ סיון תרנ״ג במכתבים של בית הלוי.

[5]) מכתב ד׳ מיום א׳ אב.

[6]) מכתב ה׳, א׳ אלול.

[7]) עפ״ד חלק א׳ צד 43-53.

היסודות צריך איפוא להיות מעתה: לעשות רק מה שנוכל לעשות בהכשר, בדרך אופיציאלית, ולבלי השתמש בשום ערמה ותחבולה לגנוב דעת הממשלה".

בין המכשולים האחרים של הישוב מנה אחד העם את הכרמים, את התמיכה בכסף, ועוד. נטיעת הגפנים, שהכל עוסקים בה, מעוררות, לדבריו, את השאלה „אנה יכנס כל היין הזה?" ולכן צריך, לדעתו, לחדול לגמרי מנטיעת כרמים חדשים עד שיתברר היטב מה אחרית היין"[8]. התמיכה התמידית בכסף גם היא מרבה את העצלות ורפיון הידים, את הערמה וגנבת הדעת, פזרנות יתרה, אבדן רגש הכבוד, וכדומה. ואשר על כן הוא מוצא, שצריך „לחדול לגמרי מלתת תמיכה בכסף למי שיהיה". כן הכיר, כי אי־אפשר לגשת להרחבת המסחר והחרושת והאומנות עד אשר יתאחדו כחות גדולים לאגודה אחת מסודרת היטב, אגודה „שתשען גם על כחה של ממשלה אדירה". „לדבר הזה היה צריך שתוסד אגודה גדולה ועשירה בארצות המערב (ביחוד ראויה לזה אנגליא), אגודה שיהיה לה הרשיון מצד ממשלת תוגרמא להושיב יהודים חדשים כחפצה ותוכל להשען בעת הצורך גם על ממשלת ארצה, והיא תקבל עליה לעשות כל הנסיונות הדרושים, כדי למצוא את הדרך היותר נכונה ליסוד קולוניות חדשות והרחבת המסחר והאומנות בא"י, ובכחה הגדול תהיה למחסה תמיד על המתישבים כנגד הרשות המקומית ותשמרם מלכת ארחות עקלקלות בכל עניניהם, כמו שעושה (או, לפחות, עמל לעשות) הברון הירש בארגנ־טינא, — בלי אגודה כזאת אי־אפשר עתה לעשות אף צעד אחד הלאה".

ו„שומר הרוח" ו„בעל החלומות" — אחד העם — אמר ועשה וכנזכר לעיל במכתב מא"י „הלך לאחת הערים היותר גדולות והיותר נאורות שבמערב" — לפאריז — „למצוא כר נרחב לפעול בעד הרעיון הקדוש".

„בפאריז — מספר אחד העם —[9] קבלוני הכל באופן היותר טוב... ביחוד הכירני לטוב הרב ר' צדוק הכהן... הוא עשה עלי רושם טוב מאד. הוא חכם ובעל לב. ובדבר הזה שניתי מעט את השקפתי על

---

8) מענין הוא, כי דעה זו הוכרה לנכונה רק כעבור שנים רבות והסינדיקט של הכורמים בא"י קיים בעצמו את מצות עקירת גפנים אחרי אשר נוכה בהפסד הרב, שהביאה להישוב נטיעה מרובה זו בלי כל חשבון.

9) „על פרשת דרכים" חלק ד'.

תקותנו מפאריז, כלומר: הנני מאמין עתה, כי אם היה לנו בפאריז איש אשר יהיה כחו רב לעורר תמיד את הרב על כל הדרוש אפשר היה לפעול הרבה". אך איש כזה לא נמצא בפאריז. וגם בלונדון, ששמה נסע אח"ה לתכלית זו, לא מצא את מבוקשו. הרב הכולל ד"ר ארלר הנצל, כי הרבנות לוקחת כל עתותיו, מלבד זאת נחוץ שהמרכז יהיה בפאריז ולא בלונדון, מפני שהנדיב הידוע הוא בפאריז, והקולוניל גולדסמיט וד'אביגדור „הם חו"צ טובים ורצונם גדול, אבל, כמדמה שיכלתם קטנה הרבה מרצונם", וסופו של דבר היה, כי גם על השְנִיות החלום בדבר ההתאחדות של המערביים לאגודה אחת לשם ישוב הארץ היה צריך להעביר קו ולהכניסה לנחלת ההיסטוריה.

אולם הנסיונות האלה של אחד-העם להרש את ההתאחדות לטובת הישוב, שבטלה בשנת תרנ"ב, נעשו בחשאי. ובינתים עוררו כנגדו דברי-האמת שהשמיע על הישוב במאמרו „אמת מארץ ישראל" התנגדות עצומה מצד חובבי-ציון גם במאמרים בעתונים וגם בעל פה, והוא נחשב בעיניהם למהרס וסותר. ביחוד התבטאה ההתנגדות למאמר זה באספת החובבים בדרוזגניק, ששם נאספו על-פי הצעתו של הרב מוהליבר „לבקש אמצעים לחזק הידים הרפות ולעורר חבת הארץ בלב אחינו בארצנו; בדבר הצעת הועד הפאריזי [10]) לקנות אדמה מאשר קנה באה"ק ובדבר יסוד מרכז רוחני אשר מטרתו תהיה: להשתדל להרחיב הפצת הרעיון ולהגדיל הכנסת החברה המקומות ע"י רבוי חברים מנדבות ומניות ומקריות". [11])

בישיבה מליל ד' אלול תרנ"ג הביע הר"ש מוהליבר את מחאתו נגד אחד העם, המרפה ידי החובבים בהשקפותיו הפסימיסטיות על הישוב. הסולטן, אמר הרב, מכביד את ידו רק על הנודדים, החוסים בצל ממשלת רוסיה, אך לא על אזרחי תוגרמה, ולכן הלא יוכלו החפצים להתנהל לקבל עליהם חסותה של ממשלת תוגרמה. והוכיח הרב את צדרבוים, שהיה באותו מעמד, על אשר הדפיס את המאמר הזה ב„המליץ", מאמר, שיביא הפסד מרובה. וארז הצטדק ואמר, כי אלמלי נדפס המאמר במקום אחר, היה מביא רעה יותר גדולה. ובישיבה של מוצאי

---

[10]) בפאריז נוסד אז ועד מטעם הנדיב, המקבל על עצמו קנית קרקעות, או יותר נכון—מכירת הקרקעות שנקנו ע"י הבארון זה כבר.

[11]) ספר הזכרון לר' דוד סובובולסקי ז"ל.

השבת חזר שוב הרב ר' שמואל על דבריו אלה ואמר: „ישמרני אל מאוהבי, ומאויבי — תמצא ידי להם".

חמתו של ר' שמואל ושל יתר חברי האספה גדלה על אחד העם ביותר, מפני שבעת ההיא התחילה תקוה חדשה לשעשע את לבם: להגדיל את הישוב ע"י קניות חדשות של אדמת הבארון, ברשיונה של ממשלת טורקיה.

תקוות אלה נתן בלבם מכתבו של הרב ר' יהודה לובעצקי מפאריז להרב ר' שמואל מוהליבר, שבו נאמר בין יתר הדברים:

... „זה ימים אחרים אשר שב הר"א שייד מקושטא ובשבתו שם סלל לו דרך חרש, כי כתב להדר הסולטן בכבודו ובעצמו לדרוש ממנו רשיון להתישב כמה אלפים משפחות בגליל ועבר הירדן והדר מלכותו מסר הדבר להוויזיר, ובמשך הדברים, בימי שבתו שם, הציע הענין שיקנה הנחלאות בשתי הארצות גליל ועבר הירדן שיש להממשלה. וכבר נעשה סטאטיסטיק כמה שטח אדמה נמצא שם וימסר הדבר להסינאט וגם שלחו לשאול מן הפחות אם טוב הדבר שיקבלו יהודי רוסיה באופן שיהיו אזרחי טורקי' ולמכור להם שדות הממשלה. ואמר לה' שייד לך לשוח שמה על שני ירחים ועשה שמה שיכתבו טוב על ישראל ואז תבוא לפה אולי יצליח חפצך (כי כן הוא הנמוס שלא אמרו בהבטחה גמורה רק בדרך ספק), ולזאת חפץ הנדיב לדעת חוות דעת ראשי חו"צ ברו"פ, עד כמה יאבו אנשי אחב"י מרו"פ לבוא להתנחל שמה שלא יוציא הון רב ואחרי כן יהיה עמלו לריק והאדמה תשם ה"ו[12]).

האספה בדרוגזניק החליטה: לעשות כעצת ר' צדוק הכהן ודנדיב ולקנות אדמה רק באמצעותו של הועד הפאריזי[13]). ובשכר זה הבטיח להם ר' צדוק הכהן במכתבו מיום 29 אוגוסט תרנ"ג, כי „אם העליה לא

[12]) את ההעתקה מצאתי בארכיון של ה' עפל בווילנה.

[13]) מענינת היא הרשימה של האחוזות שקנה אז הועד: עשרת אלפים דונמים, 15 פרנק כל דונם-בגליל, שלש שעות מיסוד המעלה; 40 אלף דונמים, 10 פרנק כל דונם מעבר לירדן, נחלת חאנצאק, ד' שעות מעיר דמשק; עשרים אלף דונמים, 5 פרנק כל דונם—נשארו בידי הועד מנחלת גולן בבשן אחרי אשר אגודות יקטרינוסלב, לונדון ואמריקה לקחו את הלקן; 20 אלף דונמים, 4 פרנק כל דונם—אצל גולן הנ"ל; 30 אלף דונם—בטומארע אצל דמשק.

פרטי אספת דרוזגניק. שאינם ענין לכאן, אמסור במאמר מיוחד.

הותרה עוד בגלוי לבני רו"פ, אבל יש לנו הבטחות גדולות, כי יסירו אז את. לולא ידענו, כי לא יוכלו אחינו בני רו"פ להתנחל באה"ק, או לנו וצאנו כסף הרבה לקנות אחוזות כאלה ולמי כל עמלנו אם לאו למענכם?"[14])

באספת דרוזגניק נפרדו הדרכים של חובבי ציון המעשיים ובני ב"מ. יד כה היו „בני משה" הפועלים הרוחניים הנסתרים, שהיו מאגדים ומאחדים את טובי העסקנים והחובבים לעבודת־רוח גדולה והיו עוסקים בתעמולה טובת הרעיון. עכשו נוסד מרכז חדש בביאליסטוק, שיהיה שני להועד האידיסי וראשון לו במעלה, מרכז „אשר יאגד ויאחד את כל הכחות המפוזרים לעבוד שכם אחד ובדעה אחת עבודתנו הקדושה"[15]).

ולשנת תרנ"ד, הקשה מכל השנים ל„בני משה", נכנסו חבר האגודה והלשכה המרכזית של ב"מ בארץ ישראל בודדים ועזובים לנוכח פני המלחמה העצומה שנתעוררה נגדם מבית ומחוץ.

14) הפרוטוקול של אספת דרוזגניק.

15) שם.

פרק תשיעי.

תקופת הפסקווילים.

ירושלים ויפו. — החלוקה הישנה והחדשה. — „יקירי ירושלים והפסקווילים. — בית הספר ביפו וההתנגדות אליו. — ראשית התגלע הריב. — יראת ההתחרות. — תנועת התקונים ב„חלוקה". — המגלה העפה נגד ה„חלוקה". — המזמות של ממוני הכוללים. — המאמר ב„הצבי" „מצות צריכות כונה". — אימת הקטרוג. — המחאה של הרבנים. — המלשינות. — בן יהודה ומאסרו. — פסק הדין שלו. — הכרוז של ב"מ „הצבי על במותיך חלל". — התנועה נגד ה„חלוקה". — ההכחשה של החכם באשי. — הכרוז של זקני בי"רצ „מי לה' אלי ?". — הצעה „אוריגינלית". — „תורה שבלב" לאחד העם.— „מחזיקי הדת" בקובנה. — הרי"מ פינס ומחברתו „אמת מארץ". — סבת התנגדותו לב"מ. — השקפתו הדתית. — אייזיק בן טובים ובינוש קצנלסון. — מכתביהם לפרידלאנד. — ר' שמואל מוהליבר וב"מ. — לילנבלום ועפשטיין והגנתם. — התפשטות התבערה. —

מלחמה חשאית נמשכה והלכה בין ירושלים ויפו — הישוב הישן החדש — בכל אותם הימים שבהם התגדלה והתרחבה העבודה המעשית ארץ אבות. ובמדה שהלך הישוב והתפתח ובמדה שרבו העמדות שנכבשו, מושבות שהתבצרו, בתי הספר שהוקמו, הלשון העברית להשתלל להיות שלטת בבית וברחוב, בזו המדה עצמה הלכה ההתמרמרות נגרם ין בני ה„חלוקה" הלוך וגדול. זה היה רגש טבעי ומובן. ירושלים טרדיציונית חשה, כי אויב גדול קם לנגדה ברמותה של יפו, ופחד תקף את ממונים על ה„חלוקה", שמא תהיה הבירה השניה כולה קודש וירושלים שכח, פן תצרור ה„חלוקה" החדשה את הישנה וצנורות ההשפעה מן גולה יהיו מכוונים רק כלפי יפו, והם, הממונים והגזברים והפקידים של „כוללים", הם ובניהם וחתניהם וכל קרוביהם שהתפרנסו על סיר הקהל— ארו בלי מקורות-מחיה.

ואשר על כן בקשו תמיד „יקירי ירושלים" תואנות ועלילות דברים ל הישוב ועוד לפני הבערה שהתלקחה בשנת תרנ"ד היו בני הגולה קבלים לעתים קרובות מנחות שלוחות מן הארץ — פסקווילים ורבות שונות על הישוב החדש ועל בוניו. ביחוד מצאו מקום להתלות בבית

הספר ביפו, זה היציר החדש, ש„בני משה" טפחוהו וכלכלוהו באהבה בהחשבו בעיניהם לגרעין של הלאומיות, להתחלת המרכז הרוחני, שעליו חלמו האגודה וראשה –– אחד-העם. בית ספר מודרני זה, שלא היה בי"ס דתי מהטפוס הרגיל ושמוריו לא היו מ ל מ ד י ם, כי אם מ ו ר י ם — היה להם כמטרה לחציהם. ועל גרזובסקי ובלקינד, המורים העבריים בביה"ס, היו מרבים לדבר סרה גם אויבים מחוץ וגם אוהבים מבית, מבין אלה שנמשכו אחרי הסביבה, שרוח ירושלים שלטה בה.

ואולם בא מקרה אחד בשנת תרנ"ד והוציא את המלחמה החשאית החוצה. כגץ יצא מתחת הפטיש והדליק תבערה נוראה בכל הארץ והאבוקות נזרקו ולחכו את עמודי אגודת „בני משה", שהתחילה אך זה עתה להכות שרשים בארץ.

ב„הצבי", האורגן של משפחת בן יהודה, נדפסו מאמרים רבים בגנותה של ה„חלוקה". אחדים מהם היו חתומים בשמו של הסופר שנ"ה יאנאס, חותנו של בן יהודה, שהיה אז בירושלים. ראו בזה בני ה„חלוקה" אות, כי בעלי הישוב החדש, ביחוד ראשיהם, אומרים לצאר במלחמת תנופה נגדם ולרמוז ליהודי חוץ-לארץ, שלא ימטירו כסף תועפות על ה„חלוקה", אם לא ינהיגו בה תקונים ידועים.

ואמנם היתה תנועה חשאית כזו בין המתישבים החדשים בארץ בהיותם קרובים אל החלל התבוננו אל ה„כוללים" ונדהמו ונבהלו לראות את כל המעשים הנעשים על חשבונו של כסף הצדקה; כי האלפים והרבבות, אשר בעזרתם היה אפשר ליסד מוסדות של קימא, אלמלא הוקדשו לצרכי הישוב החדש, הולכים לכיסיהם של ה„יקירים" הירושלמים ומשפחותיהם.

ועוד בשנת תר"ן נערכה מגלה עפה — שהיתה חבושה לפי שעה בטמון ונשמרה לעת מצוא ונתפרסמה רק אחרי הריב—בדבר ה„חלוקה" „כמעט כל העוסקים בצרכי צבור בעיה"ק—נאמר במגלה—המה מהאנשים שלא נחלו עושר מאבותיהם וגם לא באו לפניהם איזו הצלחות להתעשר מעסקיהם, ומעושק דלים נחלו להם כבוד עשרם, בבנותם להם בתי במו רמים, בהיותם חיים בתענוגות בשרים ויחלוקו עם עוזריהם ומחזיקי ידיהם את הברכה הבאה לטובת האביונים".

כל המחשבות האלה וכל התחבולות שבקשו החובבים במלחמת עם ה„כוללים" נודעו, כמובן, לבעלי הישוב הישן ואלה התחילו להפש ולמצוא דרכים איך להסיר מן המסלה את אבן-הנגף.

והישוב החדש היה עודנו רך בימים ההם, המוסדות התקיימו בנס, הכניסה להארץ היתה קשה; הממשלה הביטה בחשד על מעשי הבאים ולא שכחה עוד את המהומה משנת תרנ״ב; היזואיטים שלטשו עין לארץ ישראל ואמרו לכונן בה את כסא פטרוס — רקמו בסתר מזמות נגד הישוב העברי. והאם דבר קשה הוא — חשבו בני ה„חלוקה״ — לתת להישוב החדש מכה אחת, אשר בגללה לא תהיה לו תקומה עוד? האם דרוש הרבה עמל למען הוכיח לממשלת תוגרמה, כי מארה בישוב וכי מגמתם של העולים החדשים היא: למרוד במלכות זו ולהקים ממלכת יהודה על תלה? ובטוחים היו, כי חמת הממשלה תהיה מכוונת רק כלפי המתישבים החדשים ובעלי ה„חלוקה״ יהיו הצדיקים בעיניה, שהרי עיניהם אך לבצעם וכל „מחשבת און״ רחוקה מלבם.

ובמהרה בא המקרה לידם.

ביום ו׳ ט״ו כסלו תרנ״ד נתפרסם ב„הצבי״ מאמר מאת שנ״ה יאנאס בשם „מצות צריכות כונה״. המאמר היה כתוב בסגנונם של כל המאמרים מסוג זה הנכתבים כיום לכבוד חג המכבים. אבל אז, בימים ההם, היו הרעיונות האלה עוד חדשים. בעל המאמר הזכיר את יהודה המכבי וגבורתו והתאונן על אשר שכחנו אנו את צללי הגבורים האלה. „אנחנו לא משימים לב להגבור הכביר והנאור הזה, לקחת מוסר ולֶקח ממנו לעורר גם בנו איזה רגש קודש בחזק לב ובאמץ רוח לאהבת עמנו ולארץ אבותינו, לחזק א״ש את אחיו שיהיה לנו לב אחד ורצון אחד לעמידתנו ולתקומתנו, לעשות כל אשר בכחנו לעשות ולא להתיאש מן הפורעניות לחוס על כבודנו, לעמוד על נפשנו, לאסוף חיל ללכת קדימה קדימה, — ושיזול בעורקינו אם מעט ואם הרבה — דמי הגבור הנערץ הזה, אשר שפך לקנאת עמו וארצו, שעודם חמים בדברי הימים, אם כזאת עשינו, אז יכלנו באמת לברך: „ברוך שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה!״

זו היתה ה„קריאה למרד״ של שנ״ה יאנאס!

וכבוא „הצבי״ ליד ממוני הכולל, ובראשם ליוסף ריבלין, שמחו על המקרה הזה שבא לידם, שבגללו יפטרו גם מבן־יהודה וגם מחותנו וגם על כל הישוב החדש יטילו צל. הם הלכו אל הרבנים ר׳ שמואל סאלאנט ור׳ יעקב שאול אלישר, החכם באשי לספרדים, והוכיחו באותות ובמופתים, כי עלול מאמר זה של „הצבי״ לעורר קטרוג בפמליא של הממשלה על כל היהודים יושבי הארץ, אם לא ימהרו בעצמם להעיר את אזני השלטונים על הפושעים והמורדים האלה ולהתרצות אל הממשלה בראשיהם. ואחרית

הדבר היתה, כי יוסף רוזנטל, המוכתר לעדת האשכנזים, הגיש בשם הרבנים להממשלה העתקה ערבית מן המאמר „מצות צריכות כונה" (ובזה עשו סרוסים בכונה רעה: במקום „לאסיף חיל ללכת קדימה" כתבו, „לאסוף אנשי צבא וללכת לפנים על האויב"), ובשם שולחיו מסר המוכתר בעל פה, כי מאמר זה הוא כרוז לכל היהודים, שיתאספו במקום מיוחד לשם מרידה וכי יש בארץ אגודה נסתרה („בני משה"), שתתיצב בראש המורדים, ולהרבנים אין כל שייכות עם העורך ועם חבריו ואין האחריות של המאמר עליהם.

למען תת כח ועוז להמלשינות ולמען הטעים את הסכנה הצפונה במאמר, השפיעו ראשי הכוללים והממונים, ובראשם ריבלין, על הרבנים ר' שמואל סאלאנט ור' יעקב שאול אלישר לפרסם מחאה גלויה זו:

„להודע ולהגלות, כי הדברים הנדפסים במכה"ע „הצבי" גליון י' מיום ט"ו לחודש הזה, במאמר הנקוב בשם „מצות צריכות כונה" והתום מאת שנה"י לא מלבנו יצאו ולא בידיעתנו נכתבו ושום ידיעה לא היתה לנו מכל הכתוב שם כלל עד שקראנו בו, וכשקראנו הדברים המוזרים הדם, מלאנו צער ויגון, כי ימצא בקרבנו איש אשר בשם ישראל יכונה שיוציא מלבו דברים כאלה הנדפסים במאמר ההוא. והננו עושים מחאה גלויה ע"ז בשם כל יושבי ארצנו הקדושה".

„והננו מודיעים נאמנה, שאנחנו ככל המון ישראל היושבים במה בצל ממשלת אדוננו מלכנו השולטן יר"ה — הננו עבדים נאמנים למלכנו האדיר יר"ה ולשריו אשר לצדק ולמשפט ישורו, וכל הדברים האמורים במאמר הנז' אין אחריותם עלינו ולא על שום איש מבני ישראל, זולתי הכותב הנז', וכמו כל הדברים הנדפסים בכל עת ב„הצבי", שאין לנו מהם שום ידיעה ואין אחריותם עלינו כלל וכלל".

הנה כי כן, הצליחו המלשינים למשוך בחרמם גם את ראשי הרבנים המכובדים ולהפוך את הנבלה שעשו לדבר-מצוה, שמכריזים על אודותיו בגלוי ועוד מתפארים בו.

אחרי שנדפסה המחאה, המאשרת את המלשינות באופן בלתי-ישר, נקרא בן יהודה אל מנהיג עניני ההשכלה לדרוש באורים מאתו על המאמר שנדפס. ומטרתם של המלשינים: להניח מכשולים על דרך הישוב החדש — באה מיד: באותו יום נשלח מאמר מבית-הפקידות בירושלים להשוטרים ביפו, להביט בשבע עינים על החוף, לבל יכנס אפילו יהודי אחד לארץ.

ובן יהודה הושם במאסר, וביום כ"ד כסלו שלח משם פתקה קטנה לאמר: „הנני בבית האסורים! חמש מאות רוצחים סובבים אותי, יביטו בי, יתבוננו בי. מה עשיתי? מה חטאתי? אהבתי לציון — זה עוני הגדול! החכמים, הרבנים, לא יכלו כפר לי את העון הזה וימצאו תואנה להנקם בי! בבית האסורים, בבית הבור אני יושב, ומי יודע מה תהי אחרית הדבר?"

לשוא היה עמל המשכילים אשר בירושלים להוכיח להממשלה, כי אך עלילת שוא היתה בזה. בן יהודה וחותנו שלמה יאנאס העמדו ביום כ"ו כסלו לפני השופטים במעמד אנשים למאות מן הערביים והטורקים, שבאו להתבונן בסקרנות אל המשפט של „ראש גדוד של חמשת אלפים איש יהודים, אשר חפצו לבוא ולכבוש את מקום המקדש ומסגד עמר אשר עליו ולהחזיק שם מעמד עד אשר תבאנה אניות ממשלה אחת בעלת בריתם ואז יקחו את כל הארץ" — כזו היתה השמועה שנפוצה בכל העיר — והשופטים הוציאו פסק-דין חמור עד מאד. הם מצאו, כי במאמר „מצות צריכות כונה" „נקראו היהודים להאסף במקום קבוע והוא: עיר ירושלים, לקיים איזו מצוות בכונה, לעורר, להלהיב למרד ולבלבול המיוחות", ולראיה על זה נקרא התרגום של מחאת הרבנים, ועל סמך זה נדונו בן יהודה וחותנו להכלא במאסר לשנה אחת ולבטל את העתון „הצבי" בטול גמור, על אשר קראו למרד שלא יצא לפועל.

הנבלה הנוראה הזאת עוררה את החובבים, וביחוד את ראשי לשכת „בני משה", לצאת למלחמה גלויה על בעלי ה„חלוק"ה ולגלות את תעלוליהם. ולפי ש„המליץ", האורגן התמידי של החובבים ובנ"מ, היה סגור בימים ההם אחרי מותו של ארז, הדפיסו את מחאותיהם ב„הצפירה" וגם הדפיסו בתור הוספה למכתבים מארץ ישראל של ב"מ כרוז מיוחד בשם „הצבי על במותיך חלל", שבו ספרו את כל המאורע ופנו אל כל חובבי הישוב בדברים אלה:

„עתה, לכם חובבי ארץ קדשנו, לכם החפצים בקדמת בני עמנו בארץ הזאת, בכבודם, בעשרם, לכם המשפט! נבלה נעשתה בישראל, בארץ ישראל! נבלה גדולה, נוראה! ואם הרשעים עושי הרשע לא יענשו קשה על-ידי דעת הקהל, אין עוד תקוה לאחריתנו, כי בהמלשינות הנוראה הזאת, בדבת השקר הזאת, הבאישו בעיני ממשלת תוגרמה הרמה את כל היהודים, חרף כל אמון רוח ומסירות הנאמנה להדר השולטן יר"ה.

„שפטו, חובבי ארץ הקדש, שפטו את המחללים אותה בתועבותיהם

ובמעשיהם הרעים, שפטו, כי לכם המשפט!"

והדבר הגיע לידי כך, עד שמחשבה עלתה בלבם של חברי לשכת ב"מ, כי הגיעה השעה לצאת במלחמת־תנופה על הישוב הישן ו„להחרידו מרבצו" ולהשתער על ה„חלוקה" בכח רב.

במכתב־חוזר שנשלח בימים ההם מלשכת ב"מ ביפו אל כל המרכזים אשר בחוץ־לארץ נאמר:

„צרה גדולה ונוראה אשר לא פללנו הגיחה ויצאה פתאם מיקירי ירושלים על הישוב ומשפט „הצבי" גרם, כי כל התעוררות לאחדות ולרגש לאומי הוא חטא נורא נגד חקי הארץ, ועוד יותר רע, כי לא שככה חמת הקנאים ההם ועושים כל מה שבכחם להרע וע"י השתדלותם השיגו טלגרמה מהחכם באשי מקושטא להחרים את בן יהודה וחותנו, אם כי האחרון נתין רוסיה, והחרם נעשה רשמי ובפרסום גדול ובהסכם הרשות. ואם לא יעצרו בעד המלשינים - כל הישוב בסכנה נוראה. כי ידם נטויה על כל בני הישוב החדש, כי הם רואים בהם מתחרים וחסרון לכיסם. וע"כ שואלים אנחנו מכם עצה: אם להתקומם נגד הרעים ולפרסם את זדונם ורוע מעלליהם בקהל ולהתאמץ, ביחד עם יתר טובי חו"צ, להוציא את השררה על החלוקה מידם, כי אך היא נותנת להם הכח לעשות מעשים אשר לא יעשו, או לראות און ולחשות".

אך בינתים, עד אשר נמלכו „בני משה" בדבר, הריקו בני הישוב הישן את כל חניכיהם ויצאו למלחמה נוראה על הישוב החדש.

ביחוד התלקחה המדורה על־ידי ההכחשה של ראש רבני הספרדים, ר' יעקב שאול אלישר, שמסר לה' איזנשטדט, כי הוא היה אנוס לחתום על המחאה, מפני שריבלין וחבריו איימו עליו, כי אם יחתום רק ר' שמואל סאלאנט עצמו, יאמרו, כי ידו של ראש רבני הספרדים תכון עם הקושרים. האשכנזים דרשו מאת ר' יעקב שאול, כי יכחיש את הנוסח הזה של אופן החתימה על המחאה, נוסח שנתפרסם ב„הצפירה" וב„המליץ" על־ידי אחד העם. ר' יעקב שאול פקפק ולא רצה, ואז התלקחה מלחמה בין עדת האשכנזים ובין עדת הספרדים ובשמו של ר' שמואל סאלאנט פרסמו כרוז נגד הספרדים. והדבר הגיע לידי כך, שמכל הצדדים גדלה סערת הרוחות והמלחמה היתה מפנים ומאחור, כל אחד נלחם נגד הכל והכל נגד כל אחד, והמבוכה היתה נוראה. אז פרסם רבי יעקב שאול אלישר מכתב — בשם „עד מתי תאכל חרב?" נגד המחלוקת. וגם חובבי ציון בוורשה, ובתוכם כל חברי לשכת ב"מ, קראו לשלום, ודרשו שישימו קץ להמלחמה.

אך „יקירי ירושלים", ברצותם לתקן את המעות שעשו במלשינות על בן יהודה, שגרמה אך לרעתם, נסחפו יותר יותר אחרי תאות הנצחון, ולפי שכל העתונים היו סגורים לפניהם התחילו לשלוח את לשונם וחציהם בחובבי-ציון וביחוד ב„בני משה" על-ידי פסקווילים שהריצו לאלפים בכל הארצות ובהם הצדיקו את עצמם וטפלו אשמות נוראות על ב"מ.

אחד הכרוזים ממין זה (שעליו חתומים זקני ביד"צ בירושלים: יעקב חיים שפירא שהיה מו"צ בקובנה, שאול אלחנן שאולזאהן וזבלן בהרצ"ה ז"ל) בשם „מי לה' אלי?" נתפרסם בחודש אדר תרנ"ד ובו אנו מוצאים כבר את ה„פרוגרמה" ואת הסגנון שנתאזרחו אחר כך בספרות-הפסקווילית בשנות תרנ"ד-תרנ"ה. המאורע של „הצבי" מתואר בתמימות נפלאה ובאופן פשוט: „זקן אשמאי אחר שעלה זה מקרוב ויטמא את ארצנו והכשיל תמימי דרך ביסדו בית אורחים כשר (?) לעוברים ולשבים, התחבר לחתנו הנבל המוכר את האמת בעד נזיד עדשים והולך ונובח ככלב שוטה על רבני ירושלים וכו' עד שעלתה חטאתם השמימה, ואל קנא מצא את עונם והכשילם בלשונם ונוקשו בשנונם, כי הלשון קולמוס הלב ומשנכנס יין פתנים של המינות החדשה — אשר העטיפוה בשם „לאומית" — יצא סודם, כי כל מגמתם לפרוק מעליהם עול שמים ועול... כאחר".

ה„מינות החדשה" — הלאומיות והולדותיה — מקבלת בלשונם צורה כזו:

„אלו הנבלים הריקים והפוחזים אשר אחר הוטמאה נפשם בכל טומאה בהיותם בחו"ל ויאמרו להתקרב אל הגוים להתבולל במו, רמזו להם היחפים באגרופיהם כי התקרבותם לזרא באפם ונהפכו פתאום ויהיו ללאומים שהוליכו אחריהם שולל רבים מבני ישראל ויעלו ויטמאו את ארצנו הקדושה בפחזותם ובמעשיהם המקולקלים, הם הם אשר לרגלם התאחזו הפריצות וחלול שבת בפרהסיא בארץ, הם הם אשר למדו את בנות ישראל לצאת במהולות של מצוה ושל רשות עם בחורי ישראל בראש כל שמחה, ונלוו עליהם גם מבני הנכר, הם הם האומרים לעשות את עיר יפו לעיר הנדחת בהקימם בה בית-ספר לילדים אשר מוריהם יכחשו בפומבי לאל ממעל ועושים כל תועבה, הם הם אשר יתחרו בכל כחם להפיץ תורה חדשה בישראל, כי אין יהדות אלא לאומיות, וכל המודה בלאומיות וכופר בכל התורה הוא היהודי".

ונגמר הכרוז בהצעה אוריגינלית. ראשית כל מספרים בעלי האגרת כי עצם הישוב וחברת חובבי ציון חביבים עליהם עד מאד, אלא שהאנשים

העיטרים בראש הישוב החדש הם פושעים וחטאים. ולפי שיקירי ירושלים כבר איתמחו, כנודע, באהבתם להעם, וביחוד בסדרים שהנהיגו ב„חלוקה", על כן טוב לאחד את הכספים הבאים לארץ הקדש ועל בני הגולה למהר „לטכס עצה ולמסור הדבר הגדול הזה והרעיון הקדוש הזה בידים הגונות", כלומר: בידי הכוללים.

ובעלי הישוב הישן שרקו גם לחבריהם אשר בגולה והזמינו אותם להתחיל בעבודה ולצאת למלחמה נסתרה על חובבי ציון, וביחוד על „בני משה", ומקרה נמצא להם להוכיח, כי ב"מ משחתם בהם וכל כונתם אינה אלא „לבטל תורה מן השמים" ו„להפיץ תורה חדשה בישראל".

בחודש שבט תרנ"ר נתפרסם מאמרו של אחד העם ב„הפרדס" בשם „תורה שבלב", בתור תשובה על מכתבו של הרב ע' יאסבערג. במאמר זה מדבר אחד העם על „עם הספר" שהוא ע ב ד הספר, „עם שפרחה נשמתו מתוך לבו ונכנסה כלה לתוך דברים שבכתב. לו תעודת הספר היא לא להעשיר את הלב בכחות חדשים, כי אם, אדרבא, להחלישו ולהשפילו עד שלא יעיז עוד לפעול ולהפעל „בכח עצמו ולפי צרכיו". אלא הכל רק באמצעות הכתב. כל חזיון טבעי או מוסרי, המסוגל לעורר איזו תנועה בלב מוכרח להביא אליו הסכמה שבכתב על הרשות הנתונה לו לעשות זאת. וגם אז אין ההתעוררות עוד פשוטה וטבעית, כי אם לפי תכנית מיוחדת: מלאכותית, הקבועה ומוגבלה מראש. על כן יעמדו על עמדם גם שניהם העם וספרו, וצורתם לא תשתנה הרבה במשך הדורות".

„תורה שבע"פ אשר שמה הראוי לה הוא באמת „תורה שבלב" נתאבנה גם היא בדברים שבכתב, ולב האומה נתמלא כלו רק הכרה אחת ברורה וחזקה: הכרת אפסותו המוחלטת והשתעבדותו הנצחית אל הכתב". „קול אלהים בלב האדם אין לו עוד שום ערך ואוטוריטט כשהוא לעצמו ובכל שאלה משאלות החיים לא הוא המכריע אלא ניתי ספר ונחזי".

ומסקנתו של המאמר היא:

„שאלתנו תוכל איפוא למצוא תשובה שלמה רק אז, כאשר ממקור פ נ י מ י, מתוך עצם היהדות, יצא זרם של חיים חדש לתקון הלבבות, אשר יובא גם הוא אל „הבנים" באמצעות החנוך והספרות". וזרם זה יוצא לדברי בעל המאמר, מתוך חבת ציון. „היא אינה מוציאה מגבולו את הכתב ואף לא באה להוסיף עליו או לגרוע ממנו בדרך מלאכותית, כי אם זאת מגמתה, שיהיה המרכז לכל—שאיפה חיה בלב לאחדות האומה לתחיתה והתפתחותה החפשית לפי רוחה, על יסודות אנושיים כלליים".

זו היתה ה„מינות" של „בני משה", שעליה התריעו אחר כך כל כותבי הפסקווילים. המאמר היה באמת דבר שלא בעתו, לפי שנולד בימי הסערה. ואע"פי שגם לפני המאמר הרבו הלאומיים, ובראשם אחד העם, להטעים את עיקרי השיטה הלאומית, בכל זאת היו לה„יקירים" הירושלמים ולחבריהם בגולה דברי המאמר הזה כקטורת באפם והם השתמשו בו למען הבאיש את ריחם של החובבים וב"מ בעיני כל יהודי הגולה.

בקובנה נוסדה אז על ידי יעקב ליפשיץ המפורסם חברת „מחזיקי דדת", שבה תמכו אחדים גם מווילנה (ביניהם ה' פ"ג) המטיף דאנציג ו...המומר ה ב ו ל ס ו ן מפטרבורג ועוד אחדים. וזו היתה פתיחת החרושת הגדולה של הפסקווילים, שהתקיימה שנים רבות ולא פסקה גם בימי התעוררות התנועה הציונית המדינית.

התיאוריטיקון של צוררי „בני משה" היה ר' יחיאל מיכל פינס ז"ל, אשר הוציא בעת ההיא את מחברתו הראשונה „אמת מארץ", בלי חתימת שם (על המאמרים היו התוים: מגיני ארץ, חזקיהו בן עמיהוד מנחליאל ויהוידע איש ירושלים). בהקדמה למחברת זו הוא פוסק להלכה, כי כל האומר, שהתורה והדת אינן אלא ענין הלב והלאומיות היא נחלת הגוי כולו, — „מי שאומר ככה אין אנו מהרהרים אחריו ש מ א מינות נזרקה בו, כי דבריו דברי מינות גמורה מתחלתם ועד סופם, מינות מלאה חמת פתנים וארס נחשים אשר לא די לה להביא פרצות בדת ותקונים מקולקלים שהיו ללעג, כאשר עשתה אחותה הבכירה, כי אם הבא תביא את בעליה לידי המרת דת ממש".

ביהוד תהיה מלחמתו נטושה — מבטיח הרי"מ פינס בהקדמה-הפרו־גרמה למחברותיו—בבני „חבר הכהנים הנוטלים לעצמם שם „טובי חובבי ציון" ומשתחוים לאליל הלאמית „חשוכת הדת". ויקימו לאלהיהם ב מ ה על שפת הים ומגדל לה המטיל צלו על הארץ מעבר מזה ועל מדינות הים מעבר מזה. ובצלו של המגדל יחנו ומקדשי הבמה יאכלו וישתו ויתפנקו, ועם עמל אדם לא ינוגעו. רוממות הלאומיות בפיהם כל היום ותחבולת מרמה בלבם, להכנים ראשם ורובם בכל עניני הצבור ועניני הישוב, למען ישלטו שלטת בעם ותפשוהו בלבם לדתותו אל המטרה אשר אליה ישאפו". „לכן נצא עליהם למ־חמה. לא ברדיפות ולא בחרמות נצא עליהם, אבל הסר נסיר המסוה מעל פניהם כמצוה עלינו לפרסם את החנפים והצבועים, גלה נגלה את יסודי שיטתם הנשחתה אשר קראנוה בשם „מינות הרשה" וראו הכל, כי צעדיה שאול יתמכו,

ראשיתה דברים נאים המושכים את הלב, וסופה המרת דת ממש".

בתקופת גלוי-הפנים שלו, במחברות הבאות של „אמת מארץ" שפרסם ר' יחיאל מיכל פינס בשמו הגלוי, באר את סבות התנגדותו לאחד העם ול„בני משה". המאמר „תורה שבלב" היה לו פרוגרמה שלמה. הוא ראה בו שאיפה „לתת לעמנו נפש לאומית טבעית תחת הנפש הלאומית הדתית אשר החיתנו עד היום".

„אם יש פנים לשטה זו במקצת לדרשה לשבח — כותב הרים"פ להסופר ראובן בריינין—אין זה אלא בבחינה ידועה ביחס אל המתבוללים, לאמר: ביחס אל אותם האברים המדולדלים, אשר ככר נגעה נפשם מהתורה והדת ויאמרו להפרד מעל האומה כלה. לגבי אותם האברים המדולדלים, אולי אפשר שהיתה השטה הזאת לחבל ההזר ומקשר אותם לצור מחצבתם. ואולם בימים האלה רואה אנכי „שאיפה נמרצה" מצד כתה ידועה לתת לשטה זו מהלכים ב כ ל בני האומה ואומרים להקליטה גם בלב שלומי אמוני הדת, שיפרידו את הדת מהלאומית, והיתה להם האחרונה לנפש טבעית עומדת בפני עצמה, אשר חיות העם תלויה בה,— וכנגד החפץ הזה מתקומם לבי בכל מאמצי כחי, באשר רואה אנכי את אחריתו, והוא מורא מאד ושאול צעדיו יתמכו"...

„הלא בבואכם להרכיב בגזע ישראל את הלאומיות הטבעית הלא השימו לב בראשונה להתנאים אשר על פיהם התפתחה הסגולה הזאת בכל עם ועם. ומה תחזו בהם? התמצאו עם, זולת עם ישראל המתגדר בלאומיותו, מבלתי היות לו ארץ שהוא דר עליה גם בהוה ושפה החיה בפיו ובפי כל בניו מגדולם ועד קטנם? הן לא תמצא! יען, כי מבלתי שני התנאים הללו אין מקום ללאומיות טבעית לחול כלל, ואיככה איפוא תדרשו מעם ישראל אשר יתקיים בלאומיותו הטבעית, בכל זרותה לו מתולדותו, בשעה שהיא עצמה חסרה כל תנאי חיותה?".

„הלאומיות בכלל — כותב הרים"פ לאחד העם ב„החבצלת" — היא „מושג", לאמר: ציור של המחשבה, וכל ציור של מחשבה שאין לו אחיזה בעולם המעשה אינו אלא דמיון כוזב, ומה היא האחיזה בעולם המעשה לציור המחשבה של לאומיות ישראל זולת השתתפות העם בתורתו ודתו? ידעתי דבר מה תשיבוני: גם דברי ימינו גם שפתנו קנינים לאומים הנה. אמנם כן. „דברי הימים משותפים לעם" קנין לאומי הוא, תולדות הלאום, אבל לא ק ו נ ה הלאום, או י ו צ ר ה ו ו ב ו נ ה ו. השמע אדם כי המסובב ישוב ויהי סבה לסבתו? הישביע איש את רעבונו באכלו

את בשרו? והשפה אשר אמרתם—אמנם כן, אלו היתה עכ"פ עודה חיה בפינו, אולי מצאנו בה קצת אחיזה, ולוא גם רפה מאד, אבל כפי מציאותה בתוכנו היום, למה אתם נותנים נפשכם עליה? מי מצוה אתכם להחיותה? הלאומיות? עוד הפעם אנו רואים כאן: מסובב שהיה לסבה. כל חיותה של הלאומיות היא השפה והיא עצמה אין בה חיים, אלא שיונקת חיותה מן הלאומיות".

זו היתה ההשקפה הדתית המוצקה, שמתוכה השקיף הרים"פ על כל התנועה הלאומית, וזו היתה הסבה שהביאה אותו לצאת בקשרי מלחמה נגד „בני משה", מלחמה שהתבטאה לפרקים בדמות שנאה פרטית, אישית, למוסדות ולעומדים בראשה. הוא איננו יכול להסכים לאלה השמים מחיצות בין למודי קודש ובין למודי חול; הוא איננו יכול לראות מורים חפשים בדעות המורים תורה לילדי ישראל, כי „לא הספרים לבד המה אשר יביאו את ההסכמה המוחלטת בין הדת והחיים והמדעים בלב הנערים, כי סוף סוף הכל תלוי ב מ ו ר י ם", „פעולתו של המורה על התלמידים היא מעין פעולה ההפנוטית וגם למחשבותיו אשר לא יציאם בפה יש השפעה רבה על יצירת המושגים במוח התלמידים ובלבם, לכן יוצא אני במחאה רבה על המורים אשר בחרתם עתה. עוד לא אלמן ישראל ממורים חכמים ומשכילים ה ח פ צ י ם בקיום דת ישראל האמתי, ואין לנו הפץ בחרסים מצופי כסף; אין לנו חפץ במחנכים מתחפשים".

התנגדותו של הרי"מ פינס ז"ל ל„בני משה" היתה איפוא בעיקרה התנגדות ע י ק ר י ת, פרינציפית, ורק אבק של שנאה לב"מ היה בה [1]. לא כן התנגדותו של ה' אייזיק בן-טובים, שהיה מתחלה חבר לב"מ והם רוציאוהו מתוך המחנה. הרים"פ נלחם בגלוי—וזה בסתר. הוא השתתף בכל המלחמה החשאית נגד ב"מ וירה אליהם חצים מן הצד. ובעלות ה' בינוש קצנלסון לארץ ישראל הוציא ב"ט לפניו דבת חובבי-ציון ו„בני משה", ובשוב ה' קצנלסון לרוסיה שלה לר' אריה ליב פרידלאנד — ש„בן טובים" כבר הכינו מתחלה לשנאה זו אל חו"צ וב"מ על-ידי מכתבו הפרטי הבא בזה - מכתב מלא מרורות על הישוב ועל בוניו.

ואלה הם שני [2]) המכתבים האלה:

---

1) במכתבו הגלוי להרב סלושץ מוסר הרים"פ מודעה זו: „אנכי עצמי נמניתי בין חברי הברת „בני משה" ונדחפתי ממחיצתם. אם יאמר הקורא לחשבני,

„שלום וברכה לכבוד וכו׳ אריי ליב פרידלאנד נ״י.

„מכתבו מן ב׳ ניסן הגיעני ויסלח לי על אחור מכתבי אליו, כי מאז דרכו כפות רגלי על אדמת הקודש מצאוני תלאות רבות, וביהוד לראות במצב חו״צ הנוכחי, כי גם לב אבן ימס כמים, כאשר עדה רעה מאנשים רשעים וחנפי־לב, רעים לשמים ולבריות, פשטה כילק על אדמת הקודש לטמא את ארצו ולהתעיב את נחלת ה׳ בתועבותיהם החדשות, בבהניהם כדני און... ובשיטתם שיטת הלאומיות, וככל הגויים יהיו בית ישראל, והרשעים האלה רודפים באף ובחימה את כל מי אשר לא כמחשבותידם, והם דרימו על דגם את השקר, העזות והחנופה והושיבום על גפי מרומי קרת והצדק והיושר והתום למו מרמס לרגליהם, ובין העקרבים והנחשים האלה אני יושב זה כארבע שנים.

„ועוד רעה חולה מזה כי עלתה ביד חברי ובני און אלה להוליך שולל את כל טובי חו״צ שבגולה ויאמינו אמונת אמון לכל שקריהם כמו מסך ה׳ רוח עועים על אחינו לעצום עיניהם מראות נכוחה והנם הולכים בעינים עצומות אחרי מאשריהם ומתעיהם אלה.

„אין ספק, כי קרוב היום אשר בו תעלה בידי חו״צ האמתים ואוהבי עמם וארצם לגלות פני הלוט והמסכה הנסוכה על כל עניני החובבים וראו כי אך שקר מעשיהם הבל ואין בם מועיל, ואך עד היום ההוא רע ומר גורל איש ירא ה׳ הולך תום לראות את כל מעללי העדה הרעה הזאת וכבלע את הקודש ואין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים שיחיש קץ גאולתנו ופדות נפשנו.

„ממנו מוקירו ומכבדו כערכו הרם בן־טובים״.

„לכבוד ידידי וכו׳ מו״ה ארי׳ ליב פרידלאנד נ״י!

„יקרת דברו הגיעני היום ולדאבון לבי אודיעו בקצרה את אשר ראו

כי מנקמה הנני בא עתה בקובלנתי — הרשות בידו. כי מבלעדי הבוחן כליות הרואה את כל צפונותי, מי חייב לדוני לכף זכות? אך תהי סבת קובלנתי כה שהיא — היא עצמה אמת״!

²) אני נותן בזה רק את שני המכתבים הללו, לפי שבשעתם הטילו רעש גדול ברוסיה, ופוסה — גם בפרק זה וגם בפרק הבא — על הפסקווילים המזוהמים הרבים שנפוצו בימים ההם ונותן לפרקים רק קטעים מהם, — עד כמה שזה דרוש להבנת המאורעות — מפני שנפש היפה תקוץ ברפש הזה ואין פסקווילים אלה כדאים לטפל בהם ולהורישם לדורות הבאים.

עיני באה"ק מעשי מהרסי ישראל תחת מסוה „חובבי ציון", המדיח העומד בראש הוא אשר גינצבורג הידוע במכה"ע בשם זר „אחד העם" ועוזריו המה אנשי חיל חו"צ ידועים וביפו תקנו להם בית-הספר ללמוד את בני ישראל מינות, כי גראזאווסקי הפוקר הוא היסוד שמה ומהבית הזה.... תצא הריסות הדת באה"ק ולהביא אשורה בהיכל. ועתה קניתי את הספר „הפרדס" באדעסא אשר בו מגלים מסתריהם גלוי ומוריעים ולא בושים בכפירתם בתורה ובנצחיותה ואין תיקונם להשיג תכלית גשמי אלא תכלית רוחני להטות את בני ישראל מדרך האמונה וילכו ללא אמונה לפי רוח הזמן... וכל הממון אשר נותנים אחב"י בעלי אמונה מתאספים ק"ן אלף לשנה מוציאים..... גלוחי הזקן אוכלי טריפות משקצים מחללים שבת בפרסהיא באה"ק לחלל שם את השם הקודש באה"ק ויבואו ויטמאו את ארצו וזאת מחזיק הרב ר' שמואל מביאליסטאק ובווארשא מחזיקים את ה„אביגדורל" בהספרות המזוללת שלו המחלל את הדת והאמונה.

„ויש עושר שמור לבעליו לרעתו, כי וויסאצקי הקדיש את דמו לע"ז על בית הספר ביפו להפכו בקרב הימים לבית פעור ועל המדיח הידוע אחד העם הנ"ל הקדיש סך ק"ן אלף על ענין אשר גם הוואסחאד יצא לנגדו. זה פרי החברה חובבי ציון במדינתנו. אוי לעינים הרואות ככה. ד' ירפא שבר עמנו. מאת ידידו דו"ש בינש קאצענעלסאהן".

מכתבים אלה, שנערכו באופן פרטי לפרידלאנד, נעתקו על-ידי אחיו של בן-טובים, שהיה מזכיר בבית פרידלאנד, ונשלחו לתפוצות ישראל על-פי האדריסות של כל עסקני הצבור וגם של חובבי ציון בכלל, שהמציאו לו ראשי „מחזיקי הדת" בקובנה. ההתנפ־ות היתה גדולה מכל עברים. נוסף להמכתבים האלה נשלחו גם פסקווילים מזוהמים, שבהם הרפו וגדפו את ב"מ ואת חו"צ בכל מיני חרוף וגדוף.

ור' שמואל מוהליבר נמצא אז במצב לא נעים. עוד לפני זה פנו אליו בני ב"מ בווילנה בבקשה: להעיד על אגודת „בני משה", כי אין בה חלילה כל שמץ של מינות. זה היה עוד לפני פרסום המכתבים של ב"ט וקצנ"ס. ר' שמואל רצה להכיר את רוח האגודה על-פי ספרותה ור' דוד סוכובולסקי נתן לו את המחברת „סכה" לעיין בה, וכפי שמעיד סוכובולסקי במכתבו לאחד העם מיום ד' דחהומ"פ תרנ"ד „עשה עליו (על הרב) הספר רושם עז מאד, עד כי לא יוכל רומע"כ לתאר זאת בנפשו בלתי אם ראה זאת, ואחרי כי גיסו של הרה"ג רש"ם שליט"א ה' הינדין יחי' העיד לפני הרה"ג רש"ם, כי ביה"ס יתנהל ברוח התורה והדת, ע"כ

נכון הנהו לעזור בכל כחו לטובת ביה"ס ביפו וגם אחרי החג יערוך ברכה ל„בני משה", אשר בו יברכם כי יצליחו במעשיהם לטובת עמנו וארצנו ולטובת ביה"ס ביפו".

אך ברכה זו לא יצאה, כפי הנראה, לפועל. הגנתו של ר' שמואל לא יצאה מתוך הגבולות של הגנה על חבת ציון. המאמר „תורה שבלב" עשה גם עליו רושם קשה ולפיכך הסתפק בזה, שהתאמץ לשכך את הרעש למען לא יבולע להרעיון כולו[3].

„ידענא כבודו -- כתב לר' משה ליב פרידלאנד—כי ר' בינוש הקל את ראשו יותר מדי בענין נכבד וקדוש כזה וימהר להוציא משפט חרוץ עפ"י דעת יחידים". „א ם י ש נ ם א נ ש י ם ב א " י ה מ כ נ י ם א ת ע צ מ ם ב ש ם ב " מ ה מ ת י מ ר י ם ל ח ו " צ — ה' עמהם! ואם יחטאו ויאשמו לה' ולתורתנו הקדושה — חטאותיהם על ראשם תחלנה, אך מה לחו"צ ולהם?"

את הרעיון הזה פירש עוד במכתב-חוזר מיוחד באלול תרנ"ד. „ואם חפשו הנרגנים האלה בקרב ישראל ומצאו בו אנשים המתאמרים לחובבי ציון והמה אין מדקדקים במצוות, הננו באים בשם הדת האומרת: „לא יומתו אבות על בנים" ושואלים את פיהם: אם א ח ד מ ה ע ם חטא מה חטאו של כל העם כלו? אם חובב ציון אחד פשע מה אשמים כל חו"צ היראים והחרדים?"

בתשובה על זה הצטדקו לפני הגרש"מ גם ר' בינוש קצנלסון וגם ר' משה ליב פרידלאנד. הראשון הודיע, כי פרידלאנד הדפיס את מכתבו

---

[3]) מובן מאליו, כי הגרש"מ מוהליבר התיחס בהתמרמרות אל כל המהומה שהטילו אנשים ידועים למען הטיל צל על הישוב, וביחוד היה מלא חמה על האמצעים המגונים שבחרו בהם כותבי-הפלסתר. הם הרבו להמטיר כתבי-פלסתר ולהמציאם אליו יום יום. ואשר על כן בערה חמתו ביחוד על בן טובים, זה ידידו ורעו, שהוא עצמו הציעהו לפני הועד באודיסה בתור חבר לועד הפועל ביפו. ובבוא בן-טובים בהול המועד סכות תרנ"ד לביאליסטוק ובשנכנס לר' שמואל—מספר ה' סוכובולסקי ז"ל במכתבו לאחיו — עמד כרבע שעה ור' שמואל לא נתן לו יד ולא בקשהו לשבת. וכששאל את הרב: „רבי, האם לא תכירני?" ענה לו: „אין לי כל עסק עמך". אז בקשהו בן-טובים, כי לכל הפחות ישמע לו אך פעם אחת. ר' שמואל נעתר לו ונכנס אתו להדר מיוחד, אך כל הצטדקותו לא הועילה לו להסיר את הטינא שבלבו של הגאון עליו.

אשר כתב בעידן ריתחא שלא ברשותו, ובאמת שבע רצון הוא מאד מאכרי אה"ק ורק יכעוס על אשר מנו את בינשטיק. „אשר הוא נלוח זקן", לראש ועד הפועל. ופרידלאנד כיתב במכתבו מכ"ז אלול תרנ"ד, כי נסמך רק על ר' בינוש קצנלסון הידוע לאיש אמונים „וחלילה לנו לדבר תועה על הישוב ועל בוניו, כי מי לא ידע אשר הרעיון הוא רעיון קדוש ואין גם אחד מישראל אשר יאמר עליו ההיפך, אבל תלונתנו על מנהליה העומדים בראש החברה".

גם חובבי-ציון הרשמיים נסו לצאת אל המערכה לשכך חמה וקצף. ב„המליץ" (גליון 213) תרנ"ד הדפיסו ה' זלמן עפשטיין ורמ"ל לילנבלום מאמר „להסיר לזות שפתים". „בהיותנו קרובים לחו"צ ובדעתנו את רוח מפלגותיהם על כל גוניהן השונים הננו אומרים גלוי נגד כל בפה מלא ובלב שלם, כי אין עתה בתוך חו"צ שום מפלגה או אגודה אשר תחפיץ לעשות שנויים בדת או לחתור איזו התירה גם בנוגע לסעיפי מסורת אבות. להיפך. גם החפשים בדעותיהם משתדלים בכל יכלתם להתקרב להעם, למלאות את כל הקדוש והמקובל באומה ובכלל להרבות שלום בישראל ולאחד הלבבות לטובת האומה באמת. מובן מאליו, כי ספרים או מאמרים אשר יחידים מוציאים לאור אינם נוגעים לעניני הכלל וגם לחו"צ. מבלעדי פעולותיו בתור חו"צ יש עוד עולמו הפרטי בתור איש אשר יוכל לחקור ולכתוב ככל העולה על רוחו, וחו"צ מה כי ידרשו מהם דין וחשבון?"

ואולם כל אלה הדברים לא הועילו לשכך ולהשקיט את הסערה. התבערה שנדלקה התרחבה והתפשטה יותר ויותר ולראשית שנת תרנ"ה הקיפה הדליקה את כל המחנה מסביב, ו„בני משה" הזניחו את כל העבודה הפנימית והחיצונית והיו מוכרחים לטפל רק בעבודת ההגנה על האגודה ועל קיומה, כפי שנראה בפרק הבא.

פרק עשירי.

המלחמה מפנים ומאחור. — ספורט של פסקווילים. — הזוהמה בכל כיעורה. — התכנית של שונאי הישוב. — מבוכתם של ב"מ. — שיטת השתיקה של הווילנאים ושל עורך „המליץ". — החובבים הלוחמים ושאיפתם למלחמת תגרה. — התחבולות נגד הכוללים. — הפטיציות להגריא"ם. — קל לתקופת הפסקווילים. — האויבים מבית. — הרי"ם פינס והר"ם מרגולית. — מכתבו של פינס להרב סלושץ. — הודעתו של מרגולית בישיבת הועד. — התפטרותם של אחד העם ועפשטיין. — הקומיסיה לבירור הסכסוך. — הסכסוך ודעת הקהל. — הודוי של ב"מ הוורשאים. — הבחירות של חברי הועה"פ ביפו. — ההתיעצות של ב"מ בוורשה. — ההתרפסות לפי שיטת ווילנה. — החלטתם של הוורשאים. — אוסישקין נגד המלחמה. — הווילנאים והשפעת האינטריגות. — האינטריגנים ונכליהם. — תנאיו של אחד-העם להועד. — הישיבה הראשונה של הקומיסיה. — הטענות של מרגולית ותשובותיו של אחד העם. — המטרת הפסקווילים על חברי הקומיסיה. — הישיבה האחרונה. — מרגולית מבקש סליחה על העלבון של ב"מ. — הנצחון. — א"ה נגד ההתערבות בבחירות. — חברי הלשכה בוורשה על המלחמה. — ההסתר והגילוי. — הסרת המסוה. — „הכחשה והודעה" של הלשכה היפואית. — מהפכה באגודה.

בראשית שנת תרנ"ה עוד היתה המלחמה ל„בני משה" מפנים ומאחור. חבורה קטנה העומדת מסביב ל„הכוללים" בירושלים מעבר מזה ו„מחזיקי הדת" בקובנה מזה הרבו להשליך שקוצים על הישוב ועל „בני משה" ביחוד. זה היה מעין שכרון וספורט של.פסקווילים. כל אחד התאמץ להעביר את חברו בכשרון העריכה של הדבות והעלילות השונות. ועל מי לא השליכו רפש בימים ההם? ר' שמואל מוהליבר, אחד העם, ר' קלונימוס זאב וויסוצקי, לילנבלום, סוקולוב, שפ"ר, גלוסקין, אליעזר קפלן, לעווין־עפשטיין — כל אלה, וגם אלה שלא נמנו בזה, היו מטרה לחציהם. זה היה מצויר בדמות של כהן דומיניקני, זה — בדמות כלב, זה בידוע שאכל טריפות בפאריז וזה הוא בכלל כהן שחלל כהונתו. ואלו הינו באים

לספר את תכנם של הכתבים המזוהמים ההם לא היינו מספיקים וגם אין הם ראויים לכך.

ברור היה הדבר, כי המלחמה של בעלי הישוב הישן היתה מתנהלת בשיטה ידועה וערוכה מראש. המלשינות על בן־יהודה היתה רק ההתחלה הם רצו לערער את הישוב החדש ולהרוס אותו עד היסוד, ואשר על כן בחרו להם את הנשק היותר בטוח: את נשק האמונה, למען הוליך שולל את דעת הקהל ולהטיל מהומה גם בין החובבים עצמם. מלבד זאת התחילו לארוג ולבקש תחבולות ולעורר מלחמה לטובת השביתה מעבודה בשנת השמיטה הקרובה ובזה חשבו להסב נזק חמרי לקולוניסטים ולחת עוד מכה אחת להישוב, שממנה לא יוכל להרפא.

והחובבים ו„בני משה" נמצאו במבוכה. הנשק שלהם כאלו קהה. לצאת ביד רמה ולהלחם מלחמת־הגנה — קשה היה, כי איך אפשר להתנצל על דבות נמבזות ועלילות חסרות־טעם, שהנפש היפה תקוץ בהן, או מי יבוא ויצא להתוכח עם ה„בריות היפות" על־דבר דעות ומחשבות המסורות ללבו של אדם ולהוכיח, כי לא הכצעקתה הבאה על-ידי יקירי ירושלים כן הוא? אם ב"מ יאמרו, כי לא באו לתת תורה חדשה, או לחתור חתירה תחת הישנה וכי שלמים הם עם ה' ועם ישראל, אז יבואו הצוררים של הישוב ויאמרו: אך מתחפשים הם. ולמלחמת תנופה לא מצאו עוז בנפשם. „בני משה" אשר בווילנה, כאנשים שקטים וצנועים, ועורך „המליץ" — הבמה החפשית היחידה של החובבים וב"מ — היו נוטים לשיטת השתיקה: צריך להחריש ולקבל את אבני הבליסטראות במנוחה ובתקוה כי סוף סוף יחדלו החצים, אחרי אשר יהיו לזרא לשולחיהם ויצאו גם מאפו של הקהל.

אבל פוליטיקה זו לא ישרה בעיניהם של אחדים מחובבי־ציון, ובראשם ה' אברהם יעקב סלוצקי, שכבר פרסם בימים ההם שורת מאמרים ב„המליץ" נגד כותבי-הפלסתר. לפי דעתם על „בני משה" ועל חו"צ לצאת במלחמת תגרה נגד הקנאים החשכים, לפרסם את החנפים והצבועים, לגלות את כל מסתריהם ולהציגם לפני עמוד הקלון למען הבאיש את ריחם בעיני הקהל ולא יוסיפו עוד להאמין בהם ובנדבותיהם. כן היו מי שיעצו „לאחוז את השור בקרניו" ולבוא בדרישה אל ראשי ה„כוללים" ברוסיה ולהתרות בהם, כי אם לא יחדלו הירושלמים ואם לא ישובו מדרכם הרעה— לא ינוחו „חובבי ציון" ולא ישקטו עד אשר יוציאו את הנתח מפיהם של הממונים וימסרו את הכספים המתקבלים מחוץ־לארץ לועד מיוחד שיפקח על החלוקה. וזאת לדעת, כי ועד־משגיח וקונטרולה — היו כמטפחת

אדומה לממונים הקדושים. מלבד זאת צריך היה, לפי הצעתם של הלוחמים, להוציא מפיו של ר' יצחק אלחנן, האוטוריטט היותר גדול בעולם הרבנים, גנוי מפורש למעשיהם של בעלי הפסקווילים, כי אלה היו מתפארים בהסכמה שניתנה להם בחשאי מאת הגריא"ס והיו נתלים באילן גדול זה.

זאת העצה היעוצה ישרה בעיניהם של „בני משה" וחו"צ, ושפ"ר ערך נוסח של מכתב להגריא"ס והעתקות ממנו נשלחו לכל חובבי־ציון, ובעת ועונה אחת נערכו להגריא"ס פטיציות מערים שונות בנוסח זה:

למעלת אדוננו מורנו ורבנו הרב הגאון הגדול שר התורה וזקן ההוראה בדורנו וארצנו כבוד שמו הוא תהלתו מרנא יצחק אלחנן ספקטור שליט"א הגאב"ד בקאוונא יע"א.

שלום וברכת טוב!

אנחנו החתומים מטה, מעטים מהרבה, יחידים מאלפי רבבה אחינו תמימי דעים עמנו—באנו היום לפני הדרת גאונו להביע מגינת לבנו וצערנו הגדול על השערוריות הנעשות בישראל זה ימים על שנה מאת האנשים, אשר בהושך ילכו ובהושך שמם יכסו. לעת צרה כזאת, בשעות הרעות האלה, אשר מצוק העתים, ילדי יום והמקרים המתרגשים עוד לבוא באו מגערת ודלדול בכל צרכי הגוף והנפש אשר לכנסת ישראל בארצנו הגדולה, בעת צרה כזאת נמצאו בנו אנשי רשע, מגרי מדון המשביתים שלום ישראל גם מבית. האנשים האלה מבלי יכלת ומבלי חפץ ל ה ז ק א ת ה ד ת באמת ובתמים במפעלים וענינים גדולים ונכבדים שמו להם לתכלית מעשיהם להרוס את הבנין האחד, אשר בנו גדולי עמנו, גאוני התורה, גיחי נפש וההיים אתנו היום לאוי"ט בארצנו ומדינות חו"ל.— הנרגנים האלה בקרדומות יבואו להרוס בנין עדי עד, בנין „חבת ציון", אשר רבות עמלו בוניו בו זה חמש עשרה שנה ורבות פעלו להשיב לב בנים לאביהם שבשמים ולעמם ונחלתם בארץ. זה שנה ויותר, אשר המסתתרים החשכים מתירים לעצמם כל מיני מלשינות ודבות רעות והם חותרים חתירות תחת חברת „ה ת מ י כ ה ל ע נ י י י ש ר א ל ע ו ב ד י א ד מ ה ו ב ע ל י מ ל א כ ה ב א ר ה" ק", החברה אשר הממשלה הכירה אותה לטובה ותקיימה וַתְּאַשְּׁרֶהָ. הנרגנים האלה מפיצים ברבים כתבי פלסתר לאלפים, כתבי עטל מלאים חרופים וגדופים, ציורים וצלמי בלהות לכל בעל בעמיו ועושה טוב באומתו ובעדתו. כמלשינים גמורים הם מאיימים על טובי עמנו, כי יבוס בשוט לשונם והנבלים המנוולים האלה, המדברים בשם חזוק הדת, העיזו פניהם לשלוח אלפי כתבי פלסתר על זקני הוראה וגאונים גדולים ומפורסמים שגם הדר"ג נוהג בהם כבוד גדול. החשכים האלה מרגיזים שלום זקני רבנינו ומהפאים דברים אשר לא כן על ארין הקדושה והעם היושב עליה. בהיותנו חרדים על כבוד התורה המתהללת ע"י אלה המתאזרים למחזיקיה, בהיותנו הסים על כבוד הבריות אין אנו נוקבים בשם

את העולבים והנעלבים וכבוד הדר"ג בחכמתו יכיר וידע ממי יצאה הרעה הזאת.. רק זאת חובתנו לאמר להדר"ג, כי הנרגנים האלה מפיצים השמועה בכל הארץ, אשר כבוד הדר"ג חופף עליהם ורוחו דובר בם. והדבר אשר יתן תקף ועז לשמועתם הוא, כי אחד מראשיהם הוא תמיד במהיצתו עם אדמו"ר ונמצא גם שם הדר"ג מתחלל על ידי עושי רשעה כותבי פלסתר אשר לא נרתעו לאהוריהם ממלשינות ומתיחת חוט של חשד במרד ומעל על חלק נכבד מכלל ישראל וינסו להלשין גם על כה"ע אחד ומו"ליו כי רותם זרה למלכותא דרקיעא וארעא...

בהעלותנו על לבנו כל השערוריות האלה ובדעתנו כי רוקמי מזמות אלה הנרגנים:

א) מפיצים ברבים השמועה כי הדר"ג מסכים למעשיהם ומאציל מהודו עליהם.

ב) כי החשכים האלה פוגעים בכבוד חלק נכבד מכלל ישראל והנכבדים הנפגעים משוט לשונם המה העומדים תמיד בשורה הראשונה בכל המפעלים שיש בכחם לחזק הדת ולהרבות תורה בישראל.

ג) כי בכל טהרת המדות שחובבי ציון מצוינים בהם, אי אפשר שלא ימצאו באלפיהם אלה אשר בחום לבם לא יכבשו את יצרם, ואולי חלילה ילמדו להרע מהמקולקלים האלה; ואז הלא תצא אש ותמצא קוצים ותבער ביעקב אש להבה, אש המחלקת אשר החריבה בית מקדשנו והגלתה אותנו מעל אדמתנו; וגם לא ימלט בימינו, אשר היד כותבת ומה"ע תְּאֵבִים מאד לפרסם כל דבר נפל בישראל שלא יבוא הדבר לידי פרסום לחרפתנו בין האומות וגם בעיני בני בריתנו במערב אירופה.

למראה כל הדברים האלה הננו מפילים תחנתנו לפני הדר"ג כי יְגַלֶּה וְיֵרָאֶה בתוך עמו כמלאך השלום, לעשות שלום אמת בפמליא של מטה, בין הפלגות ובזכות זה ישים הקב"ה שלום לנו גם בפמליא של מעלה, לתת אותנו לרחמים בעיני בני העליה, אשר מהם משפטנו יצא והננו מעתירים להדר"ג כי יואל לעשות שלום על ישראל בהדברים האלה:

א) יגַלה נא הדר"ג דעתו בדברים ברורים כי רע עליו המעשה לסכסך שלומי אמוני ישראל איש באחיו, כי שלום ישראל הוא חזוק הדת באמת ובתמים, כי תורתנו הקדושה נתנה לאור יומם ולא מראש בסתר דברה במקום תהו וחושך.

ב) הדר"ג יואל נא לגלות דעתו, כי אם יש מְעֻוָּת לתקון וחסרון להמנות בפעולות חובבי ציון המשפט הזה הוא לא לאיש ואיש כי אם להברורים שבעם, יחידי גדולי התורה, שנמנו לדבר מצוה זו והרימו דגלה לנס עמים. בהם אנו בטוחים שישפטו משפט צדק ולא בהנרגנים שנדעם כי כל מעשיהם במחשבה תחלה לקעקע

את כל הבירה ומהרסים ומחריבים לא ימנו במחזיקי בדק ומשובבי נתיבות.

ג) הדר"ג יואל להביע דעתו כי עון פלילי הוא מעשה הפצת פאסקווילים וכתבי עמל לירות ממסתרים לישרי לב, ועמל ואון הוא להוציא דבה על תמים דרך, מבלי לקיים מצות „שמוע בין אחיכם" כאשר הורונו חז"ל.

ד) הדר"ג יואל להודיע כי שקר טפלו עליו זדים, במה שנתלו באילן גדול לחלל כבוד אדמו"ר וכבוד התורה הקדושה אשר בשמה ידגלו כל הימים.

זאת היא הבקשה השטוחה לפני הדר"ג, בקשה היוצאת מלב אלפים ורבבות אחיו בני עמו. תקותנו תשעשענו כי יכבדנו בתשובתו ודברי אדמו"ר יהיו לנו למנוחה. ואלקי ישראל ששמו שלום וחותמו אמת ישים שלום במערכות עמנו לחזוק הדת באמת ובתמים בדרכי אמת ונתיבות שלום.

והננו חותמים בברכה לאדמו"ר ברכת אריכת ימים ברוב עוז ונעימות נצח לאדמו"ר ולכל מחזיקי התורה באמת, זאת התורה, אשר עץ חיים היא למחזיקים בה, דרכיה—דרכי נועם ונתיבותיה — שלום, אמת ואמונה.

על המכתב הזה חתמו רבים בוורשה וביניהם: — שפ"ר, זאב גלוסקין, מתתיהו כהן, דוב סטאוזסקי, חיים נתן גינצבורג, משה מנחם עפשטיין, ד"ר ט הינדס, בצלאל יפה, משה שטיינברג, א. ל. שאלקוביץ, אליעזר קאפלאן, צבי הירש מאירסון, ד"ר א. סולוביטשיק, ד"ר שמריה הלוי לעווין ועוד; בדווינסק: שלמה יהודה זקש, הרב ר' קלמן בהגאון ר' ראובן הלוי המו"צ בדווינסק, משה פרומקין, שמואל עוזרמאן, יונה דוב בלומברג, אברהם זעליג קלמנסון, משה יצחק בר' חיים ברלין, זאב וואלף צייטלין וברוך לייב רייסר. בויקטרינוסלב: הרב ר' זאב וואלף זאקהיים, מיכל מיידנסקי, יצחק טאראוויצקי, דוד כמוליאנוב, אברהם מנדל אוסישקין, ואברהם הרכבי; בווילנה: זלמן גורליאנד, שמואל שרגא פייגנזון וכו', ועוד מערים רבות אחרות.

הפטיציות הנזכרות לא זכו להמסר להגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל. על פי התכנית שהציעה לשכת ב"מ בווילנה התרכזו כל הפטיציות מוורשה ביאליסטוק, דווינסק ויקטרינוסלב—בווילנה ומשם היו צריכים לצאת שני אנשים: ר' זלמן גירליאנד וה' ל. עפל ולמסור את המכתבים לידיו ממש של הגריא"ס, מחשש שמא יודע הדבר ל„לשכה השחורה" הסובבת אותו והם יקחו את המכתבים ויעלימום מהרב. בינתים חלה ר' זלמן גורליאנד והענין נדחה עד שבטל לגמרי.

באותם הימים עברו ירחים אחדים ללא פסקווילים, והחובבים חשבו, כי כבר בא קץ להמהומה, אבל זו היתה דממה שלפני הרעש. בעלי

הפסקווילים התאזרו עוז לצאת למלחמת-תנופה בשאלת השמיטה, ובמהרה התחרשו כתבי-הפלסתר בסגנונים שונים ו-התנפלות מגונה על „בני משה" ועל גדולי החובבים. ולפתע פתאם הפתיע את הקהל פסקוויל אחד, שלא היה דוגמתו לכיעור: בו התנפלו הכותבים על כל אדם ועל כל מוסד בין ברוסיה ובין בחוץ-לארץ; בו נשמעו חרופים וגדופים על ר' יצחק אלחנן, הבארון גינזבורג, הרכבי, שפ"ר, אייזיק הירש וויס, חברת „מפיצי השכלה", ועוד. פסקוויל זה עורר התמרמרות כל כך גדולה בין כל חוגי הצבור וכל גדולי היהודים ברוסיה, עד שיצאו כל העומדים בראש העתונים, וביחוד ה„וואסחאד", במאמרים חריפים כלפי הפסקווילים של בעלי „הלשכה השחורה" ודבריהם עשו רושם, באופן ש„הלשכה" נשתתקה וזה שם קץ בבת אחת לכתבי-הפלסתר, ובזה נגמרה תקופת הפסקווילים.

ובעוד „בני משה" עסוקים להשקיע את הבערה שיצאה ללהב על-ידי אויביהם מחוץ, והנה קמו ל-ם אויבים מבית. האינטליגנית הירושלמיות עשו רושם גם על אחדים מחברי הועד של חובבי-ציון. הרי"מ פינס שלח לר' מנשה מרגלית—, שהיה אדם זהיר ופורמליסטן ושבעבודתו החובבית היתה יותר מן הפילנטרופיה, — את המחברת „דרך החיים" ועוד מכתבים חוזרים אחרים של ב"מ, והוכיח לו במכתביו, כי „בני משה" הם המנהלים האמתיים של הועד, הפועלים בארץ ישראל על דעתם ומשפיעים בחשאי על כל מעשי הועד, מבלי שירע הועד מזה. כן הדפים הרי"מ פינס מכתב גלוי להרב ר' דוד שלמה סלושץ, שבו ספר גם לו את דבר הממשלה אשר ביד הועד לחברת „בני משה" ביפו:

„החברה „בני משה" - כותב הרי"מ פינס—משתדלת לביא למטרתה בתפשה את כל הענינים הרוחניים לכל קדשי בני ישראל להתעסק בם, ועד היום השיגה את הדברים האלה:

„א) ידעה החברה הזאת לפעול בתחבולותיה השונות המרוקמות בסתר להביא את עצמות ההנהגה של ועד חברת התמיכה שבאדסא בידיה היא.

„ב) ידעה להפיץ בין העם על-ידי עושי דבריה בכל מקום את הרעה, כי אין תקוה עתה לישוב החומרי, אשר על כן אין להשתמש עתה בכל הכחות המקודשים לחבת ציון אלא להמטרה האחת: להחנוך על יסוד חבת ציון.

„ידעתי מאד, רב גדול ונכבד, כי לא אתה ולא שאר עומדי הועד היה מבני החברה הזאת, ואולי לא ידעתם כלל ממציאותה, ואם ידעתם ממציאותה אולי לא ידעתם את כחה ואינכם מרגישים את

פעולתה גם עליכם; אבל כבודכם במקומכם מונח וטעות הוא בידכם. אתם המדברים בועד הזה, אבל לא אתם הפועלים. הפועל באמת יושב בקרן־זוית ומניח ידו על כפתור נעלם והאופנים יסובבו והמוטות יתרוצצו והמכונה משתקשקת והפעולה נעשית ואתם אינכם יודעים מאומה, תדמו היות פועלים ואינכם אלא נפעלים, תאמרו להיות דוחפים ואינכם אלא נדחפים".

ועל בית־הספר ביפו אומר הרי"מ פינס, כי לא נוצר על־ידי ב"מ אלא למען העביר את בני ישראל על דתם, „להעביר כל קודש מישראל ולעשות את התורה להיסטוריה, ודברי הנביאים — לכנור שמנגנים בו משוררים, ולשון הקודש — לשפה לאומית".

מובן מאליו, כי סוד זה, שנתגלה לפתע פתאם בנוסח שבזה לחברי הועד, מרגולית והרב סלושץ, עורר אותם נגד חברי ב"מ אשר בועד: אחד העם ועפשטיין. היטב חרה למרגלית, על אשר היה כלי־חפץ בידי איזו אגודה נסתרה, שבראשה עומד בר־דבביה הרוחני, אחד־העם, ופעם אחת, בישיבה של הועד, קם מרגולית והודיע, כי הוא מתפטר ממשׂרתו בתור חבר הועד, מפני שאין הוא יכול לדור בכפיפה אחת עם אשר גינצבורג, הראש של כתה נעלמה ומשחתה, המקלקלת את הישוב בארץ ישראל ומערערת את כל בניני הועד ומכוונת את האנרגיה של ההובבים לצד אחר לגמרי: לצד עבודת הרוח על פי שיטתו, וכל תורתו היא כפירה גמורה והוא מתאמץ להעביר את בני ישראל על דתם ותורתם. וראיה לדבר, כי זלמן עפשטיין, תלמידו של אחד־העם, מתנגד להתלמוד ונוטה להקראות (!), ככתוב מפורש במאמרו „הספר והחיים" (ב„לוח אחיאסף" הראשון תרנ"ג).

אז קם אחד העם ומחה נגד העלילות והדבות של האינטריגנים על „בני משה". הוא הודה, כי הוא עומד בראשה של חברת ב"מ, אבל זוהי חברה שטובי חובבי־ציון משתתפים בה ואין בה שום כונות זרות ונעלמות, כל מעשיה מכוונים לטובת העם והישוב בארץ אבות. בכדי להסיר מעליו אשמה מתפטר גם הוא, אחד העם, ממשרת חבר הועד והוא דורש שתמנה קומיסיה מיוחדת לבירור הענין, קומיסיה, שלפניה ירצו את טענותיהם שני הצדדים, ואז יוכח הועד עם מי הצדק.

גם המזכיר של החברה, ה' זלמן עפשטיין, הודיע, כי ב„בן־משה",— אגודה שנזרקו עליה אשמות כאלה,— הוא מוצא את עצמו מחויב להתפטר מכהונת המזכירות עד אשר יתבררו הדברים.

בקומיסיה נכנסו: שמואל ברבש, משה פישרוביטש, אברהם גרינברג הפרקליט פיטקס ור׳ קלמן זאב וויסוצקי.

דבר הסכסוך הפנימי בין חברי הועד הטילה מהומה בין חובבי ציון באודיסה וגם בערים אחרות, שאליהם הגיע רק הד המאורעות. הפסקווילים כבר הכשירו עוד קודם לכן את הלבבות להאמין, כי אם אמנם יש הפרזה בכל דברי המשטינים, בכל זאת יש גם מקצת אמת בדבר. ומה טיבם של „בני משה" באמת—לא ידע הקהל, ואשר על כן הוחילו להתפשט שמועות משמועות שונות בדבר ה„קשר" שנתגלה בתוך הועד. ולהרב סלושץ נדמה, כי עכשו נמצאה שעת הכושר להכות חרם את „בני משה" עד אשר לא יוכלו קום. במכתב שהדפיס ב„החבצלת" (גליון 26) נאמר: „תקותי חזקה כי בעוד זמן לא כביר תעשה חדשה בהועד אשר תמשוך את לב כל אחינו החרדים אליו ולא יוסיפו לנדותו עוד. אכן ידי אסורות ופי סגור ולא אוכל לע"ע לגלות דבר".

המאורע בועד פקח את עינם של ב"מ להבין, כי שיטתם, שיטת הצניעות וההעלמה, שאחזו בה עד כה, היא היתה בעוכרם. ובמכתבם להר׳ מרדכי בן הלל הכהן כותבים חברי לשכת ב"מ בוורשה את הודוי הזה: „באים אנחנו להביע בזה את צערנו על כי ישבנו עד כה בחבוק ידים ונאמר לצאת ידי חובתנו בדומיה ארוכה, ובין כה וכה נתנו מקום נרחב למשטינינו האורבים לנפש חבת ציון, לעשות את מעשיהם זר מעשיהם מבלי כל מפריע ומבלי מכלים דבר. עתה נוכחנו לדעת, כי לא תהיה תפארתנו על הדרך הזה, כי לא בדברים יוָסר עבד ולא בדומיה איש אשר משחתו בו ואשר זה דרכו מעודו לילך ולהזיק... הן רואים אנחנו, כי האנשים האלה אין בפניהם כל מעצור ואינם שבים אחור מפני כל האמצעים: לחתור במחתרת או גם לשבור בריח ודלתים. המה כורכים שקר וכזב, און ומרמה ועושים מהם מטעמים ומעלים אותם על שלחן היראים ורכי-הלבב. ומי יודע אחרית דבר, אם לא נעזוב גם לעת כזאת את דרכנו, אם לא נתעורר מדומיתנו או מרוח התרדמה אשר נפלה עלינו מאז החלה המלחמה או לזאת חפשנו דרכינו ונחקור, ונבוא לידי החלטה, כי רב לנו להיות נחבאים אל הכלים וכי הגיעה השעה להראות לכל את מקור השקר אשר לשונאינו ואת אמתתנו אנו, להראות לכל, כי אין נפתל ועקש ביסוד ב"מ וכי כל חפצנו וכל ישענו הוא אך ישע עמנו אשרו וטובו. לדבר הזה קראנו גם לאחרים מטובי אחינו

בווילנה (ה' גולדברג, או ניישול ושוקיאן) ויהריו נמתיק סוד ונתיעץ כמשפט מה לעשות כעת".

ולפי שהתכוננו אז בועד האודיסי לבחירות חדשות של חברי הועד דפועל ביפו (אחרי מותו של בינשטוק), והועד וחבריו, בהשפעתם של סלושץ ומרגולית, החליטו: לבלי לתת לאיש מב"מ מדרך כף רגל בהועד, היה חשוב עד מאד לב"מ שידחו את הבחירות עד אשר יגמר הסכסוך בין ב"מ ובין הועד, ולכן פנתה הלשכה לראשי החובבים בבקשה: להשפיע על הועד שידחה את הבחירות עד תום הסכסוך, „כדי שתהיינה הבחירות בעת רצון ודעה מיושבת".

ביום 7 אפריל היתה ההתיעצות של „בני משה" בוורשה. מווילנה באו אך ה' שוקיאן וה' ווילקָריסקי. ועוד באספה הראשונה נוכחו הוורשאים, כי רחוקים דרכי הווילנאים מדרכיהם. „בני ווילנה אחזו בדרך ההרפּוּת— כותב ה' שמריהו לעווין לאחד העם — וממנה לא יסורו ימין ושמאל, ואנחנו כבר קצה נפשנו בהכנעה ושעבוד לפני הרבנים האומרים לנצח אותנו אך בזאת, בהרימם את „אמונתם" על נס, כמו אך להם נתנה „אמונה" זו וכמו אך המה הכרובים הסוככים עליה. אנחנו מצאנו, כי אל לנו להשלית את נפשנו ולאמר, כי מספר מתנגדינו הוא אך כמספר אלה היוצאים מחוריהם לעפר עלינו בעפר ולחלל את שמנו. עלינו לדעת, כי המה אך מטה זעם, המה אך השליחים לדבר עברה, ומימינם עוד עשרות ומאות משמאלם, ואם נתרפּס לפניהם עוד נתן בזאת חרב בידם להרים עלינו ראש ולהגדיל עקב".

ואשר ע"כ החליטו הוורשאים באספה: א) לעשות כל מה שביכלתם למען השלים בין חברי הועד. ב) לבקש את אחד העם, כי אפילו אם תגיענה הדבות למרום קצן לא יניח את מקומו בועד. ג) לבקש את טובי החובבים: אוסישקין, גולדברג, מרדכי בן הלל הכהן, אליהו קאפלאן מסקופין, כטאווסקי, גראד, סלוצקי, סירקין, מיידאנסקי—לנסוע לאודיסה ולהתאמץ לעשות שלום בין חברי הועד. וכן לכתוב לר' שמואל מוהליבר, כי יפעול על הרב סלושץ לחדול מריב.

חפצם של הוורשאים לצאת בגלוי למלחמה לא ישר בעיני רבים מהחובבים שפנו אליהם. אוסישקין ענה להם במכתבו מיום 11 אפריל: „מכתבכם הדאיב את לבי עד מאד. עוד הפעם תהוללו מלחמות, עוד הפעם רוגז ותגרות ועוד הפעם אבוד כחותינו על דבר ריק. מראינטריגות בועד באודיסה יודע הנני, אך לא באופן שאתם אומרים הביאו

את השלום. ומי יודע עד אנה נבוא, ראו הז רתיכם ואין לכם רשות להחל במלחמה רק על דעתכם ועל דעת בני ווילנה".

אולם הווילנאים לא חלמו כלל על־דבר המלחמה. האינטריגות הירושלמיות חדרו גם אליהם והם התיהסו בקרירות לכל הענין, כי הם הודו במדה ידועה לדברי המבקרים את בית־הספר ביפו. והרי"ל גולדברג שלח את עצתו לאשר גינצבורג לעזוב את מקומו בועד ולהכנע לפני מרגולית. כמובן היתה עצה זו למורת רוחו של אחד העם. הוא מתמרמר על התפקיד המוזר וההתיחסות הקרירה של הווילנאים והוא אומר במכתבו (כ"ג ניסן תרנ"ה) לבני וורשה: „אחרי אשר נתעוררתם ר א ש ו נ ה, עליכם החובה לקחת המשרה על שכמכם ולצאת בראש מחננו, אם ישמע קול מלחמה. עם הווילנאים תוכלו לבוא בדברים ולברר היטב, הלנו הם אם לצרינו".

ובינתים נדחו הישיבות הראשונות של הקומיסיה לברור הסכסוך י„בני משה" חשדו, כי בכונה דוחים את הדבר למען תת יכולת לצוררי ב"מ להכ ן את החמר הדרוש לכתב־האשמה של מרגולית, ולכן לא האמינו הרבה בתוצאות הטובות של הקומיסיה וגם באופן היותר טוב חזו מראש, כי האינטריגות לא תחדלנה. „האינטריגנים—כותב אחד העם—הם כלם בעצה אחת ועובדים עבודתם באנרגיה, ועל כן אחשוב, כי הקומיסיה, גם באופן היותר טוב, לא תועיל מאומה. כי אחר שכבר ראו הם שאפשר לפעול על הועד באמצעות אינטריגות לא ינוחו ולא ישקטו עוד, ובכל זאת אחשוב, כי עד שאראה מה אחרית הקומיסיה אין לנו לעשות מאומה. רק להיות נ כ ו נ י ם. וההכנה הזאת בידכם היא לעשותה: צריך לכתוב לכל אחינו מצב הדבר כמו ולעוררם על התולדות שתוכלנה לצאת מכל זה ולבקש מאתם שיודיעוכם תכף, אם נכונים הם לעמוד אתנו בקשר המלחמה, לכשתבוא העת לזה".

ואחד העם מודיע את החלטתו לבלי שוב אל הועד עד אשר יתקבלו התנאים האלה: א) שיאסרו על חברי הועד שלא ילכו לבית חבריהם ולא יקבלו את ההולך לביתם בשביל לדבר על עניני הועד מחוץ לכותלי הועד, אלא כל מה שאחד מוצא לדבר ידבר בפומבי בישיבות הועד, כדי להנצל מן האינטריגות; שלא ידפיסו חברי הועד שום דברים וידיעות על חייו הפנימיים של הועד בלי ידיעתם של החברים (כי לראשית המדון גרמו מכתביו של הרב סלושץ ב„המליץ"); שהועד מצדו ידפיס ב„המליץ" הודעה גלויה, שאינו שם לב ...... ישים לב לדברי המשטינים. אם לא

יסכים הועד לכל התנאים האלה יצא הוא מתוך הועד „לפי שאז אין ספק בעיני שלא יוקם השלום ואחר זמן-מה תצליח האינטריגה לסכסך עוד הפעם איש באחיו״.

סיף סיף נכנסה הקומיסיה ביום ד׳ אדר לישיבתה הראשונה. ראשונה דבר המאשים מרגולית. הוא השתדל לתאר את האגודה בצבעים היותר שחורים, ותמך בכל האשמות שזרקו על האגודה והביא גם ראיות ואיתות וטופתים לדבריו. „הוא יודע בע״פ — כותב א״ה ללשכת וורשה — כל איתן הפרזות שהרים פינס על נס, ואפילו הפירוש עפ״י „הדרש״ שעשה פ למאמרי „שתי רשויות״. בנוגע לפקטים לא האמנתי למשמע אזני, איך אנשים הנחשבים לישרים מהפכים מעשים שהיו ונותנים להם צורה משונה לפי הדרוש לחפצם, עד שמענינים טהורים וברורים יוצאה להם כמעט „עלילת-דם״ — (אין זו מליצה בלבד)״...

אחד העם השיב על הטענות מן הרגיון והמציאות עד שנסתתמו כמעט טענותיו של מרגולית. אולם הסכסוך לא נגמר עדיין בישיבה ההיא וגמר הענין נדחה לישיבה שניה. ואולם הישיבה הראשונה עשתה רושם קשה על א״ה, עד כי כמעט שהתיאש מתוצאות טובות. „רואה אני בפניו (של מרגולית) ובפני רוב חברי הקומיסיה, כי האינטריגנים שננו להם למודיהם וחקקום על לבם באופן קים, עד שקשה מאד להם לפקוח עיניהם ולראות נכוחה״.

ואמנם האינטריגנים לא חדלו מלעשות עבודתם. בימים האחרונים שלפני ישיבת הקומיסיה קבלו כל חבריה פסקיוילים מאיזו תחנות דכמוכות לאודיסה ובהם נמצאו העתקות מהמחברת „סכה״ ובכל דבר דעמימו את הענינים היכולים להוכיח שקרותן של הדבות. את השם „סכה״ הרגמו: „סוד כהני העם״. וכל זה נעשה למען השפיע על חברי הקומיסיה לרעתה של אגודת ב״מ.

ובעוד ב״מ בוורשה משתדלים בדבר משלוח דפוטציה לאודיסה למען השפיע על השלום — היתה הישיבה דאחרונה של הקומיסיה בביתו של ה׳ שמואל ברבש ואחד העם נתן באורים וקרא ציטטות מספרותם של ב״מ ומסר עובדות, וכשאסרו חברי הקומיסיה להכנס לחדר מיוחד להמלך בדבר פסק-הדין, קם מרגולית והודיע, כי הוא נוכח בצדקתו של אחד העם והוא מבקש מאתו סליחה על העלבון אשר העליב אותו ואת האגודה „בני משה״, ובפני כל דמסובין הושיט לו ידו ואמר: „נצחתני!״ הרב סלוצק,

שהיה באותו מעמד, לא צפה לאחרית כזו, ובראותו, כי תחבולותיו להלבין את פני ב"מ לא הועילו — נגש גם הוא לאחד העם ורצה להשלים אתו, אך אחד העם לא רצה לדבר אתו לשלום.

הועד האודיסי כאלו רצה לכפר את פני „בני משה" על אשר חשד אותם במה שאין בהם וכאות אמון להם לא התנגד אל הבחירה של הד"ר הלל יפה, חבר הלשכה היפואית של ב"מ, בתור ראש הועד הפועל, במקומו של בינשטוק. אולם חברי ב"מ בוורשה ובמקומות אחרים רצו עוד, שיהיו גם יתר שני החברים של הועד מ„בני משה". הם דרשו, שיהושע אייזנשטדט, בתור חובב־ציון בקי ומנוסה ומסור להעבודה, ישאר בועד היפואי, וכן שימנה לאגרונום ולחבר הועד הפועל ה' מרגליות־קאלוואריסקי, שהיה חבר לב"מ.

ואולם אחד העם לא היה נוטה לכך שיכנסו ב"מ בעובי הקורה של הבחירות, ומה גם שהרב מוהליבר התנגד למנויו של קאלוואריסקי, מפני שהיה לו קנדידט אחר. „הרבה יגיעות יגעתי — כותב א"ה במכתבו מיום ט"ז אייר — עד שעלתה בידי לנקות את ב"מ מן האשמה, כי כל מגמתם היא: לקחת בידיהם הנהגת כל הענינים ולגרש מכל מקום מי שאינו מהם. הפרזא ב„דרך החיים" „ירדה בכל" וכו' היתה לאות לשונאינו כי כן אנחנו. ואחר כל העמל ואחר שהודו מתנגדינו לפירושי, עוד אינני בטוח, כי לא נשאר איזה ספק בעמקי לבם, או יותר נכון, בטוח אני כי נשאר איזה ספק. ועתה הגידו בעצמכם, אם לא יצדקו שונאינו בעיני כל כאשר יראו כי כל של שת חברי הוה"פ נבחרו מב"מ? — מלבד זאת, גם האשמה השניה בדבר ההתנגדות להדת עוד לא נשכחה בליל ועוד גם מרגלית מראה באצבע על „הספר והחיים" של עפשטיין, אלא שהצלחתי לברר, כי אין זו דעת ב"מ בכלל, כי אם דעת יהידים שאין אחריותה על כל האגודה. במצב כזה אין לנו רשות להעלות עלינו חמת הגרש"מ, הרב האחד אשר עד כה לא נתן יד לשונאינו (לפחות בגלוי). והוא אמר בפה מלא לשפ"ר, כי אם יבחר קאלוואריסקי בתור אגרונום יראה בזה מופת ברור שידנו בכל וכי מתנגדים אנו להדת"... „ובכן האם לא זכה הרב שיזכרו לו כל עמלו בענין הישוב במשך חמש עשרה שנה וישימו לב לחפצו?"

ואמנם כך היה. „בני משה" הסתפקו בנצחון העיקרי במה שהשאירו להם את הד"ר יפה ואת יהושע אייזנשטדט — הראשון בתור ראש הועד

הפועל והשני בתור מזכיר — ולאגרונום נשאר ה' קייזרמאן, איש העומד מחוץ למחיצת ב"מ ומחוץ לכל מפלגה.

ואולם כפי שיש לראות מזה לא היו ב"מ בטוחים גם אחר הנצחון במצב המנוחה שאחרי הרעש ולבם היה מהסס, שמא עומדים הם לפני סערה חדשה. „עוד יותר נתפלא—כותב הר"ר שמריהו לעווין בשם לשכת ווארשה ביום ט"ז אייר הנ"ל — על דברי אחינו גאלדבערג שמצא לנחוץ להודיע אותנו מבערדיטשב העיר „לבל נעשה מאומה". והנה אזהרתו זאת בחדרה סתוטה בעינינו. אין זאת כי שיבת השלום פעלה עליו כל כך, עד שירמה כי אנחנו כלנו נצא ידי חובתנו אם נטמון מעתה ידינו בצלחת שנה או שנתים ונתענג על רב שלום, וכאחד הווילנאים השקטים על שמריהם איננו יודע, כי הירושלמים כבר אורבים להתנפל עלינו שנית, וכי בזאת שגם ה' מרגליות הכיר ערמתם לא נושע עוד תשועת עולמים. ה' לעווין-עפשטיין כותב לנו, כי כבר כשל כח אחינו הירושלמים מהלחם נגד מזעזעיהם וכי נחוצים למלחמה כחות חדשים ורבים באחינו פה הפצים ליַשֵן גם את הכחות הישנים!"

ואז עלתה מחשבה בלבם, כי הנסתרות של האגודה הרבו את שונאיה של אגודת „בני משה", ומלבד זאת לא חפצו לירות במסתרים, כי אם לצאת בגלוי בתור מפלגה גלויה, שמעשיה ברורים וכשרים, ולכן החליטו חברי לשכת ב"מ ביפו להסיר את המסכה מעל האגודה ולגלות את מסתריה ברבים. החלטה זו נתקבלה עוד תחלה, לפני המחלוקת הפנימית הגדולה, וכבכל פעם היה האיניציאטור של הצעה זו מיסד המפלגה ונשיאה—אחד-העם.

ביום כ"ד אדר תרנ"ה כתב באחד ממכתביו לב"מ ביפו, כי לפי דעתו „אי אפשר בשום אופן להמשיך חיי אגודתנו בתור אגודה מסתתרת כי באופן הזה לא רק שלא תוכל עוד להביא תועלת לחבת ציון, אלא עוד תהיה כאבן-נגף על דרך התפתחות הענין, בהיותה סבה למריבות וסכסוכים פנימיים ובהיותה גורמת להטיל חשד במעשי חבריה אופן שלא יוכלו עוד להיות לתועלת אף בפעולותיהם הבודדות על דעת עצמם כאשר עד כה.

„כי כל החוקים והצירימוניות אשר בשבילם היתה האגודה עד כה לאגודה מסותרת, לא רק שלא הועילו מאומה למטרתה אלא אף לא יצאו אל הפועל כמעט בשום זמן ונשארו „אותיות מתות" וגם „המשמעת" אינה אלא כתובה בספר ולא במציאות." „כי על כן, אם חפצים אנו בחיי

האגודה, עלינו להרוס בלי חמלה ובפעם אחת את כל „החומה הסינית", אשר בנינו סביבה, ולהפכה מאגודה מסותרת למפלגה גלויה, אשר ביד רמה תרים דגל התפתחות רוח האומה והטבת מצבה המוסרי על יסוד חבת ציון, ואשר תקבל באהבה ובפומבי את כל אלה שיש מהם תקוה להצלחת הענין; בלי כל צירימוניות יתרות ומבלי להסתיר שמותיהם. *)

וביום כ"ג ניסן תרנ"ה הדפיסו חברי לשכת ב"מ ב„הצבי" את ההודעה הזאת:

„הכחשה והודעה.

„זה כשנה אשר ה' פינס ועוד איזו אנשים דוברים סרה על „בני משה" ב„החבצלת" ובכתביהם וקונטרסיהם ושפה אחת לכלם: כי ב"מ תרבות אנשים חטאים אשר קמו להכחיד את האמונה מישראל ולמטרה זו הם באים אל בתי-החנוך ואל כל המוסדות הגדולים להפיץ בעזרתם את דעותיהם המשובשות וכן בודים הם על ב"מ דבות שונות אשר לשמען תצילנה אזני השומע. והנה עד כה החרשנו, כי מי מאתנו יואל להשיב לשוטים או משתטים או לחריפים כה' פינס, שמתוך חורפיה שבשתיה ואשר יש לו חשבונות פרטיים עם ב"מ, גם לפי עדות עצמו ב„החבצלת". אולם עתה עברו האנשים האלה כל גבול ונועזו להגיד ב„החבצלת" נומר 27, כי „מטרת החברה היא: ללמד בני יהודה קשת ולהכינם ולכוננם לאט לאט בכל מיני תחבולות גלויות ונסתרות עד כי בגדלם והיותם לאנשים לבם יהיה מלא מרד ומעל לאלקים ומלך וכישראל לפנים (אשר רק בני וחברת משה נדמו לכופרים האלה) כן יקומו ויתקוממו גם הם ולנתק כל מוסרות הדת והמוסר כבני ראבעספיער בשעתם!"... על מלשינות ודלטוריה כזו אי-אפשר לשתוק והיא המוציאה אותנו מגדרנו להשיב על העלילות ברשע. אולם אם נבוא להכחיש דבריהם אחד אחד עלינו לחבר ספר שלם ולאבד זמננו על פולימיקה עם האדונים האלה, שלזה אין לנו לא חפץ ורצון ולא זמן. ועל כן הננו משיבים תשובה כללית: כי שקר וכזב כל דבריהם. נאמנים אנו לה' ולממשלה ככל בית ישראל ואין לנו לא מטרה מדינית ולא דתית וחלילה לנו להתנגד לשום ממשלה או לדתנו. ומטרתנו אינה אלא אהבת ישראל, ומעשינו אינם אלא לפי המדות הטובות והטהורות ומתאחדים אנו לכל פעל טוב וחסד

*) עפ"ד חלק ד'.

בישראל ובאדם וחברים אנו לכל אלה המשתדלים להרים כבוד ישראל על-ידי עבודת האדמה, מלאכה והשכלה. ואמנם איזה זמן חשבנו ללכת בדרכי חברת „בני ברית" להצניע מעשינו הטובים, כדי שלא התערב תאות הכבוד במעשינו.

„אולם הכרנו, כי החשאי וההסתר גורמים לפעמים נזק וחשד, וע"כ החלטנו להיות למפלגה גלויה, אשר שמה על נסה אהבת ישראל המשתדלת להיטיב מצבו החמרי והמוסרי ע"י כל האמצעים הטובים והכשרים אשר על ידם יתכבד ויתגדל שם ישראל והמשתתפת לכל עושה טוב, בין שהוא ירא וחרד ומדקדק במצוות כהגאון קאלישר ובין שהוא חפשי כגראץ וסמולינסקין, ומעתה כל מה שנמצא לטוב לעמנו נציע בשם „בני משה" בכל העתונים וכמו כן נפרסם כל הדברים אשר יצאו לפעולה בעזרת ב"מ.

„אחדים מטפלגת „בני משה" הנמצאים בארץ ישראל, החותמים יום כ"ג לחודש ניסן א' תתכ"ו:

„ד"ר מ. שטיין, ד"ר הלל יפה, מ. דיזינהוף, יהושע אייזנשטדט, אליהו זאב לעווין-עפשטיין".

הנה כי כן הביאה המלחמה הגדולה נגד ב"מ לידי מהפכה גמורה בחיי האגודה, מהפכה שלא היתה לפי רוחם של רוב חברי ב"מ ברוסיה; מאגודה מסותרת נהפכה לאגודה גלויה, ככל האגודות הלאומיות הקיימות, שיש לה מטרות חומריות הדומות לשאיפות של „חובבי ציון", אלא שיש לה דרך ושיטה מיוחדת במקצוע התחיה של הרוח הלאומי העברי בגולה ובארץ אבות.

אבל ימי המלחמה מחוץ ערערו כל-כך את יסודות האגודה, עד כי גם הגלוי לא הועיל לרפא את הטעון רפוי בתוך האגודה ובחייה התחילה תקופה של חשבון-הנפש ושל בקורת עצמית: אם ובאיזה אופן ועד כמה צריכה היא להתקיים להבא?

פרק אחד עשר.

יסוד המרכז בווילנה.— העדר הקשר בין האגודות.— לשכת ווילנה וידיעותיה ע״ד פעולות האגודות בוורשה, הומל, פינסק, דווינסק, ועוד.— השאיפות הגרולות והמעשים הקטנים.— ההתאוננות מצד החברים.— המכתב של חבר הלשכה במוסקבה להלשכה בוורשה.— הבקורת של פעולת ב״מ.— טיבו של הרוח אשר לב״מ.— הכו עבודה!— ההתאוננות על התחדשותה של האגודה.— משפט הבקורת של הרדיקלים ושל המתונים.—הערעורים מצד ב״מ על מ׳רי בית-הספר ביפו.— בני לשכת ווילנה וחברי לשכת וורשה.— זאב גלוסקין ושפ״ר וחטאיהם נגד המשמעת.— בירור דינם במושב ב״מ בוורשה.— דעתו של א״ה ע״ד התקנות.—תקנות ב״מ של יהושע אייזנשטדט.— לשכת „דרך החיים״ ומשפטה על האגודה.— הפצם להתיר את האגודה.— ההתנגדות של לשכת וורשה להתרת האגודה.— ההתנגדות של לשכת ווילנה.— האספה הכללית של ב״מ באודיסה.— ההחלטות.— א״ה מושך ידו מלהיות המפקח של האגודה.— גסיסת האגודה.

עוד בראשית המלחמה נגד ב״מ, עם התחלתה של תקופת הפס־קווילים (תרנ״ד), כשנשקעה הלשכה המרכזית של ב״מ ביפו במחלוקת עם מתנגדיה הרבים ולא יכלה לשים לב אל עניניה הפנימיים של האגודה ולבוא בקשר-מכתבים תמידי עם הלשכות אשר בארצות הגולה, — הוקם בווילנה מרכז לב״מ ולשכת „עזרא״ נמנתה לאחד את כל הלשכות והחברים הבודדים ולשלוח להם ידיעות מכל הנעשה בין בני האגודה.

עד אז היה חסר כמעט הסעיף הזה בעבודת ב״מ. האגודה הזאת, שחלמה הלומות גדולים ושאפה לשאיפות רחבות, לא התיחסה בתשומת-לב הדרושה ליצירת קשר תמידי בין הסניפים והלשכות ובין כל החברים. רק גדולי החברים ובני העליה, המניעים הראשיים של כל התנועה, זכו לכך, ויתר החברים וכל לשכה בפני עצמה הרגישו עצמם כאי-שמם בתוך ים רחב. המו הגלים ורעשו מסביב, התלקחו מלחמות, נעשו מעשים כלליים, ברוחה של האגודה או כנגד רוחה, — והם ראו אך אפס קצם: לפרקים היו מקבלים איזה מכתב מיפו על-דבר הצורך לתת תמיכה למוסד זה או

אחר, או מכתב מבית-הלוי ע״ד נחש שנשך את אחד הערביים, וכדומה. אבל מה נעשה בחיי האגודה הפנימיים? מה עושים „בני משה" בתור „בני משה"? במה מצטיינים מעשיהם ומפעליהם ממעשיהם של יתר חובבי-ציון? מה עושה האגודה בתור אגודה?—על כל זה לא היתה להם תשובה.

ולשכת „עזרא" (ווילנה) נסתה להשיב על זה במכתביה החוזרים מיום י״א סיון תרנ״ד וא' אלול בשנה ההיא. אולם צריך להודות, כי מכתבים אלה לא היו יכולים לשמח את לבותיהם של „בני משה", ששאפו לאיזו עבודה גדולה ומסוימה, שרק „בני משה" על-פי רוחם יהיו מוכשרים לה.

בתור הקדמה למכתבים מדברת לשכת „עזרא" על העיקרים הראשיים של האגודה. „אחת מהמטרות הקדושות אשר הצבנו לפנינו להיות יסוד מוסד לפעולתנו לטובת עמנו וארץ הקודש היא — החנוך: לחנך את הדור הצעיר לפי רוח הלאום במובנו האמתי, שיהיו בנים נאמנים לארץ הקודש, לעמנו ולשפתנו". והלשכה מביעה את שמחתה לראות, כי רבים מב״מ יפעלו במקצוע זה בשקידה.

אבל מה היא פעולה זו? המספיקה היא להניח את דעת החברים והיכולה היא להשיב ולפרק את השאלות החנוכיות הגדולות? — והנה מספרת „עזרא":

בלשכת ישרן (וורשה) נוסד בית-ספר „יהודיה", שבו לומדים מאה נערות, מחציתן בלי מחיר; — בלשכת „הומיה" (הומל) קבל על עצמו אחד החברים לפקח על בית ה„תלמוד-תורה" ואחד החברים — על בית-הספר הפרטי; חברי לשכת „הלל" (דווינסק) שמו לב לחברת עוזרי-המסחר המקומיים וחבר אחד מורה בבית-הספר למלאכה „ובנאומיו ישתול בלב הנערים אהבה טהורה לעמנו ורגשי כבוד ללאומנו"; בלשכת „מוריה" נאספו סכומים גדולים לטובת הועד באודיסה ורובנוב בא לעיר להתוכח עם הסטודנטים בדבר תולדות ישראל; באחת הלשכות מורים שני חברי ב״מ ב„תלמוד תורה" ונוטעים בלב התלמידים מדות טובות „לחבב עליהם את עמנו וכל קדשיו"; בלשכת „זרובבל" (פינסק) נקראים רפרטים בדברי ימי עמנו ומשתדלים בדבר פתיחת חדר-מתוקן; בכל הלשכות מפיצים ספרים מועילים, וכו'.

אמנם מנקודת-השקפת ה א י כ ו ת העולה על הכמות וה„צעדים קטנים אבל בטוחים" של „בני משה"—אפשר היה למצוא קורטוב של נחמה גם במעשים הפעוטים הללו. אבל לאנשים מעשיים ורגילים בעבודה מעשית כ„בני משה", אנשים שהיו גם חובבי-ציון פשוטים בחייהם

הרגילים ושבכרו בפועל את המעשה על הרוח—לא היתה עבודה זו יכולה לתת סיפוק. כל אלו המעשים נעשו על־ידי ב"מ בתור אנשים פרטיים, אך הרי להאגודה בכללה אין בזה שום תפקיד.

וזו היתה הסבה הראשית שגרמה להתאוננות מצד החברים על ההנהגה מן הימים הראשונים ליסוד האגודה עד ימיה האחרונים. ואם בימים הראשונים נסה עוד אחד העם להשביח את המית המתאוננים, בהבטיחו, „כי לא לכך נוצרה האגודה, שתהיינה ידי החברים מלאות עבודה כל הימים, וכי אם גם נשב כלנו ימים ושנים בלי כל עבודה, ורק פעם אחת בכמה שנים יהיה חפץ באגודתנו לצורך המטרה הכללית—דינו"[1],— אבל הטענות והערעורים הלכו הלוך וגבור והבקורת העצמית של החברים והתרסתם כלפי ההנהגה נשמעו בכל תוקף ועוז.

אחד המכתבים האלה, שנשלחו מאת חבר לב"מ במוסקבה ללשכת זורשה בשנת תרנ"ה, נותן לנו מושג נכון על־דבר ההשקפות ששלטו אז בין „בני משה" היותר נאמנים על האגודה ומטרותיה. בנגוד להשקפתו של אחד העם, כי האגודה לא נוצרה לשם עבודה, מוצא בעל המכתב, כי מטרת כל חברה היא איזו פעולה או עבודה. להוציא לפועל דבר אחד נחוץ כח גדול, כח תמידי, ויען אשר אי־אפשר לאדם אחד להקריב את כל כחו לעבודת הכלל, על־כן נחוצה השתתפות הכחות הקטנים של האנשים הפרטיים לכח אחד גדול. והכותב מגדיר אפוא, כי כל חברה היא „השתתפות כחות אנשים פרטיים לכח אחד גדול לפעולה ולעבודה". ו„חברה אשר מטרתה לא לעשות דבר־מה, כי אם להיות, אינה מן המציאות ואין לה כל צדקה להתקיים". השאיפה של „בני משה" להיות אנשים טהורים וישרים היא, לפי דעתו, מגוחכת. „חברת ברי־לבב תעורר צחוק בלבנו כחברת ארוכי־חוטם, או צהובי־שער, או מגולחי־זקן, יען כי התאחדות אנשים כאלה אינה מביאה תועלת לא להם ולא לעולם. לאדם אין כל נחיצות לאמר לחברו: „הנני אדם ישר וגם אתה אדם ישר — הבה ונהיה שני אנשים ישרים".

והכותב יוצא מנקודת־השקפה זו לדון על־דבר „בני משה" והוא בא לידי מסקנות מעציבות. „מה מטרת אגודתנו? — שואל הוא—חי נפשי, כי למרות כל „דרכי החיים" וכל המכתבים החוזרים אשר השגתי במשך כל שנות קיום האגודה קשה לי לענות על השאלה הזאת. מן הכתבים

---

[1]) עיין „נסיון שלא הצליח" עפ"ד ד' 221.

האלה יודע אנכי, כי כל חבר צריך להיות איש ישר, היינו, שאם איננו איש ישר לא תקבלהו החברה אל תוכה (כי האגודה לא תעשה את חבריה לישרים, יען כי אין לה אמצעים לזה, ובכלל אין אמצעים לדבר כזה הנוסד על הטבע, החנוך, וכו'); צריך להיות לאומי (טוב מאד!); צריך להיות חובבי-ציון (מובן!), צריך להיות מתון, זריז, איש-אמת, צריך לשמור את הדגל, וכו'. אך כל אלה לא המטרה, כי אם תכונת החברים, אשר בלעדם לא יקובלו אל החברה ובלתי-מוכשרים לקחת חלק בעבודתה. כל אדם הוא בטבעו מתון או מבוהל, זריז או עצל, אוהב את עמו או בלתי-אוהבו, טוב או רע, ועל-ידי הסתפחותו אל האגודה לא ישנה את טבעו ועל-ידי תעודת-החבר לא יהפך מרע לטוב". אך מה מטרת החברה? „אחדות? משמעת? אך הלא גם אלה אמצעים ולא מטרה בפני עצמה". למה שואפת החברה? להרים את מצב הרוח של היהודים ולהכשירם לעבודה לאומית? אך אם לשם זה הלא דרושים אמצעים חמריים ליסוד בתי-ספר ולהפצת ספרים מועילים. ואם כן למה הוא ההסתר והצירמוניות למה באו? הלא אפשר ליסד חברה פשוטה ולקבל חברים, מבלי שים לב אל אשר בלבם. „אמנם חברה מסותרה מועילה היא מאד, כי יש בידה לעשות דברים אשר לא יוכלו לעשות אנשים ידועים. מורא חברה כזאת על פני העם והיא יכולה לפעמים לסתום פיות פינעסים ובני-טובים אשר רבים היו ורבים יהיו והמביאים באמת נזק רב לאומתנו, אך מה אנחנו רואים? החברה הנוראה הזאת יראה היא מקול עלה נדף, היא חוששת על קיומה ועל דגלה יותר מעל עבודתה וע"כ בשעת הדחק אינה עושה מאומה לבל יאמרו עלינו כה וכו'".

ומהו טיבו של הרוח, אשר אותו אומרים ב"מ לצרור בכנפיהם? שואל הכותב. זהו „אך רוח המרחף על פני תהו ובהו ואינו שוה מאומה. אי-אפשר לתת בלב אנשים שיצאו מכלל תינוקות של בית רבן רוח ברוח-פה בלבד. זה שנים אחדות אשר הנני ב"מ ולא הרגשתי עד היום שום רוח, מלבד הרוח הפנימי העצור בקרבי מראש. את כל אשר עשיתי (מלבד התרומה השנתית, או קבלת ומשלוח מכתבים) עשיתי בתור לאומי חובב-ציון, וזאת עשיתי ואעשה אם אהיה ב"מ או לא. וכמוני כן ראובן ושמעון ושאר חברי האגודה".

„הננו מתאוננים על התרשלות, על אי-המשמעת, וכו'. אך לא בהחברים האשם, כי אם בעבודת האגודה. הבו לנו עבודה שנכרת מתוכה נחיצה ארגניזציתנו-- והארגניזציה תוטב מעצמה; הראונו שנחוצה משמעת—

והמשמעת מאליה תמצא; דרשו ממנו מעשה — וההתרשלות תהיה כלא היתה".

והכותב מערער גם על ההצטדקות של האגודה ועל התאמצותה להראות, כי כשרה היא ומטרותיה. „הננו נחבאים אל הכלים ונשבעים שבועי-שבועות שנמשלים אנחנו כחרס הנשבר, שאיננו העזים שבאומה, חרדים אנחנו עם אל ועם קדושיו נאמנים, לאתויי גם את הרבנות מבריסק. נניח שתצלח זאת בידינו ומנגדינו ישכחו אותנו ואת קיומנו והעם יאמין כי כלנו צדיקים, כלנו חסידים, ומה יהיה הלאה? נשלח את פרוטותינו לבית-הספר ביפו, לא נדפים את המכתבים מארץ ישראל, משום כי אפס כסף נהיה ברי-לבב, או נאמין שהננו כמו אלה, עד אשר יעלה זכרוננו לפני איזה רע ובליעל ויאלצנו להחל את ה„על-חטא" מראש, והיה כי יראה שנכנעים אנחנו ויתן לנו את היד לנשוק וירפה ממנו עד עת מועד".

כזה היה משפט-הבקורת של הרדיקלים שבחבורה. מצד אחד היו פכחים למדי ויכלו לתת לעצמם חשבון קר על-דבר מהותה של האגודה ופעולתה הממשית ודרשו מאת האגודה איזו עבודה כללית, גדולה ורחבה, המתאימה להתכנית הרחבה שרשמו להם. ומאידך גיסא רצו לראותה בתור אגודה לוחמת, הנאמנה לשיטתה, שיטת הלאומיות, ומתרחקת מכל „קומפרומיסים שעל מזבחם הם מקריבים את דעותיהם ועושים נחת רוח לחשובים שונים".

ואולם שונה מזו וגדולה מזו היתה הבקורת שנשמעה מן הצד האחר—מצד המתונים שבאגודה, הנוטים אל המתינות ואל הצורך להיות זהירים ולא להרגיז את הקהל בעניני דעות ואמונות, בכדי להחשב לכשרים גם בעיני החרדים ולחבב את הרעיון הלאומי גם על הדתיים.

תקופת-הפסקווילים והמלחמה נגד בית-הספר ביפו הספיקו לעורר גם בלבם של „בני משה" מטפוס זה ערעורים על המורים ביפו, אשר במעשיהם החפשיים גרמו לכל המלחמה הזאת. לא רק בני לשכת ווילנה שבכל הימים, מאספת ורשה עד עכשו, לא חדלו מלהטיף לשלום עם החרדים ומלדרוש מן החברים להיות נאמנים למסורת-אבות, לכל הפחות בפומבי, כי אם גם בני לשכת וורשה באו לידי החלטה כזו, כי אלמלי רצו המורים ביפו היו יכולים להשקיט את הסערה. ומה שהעלימו „בני משה" מרבים גלו לחבריהם בלשכת אר"י (ארץ ישראל). „לא נכסה מכם—כותבים הם—כי על-פי הכרתנו הפנימית הננו חושבים, שלו חפצו אחרים מהמורים הלומדים בבית הזה להביא קרבן יותר גדול להענין הגדול

ונבונים היו לשנות מהנהגתם בחברה, כי אז לא נתנו פתחון־פה להעלילות".

כי בני לשכת ישרן ידעו את הרוחות השולטות בתוך החברה, הם ראו, כי סכנה מרחפת על קיומה של האגודה בגלל התנגדותם של החברים עצמם נגד מעשיהם של בני ארץ ישראל. זאב גלוסקין ואחריו שפ"ר עשו צעדים אחדים כנגד המשמעת ושפ"ר כתב בעצמו בחמתו, במכתב לבני ווילנה, כי „בני משה" משחתם בהם.

ומענין הוא בנידון זה הפרוטוקל של אחת הישיבות ללשכת ישרן שהיתה במוצאי השבת ד' דחוהמ"פ תרנ"ה. בישיבה העמדו לדין החברים שפ"ר וגלוסקין, על פי דרישתו של אחד העם. גלוסקין—הודיע א"ה—כתב ללילנבלום דברים אשר לא כן על האגודה ושפ"ר כתב לווילנה כי „יסוד אגודתנו משחתו בו".

שפ"ר השיב, כי אמנם כתב הדברים האלה, אך אינו מוצא בנפשו כל עון אשר חטא, כי ראשית כל כתב את המכתב להאחים בווילנה לפניהם שפך את לבו על ביה"ס ביפו ועל המורה גרזובסקי, אשר הקדיח תבשילו, וממכתב ארוך זה, שיש בו נמוקים וטעמים מפורשים, הוציאו רק שלש מלים ומהן שופטים על השאר.

המכתב של שפ"ר נקרא לפני הנאספים עד תומו. ה' א"ש פרידברג מציע לתת נזיפה לשפ"ר בעד דבריו. שפ"ר עונה, כי יוכל לקבל את הנזיפה עם כל תוצאותיה, כלומר — הוא נכון לצאת מהחברה, כי את דעותיו לא יוכל לשנות ואם כל חבריו רבו עליו ודנים אותו בנזיפה, לא נשאר לפניו כי אם לצאת מהחברה ולהפר ברית־אחים. ד"ר הינדס משיב, כי באופן כזה אי אפשר לשום מפלגה להתקיים. עתה יפנה שפ"ר עורף לחבורה ומחר ילכו אחרים בעקבותיו והאגודה מה תהא עליה? לפי דעתו הרשות ביד שפ"ר לחשוב מחשבות ולבקר בכל העולה על רוחו, אך אין הרשות בידו לעזוב ברגע זה את הדגל ואנוס הוא לקבל עליו את נזיפת החברים.

ואם שהמשבר לא בא באותה הישיבה, אחרי שהצטדק גלוסקין ושפ"ר קבל את הנזיפה ונשאר בתוך האגדה, אך המשבר הפנימי לא פסק. בירם האחת נלחמו „בני משה" נגד בעלי־הפסקווילים ובלבם קננה תולעת הספק, אם כדין עשו החברים בארץ ישראל ואם אין מקצת אמת בכל הצעקה הזאת הבאה על בני הישוב.

ובה בשעה שהמשבר הפנימי היה קרוב, משום שהמעשים שנעשו על ידי החברים הבודדים היו קטנים לפי ערך הדרישות שדרשו החברים

בהאגודה—ישבו ראשי האגודה וחלמו על דבר הטבת האגודה על ידי „ספר־תקנות חדש. הם לא ידעו את הסוד, כי התקנות הן רק כדבק במקום שיש אחדות־הפעולות ויש אמונה במטרה הכללית, אך מהעת שבה מתחילים החברים לפקפק בעצם מהותה של האגודה, מה הן התקנות כי תבאנה לעזר?

ואולם בימים הראשונים אחרי כל מכשול היו „בני משה" רואים תמיד את החסרון בספר־התקנות ובלקויים שבו. נדמה להם, כי אם ימצאו את הבטוי הנכון לשאיפה, את ההגדרה המדויקת של המטרה, יעלה בידם להסיר מכשול מעל דרכם. צריך לחבר אך הפעם פרוגרמה ברורה ומוגבלת של ב"מ, „אשר לא התן עוד מקום לבלבול הדעות". כזו היתה החלטתם של בני לשכת „דרך החיים" (אודיסה). אלא שבפעם הזאת לא רצה אחד־העם להתעסק בחבור התקנות. „מאחר שכל דברי עד כה—כותב הוא — לא הועילו לברר הדבר, אות הוא, כי אני אינני מוכשר להציע בזה פרוגרמא רצויה לכל אחינו, ומה בצע אפוא כי אשוב ואשנה דעותי והשקפותי עוד פעם אחת? אבקשכם לבל תראו בדברי אלה איזו כונה צדדית או איזו תרעומות מסותרות. חלילה לי! רק דברים שבלבי באמת אני מגלה לפניכם. רואה אני שכל הפרוגרמות שיצאו מתחת ידי עד כה, מן „דרך החיים" עד „שלשת הסעיפים", אשר בעיני אני נראו ברורות ומוגבלות כל צרכן, לא הועילו מאומה לברר גם לאחינו עצמם מה אנו ומה חפצנו. ועל כן, בראותי כי גם עתה הנני הולך ומציע עוד הפעם מה שכבר נאמר ונשנה על ידי—אמרתי אל לבי: מי יודע, אולי כל הבלבול והמבוכה שבינינו באו באמת ממה שהכנסתי בתוך עניננו דעות סוביקטיביות שלי, שאין דעת רבים מאחינו סובלתן, ואולי טוב באמת לשנות את הפרוגרמא באופן רצוי לכל חברינו על־ידי שיוסר מקרבה כל מה שאיננו אלא קניני הפרטי?"

ואחרי שלא רצה הוא להיות השליח לדבר זה—נמצא לו ה' יהושע אייזנשטדט, שהיה מחובבי ההצעות וממציאן התמידי, והוא ערך, בשם הלשכה בארץ ישראל, את הנוסח הזה של התקנות:

„תקנות „בני משה".

בשם בני משה נקראים אנשים מישראל המאמינים באפשרות תחית עמם והנכונים להקריב חלק נכבד מאהבת עצמם וכבודם בשביל טובת אומתם.

סימן א׳: מטרות ב״מ.

§ א) להשריש בלב כל בני ישראל האמונה באפשרות תחית ישראל.

ב) לעורר את רגש האהבה הלאומית ולהרים אותו למדרגת אידיאל מוסרי אשר יכבד על פני כל העם.

ג) להוקיר על העם את כל קניניו הרוחניים: שפתו, תורתו הכתובה והמסורה, חכמתו ודברי ימיו וכל המסתעף מהם. ויחד עם זה לעורר בו אהבה להשכ״ה כללית.

ד) לסגל לכל כתות האומה את מדת הסבלנות, כי לא תצררנה אשה את רעותה ואחד מבניה את חברו בשביל עניני אמונות ודעות ומנהגים, כי אם כולן תתאמצנה להעמיד את האושר הכללי של האומה למטרה ראשית לכל פעולותיהן.

סימן ב׳: הדרכים לפעולות ב״מ.

§ א) לעשות את כל מעשיהם אך ודוקא עפ״י אמצעים ישרים, טובים וכשרים ומותרים מצד הממשלה והמתאימים עם המדות הטובות המוסריות ולבלי השתמש באמצעי בלתי כשר וישר אף אם ברור הדבר כי על ידו יגיעו למטרה רצויה.

ב) אמת, צניעות וכו׳: כל המדות הטובות הכתובות על תעודות ב״מ.

סימן ג׳: פעולות ב״מ.

§ א) להקדיש מיטב כחותיהם להטבת מצב החנוך, וביחוד בארץ ישראל, ולחנך את הדור הצעיר בחנוך מתאים עם מטרות ב״מ.

ב) להרים את מצב העם עד כי בעצמו יתאוה להשיג מטרות ב״מ.

ג) להפיץ בישראל ידיעת שפת עבר, תורתו וחכמתו ודברי ימיו ולעזור לכל האגדות הרשמיות העוסקות במקצוע זה.

ד) לחזק ידי כל החברות המקוימות מהממשלות—איש איש לפי חקי ארצו—המחזקות את ישוב ישראל בארץ ישראל.

ה) להמציא לבני הגולה ידיעות אמתיות מהנעשה בעולם ישראל בארץ ישראל.

סימן ד׳: מי ראוי לשם ב״מ.

§ א) כל איש ישראל שלא פרש מהאומה, בעל מדות טובות, היודע עברית (ויש חושבים להוסיף גם אחת השפות הלועזיות ? ?) אשר שנה וקרא והפץ בכל לבו להשיג מטרות ב״מ יוכל להחשב במפלגת ב״מ.

הערה א. הנהגת החבר וג״כ בענינים הדתיים איננה נוגעת לב״מ, כי הסבלנות הגמורה והמחלטת היא אחת מיסודותיה, וע״כ יוכל להיות לב״מ, גם היותר חפשי בדעותיו וגם היותר אדוק וחרד.

הערה ב. אנשים מצוינים היכולים להביא תועלת גדולה למטרות ב"מ מקבלים לב"מ אף אם חסרה להם אם ידיעת שפתנו (או ידיעת שפת לועז) אך בתנאי שיקבלו עליהם למלאות החסרון.

ס"מן ה': החובות המוטלות על כל אחד ממפלגת ב"מ.

§ א) להתאמץ לסגל לו את המדות הטובות המוסריות.

ב) ללמד את ב"ב עברית ולחנכן ברוח ב"מ לפי מטרות ב"מ. (סימן א.)

ג) להשלים ולהרחיב חוג ידיעתו בחכמות ישראל והעמים.

ד) לברוח בכל האפשר מן המחלוקת.

ה) לקבוע עתים לעסוק בפעולת ב"מ (סימן ג).

ו) להקריב חלק נכבד מאשרו הפרטי לטובת הכלל.

ז) לבלי השתמש בעניני ב"מ לטובתו הפרטית.

ח) להשתתף בפרוטתו, לפי ערך מצבו ורצונו הטוב, בההוצאות הדרושות לצרכי ב"מ."

בתקנות אלה רצו בני ארץ-ישראל לפרק את השאלה בדבר הדת ולבאר מפורש, כי האגודה מתיחסת בסבלנות גמורה להדעות והאמונות של החבר, בכדי שלא תהיה האחריות על האגודה בעד מעשיהם של החברים הפרטיים. וביתר הדברים היתה האגודה מוסרית בעיקרה, אך בלי כל סודיות והסתרה, ומטרותיה היו כשרות וצנועות ופופולריות, ודלתותיה נפתחו בעד הכל.

ואולם אחרי שכבר נכנסה תולעת השפק בלבותיהם של בני אודיסה— לא הועילו גם התחבולות האלה לרפא את הפצע. סוף-סוף נוכחו המיסדים, כי התקנות הן רק חתיכת-נייר ואין בכחן לקומם את ההריסות של האגודה מבית ומחוץ.

בנידון זה מענין הוא המכתב-המשפט שהוציאה ההנהגה האודיסית עצמה על „בני משה", ומפני חשיבותו אנו מוסרים אותו בזה כמו שהוא: *).

*) בהערה למכתב זה בעפ"ד חלק ד' אומר אחד העם: „המכתב הזה נמצא אצלי בכתב-ידי, בלי חתימות, כי הועתק אה"כ שנית מתוך כתבי לכתב נקי, שעליו חתמנו. ואפשר שבהעתק שני נעשו איזו שנויים קלי-ערך, אך הנוסח בכללו לא נשתנה. על החתום באתי אני וחברי הלשכה באודיסא".

במכתב אשר בידי, שנשלח ללשכת וורשה, לא באו שום שנויים, מלבד שורות אחדות בסוף המכתב: „בכל הדברים האלה הננו כותבים גם לוו. וכשנקבל תשובתכם ותשובתם נפנה בשם כלנו לאחינו שבא"י. לע"ע נבקשכם לבל תכתבו

„אחים יקרים!

בשבועות האחרונים נועדנו אנחנו הח"מ פעמים אחדות לשאת ולתת בענין אגדתנו, ותוצאות הדברים הננו חושבים לנו לחובה להציע בזה לפניכם.

כידוע לכם, מעת נוסדה אגדתנו, זה השנה השביעית, לא ידעה מנוחה פנימית ולא יכלה למצא דרכה, להתפתח בנחת. „בצעדים קטנים אבל בטוחים", כאשר קותה מ"אש. טובי החברים הרגישו על כן כל הימים, כי איזה משגה גדול הונח ביסודה, אשר יעמוד למכשול להתפתחותה. בראשונה אמרו: אולי מונח המכשול בתקנות האגדה, ושנו את התקנות פעמים ושלש, אך האגדה לא נרפאה. אחרי כן נסו לבקש החסרון בהעדר מרכז הגון, ויחליפו גם את המרכז פעמים ושלש, אך האגדה לא נרפאה. לפני שלש שנים נעשתה ריפורמא גדולה ביחס לשני אלו הדברים יחד: התקנות נתכוצו בשלשה סעיפים קטנים, בשביל להניח מקום להתפתחות חפשית, והמרכז נקבע במקומו הטבעי, בארץ ישראל. אלה החברים אשר השתתפו עוד בריפורמא זו זוכרים בודאי, כי היא נחשבה בעיניהם כנסיון אחרון ומחלט, למען דעת אם יש בנו כח לחיות או אין. אך הנה עברו מני אז שלש זקנים, וגם הנסיון הזה לא עלה יפה: המחלה הפנימית לא סרה, וכי כן עתה אנו מרגישים כלנו (אף כי לא כלנו מגלים זאת מלבא לפימא), כי אין באגדתנו רוח חיים אמתיים, וכל תנועה קלה שתתעורר לפעמים לא ממקור החיים הפנימיים היא באה, כי אם מאיזה סבה חיצונית, על ידי איזה מניע מלאכותי. סבה חיצונית כזו (השאון שהקימו אנשים רעים) עוררה תנועה קלה גם בשנה האחרונה, ואחדים מטובי החברים מערים שונות באו לעירנו בקיץ העבר להועץ אתנו יחד ע"ד מצב הדברים.

הרבה עסקנו אז בשאלה זו, כל אחד גלה את כל לבו, את השקפותיו על עצם מטרת האגדה וערכה, על דרכיה בעבר וחייה בהוה. והשיחות האלה פקחו עינינו לראות מה שבקשנו בכל השנים שעבר ולא מצאנו: את המשגה היסודי אשר המית רוח אגדתנו כמעט בשעת לידתה. המשגה הזה הוא מה שבאמת נתקבצו תחת דגלנו אנשים רחוקים מאד זה מזה בהשקפותיהם היסודיות על דבר רוח האגדה ומטרתה

לשם מאומה מזה". על טופס המכתבים חתומים אשר גינצבורג וי"ח רבניצקי „בשם כל החברים באודיסא".

ואופני עבודתה. כל היחס שביניהם, אשר הביאם להתחבר יחד, הוא מה שכלם חובבי ציון אמתיים, המסורים לעבודת הצבור בלב שלם, וכלם הרגישו את הצורך לבור מתוך המון חו"צ את מיטב הכחות ולחברם לעבודה משותפת באחדות וסדרים. אבל במהות העבודה הזאת וגם במושג האחדות והסדרים רחוקים הלבבות ריחוק גמור, וכל אחד, בתתו יד לאגדתנו, קוה למצוא בה מה שלבו חפץ. בשיחותינו הנזכרות הגידו על כן אחדים מן החברים (ולא מן הגרועים שבהם) בפה מלא, כי אין עוד כל יסוד לאגדתנו ואין עוד כל צורך בה, אחר שאינה ממלאה את תעודתה, לפי מושגם הם. ויתר החברים, אשר השקפתם על תעודת האגדה היא אחרת לגמרי, הרגישו באותה שעה, כי פה היא מקור מחלתנו וכי מחלה כזו אין לה רפואה עולמית. אין אנו חושבים לנחוץ לשוב ולשנות פה כל חלוקי הדעות שנתגלו באותו מעמד, ומה גם שבזמנו נכתב כל המו"מ בספר ונשלח לאחת הערים היותר נכבדות. אבל העיקר הוא, כי בין שצדקו המתלוננים או לא, מכיון שהגענו לירידה כזו, שרבים ממטובי החברים, אחר שבע שנים, מבקשים ואינם מוצאים באגדתנו אותו אידיאל שציירו להם במחשבתם בתתם ידם לה, הנה כלנו, וגם אלה שרואים באגדתנו ענין אחר לגמרי, מוכרחים להודות, כי ירידה כזו היא „מלאך המות" וכי במצב כזה אין כל תקוה לאגדתנו להגיע לחיים אמתיים, ויותר טוב לכלנו, יותר טוב לחבת ציון ולהאידיאל הרוחני הכתוב על דגלנו, לקרב קץ האגדה בידינו ולבלתי הארך צער הגסיסה באמצעים מלאכותיים בלא תועלת.

את כל זאת הרגשנו עוד אז, בשעת המו"מ בין החברים, ובכל זאת אמרנו אז (הן גם הנוטה למות אינו רוצה להאמין במיתתו עד הרגע האחרון) לשוב ולנסות עוד הפעם, להגביל מחדש מטרת האגדה ודרכיה, ולמטרה זו הוחלט, שחברי הערים היותר נכבדות יציעו השקפותיהם בכתב ויבררו זה לזה את ההבדל שביניהם: אולי נצליח לבנות הנהרסות. ומה היה סוף הדבר: החברים שבו איש למקומו וכל הענין נשכח מלבם כאילו לא היה. כל ההזכרות מצדנו לא הועילו, וגם פרו-טוקולי המו"מ הנזכר, אשר שלחנו לאחת הערים, אבדו בידי לא נודע מי...

אל נא תצטדקו, אחים, ואל נא תחפצו לרמות את עצמכם ואותנו: לא סבות צדדיות ומעצורים מקריים אשמים בזה. לו היה בנו רצון אמתי לחיות ואמונה אמתית באפשרות חיינו, לא היה שום מעצור

ע״י בעדנו מלעשות כל הדרוש בשביל להציל את האגדה ממות או מגסיסה תמידית הקשה ממות. אבל באמת אין בנו הרצון הזה, מפני שנכרתה מלבנו האמונה הזאת. ואחר שהרבינו להתבונן בכל ההזיונות האלה ונתברר לנו המצב בירור שלם, לא נוכל עוד לעצום עינינו ולהמלות נפשנו בתקות שוא, ובדאבון לב, אשר אין מלים לתארו, החלטנו על כן להציע לפניכם את דעתנו, כי באה העת להתיר אגדתנו, למען לא נוסיף עוד לחלל דגלנו הקדוש, אשר כמעט היה לשחוק בעיני רבים (ואולי הרוב) מחברינו עצמם. מובן מאליו, כי באמרנו „להתיר אגדתנו" אין כונתנו להתיר אותם הקשרים האמתיים אשר נבראו במשך הזמן בין רבים מן החברים, ביחוד מן הראשונים, עבודתם לישראל ולציון. אדרבא, את הקשרים האלה נחשוב לסגלה יקרה אשר תשאיר אחריה אגדתנו לנחלה, והנחלה הזאת היא רבת ערך מאד. אבל קשרים טבעיים כאלו, אחר שהתפתחו ונתחזקו למדי, אינם צריכים עוד לסימנים חיצוניים ובלי ספק יתקימו גם בלעדי תקנות כתובות ושם מיוחד וכל יתר הדברים הכלולים במושג „אגודה".

והננו מבקשים מכם, אחינו, לבל תראו בכל דברינו אלה שום כונה צדדית ולא תחשבו כי מרוב כעס דברנו וכי אינכם צריכים אלא להניח דעתנו ולהסיר תלונותינו על ידי איזו פרזות יפות. חלילה לנו! עצה כזו אינה נעשית בקלות דעת בשביל להכעים ולהרעים. הרבה חשבנו והרבה נועצנו, בדעה צלולה ומיושבת, ורק אחרי התבוננות בכל צדדי הדבר, ואחר שבקשנו בכל כחנו איזו תרופה אמתית ולא מצאנו, — רק אחרי כל זה באנו לידי ההחלטה הנזכרת. ועל כן נבקש גם אתכם להתבונן בדבר בישוב הדעת ולהודיע לנו דעתכם בהקדם האפשרי.

ככל הדברים האלה הננו כותבים גם לוו. וכשנקבל תשובתכם תשובתם נפנה בשם כלנו לאחינו שבא״י לע״ע נבקשכם לבל תכתבו לשם מאומה מזה.

אם לא נקבל מאתכם תשובה עד כלות חודש ימים מהיום, נחשוב שתיקתכם כהודאה.

בשם כל החברים באודיסא, אשר גינצבורג, י. ח. רבניצקי".

ועד כמה היו גדולים וחזקים חוטי־האגודה ועד כמה היו החברים מסורים להאגודה—אנו רואים מזה: אותם החברים עצמם ואותן הלשכות, שהיו מרבים תחלה להתאונן על מעוט העבודה ועל החברה התלויה על

כלימה, עד שהביאו את המנהיגים לידי מחשבות־יאוש, — הם עצמם נהפכו לסניגורים לאגודה ויהפכו בזכותה, בשמעם עליה פסק־דין של מיתה מאת המיסדים.

„מודים אנחנו—כותבים בני לשכת וורשה בתשובתם לאחד העם— כי אגדתנו במצבה הנוכחי לא תוכל להפיק רצון חבריה, כי חסרים לה דברים רבים הנחוצים לשכלול כל אגדה. אבל בעוד שאתם רואים במצבה זה סימני־גסיסה, רואים אנחנו בו אך חבלי־יילדה. בעוד שאתם אומרים, כי אגדתנו כבר אבדה את כחה, אומרים אנחנו, כי אגדתנו עוד לא באה לכלל שכלול גמור, כי החברים עוד לא נעשו לאגדה אחת כראוי לעשות כל מה שהם עושים עפ״י פרוגרמה מדויקת״.

„נחטא נגד אגדתנו — אומרים הם להלן—אם נהיה ענוי־רוח יותר מדי להסתיר פנינו מכל הטוב שהביאה כבר עד כה ושמביאה היא כעת. אנחנו רואים, כי למרות הפסיעות הדקות שפוסעת אגדתנו, בכל זאת מתפתחת היא ועושה חיל. יודעים אנחנו, כי בערים רבות לא היה כבר כל זכר לחבת־ציון העיונית וגם המעשית, לוא לא היו שמה אחרים מאחינו!״

„לוא לא היתה אגדת ב״מ — היה כל אחד מאתנו בונה לו במה בפני עצמו גם בבואו לעשות דבר מה בנוגע להכלל.

„לוא לא היתה אגדת ב״מ לא היינו יודעים במה כחנו גדול או קטן, ועתה אם גם בני האגדה אינם יוצאים עוד חובתם, כפי שהיה מן היושר, אך בכ״ז יודעים אנו, כי מוכנים ומזומנים הם לעשות בשעת הכשר״.

וכך היתה גם דעתם של המקטרגים ההמידיים — בני לשכת „עזרא״ (ווילנה).

בבוא מכתבם של א״ה ורבניצקי התאספו בליל מוצש״ק וירא תרנ״ו החברים: ז. גוּריליאנד, י. ל. גולדברג, ש״צ ווילקוּ־ריסקי, ד. נאטיק, ב. אליטא, א״מ ברנשטיין וא״ל בן־אביגדור (ששהה שם על דרכו לוורשה) ואחרי משא־ומתן החליטו פה אחד להביע להנהגה את תמהונם על אשר בעת כזאת, בשעה ששונאי ציון יגברו ומכל צד יתנפלו על הבונים — באים הם, המנהיגים, ואומרים להתיר את הרצועה ולפרק מעל החברים את העול שהושם עליהם מטעם האגודה. הן די הוא מה שהחברים עושים, במצות האגודה, לטובת הישוב בארץ ישראל. „אנחנו אשר תכננו את רוח אחינו למדי עפ״י חליפת

המכתבים זה שנה וחצי — כותבים הם — יודעים אנו, כי מה שנוגע להבת ציון הנם בכל מקום הרוח החיה באופני התנועה, המה הפועלים והמעוררים לפעולה גם יחד; המה המתנדבים והמאספים את הנדבות. כל הכנסת ביה"כ ורוב תרומת הנדבות לטוה"פ הנה כמעט על־ידי אחינו אלה". „ואם נאמר להתיר את הקשר המאחד אותם ולפרוק מעליהם עול ההתחייבות, מי זה יערב לנו אם גם אחינו אלה יקריבו קרבנות מחים כאלה באונם והונם כאשר עד כה"?

זה הוא מן הצד המעשי. אבל הם, בני ווילנה, מוצאים, כי גם במקצוע החנוך טרבים ב"מ לעביד, ביחוד בני פינסק, ואם ידיהם אסורות לפרקים מעשות תושיה — האם בהם האשם? „הם מתיגעים למצוא לאט לאט נתיבה גם במדבר השמם הזה", לא שמעכבים מן הצד, או מטעם הרשות, או מטעם המתנגדים, ואם יתירו את האגודה ובטלו גם המוסדות החנוכיים המועילים בארץ ישראל, אשר גם מתנגדיהם דורשים בהם אך תקונים ואינם רוצים בבטולם, מפני שהם מודים בנחיצותם.

ובנוגע להתנפלות ולכתבי־הפלסתר, מוצאים בני ווילנה, כי „אם גם נניח שאיזה מאחינו נתנו מקום בפעולותיהם או בדבריהם לשונאינו להתגדר בהם ולהתנפל על כלנו בכתבי־פלסתר ובדבות־שוא, אבל האם בזה שנתיר בינינו לבין עצמנו את הקשר המאחד אותנו, נשים מחסום לפי מוציאי הדבה לבל יוזגוללו עלינו כאשר עד כה? נתמהה! הן רוב האחים ככלם פועלים פעולתם בצניעות ובהסתר ואיש מבלעדינו לא ידע בדברו אתנו, כי אנחנו הננו נושאי הענין מכל כתבי־הפלסתר והדבות השפלות, ולוא ידעו זאת, כי אז נוכחו לדעת, כי אך שקר טפלו וטופלים מפיצי הדבות על הרעיון שאנו נושאים נפשינו אליו, אחרי אשר אנשים תמימים וישרים, בעלי תורה ואמונה ומדות טובות באחינו, המה מחזיקיו ומעריציו, ואם כן אין שום תקנה לזה, כי כל זמן שביה"ס ביפו יתנהג על־ידי אחינו ועל־פי רוחנו ובהועד הפועל יכהנו אנשים ראויים ומהוגנים כהד"ר יפה ואייזנשטדט ולא כאלה המפיצים כתבי־הפלסתר; כ"ז שבהועד האודיסי יקחו מקום גם אחינו ה' גינצברג וד"ר מיכלסון ולא יהיו עליונים למטה ותחתונים למעלה — בקיצור: כ"ז שלא ישתנו הסדרים הנכונים עפ"י רוח בעלי ההיפך, אין כל תקוה ששונאינו ירפו מעלינו ולא יוסיפו לפעול על־ידי כתבי־פלסתר נגד הישוב באה"ק".

ואשר על כן מסכימים הם, בני ווילנה, אך להצורך להסיר בכתב את כל הצירימוניות היתרות אשר לא תועלנה ועוד תביאנה נזק

להחברה, „אבל להתיר את הקשר ע"י בטול התקנות ופריקת עול החירות לא נוכל להסכים בשום אופן". „לטובתנו אנו ולטובת זמננו עלינו להחזיק את הדגל ולהרימו על נס ולא לקפלו ולהניחו למשמרת לדור יבוא, עד אשר דורשי רשומות ומחפשי דברים עתיקי יומין ידרשו עליו תלי-תלים של השערות, כי מי יודע אם ימצא אז — בשעה המוכשרת — איש ראוי והגון לפתחו ולהרימו על נס אחרי נפלו".

ואמנם גם דעתם של יתר החברים היתה נוטה להמשיך את קיומה של האגודה, ובאספה הכללית של „בני משה" שהיתה באודיסה בסוף שנת תרנ"ו, בעת האספה הכללית של חובבי-ציון, נתקבלו החלטות אלה: א) החברה צריכה להמשיך קיומה גם להבא בתור חברה נ ס ת ר ת ולא להגלות ולעבוד בתור חברה פומבית; ב) כל העיקרים שעליהם נוסדה החברה נשארים בתקפם כקדם; ג) לבחור שלשה אחים שיעיינו בתקנות וישנו איזו סעיפים אשר אין רוח החברים ורוח ההנהגה נוחה מהם. ד) למסור לאשר גינצברג לשנתים ימים את ההשגחה העליונה על מעשי החברה, בין של הלשכות ובין של ההנהגה, ולו הכח למחות נגד מעשי הלשכה הזאת או האחרת, שלא יתאימו עם רוח החברה ורוח הזמן; ה) המרכז האדמיניסטרטיבי המאחד את כל הלשכות ישאר ביפו גם להבא ועליו לתת השבון על מעשיו ועל מעשי הלשכות לפני ה' גינצברג. ו) המצב הזה ישאר עד אשר יפרה באורח טבעי באחד המקומות ברוסיה איזה מרכז אשר יהיה ברבות הימים למרכז ראשי; ז) בבחירת חברים חדשים צריך להזהר מאד והאיש הרוצה להכנס לאגודה עליו להיות קנדידט לכל הפחות שני ירחים ואח"כ יקבלוהו על ידי בחירה אל הלשכה. ואחרי כל אלה יש הרשות לגינצברג ולשני יועציו, י"ח רבניצקי וד"ר הלל יפה, למחות נגד קבלתו; ח) להודיע לכל חבר את שמות יתר החברים; ט) ההנהגה ביפו איננה של לשכת ארץ ישראל בלבד, אך היא מרכז לכל הלשכות. ויש להההנהגה הרשות לקרוא לאחת מאספותיה גם לחבר שאיננו מתוך ההנהגה, אבל אין לחבר ההוא רשות לבוא לאספת ההנהגה בלי הזמנה; י) כשיכנס חבר חדש צריך לבאר לו היטב את זכיותיו וחובותיו שהוא מקבל על עצמו.

ואולם החלטות אלה נשארו רק על הנייר בלבד. עוד בראשית שנת תרנ"ז הודיע אחד-העם, כי איננו יכול לקבל על עצמו עבודת ההשגחה על מעשיהם של „בני משה", מפני טרדותיו בעבודת עריכת „השלח", ובני לשכת יפו נסו בעצמם לקחת עליהם את העבודה הזאת

ועוד ירחים מספר היו שולחים מכתבים-חוזרים להלשכות לעוררן לעבודה.

מאז, משנת תרנ"ז והלאה, לא נכרו עוד רשומיה של האגודה. פה ושם נשלחים עוד מכתבים מאחים לאחים, נשמרת עוד הטרדיציה הישנה, רגשי-האחוה בקרב החברים לא תמו, אבל האגודה בתור עצם בודד ונבדל איננה עוד.

מי היה הקוסם הזה ששתם את צנורות האגודה? אולי באמת „מקול המונה של בזיליא" נשתתקה, כפי שחושב אחד העם. „התנועה הגדולה והחזקה שקמה במחנה העברים" — כפי שכותבים „בני משה" אשר בביא-ליסטוק בצירקולר אל החברים—והצורך לתמוך בתנועה זו וביחוד לפאר את הקונגרס ולהשתתף במפעלים שהטיל על החברים--הם הם שהשכיחו את עניני האגודה.

הרבה מן החברים, שעוד קודם לכן היו נוטים למעשים ומפעלים מוחשיים והתנגדו לתנועת הרוח גרידא ולהשלילה ביחס להעבודה של עכשו שהיתה בולטת מתוך כל דברי ב"מ והשקפותיהם, נמשכו אחרי הברק של הגאולה המדינית שהתראה עם זריחת כוכבו של הד"ר הרצל. ואחרים נמשכו בלבם הרַגָש אחרי ההסתדרות החזקה והנפלאה, שלא היתה דוגמתה כמעט בגולה, הסתדרות שנוצרה רק במאמר פיו של הקוסם הנפלא, יוצר הקונגרס הבזילאי.

איך שיהיה וגזרה נגזרה, שעם הקמת הבמה הציונית בא סיומה של תקופת חבת-ציון, וממילא גם של אגודת, „בני משה", שהיתה אחת ההופעות היותר נהדרות של תנועת הישוב.

היא מתה בלי כרוזים ובלי ההלטות, אחרי שהתקיימה כשבע שנים, בהן ארבע שנות-שלוה וחשבון-הנפש ובקשת-דרכים ושלש שנות מלחמה עם הכל, עם שונאים מבית ומחוץ. היא התאבקה עם מר המות, לא רצתה להכנע, אך סוף סוף לא עמד רוחה בה בבוא יום-פקודתה.

פרק שנים עשר.

סך־הכל.

הדור הראשון לגאולה והדור הזה. – „בעלי התשובה" ובעלי המעשה. – האספקלריא של מעשה. – בראשית היתה האידיאה. – מזלה הרע של האגודה. – ערבוב המושגים. – המשגה היסודי שהמית את האגודה. – ההשקפה הלאומית בימי התעוררות הרעיון של ישוב א"י. – השקפת החרדים והשקפת מנדלסון. — סמולנסקין והשקפתו. — מושג הלאומיות. – מהו רוח־ישראל? – הרגש אשר בלב. – „בני משה" ומלחמתם נגד שיטת החובבים. — שויון־הנפש לצרכי האומה. – הרגש הלאומי בתורת ב"מ בתור עיקר יחידי. – אהבה לאומית ותחית האומה בא"י. – משה. – אפוסטולים של אידיאה או מעשיים. – הקרע והסתירה הפנימית. — שני האגפים. – פעולותיו של האגף המעשי. — ההשפעה הרוחנית של „בני משה".

קשה הוא בדורנו זה, דור הפכחות והפקחות היתרה, ההתרחקות מאותם האידיאלים והשאיפות, שהצטיינו בהם בני „הדור הראשון לגאולה", הדור של החובבים הראשונים, לעמוד על הרז הצפון באותה ההתלהבות ואותה האמונה, ששמשו יסוד לאגודת „בני משה". הן אלה היו כלם לא עולי־ימים; כלם, כל מיסדי האגודה וראשיה, היו אנשים במבחר שנותיהם, למעלה משלשים שנה, ובכל זאת נמצאה בחבין נפשם פנה קטנה צנועה, שבה היו אחרים לגמרי, שבה הביטו גם על עצמם כעל בחירי האומה ועל עבודתם כעל אחת העבודות, שלא כל בני הדור מסוגלים לה.

וגם „בני משה" השרידים והמפוזרים, שגלי החיים נשאום והשליכום הרחק, מעבר לגבול של המבטיון היפה ההוא, גם הם, כשיזכרו עכשו את הימים ההם אולי ישפשפו את עיניהם ושאול ישאלו את עצמם:

— האנהנו היינו אותם הילדים הגדולים, החולמים־הלוהמים, השואפים והמאמינים, הנלהבים והשרפים, אשר בהבל־פיהם אמרו לכבוש את כל היהדות בבית? מאין לוקחה האש הקדושה ההיא? לשם מה נולדה אגודה נפלאה זו ובשביל מה מתה? מי העלה את הכורת עליה? ומדוע היה צער גסיסתה מרובה וממושך כל כך?

ומעבר אחר יבואו אחרים: בין „בעלי התשובה" שנתפכחו, בין האנשים שלא זכו לראות את תקופת היצירה של המחשבה הלאומית ולא עמדו על עריסתה; אנשים המתפארים ומתהדרים ב„כשרון־המעשה" אשר להם, ויזכרו בלעג ובמנוד־ראש את מעשי־הנערות של היהודים בעלי זקן, שהשתעשעו ב„קידושים" ובאמירת תוכחות, שהסתתרו חדר לפנים מחדר והדליקו נרות והשביעו את החברים וחשבו, כי הם הולכים בזה לבנות עולמות. ביניהם

יִמָּצְאוּ גם באלה, שיבואו ויפסקו הלכה: אך בטלנים היו האנשים „בנוגע לחיים המעשיים, לעולם המציאות וההויה המעשית, ובחיים מעשיים לא תוכל הבטלנות לנצח". ובזה כבר יאמרו, לדעתם, את הכל. או שיחזרו על דבריהם של הרדיקלים שבהבורת ב"מ עצמם בעת קיומה: „רוח המרחף על פני תהו ובהו אינו שוה מאומה. אי אפשר לתת לאנשים שיצאו מכלל תינוקות של בית רבן רוח ברוח פה בלבד. מטרת כל חברה איזו פעולה, או עבודה; וחברה אשר מטרתה לא לעשות דבר־מה, כי אם להיות, אינה מן המציאות ואין לה כל צדקה להתקיים".

ומודה אני, כי אלו הייתי משקיף עתה, מנקודת השקפה היסטורית, על אגודת „בני משה" רק מתוך אספקלריה זו של מ ע ש ה, כשם שדנים על כל חברה וחברה בהגיע זמן יובלה, או לאחר מותה, כי אז לא הייתי מתעכב יותר מדי על פעולתם של „בני משה". אגודה, אשר במשך שבע שנות קיומה, משנת תרמ"ט עד תרנ"ז, היתה מתאבקת על חייה, נלחמת עם מר המות והולכת נגד החיים, מחפשת דרכים ונתיבות, בודקת באמצעים ומבקשת פתרונים לשאלת קיומה היא, אגודה כזו לא היתה יכולה לפעול הרבה פעולות ממשיות.

אמנם, לכשנרצה, אם נמוד את השתתפותם של „בני משה" לפי ערך ההשפעה הרוחנית שלהם ולפי האנרגיה שהקדישו לזה החבריה — נוכל למצוא גם שורה שלמה של מעשים חיוביים, שנוצרו באופן ישר או בלתי ישר על ידי „בני משה". אבל לא ה מ ע ש י ם המצויים והנראים לעין היו מגמתה ולא לשמם נוצרה. בראשית היתה ה א י ד י א ה והמעשה היה הטפל.

ואולם מזלה הרע של אגודת „בני משה" גרם לה, שגם בעת קיומה לא הבינו רובם מהחברים את מטרתה העיקרית ולא חדרו עד תוכה ולא ירדו עד סוף דעתה, וגם לאחרי מותה באים אנשים במדה ובמשקל ומטילים על כף מאזנים אחת את המעשים ועל הכף השניה את „בני משה" — והכף ההיא מכריעה, ובזה הם אומרים להטיל צל על האגודה.

האחד היה ראש האגודה ומיסדה, אחד העם, שהבין וידע, כי „לא לכך נוצרה האגודה שתהיינה ידי החברים מלאות עבודה כל הימים וכי אם גם נשב כלנו ימים ושנים בלי כל עבודה ורק פעם אחת בכמה שנים יהיה חפץ באגודתנו לצורך המטרה הכללית — דיינו". אבל החברים, שנספחו אליה במקרה, מבלי הבין את המטרה הנכונה שהציבה לנגדה, הטעוה מעל הדרך והובילוה אל הכליון. „המשגה היסודי אשר המית רוח אגודתנו כמעט בשעת לידתה הוא — כותב א"ה במכתבו אל הסניפים של ב"מ — מה שבאמת נקבצו תחת דגלנו אנשים רחוקים מאד זה מזה בהשקפותיהם היסודיות על דבר

ר ו ח האגודה ומטרתה ואופני עבודתה. כל הדם שביניהם, אשר הביאם להתחבר יחד, הוא: מה שכלם חובבי-ציון אמתיים, המסורים לעבודת הצבור בלב שלם, וכלם הרגישו את הצורך לבור מתוך המון חו״צ את מ י ט ב הכחות ולחברם לעבודה משותפת באחדות וסדרים. אבל ב מ ה ו ת העבודה הזאת וגם במושג האחדות והסדרים רחוקים הלבבות ריחוק גמור, וכל אחד, בתתו יד לאגודתנו, קוה למצוא בה מה שלבו חפץ״.

ולפי שמשגה זה רדף באמת כצל את האגודה בחייה וקרב את מיתתה; ולפי שהבנת עיקרי מטרותיה של האגודה ותפקידה ההיסטורי נותנת לנו גם את המפתח להבין את הקלקלות שבה ואת סבת פרכוסיה — הריני רוצה לתת בזה השקפה קצרה על הרעיונות שהכניסה אגודת „בני משה״ אל אוצר המחשבה הלאומית, על ההמשך שלה אחרי תקופת התעוררות הלאומית, על הדחיפה הגדולה שנתנה, דחיפה, שפנתה את הדרך לפני התנועה הלאומית הגדולה, שאנו כלנו עומדים בתוך חוגה.

ההשקפה הלאומית של „בני משה״, זו ההשקפה, אשר רבות נלחמו בה גם מבין החרדים, גם מבין חבריהם החובבים, התחילו חוטיה להיות נארגים עוד בימים הראשונים אחרי התעוררותו של רעיון הישוב בארץ ישראל. עד אז שלטו בישראל שתי השקפות-עולם: ההשקפה הדתית החרדית, כי לא נברא ישראל אלא בשביל התורה ובשביל קיום המצוות וכי הגאולה תבוא על ידי אמונת המשיח, וההשקפה של מנדלסון ותלמידיו, האומרת, כי בני ישראל הם רק בני דת ולא עם וכי הם לא נוצרו אלא למלא את התעודה הגדולה: להיות לאור גוים. מבלעדי הדת — אין כלום ליהודים, שהרי זהו האטריבוט היחידי שנשאר להם, אחרי אבדן השפה, הארץ והמדיניות.

סמולנסקין, שהקדיש מלחמה על שיטתו של מנדלסון, היה כמעט הראשון שהבין את הסכנה הכלולה בהשקפת העולם של בן-מנחם. הוא לא נלחם עם השקפת האורטודוקסים, לפי שעולמם עולם שלם הוא. הם מאמינים — ובזה כבר יש להם אותו התוכן הדרוש לחייהם. הם מאמינים וחיים חיי-עם, אם שבלי הכרה מלאה, ברורה ומפותחת. אבל אותם היהודים המתחכמים, שהדת היא להם רק א מ צ ע י, אמצעי י ח י ד י, שאין אחריו כלום, — אלה פורצים דרך לפני הרבה מן היהודים, אשר בחדלם להאמין במה שמאמינים החרדים, לא ישאר להם כלום ביהדות, שאינה אלא דת, ואין להם דרך אחרת זולתי הטמיעה, כי למה להם לסבול ולהתענות באשר יתענה העם, אם יחסר להם רגש האחריות בעד הכלל?

ולפיכך בא סמולנסקין והחליט, כי „מקור חיי ישראל יוצא ממקום אחר,

לא ממוסרות הממלכה והארץ והשפה, אף לא מהחוקים, כי חוקים היו לכל העמים ובהחוקים לא כל בני ישראל נשתוו, ויש אשר השליכו את כל החוקים אחרי גוום, ואם נשלח יד לצרף את בני ישראל ולשפוט, כי רק אלה המחזיקים בכל הדינים והמנהגים והגזרות, כי רק אלה בני ישראל המה, אז מי יותר באגודתנו ? הלא אך מעט מזעיר". ובכן אפוא „רק הרוח הנבדל אשר לישראל — זהו מקור החיים אשר לעם. כל המקרים והפגעים לא עצרו כח לכלוא את הרוח הזה, כי הוא פרץ לו דרך לחדרי לבם גם לפרות רוחם ויפשטו ממלכתם, ממלכת השמים, לעמים אבירי־לב שונאי רוח ודעת".

מהו רוח זה אשר בו ישראל יתפאר ? — לא רוח העצמיות המיוחדת אשר לעם, לא רגש של „אתה בחרתנו", לא רגש של גאון עצמי, כי אם רגש משותף ומובן לכל בן עם. „יהיו ככל הגויים בית ישראל", יהיה להם אותו רגש השתוף והאחדות שיש לבני כל עם ועם — וזה יספיק למען הגביר בקרבם את הרגש הלאומי.

„אם יחשוב איש ישראל בארץ אחת את אחיו היהודי בארץ אחרת לבן־עמו, אז ירחש לו לבו אהבת־אחים, אהות בן־עמו, אז יזכור תמיד, כי החבל המרתק אותם לא תמול הוא, כי אם זה ארבעת אלפים שנה, ארבעת אלפים שנה! הרעיון הזה לבדו גדול ומרום הוא ורב כחו לתת בלב כל איש מרגיש וחושב מחשבות כבוד ויקר להחבל הזה. זה ארבעת אלפים שנה אחים היינו בני עם אחד, ישים כל איש אל לבו, ואיך אחטא להרבה מאות דורות ואפר את האחוה הזאת ? איך אוציא את נפשי מן המצר בעת אשר בני עמי בשפל ישבו ? איך אבקש למלט רק גויתי בעת אשר אחי יטבעו בים צרה ?"

„ואחדות זו תולד רק על רגש האחוה, על רגש הלאומי. כי איש איש יולד לישראל יאמר : בן הנני להעם הזה, וכל עוד אשר יחיה הרגש הזה, לא תופר האחוה ולא ירפה כח העם כלו ולא יצער מדור לדור, כי גם אלה אשר יעזבו חוקים אחדים או אף רבים עוד לא גורשו מהסתפח בנחלת ישראל. אם חטאו במפעלם, חטאו רק לאלהים ולא לעמם, והרגש הלאומי עוד יקרב לבבם כבראשונה אל עמם ועוד יורם לעשות טובה וברכה את אחיהם בכל אשר תמצא ידם". („עת לטעת").

השקפה חדשה זו, השקפה הבנויה על הרגש אשר בלב, על רגש האחוה והאהבה של בן העם להברו, הונחה ביסודה של חבת ציון בתקופתה הראשונה. זה היה הכרח, צורך, שמבלעדיו אין שום תקומה לכל התנועה. אותו היהודי שאין רגש בלבו להיי־שתוף עם כל העם, שאין בו רגש של אחריות בעד בני עמו, שההיסטוריה המשותפת של ארבעה אלפים שנה אינה משמיעה

כלום ללבנו — אינו מכוגל לשאוף לתחית העם בתור כלל בארצו ההיסטורית, אינו מוכשר לשאוף ל מ ו ל ד ת — זו המלה החדשה בלקסיקון הגלותי.

ואת הירושה הזאת שכחו במשך הימים כל החובבים, יורשי תקופת הרע"ש והסערה בימי סמולנסקין ובן־יהודה, בימי החלומות הגדולים ע"ה „מקלט אחד עם קיום פוליטי בטוח", כפי שהביעם הד"ר פינסקר לאחרונה במחברתו „אוטואמנציפציה". „חשבון הדונמים" גרש את הרגש וה„תועלת החמרית" נצחה את ה„מקלט הבטוח".

ואגודת „בני משה" היתה אותה אצבע הצרדה שעוררה מתרדמתה את התנועה הלאומית והחזירה אותה למטרתה הישנה והעמידתה על הבסיס הנכון, שעליו היתה צריכה ומוכרחה לעמוד, אלמלא רצתה ליהפך לחברה פילנטרופית רגילה „לתמיכת היהודים המזרחיים", הגסים מתגרת הרדיפות למות בארץ הקודש.

ההשקפה הלאומית של סמולנסקין היתה מכוונת בעיקרה כלפי תורת הרמבמ"ן לפי המושגים והמובנים שתלו בה תלמידיו. בהשקפתו של מנדלסון על הדת הישראלית בתור תורה מ ד י נ י ת ולא לאומית, בקשו ומצאו תלמידיו והבאים אחריו היתרים לבטול המצוות שאינן תלויות בארץ, או שהן סותרות, לכאורה, את המושגים המקובלים בסביבה הכללית. ומכאן באה יהדותם בדרך גלגול ונעשתה לקטכיזמוס יבש, שאין בה כלום מנשמת היהדות ומרוח ישראל.

גם בן־דורו של סמולנסקין והמחזיק במעוז הדת, ר' יחיאל מיכל פינס, שכעבור שנים יצא נגד „בני משה" ושיטתם הלאומית, התאחד אז במלחמה עם פרץ סמולנסקין נגד הדת בתור קולטוס יחידי ונגד כל החנוך האזרחי, המבדיל בין החובות שבין אדם למקום ובין חובותיו למדינה. „היועילו איזו פרזים שדופות וצנומות, להצית בלבו (של הילד) את שלהבת הקודש אשר האירה רוחו באמונה צרופה והשפיעה חום וחיים בכל עלילותיו ? החנוך האזרחי בהתגברו גם הוא לא יביא ברכה לרגליו, כי הוא יגרש מפניו רכות ההרגשה ורוח החסד והאהבה ויעשה את האדם כעצם יבש וכמכונה נעדרת רגש, הפועלת פעולתה כל יום". („ילדי רוחי").

אבל גם סמולנסקין ובן־יהודה ופינס, מבשרי תקופת חבת־ציון, לא הרימו את הלאומיות לאותה המדרגה העליונה ולא העמידוה באותו המרכז של חיי האומה, כשם שעשו זאת „בני משה" ואחד העם בראשם ; ולעבודתם היה צורך השעה, כי בינתים באו תקופה חדשה ואנשים חדשים ; ליהדות קם האויב היותר נורא שלה — ש ו י ו ן ־ ה נ פ ש ל ג ו ר ל ה ש ל ה א ו מ ה וההתרחקות מן ה כ ל ל ל ט ו ב ת ע נ י נ י ה פ ר ט. עם בעלי־

הטמיעה עוד אפשר היה להלחם בכח הרגיון וההוכחות, וסוף-כל-סוף אין הם מסוכנים כל-כך, כי השפעתם היתה גדולה רק על השדרות העליונות של הצבור היהודי ולא על ההמונים. אך מסוכן היה המצב באותו הרגע, כשחדל הדופק הלאומי להשמע, כשירדה הדת מגדולתה וחדלה להשפיע על העם ובמקומה לא בא דבר ונשארו אך ריקניות איומה, חיים בלי תוכן, בלי יהדות, בלי כל אחיזה. ומה תוכל להועיל תנועה קטנה של אידיאליסטים נלהבים, של קולוניסטים מקריבי-קרבנות, אם אין בלב העם כל שאיפה לאומית, כל רגש של אחריות, של שתוף, לכל בני האומה?

ההשקפה של „בני משה" באה בתור ריאקציה נגד ההשקפה האינדיבידואליסטית וככל ריאקציה התרחקה עד הקצה האחרון. האהבה אל הלאום היתה, לפי שיטה זו, לא רק אחד העיקרים של חיי האדם הישראלי, כי אם העיקר היחידי, עד שכמעט בטלה זכות המציאות הפרטית של אישי הלאום. קיום הלאום הוא העומד בראשן של כל השאיפות, וכל מעשיו של היהודי צריכים להיות מכוונים לנקודה זו.

„לרגלי הפזור הנורא והנדודים התכופים — נאמר ב„דרך החיים", זה המניפסט הראשון של „בני משה" — הלך (הרגש הלאומי) הלוך וחסר, עד כי אבד כמעט ואיננו בלב הרוב הגדול". והעדר הרגש הלאומי הביא לידי כך, „שהיאוש מתגנב אל לב רבים ומביאם לחשוב, כי זקנה קפצה עלינו, כי יבשו עצמותינו מכף רגל ועד ראש ואין בנו כח לחיות עוד". דרוש אפוא להחיות את הרגש ולהכניסו אל כל הלבבות, עד כי „לא יוכל אדם מישראל למצוא מרגוע לנפשו באשרו הפרטי בלבד", בטרם שימצא מנוח לכל העם. „לעבודה לאומית בשביל מטרה לאומית — נאמר ב„מלואים לדרך החיים" — דרושה קודם כל אהבה לאומית, טהורה ועמוקה, בלבבות אישי העם אל הכלל כלו, אהבה שרוחה מפניה כל התנגדות הדעות והחפצים הפרטיים, שמקרבת ומאחדת כל הלבבות בלי הבדל כתה ונותנת להם כח ועוז לעבוד ולסבול בלי ליאות, עד שיתגברו על כל המכשולים החיצוניים עם הפנימיים. אהבה לאומית כזאת לא תמצא בעמנו בזמן הזה במדה מספקת, ועל כן על אגודת „בני משה" לעוררה ולחזקה בכל אשר תוכל, לרומם את הרוח הלאומי בלבות כל העם ולתתו עליון על כל הרוחות השונות המנשבות בפלגות ישראל, מבלי להתערב ברב או במעט בריב הכתות המתגרות זו בזו על התורה ועל העבודה, בסבלנות חלוטה לאמונותיהן ודעותיהן הפרטיות בדברים שבין אדם למקום תרום מעל לכלן את הדגל הלאומי הכללי, תתאמץ להשריש הכלן אמונה אחת ודעה אחת בדברים שבין אדם

לעמו; העמול לחבב על כולן את הקנינים הלאומיים הכלליים, אשר מהם תוצאות לרוח לאומנו בכל צרותיו השונות".

„זכור ואל תשכח! – היה מקבל אזהרה כל „בן־משה" בהתקבלו אל הליגה, – כי בעת אשר ידובר על אדות דעה נשגבה ועולמית כזאת, האיש הפרטי כמוהו כאין, וכלנו, למגדול ועד קטן, צריכים לכוף ראשנו ולהיות עבדים נרצעים להרעיון הקדוש, אשר לאורו נתגדל ונתקדש גם אנחנו ועל מזבחו עלינו כלנו להיות עולות כליל תמימות ושלמות, מבלי שום פניה צדדית וחיצונית".

ואולם אהבה לאומית זו אינה רק חבה אבסטרקטית לכל אישי האומה, מבלי אידיאל משותף לכלם, מבלי שאיפה לתקומתו ולתחיתו של העם. במרכז החיים והשאיפות של האומה, בראשה של האהבה הזאת עומד האידיאל הגדול של תחית האומה בארץ אבות.

חבת־ציון יוצאת „מתוך עצם היהדות" ומכניסה „זרם של חיים חדשים לתקון הלבבות". היא „אינה מוציאה מגבולו את הכתב ואף לא באה להוסיף עליו, או לגרוע ממנה בדרך מלאכותית, כי אם זאת מגמתה, שיהיה המרכז לכל – שאיפה חיה בלב לאחדות האומה, לתחיתה והתפתחותה החפשית לפי רוחה, על יסודות אנושיים כלליים" („תורה שבלב").

ולא במקרה באה חבת ציון למלא את הריקניות שביהדות, לא משום שהיא רוצה לרשת את המקום שתפסה הדת בעולמנו, ולא רק משום רצון לתת לתועי־דרך, שנטו מדרך האמונה, איזו אחיזה בחיים, איזו שאיפה לאומית כל שהיא, כי אם מתוך הכרה ברורה ונאמנה, מתוך הוכחה פנימית, כי בגולה אין תקומה לעם היהודי.

„שני דרכים לפנינו: דרך החיים ודרך המות. אם למות עינינו נשואות, נעזוב נא את עצת כל רופאי אליל ונלכה במנוחת נפש לקראת בואו, כי אם גם יתמהמה – בוא יבוא; אך אם נבחר בחיים – עלינו לבנות לנו בית לבדנו במקום נאמן – ואיה מקום נאמן כנחלת אבות? עלינו אפוא להקדיש מיטב כחותינו החמריים והמוסריים להצלתנו ואת האחת: לתחית עמנו בארץ אבותינו" („דרך החיים").

תחיה זו, הכירו „בני משה", לא תבוא בדרך נס שלא בדרך הטבע, כמו שהאמינו החרדים, ולא בדרך הנסים המודרניים, שחלמו עליהם בן־יהודה וחבריו, קוראי „נהיה ככל העמים בית ישראל" ושהשאיפה למדינת היהודים באה להם על־פי רוב מתוך הקוי לתהית עמי הבלקנים, שקמה ונהיתה לעיניהם.

האידיאל של „בני משה" היה: מרכז עברי בעתיד רחוק, עבודה ל ד ו ר ו ת, עבודה לאטית, צעדים קטנים, המובילים למעשים בטוחים.

משה רועה ישראל שמש להם בתור סמל במובן זה. „מה הוא לא נסוג אחור מהוביל את אבותינו אל הארץ הטובה, אף אם ידע כי שמה לא יבוא, בארץ מואב יקבר ואיש לא ידע גם מקום קבורתו, פקודתו יקח אחר, לא ינחלו אותו בניו, כי אם אחר יהיה לראש תחתיו, אף אנו לא נחדל מעבוד לטובת עמנו, להתאמץ לקרבם אל ארצם ונחלתם, אף כי מראש נדע, כי אנו בעצמנו לא נראה את הארץ, כי שכר מלאכתנו זאת לא ינתן לנו אף לא לבנינו אחרינו, כי אם להדורות, אשר יקומו אחרי זמן רב" („קידושים").

אבל למען התחיה הלאומית העתידה דרושה התאמצות כללית ומשותפת של כל העם. „אין לאומיים בלא עם ואין עם בלי רגש לאומי". בכדי להחיות את הארץ דרוש להחיות תחלה את העם ו„להשיב לו את התכונות ה מ ו ס ר י ו ת אשר בלעדן לא יכון עם". ואז היה מתעורר „החפץ בלב כל העם כאיש אחד להתנער מעפר ולשוב ולחיות חיי כבוד ושלוה בארץ אבותינו". ולכן שתים הן ממטרותיה של „בני משה": „לא אל הארץ בלבד תשים לב, כי אם גם אל ה ע ם, לא אך לבנות תהא מגמתה, כי אם גם ל נ ט ו ע, לא רק בכח ידים, כי אם גם ב ר ו ח. תחלת כל עליה לקנות לה לבבות ולחבב את שמה ותעודתה על הבריות באמצעים מ ו ס ר י י ם, כלומר: ל ה ר ח י ב א ת מ ו ב ן ה„ל א ו מ י ו ת" ו ל ע ש ו ת ה ל מ ו ש ג נ ע ל ה ו נ ש ג ב, ל א י ד י א ל מ ו ס ר י, אשר במרכז אהבת ישראל, ובהיקפו כל מדה טובה וכל תכונה נכבדה, להפשיט מעל התואר „לאומי" את צורתו החמרית, אשר לו עתה, שכל הרוצה ליטול את השם הזה משתתף בפרוטתו לקופה ידועה ונוטל, ולהרימו למדרגת תואר מוסרי, נכבד ואהוב בעיני העם, אשר לא כל אדם זוכה לו ואשר יחייב את בעליו לשמור מכל משמר את כבוד הדגל אשר הוא נושא, לבל יחולל על ידו או על-ידי אחרים".

ומכאן באו הגדרים, ששמו על דרך קבלת החברים, השבועה, הקידושים, ההתחייבות. שהרי החברים הם לא רק עובדים לאומיים, כי אם גם בוני העם, נותני מופת של אהבה מסורה ואידיאלית לעבודת העתיד, ולכן „עלינו לראות, כי כל חברינו יהיו מזוקקים שבעתים. וזהו אחד מן הטעמים שבשבילם מצאנו לנכון להסתיר את שם אגודתנו ומעשינו מעין רואה, למען שלא יהרסו לעלות אלינו אנשים שאינם מהוגנים, שיש בהם אחת מהמדות הנשחתות, אשר לאסוננו מדובקות הנה על הרוב באחינו, כמו קנאה, שנאה ומחלוקת, אהבת איש לעצמו

יותר מן המרה ואהבת הכבוד וההשתררות, או הגילה נטיה להדעה הכוזבת, כי בחופש ודרור יושע ישראל גם על אדמת נכר".

כזו היא תמצית ההשקפה הלאומית של „בני משה" ובירור עיקרי מטרותיהם ושאיפותיהם.

אלו היו כל חברי „בני משה" מעור אחד ומחטיבה אחת, אלו הבינו את רוח האגודה בצורתה שנתן לה יוצרה אחד העם, כי אז היו מסתפקים בתפקיד היחידי והאחראי שהיה בידם: ל ה י ו ת נ ו ש א י ה ד ג ל ש ל א י ד י א ל י ה ת ח י ה, האפוסטולים של הרעיון הלאומי, רעיון, „אשר במרכזו עומדת אהבת העם ובהיקפו כל מדה טובה". הם היו יכולים וצריכים להיות המטיפים, הפרופגנדיסטים, המפיצים של רעיון התחיה העברית. ואז לא היו באים לשום נגוה וסתירה פנימית ותורתם היתה שלמה ומעשיהם היו מכוונים על פיה. אבל החומר של „בני משה" לוקח מקרב „חובבי ציון", שכל מעשה הנעשה בארץ ישראל קרוב ללבם. ולפי שהעבודה הישובית היתה גם היא אחת ממטרותיה של האגודה — החזיקו אלה רק בעבודה זו והתרחקו מהמטרה האחרת, התורנית, וכל היוצא מחוג המעשה לא נחשב בעיניה, והם היו מלאים תמיד תלונות ותרעומות על המנהיג וההנהגה שאינם ממציאים להם שום עבודה מיוחדת ושום מעשה ממשי. ולא עוד, אלא שלפרקים ותרו על הסעיף היותר חשוב שבתכניתם והיו מתרעמים על אחד העם, שהיה מגלה ברבים את יסודי התורה הלאומית, משום שהיה מרגיז בזה את השדרות השונות של העם. כאלו אפשר לה לפלוגה של מפיצי תורה לאומית להחבא ולהצפין בלבבם את הרעיונות והדעות, שהם, לפי דעתם, יסודי היסודות של כל התנועה ושעליהם להיות לבנין כל העם. מלבד זאת נספחו על „בני משה" אנשים, שלא היו מסוגלים כלל לעבודת הרוח במובן הרחב והמלא של המושג הזה. ואז בא המשבר. שני האגפים: האגף הרוחני, האחד־העמי, והאגף המעשי התגוששו והתנגשו. אלה, ואחד העם בראשם, עמדו על גובה ידוע, התאמצו להגזר ולפרוש מכל המעשים הפעוטים ולבלי השתקע במלחמות הזעירות בגולה ובארץ. ואנשי המעשה שבבני ב"מ השקיעו עצמם בפוליטיקה, נלחמו מפנים ומאחור ועל ידי זה הוכשר הבסיס לתקופת הפסקווילים, שקרבה את מיתתה של האגודה.

אני אומר: קרבה את מיתתה ולא ה מ י ת ה, משום שלא מלחמת האורטודוקסיה היתה באגודה להכריעה. סוף כל סוף היתה מלחמה זו הכרחית וטבעית. היהדות החרדית לא היתה יכולה להתיחס בשויון נפש אל הלאומיים הבאים ומקימים סורוגט חדש לקיום האומה, במקום הדת. הם נלחמו על קיומם

וראוי את הנולד, כי ההשקפה הלאומית עתידה להתחרות אתם. ומלחמה זו היתה עלולה עוד להביא תועלת להשקפות של „בני משה". כי על ידי הבירור והלבון ועל ידי הפרסום והמלחמה היתה חודרת יותר ויותר אל העם באמצעותן של העתונית והספרות. אבל האגודה נפלה וירדה על ידי המלחמה הפנימית התדירית, על ידי הסתירה שבין האידיאלים הגדולים ובין המעשים הקטנים. ויחד עם יתר הסבות, שמניתי בפרקים הקודמים, היה ערבוב מושגים זה אחד הגורמים העיקריים שהביא את הליגה לידי גסיסה.

ואולם חזק מצור היה אותו הרוח אשר צרר בכנפיו את החברים ואותו כח־הדוחף שנתן להם לעבודה ולמעשה. המסתורין, הצירימוניות, הקידושים ויתר הדברים השאולים מן החוץ השפיעו על החברים במקצוע האחדות הפנימית ועשו אותם לאנשים העומדים בתוך נדר מיוחד, מופרשים מיתר האנשים המצויים ומיתר העסקנים חבריהם. „בני משה" התאמצו לעשות „מעשים מתוקנים", עד כמה שזה היה אפשר בתוך החוג הצר של העבודה בימים ההם, – ולמלא במדה ידועה ולפי הבנתם ויכולתם את עבודת התרבות בגלות. וכמדומה, שהם היו הראשונים בין חובבי־ציון שהכניסו לחוג עבודתם גם את המקצוע שאנו קוראים עכשו „עבודת ההוה". יחד עם הקמתם את המושבה למופת רחובות עם פועלים עברים לכל העבודה החקלאית ויסוד החברה „כרמל" למטרה אידיאלית לשם ארץ ישראל, – יסדו פה, למען הגולה ולשם הכשרה רוחנית, את חברת „אחיאסף", הראשונה בין הוצאות הספרים העבריות בתכנית רחבה וגדולה, ויסדו את הטפוס הראשון של בתי־הספר העבריים, או החדרים, המתוקנים (בווילנה, וורשה, דווינסק, פינסק ועוד). כן הפרישו והבדילו לעצמם מכל העבודות לשם הישוב את המקצוע הקולטורי, וכמעט שאך בעזרתם התקיים בית־הספר העברי הראשון ביפו, ששמש מבוא לשורה שלמה של בתי־ספר עבריים־לאומיים, והם היו גם בין המתאמצים להפיץ ולהשתמש בעצמם בגולה ובארץ ישראל בדבור העברי.

בין הדברים החיובים שבפעולותיהם של אחד העם ו„בני משה" אפשר למנות גם את מלחמתם הגדולה באפוטרופסות על המושבות בארץ ישראל. הם היו הראשונים, ואחריהם יצאו גם יתר המשתתפים והנוגעים בדבר, לשחרר את המושבות מעולה של האדמיניסטרציה הבארונית ולהעמידן ברשות עצמן, צעד זה חשוב להתפתחות הישוב בארץ ישראל. כן הועילה הרבה להרחקת המכשולים מעל דרך הישוב אותה הבקורת של המעשים בארץ ישראל, שהרשו לעצמם. זו היתה בקורת פנימית כאוהבים ולא כאויבים, ולחנם ראו בה לילנבולום וחבריו חתירה תחת הישוב. בקורת עצמית, המתכוונת לתקן את

הקלקולים, יכולה אך להועיל ולהרחיק את האונאה העצמית, שסופה להביא לידי משבר.

ואולם גדול מכל המעשים היה התפקיד שמלאה האגודה, בין בחייה ובין לאחר מותה, בהפצת הדעה הלאומית הרוחנית. לא הרעיון של „מרכז רוחני" בלבד, אך אותו הרעיון, כי אהבת העם ואהבת הארץ צריכות לעמוד מעל כל הדעות וההשקפות וההרגשות ולהתיצב במרכז החיים של יהודי הגולה, רעיון זה חדר אחר כך שלא במתכוון ושלא מדעת גם אל הפרוגרמות והכתות והסיעות הציוניות, שנלחמו נ ג ד אחד העם ושיטתו. ויפה אמר אחד ממעריכי אחד העם, כי יותר שהשפיע על מצדדיו, הרבה להשפיע על מתנגדיו. הרעיונות שהכניסו הוא ו„בני משה" היו אחר כך לקנין הרבים, מבלי שנקרא עמם עליהם. ולפרקים נלחמו בהם מתנגדיהם בנשק שלקחו מאוצרותיהם של „אנשי הרוח".

אגודת „בני משה" פנתה את הדרך בפני התנועה הציונית המדינית, שבאה אחרי מותה של זו ונבנתה על חורבנה, זו התנועה, שהעמידה את הכל על האמונה בתחית העם בארצו בתור עם מדיני העומד ברשות עצמו. שוללי-הגלות החדשים לא יכלו ללכת בדרך ה מ נ ו ח ה של „בני משה", ההליכה לאט לאט לא היתה יכולה לספק את נפשם ורוחם, הם רצו לעשות בבת אחת את הקפיצה מחיי גולה לחיי עם. אך אחרי תקופה של סער ושאון, של קפיצות גדולות, חזר עכשו גם זרם זה אל התחומים הקודמים של שאיפת „בני משה", אל „הצעדים הקטנים אבל בטוחים" ואל עבודת הכשרת העם בארץ המולדת ובארצות הגולה לחיי עם.

ההשקפה הלאומית של „בני משה", שרבים הם יורשיה ומחזיקיה גם עכשו, אחרי שכבר נתבטלה האגודה, נתנה שאיפה לאומית לאלה מן היהודים, שהדת חדלה להיות להם אחיזה בחיים, ושהיו תלושים מקרקע העבר ותלויים באויר על בלימה, ומאידך גיסא החזיקה בתוך מחנה החובבים והציוניים גם את אלה מהם, שלא האמינו בתקומתה של האומה בארץ אבות בתור ע ם מ ד י נ י ככל העמים. שיטת מרכז-הרוח בלבד, שלפתוחה ושכלולה הקדיש אחד העם את כל עבודתו בתור חוקר לאומי, שמשה להם אידיאל מספיק בחיים, שאיפה חיה, שהיא כדאית להקדיש לה כח, זמן ועבודה.

–)(–)(–)(–)(–

דברים אחרים.

(לתוצאה המיוחדת).

בשעה שהחלותי ללקט את הגרגירים הנפוצים והמפוזרים של הלינה „בני משה" היו לפני אך נייר חלק, רפרופים ושמועות פורחות, שיחות קטעים, רמזים פה ושם. מחומר זה קשה היה לבנות את ההיסטוריה של המפלגה, שעמדה במרכזה של התקופה האחרונה אשר לחבת־ציון והיתה אחד המניעים היותר חשובים של תנועה זו.

ואולם בהמשך העבודה, שנתחבבה עלי יותר ויותר, עלה בידי, אחרי רוב התאמצות, חפושים ובדיקות, למצוא חומר הרבה יותר משפללתי. חברי לשכת „ישרון" ומנהליה, ה' אליעזר קפלן ודוב סטבסקי, מסרו לי את כל החמר שבכתב ושבדפוס שהיה בידם; ה' יהושע גולדפרב מרחובות מסר לי תיק של כתבים; בארכיבון של העסקן המנוח החביב דוד סוכובולסקי ז"ל מצאתי: כמה מכתבים וספר־העתקות של מכתבים, ובעיקר — ספר־זכרון של המנוח, שבו היה רושם את כל המעשים והפעולות שלו ושל חבריו בחבת־ציון ובאגודות „בני משה"; בארכיבון של רש"י פין ז"ל, שנמסר לרשותי על ידי ה' י. ל. עפל, מצאתי הרבה תעודות וכתבים המפיצים אור על התקופה ההיא. על ידי כל אלה המציאות שבאו לי בהיסח הדעת ועל ידי המכתבים הפרטיים שנתפרסמו במאמרו האחרון של אחד העם „נסיון שלא הצליח" (עפ"ד חלק ב') עלה בידי, כפי שיראה הקורא, לתת במונוגרפיה זו לא רק את תולדות „בני משה" מן היום הראשון עד האחרון, כי אם גם לתת, בהמשך הדברים, ציור שלם ומקיף כפי האפשר מכל התקופה האחרונה של חבת־ציון, משנת תרמ"ט עד שנת תרנ"ז, היא שנת קריאת הכנסיה הבאזילאית הראשונה.

ולפי שנסיונו הוא ה ר א ש ו ן, כי עד הנה לא נתפרסמו תולדות „בני

משה" בשום מקום, ואנכי הייתי צריך להקים בראשונה את הבנין הזה מן המסד עד הטפחות, על יסוד תעודות־סתרים ומגלות שלא נתפרסמו, — הריני רוצה לקוות, כי יסלחו לי הקוראים והמבקרים הנכבדים, אם ימצאו מומים ופגימות, חסר או יתיר, בעבודתי זו. כל ההתחלות קשות, ומה גם התחלה כזו, בשעה שאין שום ספרים חיים, ויש לפני עיני הכותב רק תעודות יבשות ואותיות מתות, שצריך להכניס בהן רוח חיים, להבינן, לפרשן, למצוא את הקשר שביניהן ובין התקופה.

ובזה אני מוצא לחובה לפני להביע את תודתי העמוקה לכל אלה שעזרו וסייעו לי בעבודתי, בהמצאת חמר ובהוראות, וביחוד אני חייב תודה לידידי ה' אליעזר קפלן, שבאר ופתר לי כל חתום בפעולת „בני משה" ומסר לי הרבה דברים שבעל פה ושבכתב, והיה לי לעינים בעבודתי. כן אני מחזיק תודה לה' אברהם אליהו לובארסקי, לה' דוב סטבסקי, למרת סוכובולסקי ולבנה שמואל, לה' יצחק ניסנבוים, לה' א. ש. הרשברג, לה' י. ל. עפל, לה' יהושע גולדפארב ולכל אלה שהמציאו לי חמר לעבודה זו בין בעל פה ובין בכתב.

מלואים.

רמ"ל ליליענבלום וב"מ.

לכל הבקי בהשקפותיו של רמ"ל ליליענבלום ובנטיותיו בעבודה הישובית ובמלהמתו עם „אנשי הרוח" יפלא הדבר: באיזה אופן היה יכול הוא להכנס בתור חבר לאגודה כ„בני משה", שהיתה כולה רוחנית, ולהיות בין עשרת הבריה הראשונים?

על שאלה זו אני מוצא תשובה במכתבו הפרטי של אחד מחברי לשכת אודיסה, ה' משה פערלמאן, אלי. ואני נותן בזה קטעים אחדים מן המכתב הזה, קטעים, המפיצים אור גם על מצב הרוחות של המיסדים בימים ההם ועל התחלת יסוד האגודה.

„אחד מהראשונים באותו הועד בבית ספריו של דיינרד היה מל"ל. וכמעט לעינינו שם, אם אפשר לאמר כך, נתבשלה כל צרכה חבת ציון של מל"ל.

הזקנים שבנו אז היו: מל"ל, דיינרד ועוד אחד או שנים שלא אזכור עתה את שמותיהם, והשאר היו צעירים, מבני י"ח עד כ"ה ומכל המעמדים.

כל הערבים, וכמעט כל הלילות, בלינו בבית הספרים ההוא הדל במראהו ושהיו אי-סדרים ותהו ובהו משמשים בו תמיד.

וישם, בחדר צר, התוכחנו והתפלפלנו רוב הלילות על כל קוץ וקוץ של הישוב בא"י, על כל תג ותג של הפוליטיקא והדפלומטיא שאנו עתידים לנהל גם בזה גם שב. התוכחנו עד כדי אפיסת הכחות ועד אשר נחר גרוננו. ומל"ל בתוכנו ומרגיע לפעמים את רוחנו בדבריו המתוונים, ובהערותיו החדות הוא שם קץ לפעמים לכל הויכוח בעצם תקפו.

ובעת ההוא לא היינו „הם ושלום הו"צ „פעוטים" הכלואים אך בד' אמות של מעשה. לא עסקנו בקטנות, כי אם בפוליטיקא גבוהה ורחבה מני ים. דברנו על כבוש הארץ, על מצבה של תוגרמא, על היחס שבין ממשלות אירופה לתוגרמא ובין אשה לחברתה, ועוד, ועוד.

ולא אחת, שם באותו החדר הצר, היינו עסוקים בשאלות חמורות ומסובכות העומדות ברומו של עולם הדפלומטיה ולא הנחנו דבר גדול או

קטן, קרוב או רחוק, שלא התוכחנו עליו ושלא סדרנו אותו מראשיתו ועד סופו. והעבודה, שהציוניים הטהורים הפוליטיים בשעתם היו טירונים בדפלומטיה לגבינו בשעתנו. עם כל התמימות הילדותית של התקופה ההיא, הראשונה, של הבת ציון, היתה ביחד עם זה שירה ותקוה והתרוממות הרוח במדה כזו, שאי אתה מוצא דוגמה אף בתחלת ימי „הציוניות" ובימי הקונגרסים הראשונים.

בעת יסוד אגודת „בני משה" לא הייתי באודיסא. אך על ידי מכתבי חברי ידעתי מה שנעשה ומתהווה שם, ובבואי שמה בחודש אייר או סיון התרמ"ט נכנסתי תיכף אל האגודה. מל"ל היה כבר אז בין החברים.

נוסח השבועה „בשם אלהי ישראל" נתקן אז בימי הקיץ ההוא כבר אחרי הכנסו אל האגודה. לנוסח השבועה הזה הסכים גם מל"ל. הסכמתו של מל"ל לנוסח הזה היתה תמוהה בעיני קצת. וכששאלתיו על זה, איך הוא מסכים להשבע „בשם אלהי ישראל"? השיבני: „בשם אלהי ע ו ל ם לא הייתי מסכים להשבע בשום אופן, אבל בשם אלהי י ש ר א ל הנני יכול להשבע".

אך גם את השבועה הזאת לא נשבע. דחה את הדבר עד שיצא מהאגודה.

כניסתו של מל"ל לאגודת ב"מ היתה לכתחלה יותר חיצונית מפנימית, אם אפשר לומר כך. מובן מאליו היה הדבר, שמיסדי אגודת ב"מ לא יכלו לעבור על פני אדם וסופר גדול כמל"ל, ראש וראשון לחבת ציון ושלא להשתדל לצרפו אל אגודתם. ומל"ל, אף כי אמונתו בכח אגודה זו לא היתה גדולה למדי, וגם איזה פרטים לא ישרו בעיניו, לא יכול בכל זאת שלא להכנס לאגודה כזו, שכל חבריה היו אנשים מיודעים וקרובים אליו בעבודת התחיה ומכורים בכל לבם אליה. היחס הזה של מל"ל לאגודת ב"מ נגלה לי עוד אז בקיץ ההוא, כשהייתי בביתו ודברנו על אדות אגודתנו. זה היה סמוך לכניסתי אל האגודה. הוא אמר לי אז: „אני מוצא שאגודה כזו טובה בזה שהיא כעין „אספו לי חסידי", אם יעשו גדולות או לא, אבל צריך שיהיו נאספים אל מקום אחד". ובתוך יתר דבריו אמר לי: „הלא תבין, הם אנשים צעירים, הקהל הגדול אינו מכיר אותם, וע"כ צריך היה שאני אכנס אל האגודה". זוכר אני, שדבריו עשו עלי אז רושם לא טוב. נראה לי אז, שהיותו לחבר אגודת ב"מ הוא על דרך „אם לא יועיל, לא יזיק". ואת הרושם הזה שעשו עלי דבריו מסרתי אז גם לאחדים מחברי. וגם זאת. הוא בלי ספק היה בטוח בכח השפעתו שיוכל לפעול על בני האגודה ברוחו באותם הצדדים שלא היתה רוחו נוחה מדעותיהם. ואח"כ, כשראה שב"מ תקיפים בדעתם ואין ה„חסידים" האלה מוותרים על דעותיהם גם במקום שנדמה לו שמביאים הם נזק ל„מעשה", יצא מתוך האגודה וגם נלחם בה כשראה צורך בדבר".

בן טובים וראשית המריבה.

במונוגרפיה שלי (פרק ט') מסרתי, על פי הרשמים שנשארו בעתונים של הימים ההם, ביחוד ב„המליץ" ו„הצפירה", את תולדות השתתפותו של ה' אייזיק בן-טובים באינטריגה נגד „בני משה". שם אמרתי: „בעלות ה' בינוש קצנלסון לארץ ישראל הוציא ב"ט לפניו דבת חובבי-ציון ו„בני משה" ובעיקר

ה' קצנלסון לרוסיה שלח לר' אריה ליב פרידלאנד, ש„בן טובים" כבר הבינו מתחלה לשנאה זו אל חו"צ וב"מ על ידי מכתבו הפרטי הבא בזה, — מכתב מלא מרירות על הישוב ועל בוניו."

ה' א. בן טובים ערך אלי מכתב מפורט מלא הצטדקות, שבו הוא נותן באורים על המאורעות ויחוסם אליו. ולפי שלא הייתי במקום ההוא ולא השתתפתי או בעבודה, אינני יכול לדעת את העובדה כמו שהיא ולחרוץ משפט בזה. ומפני שהצדק ההיסטורי דורש לשמוע גם את דברי הצד השני, אני מוסר בזה את תמצית הצטדקותו של ה' בן טובים.

ע"ד בואו של ה' קצנלסון לארץ ישראל לא ידע, אומר מר בן-טובים, כי לא התמהמה ביפו ונסע להמושבות. בבוא האורח לירושלים בקשו גבאי „מושב זקנים", שה' קצנלסון היה אחד מתומכיו, את בן טובים שיכנס להאורח, שהתאכסן בהוטל קאמיניץ. הוא, בן טובים, לא ידע את ה' קצנלסון פנים אל פנים. בהכנסו לחדרו מצא שם אנשים מתוכחים ומדיינים זה עם זה, ביניהם היה גם ר' יהושע סירקין ממינסק, והדברים נסבו על הספורים שמסרו היראים בפתח תקוה ועקרון לר' בינוש על דבר בתי-הספר ביפו. קצנלסון, בהיותו מסור בכל לבו לקדשי ישראל ובהיותו מטבעו, מפאת מחלתו, רגזן וקפדן, נתרגש מאד ודבר דברים חריפים ובוטים, והוא, בן טובים, שכך את חמתו, ובבוא אח"כ הרי"מ פינס בארו לו שניהם את האמת ע"ד בתי-הספר והלכו מאתו. שום הסתה לא היתה בזה, ולא הם שהניעוהו לצאת בגלוי נגד ב"מ ונגד החובבים העומדים בראש בתה"ס.

במשלוח הפסקווילים והקריקטורות לא השתתף בן טובים, וכראותו ראשונה בהארקוב קריקטורה אחת חרק שן, ועוד יותר גדלה התמרמרותו, בראותו, כי פרידלאנד מסר לדפוס בתור פסקוויל את המכתב הפרטי ששלח אליו, שבו חוה דעתו ע"מ שלא לפרסמה. מלבד זאת נלקה המכתב בחסר ויתיר. ולא יד אחיו של ה' בן טובים, מזכירו של הר"ל פרידלאנד, היתה בפרסום המכתב, כי אם יד הרב המ"מ רוזנצוויג, שהיה שונא ציון וידידו של הר"ל"פ.

מר בן טובים מבטיח במכתבו, כי מעולם לא עשה במחשך מעשהו ומלחמתו היתה בגלוי, לפי הכרתו הפנימית. עדים המה מכתביו ופיליטוניו ב„החבצלת", שהיו חתומים בשם „שלומיאל איש ווילנא", שהכל ידעו, כי שלי הם. וידיו לא נגואלו הלילה בפסקווילים שהיו זרים לרוחו, והוא לא ידע אפילו מאין יצאו, מירושלים בודאי לא יצאו וגם לא מיפו, וכאשר נודע לו אחרי כן יצא הכל מהלשכה השחורה בקובנה, שאחד מחבריה הוא עתה המסונה לכולל ווילנה בירושלים.

עם הלשכה השחורה לא היתה לו כל שייכות ורק פעם אחת פנה ליעקב ליפשיץ בגלל ענין זה:

תיכף אחרי אספת „בני משה" הראשונה באודיסה, ראו הוא והד"ר חזנוביטש לאן פניהם של ב"מ מועדות, ולכן החליטו ליסד אגודת-חרדים בשם „נצח ישראל". גם הרי"מ פינס הסכים לזה ועפ"י הצעת הרב ר' הירש יפה פנו לר' יצחק ניסנבוים ולחבריו דון יחיא ועוד, בנוגע לאגודה זו. כן החליטו לבקש

אנשים נלבבים מהיראים החובבים, וכאשר לא ידעום, פנו ליעקב ליפשיץ בקובנה, בבקשה: להודיע להם שמות שלומי אמוני ישראל במקומות שונים, לפי שאצלו היו האדריסות של ראשי החרדים. ליפשיץ הבין את תכלית הבקשה, וענה להם במכתב מלא מרורות, ובראות ה' בן טובים, כי לא מחשבותיהם מחשבותיו, לא ענה לו יותר, וזוהי הפעם היחידה שבא בכתובים עמו ולא יסף.

אני מוסר בזה את באוריו והצטדקותיו של ה' בן טובים, אם שאיני יכול להביע את תמהוני על זה, שה' בן טובים נזכר רק עתה, כעבור כמעט רבע יובל שנים, להכחיש את הדברים שנתפרסמו בימים ההם בכל העתונים, ולא מצא לנכון בשעתה להעמיד את האמת על תלה.

בנוגע להחלטתו, כי הפסקווילים לא יצאו מירושלים — אין בזה בודאי כל יכוּד .בית-חרושת הפסקווילים עבר ל א ח ר ו נ ה לקובנה, אך ההתחלה נעשתה בירושלים. וכי „יקירי ירושלים" היו מסוגלים למעשים יפים כאלה, יעיד המאורע „בן-יהודה", שבו הצטיינו והתראו בכל פרצופם ה„רוחני" כמו שהם. ולשוא מתאמץ ה' בן טובים במכתבו לטהר ולנקות מאשמה את בני החלוקה הנרדפים על חנם — התקופה ההיא, תקופת הפסקווילים, השאירה על ה„יקירים" כתם נצחי אשר לא יפחה לעולם. מובנת היתה מלחמת החרדים ב„בני משה", אבל יש גבולים גם לאמצעי-מלחמה ויש אמצעים שבוחלים בהם אפילו היזואיטים שכל האמצעים כשרים בעיניהם לנבל ולשקץ בהם את אויביהם. ובתחבולות ואמצעים כאלה היוצאים מגדר המותר, המוסר והכשר השתמשו „יקירי ירושלים" בימים ההם.

המחיר 1 רובל.

המכבר הראשי אצל:
חברת „אחיאסף”, ורשה, גראניצנא 6.
חברת „צנטרל”, ורשה, נאוואליפקי 7.
בימ"ם של גיטלין, ורשה, איוו. באזאר.